BÜTÜN ESERLERİ

CENGİZ DAĞCI

KORKUNÇ YILLAR

ÖTÜKEN

ÖTÜKEN

Cengiz Dağcı

KORKUNÇ YILLAR

ÖTÜKEN

YAYIN NU: 201
EDEBÎ ESERLER: 97

5. Basım: 1989
16. BASIM

T.C.
KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI
SERTİFİKA NUMARASI
16267

ISBN 978-975-437-062-1

ÖTÜKEN NEŞRİYAT A.Ş.®
İstiklâl Cad. Ankara Han 65/3 • 34433 Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 251 03 50 • (0212) 293 88 71 - Faks: (0212) 251 00 12
Ankara irtibat bürosu:
Yüksel Caddesi: 33/5 Kızılay - Ankara
Tel: (0312) 431 96 49
İnternet: www.otuken.com.tr
E-posta: otuken@otuken.com.tr

Kapak Tasarımı: GNG Tanıtım
Dizgi - Tertip: Ötüken
Kapak Baskısı: Plato Basım
Baskı: Yaylacık Matbaası (0212) 6125860
Maltepe mah. Litros yolu Fatih Sanayi Sitesi No: 12/197-203
Topkapı-Zeytinburnu
Cilt: Yedigün Mücellithanesi
İstanbul-Ekim 2011

BİRİNCİ BÖLÜM

— Benim adım Sadık... Sadık Turan. Senin?

— Cengiz, dedim.

Adı gibi geniş ve mânâlı bir şahsiyeti vardı. Yüzünde, geçmişin derin izleri okunuyordu. Yine geçmiş yıllardan kalma bir acılık seziliyordu gözlerinde. Geniş omuzlarıyla erkek göğsü çok ağır bir hayat yükünü taşımış hissini veriyordu insana. Sokak kapısı önüne atılmış iskemlede, başını ellerinin arasına almış, için için ağlıyor gibiydi. Gidip yanına oturdum. Önümüzden geçip gidenlerin adımlarını seyrederken bir şeyler düşünüyor, bir şeyler hatırlıyormuş gibi bir hali vardı. Derdini söyletebilirsem belki biraz ferahlar diye düşündüm. Yaklaşarak çok sakin bir sesle:

— Sadık Bey, dedim, beraber askerlik yaptığınız bizim köylü Ahmet'i hatırlıyor musun?

Başını kaldırmadı:

— Rahmetli Ahmet'i mi? Hatırlamaz olur muyum hiç? Pervomaysk civarında bir yere gömdük onu. Yarası çok ağırdı, kurtulamadı.

Söylettim. Harbin facialarını uzun uzun anlattı. Kendinden, ailesinden söz açtı. Benimle alâkalandı. İşlerimi sordu...

Akşam oluyordu. Batının kızıllaşmış ufkundan kaçıp

Roma damlarına sığınmış kara gölgeler yavaş yavaş sokaklara iniyordu. Elini uzattı:

— Yarın sabah bana gelirsen daha da meraklı şeyler anlatırım.

Elini sıktım, geleceğimi söyledim, ayrıldık. Otele döndüm. Sessiz ve kasvetli odamın lâmbasını yaktım. Masanın üstünde duran Türk şiirleri antolojisini alarak yatağa uzandım. Kitabı açtım. Sayfaları yavaş yavaş çevirirken bir şiirin son mısraına gözlerim takıldı: "Türk'üm ve düşmanım sana kalsam da bir kişi"*. Kitabı ve kitapla birlikte gözlerimi kapayarak Sadık'ı düşündüm. Dünyasından bezmiş, insanlardan yılmış Sadık gözlerimin önünde belirirken, bu yenilmiş adam bundan böyle ne yapabilir, diyordum içimden. Ya ben, ben ne olacağım? Bizler hepimiz, bu savaştan nasılsa sağ çıkan bizler, hepimiz ne olacaktık, ne yapabilirdik? Ne olacaktı sonumuz bizim?

Ertesi gün evine gittim. Kapıyı belki seksen, belki yüz yaşlarında bir kadın açtı.

Benden bir şey gizliyormuş gibi, buruşuk yüzü güldü.

— Bon giorno senyorina, dedim.

— Bon giorno, dedi. Sonra arkasında sakladığı bir paketi uzatarak:

— Senyore Sadık size şu paketi bıraktı, dedi.

— Kendisi nerde?

— Gitti, bir daha da gelmeyecek.

Bir müddet hiç ses çıkarmadan bakıştık. Sonra elimi uzatıp paketi aldım.

— Gracia senyorina... Arrivederci.

— Prego, prego... Arrivederci senyore.

Kapı kapandı. İçimde, ihtiyar kadının sözleri yankılanıp duruyordu: "Gitti, bir daha da gelmiyecek." Oradan

---

* Emin Bülent Serdaroğlu'nun Kin şiirinden.

epey uzaklaşınca paketi çözdüm. İçinden dört tane defter çıktı. Birinci defterin ilk sayfasını açtım. İri iri harflerle "Hâtıralar" yazılmıştı; altında, Sadık Turan imzası vardı. Sayfalara göz gezdirdim. Bir yerde, şu satırlarla sarsıldım: "Allah'ım, var mısın? Nerdesin? Mahvoluyoruz biz... Mahvoluyoruz, mahvoluyoruz..." Defterleri koltuğumun altına sıkıştırarak, yaşlı ve yorgun bir insanın adımlariyle, otelimin yolunu tuttum. Ertesi günü, Sadık'ı her yerde aradım ama izine bile rastlamadım. Nereye gitmişti, ne olmuştu, öğrenemedim...

Aradan yedi yıl geçmişti. Londra'da bulunuyordum. Dışarda, şehrin rutubetli ve kasvetli evleri kararmakta, odama yine dertli bir akşam dolmaktaydı.

Elinde bir mektupla karım içeri girerek:

— Sana bir mektup var, dedi.

Zarfı açtım. Mektup harpten sonra Arjantin'de yerleşmiş bulunan, arkadaşım, Polonya Tatarı, Mirza Sabirski'dendi. Mirza Sabirski, kendi hayatından uzun uzadıya bahsettikten sonra mektubunu şöyle bitiriyordu: Uruguay'dan aldığım bir habere göre, orada ağır orman işlerinde çalışan Sadık Turan adlı bir Kırım Tatarı Allah'ın rahmetine kavuşmuş. Tanıdığım bildiğim değilse de el diyarında da olsa toprağı bol olsun.

Mektup ellerimden kayıp düştü. Oturduğum koltukta, kollarım iki yanıma sarktı. Boğazıma bir yumru tıkandı. Boğuluyor, konuşamıyordum. Yavaş yavaş açıldım, bu sefer birden boşanan gözyaşları arasında Sadık'ı andım. Hey gidi dünya!.. Kader onu nerelerden alıp nerelere atmıştı. İşte hâtıraları önümde, için için ağlayarak tekrar okuyorum.

1

"... YURDUMDAN, son olarak 1942 yılının sonbaharında ayrıldım. Bu ayrılık çok acı oldu. Yurduma bir daha dönemiyeceğimi hissediyordum. İstasyonda anam, babam, kardeşlerim, hısım akraba toplanmıştı... Kompartıman penceresinden onlara bakarken hayatımın acı tatlı günlerini düşünüyordum. Bu onları sonuncu görüşümdü. Annem, sağ elini bana doğru kaldırmış, sol eliyle, omuzlarından aşağı sarkan atkısının ucunu tutarak gözlerinin yaşını siliyordu. Tren son bir düdük daha çaldı, sonra lokomotifin bağrından fışkıran kara bir duman aramıza girerek bizi birbirimizden ayırdı. Kompartımanın penceresinden, elimizden alınmış ata topraklarına baktım, baktım. Bu topraklar, vagonların tekerlekleri altında yılların kanlı türküsünü söylüyordu. Bu türküyü saatlerce dinledim, sonra Allah'ım, Allah'ım diye yakardım, sen bizi ayırma bu topraktan! Bu toprak bizimdir. Atalarımızın mirasıdır. Aç, çıplak kalsak da bu toprakta olalım. Ölsek de bu toprakta ölelim. Vatanım, vatanım! Dünyanın hangi köşesinde olursam olayım, ben yaşadıkça sen de bizimle beraber olacaksın....

* * *

Akşam oluyordu. Biz, köyün civarındaki bir kayanın üzerinde bir direk dikip yelken açmış, kaptanlık oynuyorduk.

Uzaklardan annemin sesini işittim. Küçük kardeşime:

— Haydi Bekir, annemiz geliyor, akşam oldu, dediysem de, en inatçımız olan Bekir, aldırmadan, oyuna devam ediyordu. On, on beş dakika sonra, karşı tepede annem göründü.

— Sizi gidi... Sonra, tövbe Yarabbi, tövbe Yaresülallah diye mırıldandı. Bu akşam yemek yerine bir âlâ sopa yiyeceksiniz benden. Haydin bakayım eve, yumurcaklar...

— Bekir'in sopa ziyafetine pek iştahı olmıyacaktı ki, hemen kayadan fırladı, ben de arkasından koştum. Annemiz, arkamızdan:

— Biriniz sığırı ahıra sokun, öbürünüz babanıza su götürün, diye bağırdı. Bekir, sığırı almak için karşı mahalleye yönelerek, çobanlara gitti, ben de evimizden güğümleri alarak, fırıncı Muharrem'in çeşmesine gitmek üzere mezarlığı geçtim. Çeşmeye yaklaşmıştım ki, iki yüz metre kadar ilerde Kooperatifin önünde kapalı, siyah bir kamyon gördüm. Yolda rastladığım süngülü askerler, içime garip bir korku doldurmuştu. Güğümleri çeşmeden, acele acele doldurdum. Babam tarladan dönmeden önce evde olmalıydım. Her akşam sofrada soğuk su bulundurmak âdetimizdi. Kardeşim Bekir, sığırla keçileri ahıra götürdü. Annem evi sildi süpürdü, yemeği hazırladı, sofrayı kurdu. Şimdi babamızı bekliyoruz. Yaz akşamı açık pencerelerden odalara yürekler acısı bir sessizlik dağıtıyor. Annem tedirgin görünüyor, ikide bir kapıya bakıyor. Küçüklerin ellerinde kaşıklar, hepimiz babayı bekliyoruz. Pek iyi hatırlıyorum, çok acıkmıştım, elimi ekmek tabağına uzattım. Bir lokma ekmek koparıp ağzıma götürdüm. Annem bana sert sert baktı, ama ses çıkarmadı. İşte tam o sırada, pencereden, biri sanki odanın sessizliğini bozmaktan korkar gibi alçak sesle:

— Teyze... A, teyze, dedi

Annem sordu:

— Kimsin sen? Ne var? Ne istiyorsun?

Uzaktan söyleyemem. Yakına gel, teyze.

Annem kalktı, pencereye doğru yürüdü. Bir iki dakika sonra pencerenin gerisinde konuşan kaybolmuştu. Annemse olduğu yerde, taş gibi donup kalmıştı. Konuşmuyor, kımıldamıyordu. Çocuk kalbimde ilk defa duyduğum acı bir korkuyla yanına yaklaştım:

— Ne olmuş anne? Babamız nerede? Niçin gelmiyor?

— Babanız gelmiyecek. Babanız, milisler mapusa götürmüşler... Gelmi... dedi demedi, kirpiklerinin arasında dolmuş gözyaşları, birden, yanaklarından aşağı boşanıverdi.

Deminki bir lokma ekmek içimde zehir olmuştu. Titreyen dudakları, yaşlar süzülen yanakları, gözümün önünden hiç gitmez. "Gelmiyecek, gelmiyecek" demekten başka bir şey yapamıyordu. Yavaş yavaş yere çöktü. Birimiz boynuna, birimiz eteklerine sarılmış, yaşlı gözlerine bakıyorduk. Evin erkeğini alıp gitmişlerdi. Geride bir sürü çocukla yüreği paramparça bir ana kalmıştı.

Toprak damlı evciklerin arasındaki, kırmızı teneke damlı, etrafına taş duvar çekilmiş, şirin mektep binasını çok iyi hatırlıyorum. Biz çocuklar, bu binanın eşiğinden atladığımız dakikadan itibaren, evlerimizdeki hayatın acısını unutur, baharda yeşil yapraklı ağaçların dalları arasında cıvıldaşan kuşlar gibi gülüp oynar, neşelenirdik. Öğretmenimiz Safiye, uzun boylu, beyaz ve ince yüzlü, sarışın, çok merhametli, iyi kalpliliği yüzüne ruhanî bir güzellik veren bir kadındı. Ona karşı temiz ve yürekten bir sevgi beslerdim. Fakat bir sabah, öğretmenimiz Safiye bambaşka olmuştu. O gün sınıfa girdiği zaman hepimiz yine her zamanki gibi onu ayağa kalkarak selâmladık. Ama o kimseye bakmıyor, yüzü hiç gülmüyordu. Yanıma geldi, bir müddet sessiz durduktan sonra:

— Sadık, dedi.

Ayağa kalktım. Sınıfın açık penceresinden bahçeye bakarak, sözüne devam etti:

— Bugünden sonra senin mektebe gelmen yasak edildi. Çünkü... Anladın mı Sadık?

— Anladım, dedim ve öğretmenimiz Safiye'nin de mektep gibi içimden koparılıp alındığını hissettim. Kitaplarımı topladım, sınıftan çıktım. Artık mektep bana korku veren bir yer olmuştu. Halamın evine gittiğim zamanlar, mektebin yanından gideceğim yerde bahçelerin içinden, derelerden dolaşıyordum. Mektepten atılışımdan iki hafta sonra Muharrem çeşmesinden döndüğüm bir akşam, arkamdan bir kadın sesi duydum:

Sadık! Dur, kardeşim, dur, diyordu.

Durdum. Seslenen öğretmenimiz Safiye'ydi. İçimi bir titreme aldı. Aklımdan güğümleri bırakıp kaçmak geldi. Ama birbirimize o kadar yakındık ki, yüzümde onun ılık nefesini duyuyordum.

— Bir dakika... Güğümleri yere bırak, Sadık.

Dediğini yaptım. Avucumun içine bir deste kâğıt para sıkıştırdı:

— Bunu annene ver, Sadık. Ama kaybetme sakın.

Gitti. Bir daha da öğretmenimiz Safiye'yi görmedim. İki ay sonra köye gene Kazaklar geldiler. Giderken, köyün yarı ahalisini de beraberlerinde götürdüler. Öğretmen Safiye de o götürülenler arasındaydı.

O yıl kış birden bastırmıştı. Dışarda acı, zehir gibi bir soğuk vardı; kar yağmıştı, saçaklarından buzlar sarkan evler, garip ve devamlı bir sessizlik içindeydi. Yalnız deniz, kudurmuş gibi, dalgalarını kayalara vuruyordu. Sessiz evlerdeki sönmüş ocak başlarında kadınlar, gelinler için için ağlaşarak sabahı bekliyorlardı. Köye bir haber gelmişti: Mahpuslar Yalta'dan Akmescit'e götürülecekmiş. O akşam ben geç yattım. Dışarda kar fırtınası durmadan uluyordu. Küçük kardeşlerim uyuyorlardı. Annem ocak başında beyaz mendili gözlerinde, ağlıyordu. Ben yatakta, Tanrı'ya, "Babacığımı ver" diye yalvarıyordum.

Sabahleyin rüzgâr kesildi. Annem, ocağın başından kalktı ve eski şalına sarınarak evimizin yanından geçen Akmescit yoluna çıktı. Biz, çocuklar da onun peşinden gittik. Şallı kadınlar, eski püskü, yamalı elbiseler içinde, değnek gibi ince kolcukları ayazda morarmış çocuklar şosede kamyonları bekliyorlardı. Acı kış soğuğunda bütün gün bekledik. Akşama şosenin ortasından doğru biri koşa koşa gelerek:

— Geliyorlar, diye bağırdı.

"Geliyorlar" kelimesi, bir ses dalgası halinde, dudaktan dudağa, ağızdan ağıza, kalpten kalbe yayıldı. Sonra dualar, ağlamalar, boğuk sesler, çığlıklar... Daha demin sessizce duran Hacı Mustafa'nın karısı, şosenin ortasında boylu boyunca uzanmış, saçlarını yolarak, başını yerlere vura vura haykırdı:

— Mustafa'm! Mustafa'm! Ne suç işledik? Neydi kabahatimiz, Allah'ım...

Genç kadınlar koşup onu kenara çektiler. Kamyonlar uzaklardan göründü. Zincirli tekerlekleri buz tutmuş şosede gıcırdayarak yaklaşıyorlardı. Şimdi, Hacı Mustafa'nın karısının sesine başka sesler, başka çığlıklar karışıyordu

— Hüseyin'im.... Ahmed'im... Evlâdım... Ne kabahatimiz vardı... İmdat!..

Önümüzden geçip giden kamyonlardaki mahpuslar arasında babamı araştırdım. Göremedim. Hep birbirlerine benziyorlardı. Hepsi sakallı, hepsi zayıf ve korkunç insanlardı. Yalnız içlerinden birinin, önümüzden geçerken, annemin adını söylediğini işittim:

— Ağlama Fatma! Ağlama! Dua et! Dua et!

Babamdı galiba... O sesi duyan annem, yumruklarını göğsüne vurarak boğula boğula ağlıyordu.

Gittiler. Geride kalanlar, yamalı esvapları, paçavralara sarılmış ayaklariyle yolun karlarını süpüre süpüre öksüz kalmış evlerine, sönmüş ocaklarına doğru yollandılar...

Babamın serbest bırakıldığını arabacılardan duyduk. Fakat köye dönmedi. Biz de iki ay sonra köyden çıkıp Akmescit'e göç ettik. 1939 yılının kışında, askere gitmeden önce, köyümüze uğradım. Evimize Voronejli bir Rus ailesi yerleşmişti. Evin önündeki meşeler devrilmiş, ahşap kalbon merdiven kesilmişti. Eşik tahtasını kütük yerine kullanıyorlardı. Bahçemizi bakımsız, berbat bir halde buldum.

Babam hapishaneden çıktıktan sonra iki hafta, işsiz, sokaklarda dolaşmış. Açlıktan şişmeğe başlamış. Bir gün, çarşıda, taşlar üstünde yattığını gören bir Müslüman, ona acımış da evine götürüp yedirmiş, giydirmiş. Kendi evine kalabalık ailesi ancak sığabildiğinden, babama, evine bitişik bir kümeste yer verebilmiş. Adamcağızla beraber kümesin damını teneke kaplamışlar, pencere açmışlar, içini temizlemişler. Sonra bize, geliniz, diye mektup yazdılar. Gittik. Bu evimize girmezden önce, eşikte, annemle babam, oturup birbirlerinin ellerini tutarak uzun uzun ağladılar... Babam iş buldu. Ben, bütün yaz çarşıda su sattım, yaz gelince kabak çekirdeği satmaya başladım. Geçim zordu. Fakat biz çok bir şey istemiyorduk. Akşam bir lokma, sabah bir lokma ekmek, bir bardak su, bazan kuru peksimet çorbası bize yetiyordu. Şikâyet etmiyorduk. Kimden kime şikâyet edecektik? Aç olan, ekmeksiz, evsiz olan yalnız biz miydik? Allaha şükür yazı geçirdik... Fakat bu senenin kışı bizim için bir felâket oldu. Azgın rüzgârlar damın tenekelerini söküp attı. Yakacağımız kalmadı. Ne odun, ne kömür. Komşumuz Mehmet Ağa son tezeğini getirdi. Bütün gün yakıp tükettik de küçüğe bir kâse su bile ısıtamadık. Mehmet Ağa girip çıkıp hatırımızı soruyordu, fakat:

— Allah yardımcınız olsun, demekten başka ne yapabilirdi? Bir gün kardeşim Bekir'le kömür hırsızlığına gittim. Arabadan kömür aşırırken Bekir yakalandı. Ben kaçtım. Üç beş arabacı, Bekir'e dayak attılar. Yüzü kıp-

kırmızı oldu. İnsanlar meğer ne hainmiş Allah'ım! Bir avuç kömür için on yaşında bir çocuk böyle döğülür mü? Bekir'in yaralı başı anamın kolları arasında, babam duvara doğru dönmüş, ikisi de ağlıyorlar; küçükler, boyunlarını bükerek, sessizce, bir anneme, bir babama bakıyorlardı. Kışla, açlıkla, bizi esir eden, evimizden, yurdumuzdan atan silâhlı düşmanlarımızla savaşmağa mecalimiz yoktu. Allah yardımcımız olsun diyerek katlanmaktan başka ne gelirdi elimizden?

Nisan başlarında küçüklerin ikisi birden hastalandı. Esmacığı nisanın sonunda gömdük. Tam iki hafta sonra küçük, melek yüzlü, kıvırcık saçlı Sabriciği de götürüp kardeşi Esma'nın yanına bıraktık. Artık ailede iki evlât kalmıştı: Bekir'le ben. On altı yaşındaydım. Annem mutlaka beni Ayvasıl'a yollamak istiyordu. Muhtar Sabri'nin kızı on dört yaşındaymış. Ailesi kızı bana vermek istemiş. Fakat ben de kız da çok küçükmüşüz. Annem işi tezleştirmek istiyordu. Babam buna karşıydı. Bana büyük umutlar bağlamıştı, beni okutmak istiyordu. Geceleri ben uyuduktan sonra:

— Sadık'ı köye göndermem. O, kolhoz için doğmadı, diye annemle münakaşa ederdi. Fakat bahar gelince annem fikrini değiştirdi. Ben şehirde bir yantıkçının yanında çalışmağa başladım, babam da kendine iş buldu; mayısın başında, dayım Mansur köyden bir çuval un getirdi. Bu suretle vaziyetimiz düzelmiş oldu.

Sıcak bir yaz akşamıydı. Ben işimden eve dönüyordum. Kendimi mesut hissediyordum. Kantar sokağının başında babamla karşılaştım. Babam:

— Gel, Sadık, sokağın öbür tarafına geçelim, o taraf daha tenha... Bir şey söyliyeceğim sana, dedi ve elini omuzuma koyarak yanımda yürümeğe başladı. Çardak kahve önünde bir an durdu, gözlerimin içine baktı. Bu akşam sırtı biraz daha kamburlaşmış gibiydi, fakat gözleri sevinç ve iftiharla parlıyordu.

— Ne var baba? dedim.

— Mühim bir iş. Ama ben anlatmadan önce senin razı olman şart.

Gülerek devam etti:

— Razı oluyor musun?

Ben de gülerek:

— Oluyorum baba, dedim.

— Senin bu yantıkçılığın nasıl gidiyor?

— Fena değil baba... Fazıl Usta, lokantanın sahibiyle konuşacağım diyor; benim aylığımı elli rubleden altmış rubleye çıkarmasını isteyeceğini söylüyor. Fena adam değil... Geçen gün yarım çuval un sattı. Paranın yarısını bana verdi.

— Ben öyle para istemem.

— Ben de kabul etmek istemedim, zorla avucuma sıkıştırdı. Hükümet malı diyor. Mademki hükümet işçi ve köylü hükümeti, mal da işçi ve köylünündür, diye felsefe yürütüyor.

— Neyse... Ben senin bu yantıkçılıktan vazgeçmeni istiyorum.

— Ciddi mi söylüyorsun baba?

— Ciddi söylüyorum.

— Ama ayda altmış ruble bu, şaka mı?..

— Evet, evet.

— Yani o un parası içinse...

— Hayır Sadık, başka şey var!

— Başka ne yapabilirim ben? Elimden ne gelir? Yantıkçılık, kömür anbarlarında arabalara kürekle kömür atmaktan daha iyi değil mi?

— İyi elbet. Fakat dünyada yantıkçılıktan daha iyi işler de var.

Babam sustu, yüzüme baktı ve dudaklarımın ucunda beliren bir gülümsemeyle bir an gözleri yaşarıp parladı:

— Ben senin okumanı istiyorum, Sadık, dedi. Okuyup adam olmanı istiyorum. Sana ihtiyacım olduğunu biliyo-

rum; fakat sana muhtaç olan yalnız ben değilim... Bütün millet sana, senin gibi gençlere bakıyor. Bütün milletin sizlere ihtiyacı var...

Gene sustu. Gene yüzüme baktı. Üzerime alacağım mesuliyetin büyüklüğünü kavrıyordum. Heyecan içindeydim. Yürüdük. Babam, sözüne devam etti:

— Başımızdan geçenler, başkalarının da başına geldi; felâkete milletçe uğradık Sadık. Bu milleti sizin gibi gençler kurtarmazsa kim kurtaracak? Bütün umudumuz sizlerde... Bilirim, sen okumağa çok heveslisin. Köy mektebinde birinciydin... Safiye Hanım, bana kaç defa, "Sadık'ı okutun" demişti. Ama ne yapayım, başımızdan bu son iki sene neler geçti. Şimdi Allah'a şükür, kendimde kuvvet hissediyorum.

— Peki, baba, beni mektebe alırlar mı?

— Alırlar. Ben, Kayabaşı orta mektebine gittim, konuştum. Müdürü, Yaltalı Niyazi Efendi'dir. Eskilerdendir... Açık konuştum. Benim mapusta yattığımı söyledim. Siz bunlardan kimseye bahsetmeyin, dedi. Sadık'ı ise ders yılı başında bana yollayın, kendim imtihan ederim, iyiyse yedinci sınıfa alırım, dedi. Sen reddetme sakın Sadık. Niyazi Efendi de, düşüncelerimin doğruluğunu, milletin okumuş gençlere ihtiyacı olduğunu tasdik etti.

Durdu:

— Ee, sen ne dersin?

Sustum. O hep gözlerimin içine bakıyordu. Zavallı babacığım! Dünyanın bütün yükünü, bütün acısını ve eziyetini omuzlarına almağa razı görünüyor, yalnız benim kabul etmemi bekliyordu. Sabahtan gece yarılarına kadar çalışacak, yemeyip içmeyip bana yedirecek, tek ben adam olayım diye, her şeye katlanacak... Bunu o akşam, gözlerinde okuyordum.

1937 yılının yazı Kayabaşı mektebi, Karayım sokağında üç katlı, yüksek, beyaz, temiz, mükemmel bir binaya taşındı. Sınıfımız pencerelerinden, Tokal camisinin etra-

fındaki bütün damların sırlarını kendinde saklar gibi, göğe yükselen nazlı minaresi görünürdü. Sebebini bilmiyorum, fakat sınıf arkadaşlarımın arasında, en çok bu minareden hoşlanan bendim galiba. Bazan, ders sırasında, minareye bakar, dalardım; bazan hocamın sualini bile duymazdım, o zaman, yanımda oturan Süleyman, dirseğiyle dürterdi beni. Minareye baktıkça içime iman dolardı. Hayat, onun etrafında, evlerdeydi. Derslerimiz de dine karşı olmasına, mektepte dinsizliği, komünizm ideallerini öğrenmemize rağmen ben ruhumla o minarenin bir parçasıydım. Her evden, her damdan, her eşikten, her kalpten, gözle görülmez bağlar uzanıp bütün insanları, bütün hayatı, bütün varlığı o minareye bağlıyor gibi gelirdi bana. Mektepte son senemdi. İmtihanlar yaklaşıyordu. İmtihanı başarıyla verirsek, Süleyman'la beraber Akmescit Tıp Enstitüsü'ne girmeğe karar vermiştik. Daha doğrusu, bu kararı Süleyman'a ben zorla kabul ettirmiştim. O, subay mektebine girmek istiyordu, fakat benim samimi arkadaşlığım Süleyman'ın bu isteğini yendi. Çok iyi hatırlarım, bir cebir dersindeydik. Zil çaldı, sıralar takırdadı, öğrenciler koridora doğru yürüdüler. Yavaş yavaş, sınıf boşaldı. İçeride yalnız ben kaldım. Pencerenin yanında, derin bir sessizlik içinde, Tokal camisinin minaresine bakıyordum. Yanımda, bir ses:

— Sadık, dedi.

Döndüm. Arkadaşım Süleyman'dı.

— Ne var dışarıda, kime bakıyorsun?

— Hiç kimseye... Güneş öyle yakıcı ki, sokaklarda insan bile yok.

— Var, dedi.

— Nerede?

— Tokal camisinin minaresinde.

— Tokal camisinin kapıları mıhlanalı kaç ay oluyor?..

— İyi bak, dedi.

Uzakta, bahçenin yeşillikleri arasından, göğe sivri bir iğne gibi uzanan, Tokal camisinin minaresine baktım. Süleyman haklıydı. Minarede iki kişi vardı. Üç beş dakika sonra ikisi gözden kayboldular. Süleyman'a dönerek:

— Akmescit minarelerinde ilk defa insan görüyorum, dedim. Köylerde hâlâ ezan okunur, ama Akmescit... Sözümü bitirmeden Süleyman kalın sesiyle:

— Korkma; onlar minareye ezan okumak için çıkmadılar... dedi.

— Ya ne için?

— Camiyi yıkacaklar...

"Yıkacaklar" sözü, kalbime bıçak gibi saplandı. Bütün vücudum titriyordu. İçime, kalbime böyle ansızın dolan bu korkudan kurtulmak ister gibi arkamı pencereye çevirdim.

— Hadi be... Hiç cami yıkılır mı?..

— Yıkılır ya. Bu sabah ben mektebe gelirken onlar minareye zincir bağlıyorlardı. Caminin bahçesinde bir de makine vardı.

— Kimler zincir bağlıyorlardı?

— Ruslar...

Süleyman, hep camiye bakıyordu. Ben, neden bilmem, 1932 yılının kışında evimizin önünden geçen mahpusları görür ve babamın kamyondan, "Dua et, dua et" deyişini duyar gibi oluyordum. Yanı başımda Süleyman'ın bağırışı beni dalgınlığımdan uyandırdı:

— Bak Sadık! Minare devriliyor!...

Baktım. Minare şöyle bir sallandı. Beni yaşatan bir şeydi bu sallanan... Titreyen ellerimle, Süleyman'ı yakaladım. O beni anlamıyordu. Bana bakmıyordu bile. Gözleri minarede, olanı hoş bulmuş bir çocuk heyecanıyla bağırıyordu:

— Devriliyor! Devriliyor!

Bir daha baktım. Tokal camisinin minaresi gözümden kayboldu. Minareyle birlikte bahçenin güzelliği de söndü.

Yeşilliklerin arasından göğe, renksiz bir duman yükseliyordu. Ben bütün benliğimle hâlâ demin içimde sallanan o şeyin esiriydim. Minare yıkıldı gitti, ben ne yıkılabiliyor, ne da ayakta durabiliyordum. Kaçıyordum, kaçıyordum. Nereye? Niçin? Bilmiyorum. Hayat benim için mânâsız bir kelimeydi. Sınıf, Süleyman, dışarda evler, insanlar, mektep benim için birer hiçti. Minare devrildi, minareyle birlikte, içimde beni yaşatan bir şey de yerle bir oldu. Sınıftan nasıl çıktığımı bilmiyorum, merdivenleri nasıl indiğimi hatırlamıyorum. En çok hatırladığım, şehrin sokaklarında, alnımdan, yanaklarımdan terler aka aka koşmamdır. Evimize girer girmez annemin ayaklarına sarıldım. Annem, zavallı annem, ne olduğunu bilmiyordu. Durmadan gözlerimden öperek:

— Söyle yavrum, söyle, diye ağlıyordu. Ben hiçbir şey söyliyemiyordum, ağlayamıyordum bile. Ertesi gün babam beni doktora götürdü. Hasta değildim. Doktor, gülerek, göğsümü, omuzlarımı tuttu:

— Mektebe git, Sadık, dedi. Hasta insan böyle mi olur? Demir gibisin...

Ben mektebe gitmedim. Babam da zorlamadı. O adam, içimde, kalbimde yaşar gibiydi. Benim için, gözlerimin önünde canlanan bir dünya yaratırdı. Akşamları "Kuzu Kurpeç", "Çora Batır" destanları söylerdi. Gezintilere çıkardık. Beni Tokal camisi taraflarına götürürdü. Evvelce ortasında cami bulunan demir parmaklıklı bahçeye yaklaşırken alnım soğuk soğuk terlemeye başlardı. Oraya gitmek istemezdim, fakat bunu babama belli etmezdim. Babam bazan beni zorla, elimden tutarak yürütür ve bahçenin önünde, caminin harabelerini işaret ederdi:

— Bak Sadık, harçlarına atalarımızın alın teri karışmış din ocaklarımız düşmanlarımızın ayakları altında!

Bakamazdım, alnımdan gene soğuk terler boşanırdı. Göğsümün içinde yüreğim bir tokmak gibi vururdu.

Kaçmak, kaçmak isterdim. Babam bunu anlar, içimin bütün sırlarını bilirdi galiba, fakat neden bilmem, elimi bırakmazdı.

— Bak, derdi, iyi bak bu yıkıntılara...

Sonra bana kuvvet verirdi:

— Biz bunlara bakıp korkmamalıyız. Düşmanlarımız korksun. Hem de nasıl korkuyorlar. Korkularından bize bu zulümleri yapıyorlar. Korkmasaydılar yapmazdılar. Yüz elli yıldır bizi tüketmeğe uğraşıyorlar. Yüz elli yıl! İşte bu yurtta bir avuç Tatar kaldık. Bizi büsbütün yok etmedikçe içleri rahatlamıyacak. Biz mahvolduktan sonra bile, bu sefer ruhumuzun önünde titreyecekler. İyi bak bu yıkıntılara!.. Sen benim evlâdım olmakla beraber, bu toprağın, bu yıkıntıların bir parçasısın... Seni bu toprak doğurdu, bu toprak besledi. Bil ki yalnız değilsin. Büyük bir milletin zengin geçmişi ve parlak geleceği seninle beraber. Bahçesaray'dan Kaşgar'a vatana kadar binlerce minaremiz göklere uzanıyor. Bize Tatar diyorlar, Çerkez diyorlar, Türkmen diyorlar, Kazak diyorlar, Özbek diyorlar, Azer diyorlar, Karakalpak, Çeçen, Uygur, Kabardı, Başkırt, Kırgız diyorlar. Bunlar hep yalan! Deniz parçalanmaz. Biz Türk-Tatarız. Bunu senin kalbinin bildiği gibi, her Başkırt, her Kırgız, her Kazak'ın, Kırgız'ın da kalbi bilir. Kalbinin hisleriyle hareket et. Dünyanın boş hırslarına kapılma...

Babam böyle diyordu ve ben bu sözlerden sonra, dünyalar benim olmuş gibi, büyük bir sevinç içinde ve sonsuz bir iftihar duyarak evimize dönüyordum. Artık babam benim için yalnız baba değil, daha büyük ve aziz bir şeydi...

Bahçesaray'a girdiğimiz zaman akşam oluyordu. Basık evlerin damları üzerine akşamla beraber sonsuz bir ıstırap çöküyor gibiydi. Bazan oradan buradan, kısık ve gamlı bir ses işitiliyordu. Bazı evlerde bir şavk yanıp sönüyordu. Bazısında, sıkıntılı akşam saatlerini biraz olsun

ferahlatmak ister gibi, lâmbalar yanıyordu. Bazı evlerin önünde elleri değnekli, kalpaklı, bol şalvarlı ihtiyarlar görülüyor ve sessizce, başlarını önlerine eğmiş, değneklerini yere vura vura, karanlıklara dalıp bir taraflara gidiyorlardı. Bahçesaray'ın akşam hayatı bana önce böyle sakin ve neşesiz görünmüştü. Ama aslında böyle değildi. Yalnız insanlar değil, hava, gök, sular, evler bile, Çürüksu'nun kenarında, hanlarımızın mezarları bulunan bu toprağın geçmişteki saadetini sessizce dinler gibiydiler. Bahçesaray'ı ilk defa görüyordum. Ertesi gün ben de onun sırrına erdim. Bahçesaray, gözlerimin önünde sessiz ve canlı bir panorama gibi kaldı. En kara günlerimde ona bakıp içimin ateşlerini söndürürüm.

O gece teyzemin evinde kaldık. Ertesi gün babamı yalnız bırakıp Bahçesaray'ı tek başıma dolaşmaya başladım. Etraftaki kaleleri gezdim. Çufutkale'nin uçurumlarında kalbimin derinliklerini seyrettim. Hayatımda hiçbir zaman kendimi bu kadar mesut hissetmemiştim.

Bahçesaray bana, umut ve kuvvet veriyordu, imanımı arttırıyordu. Akşam üstüydü. Güneşin son ışıkları Han camilerinin minarelerinden inip harem kulelerini, saray bahçelerini, tepeleri tarayıp batıya çekiliyordu. Tahta bir köprünün korkuluğuna dayanıp bunun kıyısında cenk oyunu oynayan çocukları seyrettim. Onların oyununa bakıp bütün Bahçesaray'ı düşünüyordum. Yavaş yavaş Han sarayına doğru yürüdüm. Kemer kapıya yaklaştığım zaman, içimde hüzünle karışık bir sevinç duydum. Kaç Geray, kaç ağa bu kapıdan geçmişti! Saray avlusuna girdim. Renkli camlı pencereler, kurumuş şadırvanlar, çeşmeler, kemerler, harem kuleleri, geçmişin saadetine gömülmüş, uyur gibiydi. Karşıdaki Hanlar mezarlığına doğru yürüdüm. İşte sarıklı taşlarının altında yatan Geraylar!.. Daha dün yurdu, halkı, şerefi için İdil'den Tuna kıyılarına kadar, yolları, stepleri düşman cesetleriyle geçilmez hale getiren Geraylar... Şimdi saraylarında yalnız

ben varım, bir de belki onların hayaletleri... Sarayın arka tarafına doğru yürüdüm. Geniş bir bahçe. Vaktiyle burada, mermer hamamlar varmış. Şimdi, bahçe bakımsız, her yapı bir harabe halinde... Vücudum da kafam gibi yorgun düşmüştü. Bir akasya ağacının gölgesine uzanıp şanlı tarihimi, ulu atalarımı düşünmeye koyuldum. Kalemimi çıkardım, defterimi açtım, "Söyleyiniz duvarlar" adlı bir şiir yazmak istedim. Fakat duvarlar bana hiçbir şey söylemedi. Etrafın ruhanî sessizliği içinde gözlerim kapandı.

Uzakta ağaçların yeşillikleri arasında küçük bir ev görüyorum. Evin önünde üç ihtiyar oturuyor. Üçünün de saç sakalı bembeyaz, yanakları kırmızı, üçü de boylu poslu, sağlam yapılı. Yaşlarını artık Allah bilir. Dünya kurulduğu gün yaratılmışlar sanki, hallerinden âhır zamana kadar yaşayacağa benziyorlar. Üç ihtiyarın önünde, on iki, on üç yaşlarında iki çocuk güreşiyor. İki zayıf vücut, vahşi hayvanlar gibi birbirine sarılıyor, ağızlar köpürüyor, ikisinin de yanaklarından terler akıyor; biri, ötekini yere yıkmağa uğraşıyor... Kalktım, yanlarına gittim. İhtiyarlar beni gördüler ama hiç alâkadar olmadılar. Üçü de ellerindeki sopayı sallayarak:

— Topuk at! Yan başa al! Makas koy! Dize al! diye haykırıyorlardı. Nihayet çocukların biri yere yıkıldı. Yıkan çocuk koşarak gitti, üç ihtiyarın önünde oturdu.

— Haydi, dede! Vaadini yerine getir! dedi.

Dede, güreşin neticesinden gayet memnun görünüyordu; çocuğa herhalde bir masal vaad etmiş olmalı ki,

— "Evvel zaman içinde" diye söze başladı. Ben de:

— Kalbur saman içinde, diye şaka ederek söze karıştım.

İhtiyar, başını bana doğru çevirdi, sert sert baktı, fakat ses çıkarmadı, sonra eğilip öteki iki ihtiyarın kulaklarına bir şeyler fısıldadı, üçü de birbirlerine sokulup uzun

uzun fısıldaşarak bir şeyler konuştular. Deminki ihtiyar masalına başladı:

— "Azamat'ın oğlu Arslan Bey kızı sevdi, hediyeler gönderdi ve kızı, babasından istetti. Kızın babası Arslan'a:

— Arslan'ım! Kızımın saçları ipek, gözleri elma, vücudu fidan. Sen delikanlı, daha evimin eşiğinden atlamadın; kılıcın kılıfından çıkmadı, ben sana kızımı nasıl veririm, dedi. Hey, hey! Kızın babasından gelen bu cevap yiğit Arslan'ın canına tak etti. Aynı gün, yiğit Arslan, yurdunu bıraktı, gitti. Dört yıl ne memlekete döndü, ne de bir haber gönderdi. Bu zamanlarda, Bucak'ta Arslan adlı gayet meşhur bir pehlivan vardı. Fakat bizim Arslan mıydı, yoksa başka bir Arslan mıydı, bilmiyorum. Çünkü Canbulak'ta da, Yedesan'da da, Orda'da çok namlı ve meşhur Arslanlar vardı. Nihayet bir akşam üstü, saraya yakın bir kahvede otururken, nallarından şimşekler çakan, yıldırım gibi bir atlı, şehre girdi. Bu atlı gösterişli bir pehlivandı. Külâhı, sultan külâhı gibi, elmaslarla süslenmişti; kuşağı, mahmuzları, atının üzengisi bile altındandı. Bizim oturduğumuz kahvenin önünde durdu. Yabancı pehlivanı tepeden tırnağa süzdük. Kimdi acaba? Kimse bilmiyordu.

Atlı pehlivan:

— Tanımadınız, ha! diye seslendi

Aramızdan biri:

— Hey Allah'ım! Bu pehlivan, bizim Arslan yahu! diye bağırdı.

Evet, atlı yiğit, Azamat'ın oğlu Arslan'dı. Bucak ordusunda nice nice kahramanlıklar göstermiş, Lehistan'ın şehirlerini, köylerini yakıp yıkmış... Aldığı esirler sayısızmış, mücevheratı hesapsızmış... Arslan adı, Han topraklarında yaşayanların dilinde destan olmuş, düşman topraklarında yaşayanların kalbinde korku olmuş. Arslan'ın adı sarayda bile anılırmış... Bir akşam kahvede

oturmuş, cenkleri hatırlıyorduk. Bizim Arslan da kahvedeydi. İçeriye başında demir tellerden örülmüş bir miğfer, demir eldivenli elinde kılıç, geniş omuzlu, Arslan'dan da boylu, yabancı bir pehlivan girdi. Bu tepeden tırnağa silâhlı pehlivan, kapının yanında durarak, ateşli gözlerini yiğit Arslan'a dikti ve şöyle dedi:

— Azamat'ın oğlu Arslan Bey!! Arslan'dan da zâlim bey!

Kahvede hepimiz ayağa kalkmış, yabancı pehlivana bakıyorduk. Pehlivan sözüne devam ederek:

— Yurdumu yaktın, babamın kanını akıttın, kızlarımızı Kefe'de haremlere sattın...

Sonra demir eldivenleri çıkarıp, Arslan'ın ayakları dibine attı ve:

— Yurdu için ölmeyen var mı bu dünyada, pehlivan? Ya esirlik, ya ölüm? Seç ve çık önüme, hey Arslan! diye bağırdı.

Bizim yiğit Arslan, yabancıyı tanıdı. O, Lehistan pehlivanıydı. Ayaklarının dibindeki demir eldivenleri kılıcıyla iterek Lehistan pehlivanına şöyle bir cevap verdi:

— Yaktım yıktım yurdunu. Sözün doğru, pehlivanım. Üç bin başı esir ettim. Kefe'de sultan haremlerine sattım. Fakat bunları namusluca yaptım. Atlıya karşı at sürdüm, kılıçlıya karşı kılıç çektim, okluya karşı ok attım. Yurdu için ölen pehlivandır, pehlivan! Esir olup namusumu, sülâlemin adını kirletmem. Ölüm olsun! dedi demedi kılıcını çekerek ortaya atıldı.

Biz de iki pehlivanın kavgasını seyredeceğiz diye çok sevindik. Fakat kahvede bulunanlar arasında sarayda hizmet eden biri vardı. Birden yabancıyı tanıdı ve ortaya atılarak:

— Ben bu Lehistanlıyı tanırım. Elçidir o, elçi! Tutun Arslan'ı!.. Tutun Arslan'ı! diye bağırdı. Kahvedeki öteki pehlivanlar, Arslan'ı tuttular. Arslan Bey:

Bırakın beni! Allah aşkına bırakın beni! diye yalvardıysa da kahvedeki saçı sakalı ağarmış pehlivanlardan biri:

— Dur Arslan, ne yapıyorsun? Han toprağında elçiye silâh çekilir mi? dedi.

Arslan:

— Beni çağıran şu pehlivan değil miydi, ağalar? Önüme çıkmayın! Namusa sığar mı bu ağalar? diye direndi.

Yaşlı pehlivanlar:

— Evet, yiğit Arslan, hakkın var, seni çağıran o pehlivandı. Fakat elçiye silâh çektiğin duyulursa yarın ulu Hakan'ın emriyle kafan kesilip gâvur kafası gibi kazığa takılmaz mı? dediler.

Arslan ise:

— Namusum kirleneceğine varsın kafam kazığa takılsın, cevabını verdi; fakat ağalar Arslan'ı bırakmadılar. Elçi de kahvede bulunanlar tarafından tanındığının farkına varınca Bahçesaray'da bir daha görünmedi.

Arslan Bey sarardı soldu. Namusum kirlendi, diye kimsenin yüzüne bakamıyordu artık. Arkadaşları:

— Sabret Arslan. Sabır acıdır ama meyvası tatlıdır, diye Lehistan pehlivanını Arslan'a unutturmak istediler. Fakat yiğit Arslan unutmadı. Nişanlısını unuttu, Lehistan pehlivanını unutmadı. Namusum, namusum, diye ağlardı. Baktılar ki olacak gibi değil, o akşam kahvede bulunan ağalar Kalgay'ın yanına gidip yiğit Arslan'ın halini ona anlattılar. Kalgay:

— Evet, evet, Arslan korku bilmez bir yiğittir, fakat hanlık topraklarında elçiye dokunursa kafası kesilir ve gâvur kafası gibi kazığa takılır, dedi. İlk fırsatta ulu Han'a anlatmayı vaad etti. Günün birinde de olanı biteni ulu Han'a anlattı. Ulu Han, Kalgay'dan, Arslan'ın Lehistan elçisine silâh çektiğini öğrenince çok kızdı ve derhal kafasının kesilmesi için emir verdi. Kalgay, Han'ın ayaklarına kapanarak yalvardı:

— Dinle, Han'ım, yiğit kabahatsiz... Arslan'ı elçi çağırdı. Azamat'ın oğlu yiğit Arslan, Bucak'ta eşsiz Arslan, namusu uğruna kılıç çekti. Kahvedeki ağalar yabancı pehlivanın elçi olduğunu anlayınca, elçi Bahçesaray'dan kayboldu. Şimdi senin topraklarında mı, yoksa kendi memleketinde mi, kimse bilmiyor. Fakat yiğit Arslan derdinden ölüyor.

Ulu Han'ımız çok merhametliydi.

— Kendisine izin vereyim. Gitsin arasın bulsun. Güreşsin, ne isterse onu yapsın. Fakat benim topraklarımda elçiye el kaldırırsa kafasını kestiririm, vücudunu itlere yediririm, ecdadını lânetlerim, dedi.

Azamat'ın oğlu Arslan Bey bunu duyunca çok sevindi. İzin çıktığı gün memleketi terk etti gitti. İki yıl, düşman topraklarında, dolaşmadık şehir, köy bırakmadı. Lehistan pehlivanını hiçbir yerde bulamadı. Günün birinde, pehlivanın Dinyeper Kazaklarının elinde esir bulunduğunu duyarak Dinyeper'e gitti. Pehlivanın Kazakların elinde esir olduğu doğruydu. Kazaklar, pehlivanın, zengin ve meşhur Arslan tarafından araştırıldığını öğrenince, karşılığında ağırlığınca altın istediler. Fakat namusu uğrunda güreşecek yiğit için altının ne kıymeti var? Arslan Bey, istenileni verdi ve esiri teslim aldığı gün ona:

— Bak yiğit, ben seni satın aldım. Ama sen benim esirim değilsin. Seni azat ediyorum. Yalnız, Han'lık topraklarında olmamak şartıyla bir meydan seç, orada tutuşalım; zira sen beni mademki güreşe çağırdın, mutlaka güreşmemiz lâzım, dedi.

Lehistanlı pehlivan ise:

— Azamat'ın oğlu Arslan Bey, Bucak ordusunda eşsiz bey! Arsız Kazakların elinden sen beni kurtardın. Bırak, senin kulun olayım. Eğer bunu lâyık görürsen, seninle değil, senin uğrunda güreşeyim, senin için öleyim, diye cevap verdi. Lehistanlı'nın bu cevabından sonra ikisi ahbap olarak Kırım'a döndüler. Arslan Bey kızla evlendi,

Lehistanlı pehlivan da az zaman sonra Müslümanlığı kabul etti ve Han ordusunun sadık bir eri oldu."

Dede, hikâyesini bitirip ayağa kalktı ve bana doğru dönerek:

— Sen kimsin? Ne yapmaya geldin buraya? dedi.

— Bahçesaray'a gelmiştim, Han sarayını görmek isterim, dedim.

— Tatar mısın?

— Tatar'ım. Anam Tatar, Babam Tatar, soyum sopum hep Tatar...

Dede, gözlerini, gözlerimin içine dikerek, gene de:

— Tatar mısın? dedi.

Sadece başımı salladım.

— Ben buralıyım. Bahçesaray'ı benden iyi bilen zor bulunur. Gel sana Bahçesaray'ı göstereyim, diyerek yürüdü. Peşinden gittim.

Biz yürüdükçe, bahçenin badem ve akasya ağaçları gittikçe azalıyordu. Vahşi, karanlık bir ormana giriyorduk. Yürüdüğümüz dar yol, yüzyıllardır insan ayağı basmamış gibiydi. Önümüzü, dikenli ağaçlar kapıyor, etrafta zehirli çiçekler açıyordu. Ayaklarıma dikenler batıyor; çalılar beni esir etmek ister gibi, yüzümü gözümü tırmalıyordu. Bir an durdum. Etrafıma bakındım. Dede yok olmuştu. Dede hiçbir yerde yoktu. Etrafın sessizliği içinde, kalbimin gümbürtüsünü duyuyordum.

— Dede-e-ee! diye bağırdım.

Sesimin yankısı kulaklarıma:

— Yürü, oğlum yürü, diyen bir ses getirdi. Koştum.

— Sen nerdesin dede?

Durdum, dinledim. Cevap gelmiyordu. Başımın üstündeki ağaçlarda bir kuş 'kar-r-r' diye bir ses çıkardı. Elim ayağım korkudan titredi. Etrafımda, beni parçalamağa hazırlanmış kaplanlar, kartallar var sanıyordum.

— Dede! Nerdesin, dede?

Deminki ses, çok yavaş, gene:

— Yürü, yürü! dedi.

Hemen ileri atıldım. Ayaklarıma, ellerime sarılan dikenli çalıları kıra kıra hep ilerliyordum. Epeyce ilerledikten sonra ağaçların arasından, bir düzlükte akan bir ırmak gördüm. Kan ter içinde ırmağa koştum.

Irmağın karşı kıyısında, dede, taştan bir heykel gibi duruyordu. Başımı çevirip demin geçtiğim korkunç ormana baktım. Arkamdan hâlâ kaplanlar kovalıyor gibime geldi. Korkudan, ırmağa atıldım. Taşlarda dizlerimi kanatarak, dedenin bulunduğu kıyıya çıktığım zaman, deminki korkuma gülüyordum. Şimdi bütün tehlikeler arkamda kalmıştı. Artık selâmetteydim. Artık korkmuyordum. Fakat Bahçesaray nerede? Han sarayı nerede? Ben neredeydim? Etraf yüksek dağlar ve uçurumlarla çevrilmişti. Önümde kıpırdamadan duran dedeye:

— Nereye gidiyoruz, dede? diye sordum.

Dede cevap vermedi. Biraz sonra elindeki değneği kaldırarak önümüzdeki dağ başını işaret etti ve yüzüme bakmadan ilerledi.

Artık dedenin, güvenilmez bir adam olduğunu, benim de içinden çıkılmaz bir durumda bulunduğumu yavaş yavaş anlıyordum. Ama ne yapabilirdim! Arkamda geniş bir ırmak ve karanlık orman... Önümde dağ ve sessiz dede. Etrafta ne bir yol, ne bir iz. Dede, dönüp bana bakmadan, ilerlemesine devam ediyordu. Bir taş üstüne oturdum ağladım ağladım, sonra yavaş yavaş kalktım ve ister istemez, dedenin peşinden yürüdüm. Ufak bir düzlüğü geçtik; şimdi tepelere tırmanıyorduk. Kızgın güneşin altında yanan dikenli toprakta, sivri taşlara ayaklarım takılarak, yılan gibi kurumuş bodur ağaçlara sürünerek, yıkılarak, kalkarak, hep ilerliyordum. Boğazım kuruyordu. Bu cehennem güneşinin altında, kuru ıssız tepelerde, benim için son umut gene de dedeydi. Fakat bazan dedeyi de gözden kaybediyordum. O zaman avazım çıktığı kadar bağırıyordum:

— Dede-e-e! Dede-e-e!...

Dede bazan önüme çıkıyor, bazan çıkmıyordu. Artık hayatımın sonunun geldiğini anlıyordum. Dede, beni buraya, öleyim diye getirmişti. Yürümek istiyor, kalkamıyordum. Son defa yıkılıyorum... Artık kalkmak da istemiyordum. Öldür beni, al canımı, Allah'ım!.. Gene de başımı kaldırıp etrafıma baktım. Belki bu, dünyaya son bakışımdı. Son olsa bile hayata, dünyaya bakarak ölmek istedim. Dede, önüme canlı bir heykel gibi dikildi. Ben ölüyordum da, gene ağzını açmıyordu. Bu adamın hiç acıdığı yoktu... Ben de artık ondan merhamet, imdat istemiyeceğim. Dizlerimden kanlar aka aka doğrularak bağırdım:

Öldür beni, zalim insan! Öldür beni! Öldür kurtulayım...

Dede, bana yaklaştı ve elindeki değnekle göğsümden iterek:

— Git de öl! Öl! Kahpe evlâdı! Sen yaşamak için doğmadın; ölmek için doğdun... Git de öl! Senin yüzünden binlerce kişi ölecek. Senin bastığın topraklar binlerce ananın, binlerce çocuğun gözyaşlarıyla ıslanacak, feryatlarıyla inleyecek... Git de öl! Keşke doğmadan önce öleydin. Git de öl! diye sağ tarafımdaki bir uçurumu gösterdi. Uçuruma baktım. Dibinde, binlerce insan kemiği ve kafatası birbirine karışmıştı. Kemiklerin arasında zehirli yılanlar çöreklenmiş, güneşte ısınıyorlardı. Ölüm, işte gözlerimin önünde bütün dehşetiyle belirmişti. Dedenin ayaklarına kapandım. Durmadan, ellerini, ayaklarını öpüyor, yalvarıyordum:

— Affet dede! Affet beni... Ben yaşamak istiyorum. Affet beni, dede!

Dede alçak sesle:

— Kalk oğlum, yürü, dedi.

Yürüdüm. Ağlamaktan şişmiş ve kıpkırmızı kesilmiş gözlerimi kapayarak:

— Yaşamak için doğdum, yaşamak için doğdum, diye yürüdüm. Kendimi tuttum. Ağlamadım, imdat beklemedim, bir daha da dededen "nereye gidiyoruz?" diye sormadım, yalnız yürüdüm. Saatler geçti. Yorgunluğumu yavaş yavaş unutuyordum. Yavaş yavaş kalbime bir sevinç, yaşamak sevinci, hayat aşkı doluyordu. Nereye gittiğimizi bilmiyordum, fakat nerede olursam olayım yaşamak ve sevinmek istiyordum. Başımı kaldırıp ileri doğru baktım. Yeşil otlarla döşenmiş bir yayladaydık şimdi. Serin, hafif bir rüzgâr esiyordu. Durdum; içimde korku kalmamıştı, mesuttum. Dede geldi, yanıma oturdu. Bana da yanında yer gösterdi. Oturdum. Kulağıma eğilerek fısıldadı:

— Geldik oğlum; aşağıya bak, Bahçesaray uykudan uyanıyor!

Bulunduğumuz dağdan eğilip aşağıya baktım. Sisli bir sabah, bir şehir, güneşin ışıklarıyla yavaş yavaş aydınlanıyor; sivri minareler göklere yükseliyor; evlerin, sarayların camları, aynalar gibi parlıyordu. Gözlerimin önünde bir masal şehri seriliyordu. Dedeye bu güzel şehrin adını sordum. Gene de fısıldar gibi:

— Bahçesaray, dedi.

Bense orayı cennet sanmıştım. Bahçelerinde türlü çiçekler açmış... Evlerin pencerelerinde kuş kafesleri... Şadırvanlar, fıskiyeler, mermer hamamlar.... Sokaklarda, yavaş yavaş temiz, ipek elbiseli insanlar dolaşmaya, şehre kervanlar girmeye başladı. Bahçesaray, tasasız, mesut hayatının bir gününü daha yaşamaya koyuluyordu. Ansızın uzak ufuklardan, tozu dumana katarak, şehre yaklaşan sekiz on atlı göründü.

— Dede! Atlıları görüyor musun?

— Görüyorum, oğlum. Onlar Kazan'dan geliyorlar. Bak, saraya girecekler.

— Saraya ne vazifeyle geliyorlar, dede?

Dede, alçak sesle:

— Ruslar Kazan'a saldırdı... Kazan Hanı Bike haber gönderdi. Yardım istiyor. Atlılar, yıldırım hızıyla saraya girdiler. Bir müddet, hayat sanki tamamen durdu. Sonra hem sarayda, hem de bütün şehirde bir hazırlıktır başladı. Nihayet saray kapıları açıldı. Davullar gümbürdedi, zurnalar çığırdı, geniş kapılardan pırıl pırıl elbiseli ve kılıçlı biri çıktı. Onu, silâhlı ağalar takib ettiler. Evlerden, köylerden, ovalardan, ormanlardan asker safları çıkıyor, saraydan ayrılan ulu Han'ın peşinden; denize akan ırmaklar gibi gidiyorlardı. Bunlar hep bir araya gelmiş, bir asker denizi hâsıl olmuştu şimdi. Ulu Han kılıcını çekerek bir nutuk söyledi. Her ağızdan, her göğüsten "İntikam! İntikam!" narası kopup yeri göğü inletti. Hep birden kuzeye doğru yola çıktılar.

Kuzey göklerini, gittikçe kararan ağır, kurşunî bulutlar kaplamıştı. Bir fırtına kopacağa benziyordu. Yanımda düşünceye dalmış oturan dededen:

— Bu yavuz askerler nereye gidiyor, dede? diye sordum.

— Kuzeye, dedi.

— Geri dönecekler mi, dede? diye tekrar sordum.

Sakalı kadar ak kirpikleriyle gözlerini kapayarak:

— Dönmediler... dedi ve kirpikleri arasında toplanan gözyaşları yanaklarından aşağıya aktı...

... Gözlerimi açıp ağırlaşmış başımı kaldırdım. Gördüğüm neydi? Rüya mıydı?.. Evet, rüyaydı... Han sarayına giren Rus askerlerinin demir nalçalı çizme sesleri beni rüyadan uyandırmıştı.

2

Roma, 3.4.1946.

Bu akşam, şimdiye kadar yazdıklarımı okuyorum da düşünüyorum: Kimin için yazıyorum? Bunları kim merak edecek? Hiç kimse! Hiç kimse bunları okumayacak. Kimse bu yazıları merak etmiyecek; bunu iyi biliyorum. Yazar değilim. Yazılarımda kimseyi alâkadar etmiyecek bir hakikat var. O hakikat, yalnız benim içimde. Ölmüş kahramanların heykellerini ölüler değil, yaşayanlar yükseltirler. Onların ruhlarını içimden çıkarıp bir heykel haline getirmek için ben hayatta kalmalıyım. Onlar arkalarında güzel izler bırakıp gittiler. Ben bugün hayattan kopmuşum. Onların izlerinden, kendimden, insanlardan, dünyadan korkuyorum. Ben yaşamıyorum: yaşamak için savaşıyorum. Önümde yalnız karanlık ve korku var. Ben ilerleyemiyorum. Önümdeki hayatı göremediğimden, daima geriye bakıyorum. Belki bana yardıma gelir. Belki bana kim olduğumu söyler, ileriki hayatın sırlarını açıklar; belki bir gün geçmişim gelir de beni o yılların kanlı faciaları arasından geçirdiği gibi, bugün de zayıf, düşkün vücudumu ve ruhumu, önümdeki kara günlerden atlatarak selâmete ulaştırır. Ya gelmezse... Bugün hayattan kaçtığım gibi "Hâtıralar"dan da kaçmağa başlarsam... Doktor, konuşmalarımızın sana yardımı dokunur, bir gün korkularını unutursun, diyor. Fakat beni şimdiye

kadar yaşatan doktor değil, hâtıralarımdı sanırım. Bunu doktora söylemiyorum...

1938 yılının sonbaharında eski kümesten çıkıp Kazasker sokağına taşındık. Vaziyetimiz günden güne düzeliyordu. Babam iyi para kazanıyor; on beş yaşındaki Bekir, babamın yanında sanat öğreniyordu. Ben, aynı senenin ağustosunda, "Yeni Dünya" gazetesinde iş bulmuş ve bir ayda kazandığım parayı, şehir belediyesi memurlarına yedirip yeni ev bulması için babama vermiştim. Bu ev de eski, pis bir şeydi. Bir iki ay uğraşarak içini dışını temizledik, önüne bahçe yaptık, kapılarını boyadık, gül gibi, temiz bir ev haline getirdik. Çoğu gün gözlerini yaşlı gördüğüm annem bile gülüyordu artık. Biz, bizim gibi bütün halkımız, yirmi yıldır süregelen Bolşevik zulmünden perişan olmuştuk. Bu yüzden, dâvamızı şimdilik bir kenara bırakmış, günlük işlerle uğraşıyorduk. Rus idarecileri, Kırım'da kalmış bir avuç Tatar hükümete zararlı olamaz artık, diye düşünüyorlar mıydı, bilmiyorum, ama toplu sürgünler durmuş gibiydi. Yalnız milletin arasından çıkan, bilgili, tanınmış doktorlar, profesörler, şairler, köşede bucakta kalmış hocalar, imamlar, milletin esirliğini kendi namus ve vicdanına sığdıramayıp ah çekenler; bazan da rakı içip içini boşaltanlar ansızın kayboluyorlardı. Millet, o anayurdu seviyordu. Her şeyden, kendinden bile çok seviyordu. Bundan dolayı sessizdi. Her zulme, her şeye razıydı, yalnız atalar, dedeler toprağında yaşasın. Bu son on yıl içinde tarihlerinin en kanlı faciasını geçirmiş kıyı boyu köyleri gene de yavaş yavaş kalkınıyordu. Bağların kolhoz malı ilân edilmesine rağmen, köylü, eski ata topraklarını gözbebeği gibi severdi. Mahsulünü, meyvasını toplayıp hükümete teslim ederdi. Sonra gidip kooperatif kapılarında, bir kilo buğday için nöbete girer, gece yarılarına kadar beklerdi. Elinden alınmış tarlasında, bağında, bahçesinde iki büklüm çalışırken atalar toprağı-

na döktüğü gözyaşlarını yalnız kendisi bilirdi. Kimseye belli etmezdi, çünkü o toprak, o yurt onundu.

Kazasker sokağına taşındıktan sonra, arkadaşım Süleyman ve ailesiyle komşu olduk. Ben "Yeni Dünya" gazetesine girince, doktor olma tasavvurum suya düştü. Süleyman eski fikrine döndü. Fakat orta subay okuluna bensiz girmek istemiyordu. Ben bunu kat'î olarak reddettim. Benden gizli, bu meselede fikrimi değiştirmesi için babamdan yardım dilediyse de; babam, Kayabaşı mektebini bıraktığım zamanki gibi, şimdi de kararı bana bırakıyordu. Kışa yeni girmiştik. Süleyman'la beraber aynı gün askere çağrıldık. Böylelikle Süleyman'ın zabitlik hayalleri hakikat olmağa yüz tuttu. Celbi aldığımız gün, Simferopol Ray. Voyen Kom.'una gittik. Koridorda, tahta el çantaları üstünde oturmuş bekleyen sekiz, on Rus vardı. Pis ve iğrenç insanlardı. Cigara içip ikide bir yere tükürüyorlardı. Kalın, pamuklu pantolonlarından insanın nefesini tıkayan bir ter kokusu yükseliyordu.

Koridorda duvar dibinde durup sıramızın gelmesini bekledik. Biraz sonra, oda kapısı açıldı, kırmızı yüzlü, şişman bir subay kapı aralığından başını uzatarak, önce Süleyman'ın adını, sonra benim adımı okudu. Birlikte odaya girdik. İçeride üç doktor tarafından iyice muayene edildikten sonra aynı subay gelip bizi kendi odasına götürdü. Odaya girer girmez:

— Benim adım, İvan Aleksandroviç Şişkof, diye elini uzatarak ikimizin de elini sıktı; sonra kırmızı örtülü masanın gerisindeki koltuğa oturdu, bize de yer gösterdi. Oturduk. Şimdi yüzünü daha iyi görüyordum. Hep gülüyordu. Fakat bu gülümsemenin altında bir maksat gizliydi. Neydi bu maksat? Kimbilir... Ama bütün gün, bu maksat uğrunda çalışıyor. Belki uykuda bile, yüzünde o

maksadın yorgun izleri belli oluyor. Sırtındaki politruk* üniforması, bir kat daha gizliyor o maksadı. İri ve kurnaz yeşil gözleri var. Uçları aşağı doğru kıvrık kalın dudakları bütün yüzüne bir çirkinlik veriyor.

Bir müddet odanın tavanına baktı, sonra ikimizi süzdü ve söze başladı.

— Arkadaşlar, Kızılordu saflarına çağırıldınız. Elimdeki rapordan öğrendiğime göre, ikiniz de okumuş gençlersiniz. Sovyetler Birliği, sizin gibi aydın gençlere geniş ilerleme yolları açıyor. Size orta kumandan mektebinde okumak ve bilginizi arttırmak imkânını veriyoruz. Sizlere verdiği bu fırsattan âzami derecede istifade edeceğinize ve vatana yararlı evlâtlar olacağınıza eminim.

Bu teklifi reddetmenin hem bizim, hem de bütün ailemizin başına yeni felâketler açacağını biliyordum. Süleyman beni incitmek istemiyordu, ama bir yandan da komiser Şişkof'un bu teklifine içinden seviniyordu. Aynı günün akşamı, meseleyi babama anlattım. Şişkof'a red cevabı vermenin çok hatalı olacağını o da tasdik etti. Süleyman geldi, subay okulunu bizi bekleyen yeni hayatı uzun uzadıya konuştuk. Süleyman subaylıkta, iyi ve sağlam bir gelecek görüyordu. "Ray. Voyen. Kom."un koridorundaki Rusları bilmem kaçıncı defa bana hatırlatarak:

— Sadık be, dedi. Sen o gâvur takımıyla iki sene yaşayamazsın. Ya subay olup onlara emredeceksin. Ya da sıvışacaksın... Bizim mayamız başkadır.

Babam, belki Süleyman'ın fikrini doğru bularak, belki de gönlüme kuvvet vermek istediğinden Süleyman'dan taraf oluyordu:

— Kim ve ne olursan ol, büyük adam ol Sadık, diyordu. Her sahada siz bu yurda lâzımsınız. Bilginizi arttırırsınız, yeni insanlarla tanışırsınız. Kırım'da sürünmekle

* Ordu Siyasî Komiseri.

millete ne faydanız dokunacak? Doktorlarımızı tüketiyorlar. Hiç olmazsa subaylarımız olsun. Onlar da bir gün millete yararlı olurlar.

Nihayet, orta kumandan okuluna girmeğe karar verdik. Bunu anamdan gizledik. Biçare, beni askere gidiyor, iki yıl hizmetten sonra dönecek ve Ayvasıllı Sabri Muhtar'ın kızıyla evlenecek sanıyordu. Hakikati anama ben gittikten sonra anlatmak işini, Bekir'le babama bıraktım.

1938 yılının kışı, Odesa orta kumandan okulunda okumaya başladık. Talim ve savaş teorilerinden çok, siyasî eğitim dersleri görüyorduk. Altı ay sonra okula, Politruk Şişkof geldi. Yüzündeki aynı gülümsemenin altında, aynı gizli maksat saklanıyordu. Bu adam bizi adım adım takib ediyordu. Her sözümüz, her düşüncemiz onun şahsî malı gibiydi. Onun bize saatlerce Marksizm öğretmesi, Batı kapitalizminin çürüklüğünü, dünyada ezilen proleterlerin Sovyetler Birliği'nden, Kızılordu'dan kurtuluş beklediklerini anlatmakla kalmıyordu. Bazan bana, yüzünün gizlediği o maksat kalbimize girip bütün hislerimizi söndürmek; beynimize girip bütün düşüncelerimizin sahibi olmak ister gibi gelirdi. Birkaç Azerbaycanlı, birkaç Kırgız, Tatar bir araya geldiğimiz zamanlar aramıza sokulup gülümseyerek ne konuştuğumuzu, neden bahsettiğimizi sorardı. Her türlü bahanelerle yalnız Rusça konuştururdu bizi. Bazan, gûya şaka niyetiyle, yurttan gelen mektuplarımızın nece yazıldığına bakmak isterdi.

1940 yılının ilkbaharında mektebimiz, Odesa'dan Romanya sınırına yakın bir yere taşındı. Üç ay devamlı talimden sonra gene Odesa'ya döndük, ağustosun birinde de imtihanlar başladı. Dokuz Ağustos günü Odesa Orta kumandan okulundan teğmen rütbesiyle mezun oldum.

Bir hafta dinlenmeden sonra 57'nci tümenden 94'üncü taburun ikinci bölük kumandanlığına tayin edildim.

Arkadaşım Süleyman Aziz, aynı taburun üçüncü bölük kumandanlığına getirilmişti. Krasnoye savunmasına kadar beraber bulunduk.

1941 yılının baharı. Akkerman yakınlarında bir kamptayız. Yurttan ayrılalı iki yılı geçti. Kumandanlığa istida verip izin istedim. Verilmedi. Askere, Suvarov nizamı öğretilmesi emrini aldık. Ağır tankların içinde, motor gürültüsünden kafam kazan gibi oluyor. Talim, talim, talim... Her gece iki, bazan üç kere alarm işareti veriliyor. Tankları ormanlara, ovalara sürüyoruz. Köylünün tarlasını, ekinini çiğniyoruz. Etrafın köylüleri bize dost gözüyle bakmıyorlar. Politruklar da bizi ahaliye yaklaştırmıyorlar. Yeni "kurtarılmış" yerlerde komünizm düşmanları var diyorlar. Tanklara yaklaşan köylüleri tutup tutup kampa götürüyoruz. Sonra N.K.V.D.* askerleri gelip onları alıyorlar. Ne tarafa götürüyorlar bilmiyorum Köylülerde öyle bir korku var ki, bana 1932-36 yıllarında bizim köylerden sürülen insanları hatırlatıyor. Talimden sonra çadırıma girerken evimize girer gibi oluyorum. Belki bir saat, belki iki saat serbestim. Alarm düdükleri çalıncaya kadar çadırımda yalnızım. Kendi düşüncelerimle baş başayım. Yatağımın başucunda bütün ailenin, ayrıca Bekir'in bir fotoğrafı var. Onlarla, fotoğraflarına bakarak konuşuyorum. Alarm düdükleri çalıncaya kadar onlarla beraberim, onları dinler gibiyim. Bekir'in yanımda bulunmasını öyle istiyorum ki! Şimdi fotoğrafına bakıyorum:

Bir ata binmiş. Kalemle çizilmişe benzeyen kara kaşlarının üstüne kocaman bir Çerkes kalpağı oturtmuş. Çerkes elbiseli, beli hançerli... Hatırlarım, bu resmini çarşıda, tahta atın üstünde çektirmişti. On üç yaşındaydı. Şimdi on yedisini dolduruyor. Ama on üçündeki o çocuğun gözlerinde bile kudret ve şefkat izleri okunuyor. O,

* Gizli polis teşkilâtı.

bana benzemiyecek galiba. Hayatın karanlıklarını delip bütün sırlarını gören bakışlar var onda. Annemin mektuplarını Bekir yazıyor. Her mektubunu okurken sobanın yanına çökmüş, belinde şallarla annem gözlerimin önüne geliyor. Sobanın başında, kibrit inceliğinde sigaralar içtiğini, Bekir'e mektup yazdırdığını gözlerim kapalı görüyorum. Her mektubun sonunda Bekir, kendinden birkaç satır ilâve ediyor. Mektubun birinde şöyle diyor:

"Askere gittiğinden beri iki yıl oldu. Bu iki yılda anamız biraz daha ihtiyarladı. Sen bizimle beraberken beline bir şal bağlardı, şimdi üç şal bağlıyor. Biz yattıktan sonra sobanın başında oturup birbiri arkasından sigara içiyor. Sabahları çok erken kalkıyor. İlk işi, babamızın yatağına kahve götürmek oluyor. Söze senin adınla başlıyorlar!"

Başka bir mektubunda: "Annemiz her sabah pencerede postacıyı beklediği gibi, dün sabah da penceredeydi. Postacı pencerenin önünden geçerken içeriye çağırarak, torbasına un, yağ, şeker, armut, elma kurusu doldurdu. Biçare, ikramda bulunursa postacı senden daha sık mektup getirir sanıyor. Sen de onun gönlünü al, ağam; vakit buldukça mektup yaz. Geçen hafta aldığımız mektubunda Odesa'ya vardığını yazıyorsun. O akşam mektubunu annemize okuduğum sırada evimizde komşumuz Mehmet ağanın karısıyla Zemine teyzem, daha birkaç tanıdık vardı, kahve içiyorlardı. Mektubunu okuyup bitirdikten sonra annemiz, "Odesa dedikleri yer de neresi?" diye sordu. Babamız, senin evvelce bulunduğun yerden daha yakın olduğunu söylediyse de, zavallı, Odesa'nın Kırım'ın içinde mi, yoksa dışında mı bulunduğunu öğrenmek istiyordu. Yanına gittim:

— A ana, dedim. Yalta'dan Akmescit'e gelirken hiç Tavşan Pazarı'ndan geçmedin mi?

— E; geçtik, oğlum, dedi.

— Tavşan Pazarı'ndan epey uzaklaşınca, yolun iki tarafında, kırmızı tuğladan binaları görmedin mi?

— E; gördük, oğlum...

— İşte oraya Odesa derler anne, dedim.

Babamız ve öteki misafirler kahkahayı bastılar. Annemiz de güldü, ama gülümserken bir an daldı ve hasretli gözlerinden iki damla yaş aktı. Eğildim, omuzlarını okşadım, alnından öptüm. Zavallı:

— Sen de gidersen, ben aklımı büsbütün kaybedeceğim, diyor."

Bu sabah, evimizden bir mektupla bir de paket aldım. Bütün gün talimin bitmesini dört gözle bekledim. Akşama yakın, askeri çavuşa bırakıp çadırıma gittim. Yorgun argın, ayağımda çizmeler, elbisem, yüzüm gözüm toz çamur içinde, yatağıma uzanarak Bekir'in mektubunu okumaya başladım. Bekir şöyle yazıyordu: "Çok saygılı ve sevgili ağacığım Sadık! Bir haftadır mektup yazmıyorsun. Annemiz, evlâdımı gene alıp Odesa'dan uzaklara mı götürdüler, diye meraklanıyor. Senin her mektubun ona şifa veriyor; sık sık mektup yaz. Dün köyden dayımız Mansur geldi, bu akşam sana bir paket hazırladık; mektupla beraber gönderiyorum. Paketin içinde beş demet Kızıltaş tütünü, köy mahsullerinden burma, şeftali, elma, armut bulacaksın. Annemiz yamalı bezlere sarılmış bir şey daha koydu, muskadır sanırım. Yatmadan önce babamız, Mansur dayımla baş başa, uzun uzun konuştular. Galiba, babam köye taşınmak istiyor. Fakat bir karara varılmıyor. Korkuyor galiba. Öte yandan senin Kızılordu subayı olman, ona cesaret veriyor. Ben şahsen buna karşıyım. Bilirsin ki, sürgüne başladılar mı, subay mubay dinlemezler. Sürerler bütün köy halkını. Sonra, evimizde Voronejli Rus ailesinin oturduğunu biliyorsun. Dayım: "Bizim damın altında hepimiz sığışırız." diyor.

Ne olacak bilmiyorum. İlerde bu meseleyi sana gene yazar, ne olursa bildiririm. Gazeteleri okurken Avrupa'dan çalınan davulların seslerini tâ buradan işitir gibi oluyoruz. Aman Allah'ım, Akmescit'in içindeki asker kalabalığını bir görsen! Hepsi Rus. Tatarlardan da çok asker alınıyor, ama onları dışarıya sevk ediyorlar... Annemiz harp olacak diyor; hissediyormuş. Harp başlamadan önce daima böyle kalabalık olurmuş. Evlâdıma ne olacak, havada harp kokusu var, diye ağlıyor. Doğru da söylüyor galiba. Akyar'dan gelen haberlere göre orada damlara makineli tüfekler yerleştiriyorlarmış... Aypetri dağlarında, yaylalarda toplar var diyorlar. Fakat gazeteler bir şey yazmıyor. Toplar bize karşı mı yoksa Türkiye'ye karşı mı bir şey bilmiyoruz. Hem onlara, hem bize karşı da olabilir. Gazete dedim de aklıma geldi, paketin içinde sana iki gazete gönderiyorum. Biri "Komsemolets", öbürü "Kızıl Kırım". Sen memleketteyken bu gazetelerin adları "Yaş Kuvvet" ve "Yeni Dünya"ydı. Adları değişti şimdi. Gazete adlarıyla beraber harfler de değişti.

Bütün Tatar mekteplerinde ve gazetelerde, Lâtin harfleri yerine Kızıl harfleri kullanılıyor artık. Tatar dilinde Rus harfleri Lâtin harflerinden daha iyi uyarmış. Ha! Ha! Ağlayacak yerde gülmek istiyorum. Yeni yazıları senin merak edeceğine eminim. Gözlerinden öperiz. Sağ ve selâmet olmanı, yakın zamanda vatana dönmeni Tanrı'dan dileriz."

Bekir'in mektubu ve gazeteler beni beynimden vurulmuşa döndürdü. İçimde kabaran acı duygular, hâtıralar boğazımı tıkıyor, âdeta nefes alamaz oluyorum. Başım dönüyor, gözlerim kararıyor. Gazeteler ellerimde, ordugâhın bir ucundan öbür ucuna koşarak:

— Katiller! Katiller! diye bağırmak istiyorum. İçimde, Karadeniz'in en azgın zamanlarındaki gibi dalgalar köpürüyor. Fakat ben, o dalgaları içimden çıkaramıyor, bir

yere vuramıyorum. O fırtınaları yumruklarımı sıkıp ağzıma sokarak, içimde boğmak istiyorum; boğamıyorum. Onlar beni boğuyorlar. Yavaş yavaş yanaklarımdan süzülen gözyaşlariyle nihayet sakinleşir gibi oluyorum. Ne zamana kadar? Bilmiyorum. Gazetelere bakıyorum. Hep Tatar sözleri, Tatar kelimeleri Rus harfleriyle yazılmış... O harflere baktıkça, kendi dilimden; annelerimizin, mini mini yavrularına ninni söylemek için kullandıkları o tatlı dilden nefret ediyorum âdeta. O yazılar öyle çirkin, öyle kaba ki!... Neden bilmem, bir çocuğun sınıfta karatahtaya Rus harfleriyle Tatarca yazan elini görür gibi oluyorum. Küçük bir el; vücut, kafa, göz yok; yalnız zayıf bir el gözlerimin önünden gitmiyor. Ağlamak, hayır, gülmek istiyorum. Mektuplarında, babama, bana eski destanlarımızdan birkaç satır gönder diye yazacak olsam, babam bana, "Siyer-i Nebi"yi, "Çora Batır"ı bu harflerle mi gönderecek?

Artık ağlamıyorum. Biliyorum ki Tatar oğlu bu gazeteleri okumayacak. Babamın sözlerini hatırlıyorum: "Onlar bizden korkuyorlar, Sadık! Onlar bizim varlığımızdan korkuyorlar." derdi. Ne kadar haklıymış! Şimdi ağlamıyorum. Biliyorum ki, düşmanlarımız bizden korkuyorlar. Bizi böyle hayâsızca Ruslaştırmak istiyorlar. Çünkü bizden korkuyorlar. Gazetelere iftiharla bakıyorum. Şimdi mesudum. Düşman üniforması içindeki vücudum çelik gibi sağlam!

Akşam oluyor. Etrafa yavaş yavaş karanlık çöküyor. Karadeniz'den kopmuş bir rüzgâr kalbime emniyet, vücuduma rahatlık veriyor. Yalnızım. Gazetelere gülerek bakıyorum. Dışardan Süleyman:

— İçerde misin? diye bağırıyor.

— İçerdeyim. Gir!...

Süleyman çadırıma giriyor. Yeni kesilmiş saçları itinayla ortadan ayrılmış. Üniforması ne kadar göz alıcı!

Biçare, o üniformayı ne kadar seviyor. Ne kadar iftihar ediyor o üniformayla. Yatağıma yaklaşarak:

— Hâlâ gazete mi okuyorsun? diyor.

— Evet... Al sen de oku!

Gazeteleri Süleyman'ın önüne atıyorum. Okumak istiyor, okuyamıyor. Yazılara hayretle bakıyor.

— Ee, ne düşünüyorsun?

— Sözler Tatarca, ama harfler Rus...

— İşte, Bekir'in mektubu... Bundan sonra bütün yazılar Rus harfleriyle yazılacakmış. Ne dersin buna?

— Ne diyeyim, bilmem ki?

İçimde gene acılar toplanıyor. Fakat bu sefer Süleyman'a kızıyorum. Neden o da benim gibi düşünmüyor?

— Bilmem ki, ne demek! O yazılara bak, oku... Sen buna ne dersin?

Gazeteleri yere atıyor:

Ne diyeyim? Nasıl münasipse öyle yazılır. Biz askeriz. Hem bundan sonra yazıları kalemle değil, süngüyle yazacağız... Alman ordusu Polonya sınırlarında.

Süleyman sözünü bitirmeden yataktan fırlıyor ve yerde yatan gazeteleri toplayıp onun burnuna sokuyorum:

— Sen bana üniforma giyip caka satmayı, kadınlara selâm vermeyi öğret, sen bunları iyi bilirsin. Fakat ne benim, ne de başka birinin millî duygularına dokunma.

Beni daima basit bir arkadaş sanan Süleyman, neye uğradığını anlıyamamıştı. Yüzüme şaşkın şaşkın bakıyor, bana bir şey olmuş gibi, korkusundan benzi sararıyor, dudakları titriyordu.

— Sadıkcığım, sana bir şey demedim ki!

— Demedin... Diyeceğin yok ki diyesin. Daima öyleydin zaten. Okulda da öyleydin.

— Nasıldım?

— Öyle işte. Okulun yanındaki fabrikada çalışan Rus kızlarına taş attığın zaman ben kaçarken, sen benimle korkak tavşan, diye alay ederdin.

— Bunun, senin gazetelerinle ne alâkası var?

— Çok alâkası var!.. O kızlar senden zayıftılar, sen de onlardan korkmuyordun. Taşa tutuyordun onları... Fakat büyük bir tehlike karşısında hemen kaçıyordun. Üniformanı öyle seviyorsun ki; sanki baban, deden sırtlarında o üniformayla dünyaya gelmişler. Yarın, Türkiye'yle Rusya arasında bir harb çıkacak olsa, belki Türklere kurşun da sıkacaksın... Bu yazıları görmüyor musun? Her yerde: Orduda, evlerimizde, sokaklarda, adım başında, bizi vatan sevgisiyle, vatan aşkıyla besliyorlar... Dünyada biricik hür ve serbest vatan bu ha!

Ben anlatırken Süleyman, başını ikide bir, çadırdan dışarı uzatıp bakıyor ve parmağını dudaklarına götürerek:

— Ş-ş-ş-şt. Yavaş konuş, Sadık, diyordu. Sesimi biraz alçaltarak devam ediyordum:

— Şu gazetelere bak. Senin dilin, benim dilim. Atalarımızın, dedelerimizin dili. Bir milletin varlığı, dili ve yurdu ile belli olur, öyle mi? Yüz elli yıldır, eski, Çarlık idaresi, bizi cennet yurdumuzdan sürdü, astı, kesti. Bugünkü kızıl Rus idaresi de, şuracıkta bir avuç Tatar'ın canlı dilini kesiyor...

Yatağıma uzanıyorum, başımı avuçlarımın içine alıp Süleyman'a bakıyorum. Kalbimin derinliklerinden bir ağrı çıkıp yüzündeki hafif gülümsemenin gerisine saklanıyor sanki.

— Hey Sadık, diyor. Bizi çamura batırdın çıkardın!

Fazla bir şey söylemiyor. Beni gücendirmek istemediğinden söylemiyor galiba... Yatağıma uzanmış, hep Süleyman'a bakıyorum. Onun konuşmasını, dediklerime itiraz etmesini istiyorum. Süleyman ses çıkarmıyor.

— Söylesene...

— Belki hakkın var... Fakat ben sana asker olduğumuzu, böyle şeylerle alıp vereceğimiz olmadığını söylemek istedim. Bu gibi şeyler için âlimler var. Onlar düşünsünler.

Derhal atılıyorum.

— Yook Süleyman! Benim gibi düşünen âlimin başına neler geleceğini sen de iyi bilirsin. Sonra dil, yalnız âlimin dili değildir. Herkesin dilidir. Çobanın, köylünün, bütün milletin... Herkesin...

— Bunu cahil bir köylüye anlatabilir misin? Geçen hafta benim bölüğe bir er verildi. Dördü Kırgız, biri bizim vatandaş, adı Kerim. Üsküt köylüsü. Finlandiya savaşında bacağından yaralanmış. Ordu disiplini iliklerine işlemiş... Bu akşam, tankların bulunduğu meydanda nöbet tutuyor. Herif karacahil. Öldür derlerse öldürürüm, yak derlerse yakarım, diyor. Ben politikadan anlamam, yazı bilmem, ama göğsüme bak, diyor, iki madalya kazandım, biri Kızılbayrak, öbürü Kızılyıldız, diyor. Bu gibi şeyleri ona nasıl anlatırsın? Gazeteler Rusça mı çıkıyor, Tatarca mı; onun için hepsi bir. Dilin önemi yok onun için. O, yalnız emir bilir. Emri ise biz değil Ruslar veriyorlar.

Süleyman'ın sözlerini dikkatle dinliyorum. Nihayet susuyor. Çadırda derin bir sessizlik oluyor.

— Kerim şimdi nöbette mi?

— Evet. Meydandan yüz metre geride, ağır tanklar tarafında...

— Parolasız kimseyi yanına sokmaz mı dedin? Eminim. Yüzde yüz...

— Tatarca konuşsam?

Çocuk olma, Sadık. Emri biliyorsun...

— Kerim'in yanına parolasız varırsam bir aylık maaşın benim olsun mu?

— Varamazsan?

— Benim aylığım senin olsun.

Süleyman gülüyor. Fakat yüzündeki gülümsemenin gizlemeye çalıştığı bir korku var içinde:

— Ya sana ateş edecek olursa!

Cevap vermiyorum. Çadırdan çıkarak tank meydanına doğru ilerliyorum. Süleyman peşimden koşarak geliyor ve kulağıma fısıldıyor:

— Bu gece parola, Don. Unutma parola, Don, Don... Vazgeç Sadık, gitme...

Süleyman'ı bir tarafa itiyorum. Arkamda:

— Don... Don!... diye kalıyor.

Kamptan çıkıyorum. Önümdeki tarlaları kömür gibi kapkara bir gece yutmuş. Ne bir yol, ne bir iz. Kerim'in nerede olduğunu kat'î olarak bilmiyorum. Kararlamadan ilerliyorum. Ayaklarımın altında yumuşak bir toprak var. Ayak seslerimi kimse duymaz. Gecenin bin bir tehlikeli gözü varmış gibi sağıma soluna bakıyorum. Ya tutar da başka bir nöbetçinin önüne çıkarsam? Ansızın taşlara, çalılara sürünüyorum. Çömelip dinleniyorum. Ses seda yok. Kalkıyorum ve bir körün hiç bilmediği bir yolda değneğiyle yol araması gibi, ben de ses çıkarmıyayım diye, adımlarımı körün değneği gibi atıp tank meydanına doğru karanlıklarda ilerliyorum. Ya önüme Kerim değil de başka biri çıkarsa?... Kalbime, yavaş yavaş bir korku giriyor. Alnımda soğuk ter damlaları hissediyorum. İlerliyeyim mi? Yoksa geri mi dönsem?.. Süleyman'ın dediği gibi Kerim, köylüdür, cahildir. Duruyorum... Düşünüyorum... İlerliyeyim mi acaba? Korkuyorum. Ellerim titriyor, dizlerim tutmuyor. Fakat geri dönmek, Süleyman'a korkaklığımı belli etmek olacak. Korkaklığımı kimseye belli etmek istemiyorum. Bizi birbirimize bağlayan kuvvetin vatan sevgisi ve lisan olduğunu Süleyman'a isbat etmek için kamptan çıktım, buraya kadar geldim. Geri dö-

nemiyorum; ilerlemeliyim. İlerliyorum. Gece zifiri karanlık, sessiz, korkunç. Etraftaki gizli nöbetçilere yaklaştığımı hissediyorum. Şimdi ansızın bir ses: "Parola" diye bağırırsa, Kerim'in sesi olduğunu nereden bileceğim? Bağıran belki de bir Rus olacak... Kerim olsa bile, ne diyeceğim? Ağzımdan, "Kardaş" sözü çıkmadan, kalbime kurşun sıkarsa?... İçim öyle titriyor ki! Etraftan, göğsüme, sırtıma, başıma tüfek namlularının doğrulduğunu hissediyorum. Neredeyim, bilmiyorum. Yere yatıp sürüne sürüne, geri kampa dönmek istiyorum. Dua ediyorum... Allah'ım beni koru, diyerek, biraz daha ilerliyorum. Ansızın, sessiz gecenin kara perdesini bir ses yırtıyor:

— Stoy! Parol!*

Arkasından, göz açıp kapamaya vakit kalmadan bir şarjör şakırtısı...

— Kardaş! Sen kimsin! Vatandaşını mı öldürecen?

Ses yok. Bekliyorum. Rus'sa kurşunu sıkacak. Kerim'se... Dilinin ucunda Don kelimesi var, fakat söylemiyorum. Karanlıkta, hafif, fakat keskin bir ses:

— Ulan kimsin? Yakına gel bakayım...

Yanına yaklaşıyorum. Kara bir insan gölgesi benim başımda ayaklarıma kadar süzüyor.

— Bereket versin Tatarca cevap verdin, teğmen arkadaş. Vallahi az kalsın ateş edecektim. Uğurlar olsun, ne tarafa böyle?

— Gezintiye çıkmıştım... Kerim, sen misin?

— Benim. Parolayı bilmiyor musunuz?

— Hayır.

Kulağıma eğilerek:

— Don, diye fısıldıyor.

Sonra başını sağa sola çeviriyor. Gözlerini karanlıklara dikerek etrafı kurt köpeği gibi dinliyor.

---

* Dur! Parola!

— Ayak sesleri var... Biri geliyor.

Dinlemekte devam ediyor. Birden bağırıyor:

— Stoy! Parol!

— Don...

Karşımızda karanlıklardan çıkmış biri, Süleyman duruyor.

— Parolaya cevap almadan, teğmeni niçin bıraktın Kerim?

Kerim susuyor. Süleyman sert ve emredici bir sesle tekrar:

— Niçin? Emri bilmiyor musun? diye soruyor.

— Müslümanca konuştu Süleyman ağa. Ateş edemezdim ya!

Şimdi Süleyman susuyor. Yanına gidiyorum ve elimi omuzuna koyarak:

— Haydi Süleyman, geç oldu, diyorum.

Yan yana, sessizce, kafalarımızda belki başka düşünceler, fakat bir vücut, bir evlât duygusuyla geriye, ordugâha doğru yürüyoruz.

Bir sabah, gayet erken saatte, nöbetçi er çadırıma girip kumandanının beni acele çağırdığını söyledi. Çarçabuk giyinip tabur kumandanının çadırına gitmek üzere çıktım. Ordugâh daha derin uykudaydı. Orada burada nöbetçiler, omuzlarında tüfekler, sessizce dolaşıyorlardı. Bazı çadırlardan çıkan askerler ağır ve yorgun adımlarla, ağızlarında sigaralarını tüttüre tüttüre mutfağa doğru ilerliyorlardı. Bazı çadırların önündeki çavuşlar, köstekli saatlerine bakarak askeri kaldırmak zamanını bekliyorlardı.

Kampın kenarına kurulmuş olan kumandan çadırına girdim. İçerisi kalabalıktı. Hava, yorgunluktan ve uykusuzluktan sarhoş gibi görünen, tıraş olmaya vakit bulamamış subayların nefesleriyle ağırlaşmıştı.

Süleyman'ın yanında yer aldım. Tabur kumandanı aramızdan geçerken hep birden ayağa kalkıp selâm verdik. Gitti, kırmızı örtülü masanın başına geçti. Yeşil gözleri kanlanmış, gözkapakları şişmiş, sabaha kadar uyumamışa, ağlamışa benziyordu. Yüzünde acılı bir ifade vardı. İçinin bütün derdi alnında, iki kalın kaşın ortasında toplanmış, masanın gerisinde, bizi görmüyormuş gibi duruyordu. Boğuk bir sesle ağır ağır:

— Arkadaşlar, dedi. Sustu. Hepimizi süzdü, kötü bir haber vermek zorunda kalmış biri gibi devam etti:

— Arkadaşlar! Üç saat önce Alman Faşist Hava Kuvvetleri vatanımıza saldırdı ve Sivastopol'ü, Kiev'i Minsk'i bombaladı... Bunu haber vermekle, size harbin başladığını da bildirmiş oluyorum.

Boğazıma bir şey tıkandı. Yanıma oturan Süleyman, elimi tuttu yüzüme baktı. Çadırda derin bir sessizlik olmuştu. Bütün kalbler ve bütün gözler bir olmuş, bu devamlı sessizliğin içinde harbi görüp, korkusuyla titrer gibiydiler. Bir ses:

— Sigara içmlemize müsaade eder misiniz, kumandan arkadaş!... dedi.

Titreyen ellerimizle sigara yaktık. Kumandan daha da konuştu, vatanın bizden beklediği hizmetleri belirtti. Sözünü bitirdikten sonra çıktık. Süleyman yanımda yürüyor, benim konuşmamı bekler gibi yüzüme bakıyordu. Nihayet:

— Dün akşam, yatmadan önce: Tanrım bizi birbirimizden ayırma, diye dua ettim Sadık, dedi

— İnşallah ayırmaz.

— Benim bölükte on iki Tatar var. Biraz serbest kaldığın zaman gel, onlarla konuş. Şimdi inanıyorum, dilimiz bizim için çok kıymetli...

Benim bölükte ise, Kırımlı olarak yalnız bir Rus vardı. Tatar yoktu. Süleyman'a ilk fırsatta gelip yiğitlerle konuşacağımı söyledim ve ayrıldık.

Hemen o sabah çadırlar söküldü, bütün tabur ordugâhtan üç kilometre uzaktaki ormanın içine çekildi. Asker silâhlandı. Ormanın etrafına nöbetçiler kondu. Ormana yaklaşacak her sivili tutup kumandanlığa getirmek, itiraz eden ya da söz dinlemeyen olursa ateş etmek emri verildi. Bütün taburda sekiz talim tankı vardı. Ben, bu tanklarla teşkil edilen hususî tank bölüğü kumandanlığına getirildim. Süleyman, emri altında bulunan 22 topla, topçu bölüğü kumandanı tayin edildi, geri kalan bütün asker, piyade emrine verildi. Talimlerde Suvarov nizamının tatbiki emri geldiğinden beri, kumandanlığa içlerinden lânetler okuyan yorgun ve yarı hasta askerin ormanda işsiz, güçsüz yatmak çok hoşuna gitmişti. Fakat bu hal uzun sürmedi. Ayın yirmi beşinde Akkerman istasyonunda trenlere bindiler, tabur, kuzeye hareket etti.

3

Roma, 1.5.1946

HARP yıllarında ölümün, gözlerimin içine gözlerini diktiği günler bile, ben daha mesuttum. Şimdi bana ne oluyor! Niçin sokaklardaki insanların arasına karışıp ben de onlar gibi olamıyorum? Niçin kendimi onlardan başka hissediyorum? Niçin herkesten aşağı olduğumu sanıyorum? İçimde birbiriyle çarpışan iki kuvvet var. Biri hayat, daha doğrusu beni hayata döndürmek isteyen kuvvet. Bu iki kuvvet, içimde durmadan boğuşuyor. Onların boğuşması, bütün varlığımı, temelinden sarsıyor. Beni yavaş yavaş yıkıyor. Korkuyorum. Ben artık sokaklara çıkıp sevdiğim insanlarla bir arada yaşayamayacağım. Elimden tutup beni dünyaya gezdirecek birini araştırıyorum. Öyle biri var mı acaba? Belki var. Ya yoksa? Kalbim ve düşüncelerimle, gene de yeryüzünde her şeyi: canlıyı, cansızı yaratmış olan Allah'ıma uzanıyorum. Allah'ım sen beni bırakma! Sen beni koru Allah'ım!

... Akşam oluyor; Roma'nın damları kararıyor. Otel odasında yalnızım. Ben yalnızlıktan yaşıyamıyorum. Çıkmalıyım. Kendimden, içimden kurtulup, gelişigüzel bir insan olmalıyım.

Çıkıp parka gidiyorum. Tenha bir köşede oturarak köyümüzü düşünüyorum. Bugün 1 Mayıs. Bahçeler kim bilir ne yeşildir orada! Herhalde, gene yeşilliklere gömül-

müş evleri uzaktan fark etmek zor olur. Şimdi orada akşam olmaktadır. Güneş yaylaların gerisinde yeni kayboldu. Yazın köylüler akşam yemeklerini evlerinin önündeki yeşil çardakların altında yerler. Gözlerim kapalı o evleri, o bahçeleri görüyorum; o köylerde dolaşıyorum...

1943 yılının yazında babam Akmescit'ten köye taşınmıştı. O köye taşınmadan, ben sırtımda Alman üniforması, Kırım'a izinli gitmiştim. Lüzumu yoktu... Şimdi zavallı ne yapıyor? Ruslar hapse mi attılar acaba? Hapisteyse eğer, dayanamaz, ölür... Ya zavallı anam?.. Neredeler acaba?

Gene başım ağrıyor. Hayatı bırakıp kaçmak istiyorum. Ne tarafa? Ne tarafa, nereye olursa olsun! Tek burada kalmıyayım. Yaşıyamıyorum burada. Ben eski Sadık değilim. Bana ne oluyor, Yarabbim?

Önümden, sarışın, boyalı yüzlü iki İtalyan kızı, iki Amerikan zencisinin kolunda, kahkahalar atarak geçiyorlar. Sessiz Roma onların kahkahalarını dinliyor. Düşünüyorum: Hey gidi, büyük beyaz, mermer Roma! Seninle beraber bütün hayat da onların ayakları altında. Birinin kaybettiğini başka biri bulur ve sevinir. Fakat sen, ağlamadan, asırların ıstırabını kendinde saklamasını biliyorsun. Ben de ağlamamalıyım! Ben de senin gibi mağrur görünüşlü olmalıyım. Çünkü ben kaybetmedim. O yeşil yurdu, kanımı döktükten sonra, düşmanlarıma teslim ettim.

Akşam oluyor. Sokaklar kararıyor. Lokantaların açık pencerelerinden müzik sesleri etrafa taşıyor. Otelime dönmek için kalkıyorum. V. Emmanuel'in heykeline yaklaştığım sırada, geniş sokak boyunca, bana karşı, taşmış bir dere gibi dalgalanarak gelen bir insan kalabalığı görüyorum. Titriyorum. Sebebi galiba şu: İki gün oluyor, sinemaya gitmiştim. Gary Cooper'in bir filminde önce, Belsen toplama kamplarını olanca facialarıyla gözler önüne

seren bir film gösterdiler. Perdede, kadidi çıkmış binlerce insanı ölüm halinde yatar gördüğüm zaman, duyduğum korkunun büyüklüğünden başımı iskemlelerin arasına sokmak zorunda kaldım. Yanımda oturan şişman bir İtalyan, mırıldanarak bir şeyler söyledi. Herhalde bana sövdü... İşte şimdi de, üzerime doğru gelen insanları bir an, Belsen'in tel örgülerinden kurtulmuş, zayıf, etsiz binlerce iskelet gibi görüyorum...

Korkumun tesiriyle heykelin taş basamaklarına çıktım. Önümden akan insan seli, "Yaşasın Sovyetler, yaşasın Stalin" diye bağıra bağıra geçti gitti. Taş basamaklarından indim; başım yorgun, içim boş, otelime döndüm.

Bu akşam hâtıralarımı yazamıyorum. Yarın ne olacak?

Orta boylu, geniş omuzlu, kırmızı yüzlü, mavi gözlü, kirpikleri, kaşları, saçları ekin gibi sarı Grişa Kalaçof, Aluştalı bir balıkçıydı. Adıyla övünürdü:

— Ne bilirsin, derdi, belki kanımda bir damla bile olsa Tatar kanı vardır. Bedavadan bize Kalaç demediler ya!..

Süleyman'dan ve öbür Kırımlı gençlerden ayrıldıktan sonra bu sarı saçlı Rus için kalbimde, nereden geldiğini hissetmediğim ince duygular buldum ve onun mânâsız mavi gözlerine baktıkça sevgimin samimî olduğunu hissetmeye başladım. Kendinden hiç bahsetmezdi. Basit bir insandı. Yanına gittiğim zaman derhal ayağa kalkar, kırmızı yüzü biraz daha kızarır, bütün kalbiyle bana arkadaş olmak isterdi.

— Otur Grişa, otur, derdim. İkimiz de Kırımlıyız, arkadaş olacağız.

Otururdu ve başını avuçlarının arasına alarak:

— Ee, Aluşta, Aluşta, derdi. Bu cenk kime lâzım? Sana lâzım? Bana lâzım? Cenk olmaz, ben Aluşta'da oturur, balık tutar. Sen de Kırım'da oturur. Cengin sana, bana ne lâzımı var, kumandan arkadaş?

— Doğru, doğru Grişa; ama vatanı müdafaa edeceğiz, derdim.

— Benim, senin vatan Kırım. Ne olur ne olmaz ben Aluşta'ya gideceğim.

— Ya Kırım'ı Almanlar alırlarsa ne yaparsın, Grişa?

— Farkı yok, kumandan arkadaş. Germanlar da iyi pezevenktirler, bizim Ruslar da....

— Sen bunu başkasına söyleme, ha! Seni hapse tıkarlar.

— Söylemez ben, korkma! Ama sana söyler. Seni bilirim ben. Ama neden korkacak? Ben de yok Kırımlı? Bu Tatarcasıyla Grişa'yı kalbime gittikçe daha yakın buluyordum.

— Akkerman'dan hareketimizden bir hafta sonra batı Ukrayna'nın bir köyünde trenlerden indik. Saman damlı evlerin saçakları altında yatan, tıraşsız, yorgun, tozlu elbiseli askerler; bahçelerde Kızılhaç otomobilleri, çeşmelerde nizamsızca atlarını sulayan süvariler; köylü arabalarında yatan yaralı askerler; kumandanlıktan kumandanlığa koşan kan ter içinde subaylar; batı cephesini tutan ordu tümenlerine katıldığımızı gösteriyordu.

Askerler, tanklarımızı trenden indiredururken köyün öteki yanına çadır kurmuş kumandanlığa gittim. Evler, yollar, bahçeler her yer asker doluydu. Her yerde Süleyman'ı aradım, hiçbir yerde bulamadım. Kumandan çadırı yüksek rütbeli subaylar tarafından zaptedilmiş gibiydi. Çadırdan çıkmakta olan bir subay:

— Sadık Turan sen misin? dedi

— Benim.

— Tam zamanında geldin. Tabur kumandanın görmek istiyor seni.

Çadıra girip tabur kumandanının önünde durdum:

— Tank bölüğü kumandanı teğmen Sadık Turan. Emrindeyim, kumandan arkadaş.

Tabur kumandanı; uzun boylu; öküz boynuzları gibi burma, beyaz bıyıklı; meşe ağacı gibi sağlam; sert görünen, fakat göründüğü kadar sert olmayan bir Rus'tu. Emri altında bulunan, kendinden küçük rütbeli subayların elini sıkmaktan hoşlanırdı. Harb bu âdetini ona unutturamamış olmalıydı ki, gene elimi sıktı:

— Bölükte kaç tank var Turan?

— Sekiz, kumandan arkadaş.

— Hepsi de B. 27 mi?

— Hepsi de B. 27.

— Bunlar harp için biraz hafif şeyler değil mi?

— Evet, kumandan arkadaş.

— Biliyorum... Hafif; hafif ama başka çaremiz yok.

Üzüntülü bakışlarını, öteki yüksek rütbeli subaylara çevirdi. Birbirlerinin yüzlerine baktılar.

— General Maksimenko'ya bundan başka yardımda bulunamıyorum. Fikrimce, bütün taburla Kotovsk - Balta cephesine, Maksimenko'ya yardıma gitmek; Kransnoye'yi, güneyde ilerleyen Alman tümenlerinin sağ kanadı önünde açık bırakmak demektir. Büyük mesuliyet.

— Maksimenko, iki gündür tanksız, topsuz, yalnız tüfekle, süngüyle düşmana karşı koyuyormuş.

— Üç gün değil, bir hafta daha dayansa bile, bütün kuvvetlerimizle yardımına yetişirsek bile, Balta ile Kovotsk arasındaki Alman ordusunun belkemiğinin kırılamıyacağına eminim.

— Bug hattında kırılır mı?

— Belki Bug hattında da kırılmaz. Fakat eğilir. Krasnoye'nin tabiî savunma hattı hücumunu durduramaz, fakat Maksimenko'yu Kotovsk - Balta kıskacından kurtarmaya yarıyabilir. Düşman tümenleri Krasnoye'yi bırakıp Voznesensk'e doğru ilerleyemiyecekler. Maksimenko'ysa...

Kumandanlar, cephane sandıkları üstüne açılmış haritaya eğildiler. Uzun uzun Maksimenko ve Krasnoye savunması hakkında konuştular. Biraz sonra, kumandan doğrularak beni yanına çağırdı.

— Tankların başına git, Turan. Hiç kimse tanklardan ayrılmasın. Emrimi bekle!

— Başüstüne, kumandan arkadaş!

Çadırdan çıkıp tankların bulundukları yere döndüm. Ertesi gün, Süleyman'ın bütün topçuları ve tabur politruğu İvan Aleksandroviç Şişkof'la beraber Voznesensk'ten çıkıp Krasnoye'ye doğru ilerlediklerini öğrendim. 1 Eylül sabahı, sekiz tankla Kotovsk - Balta cephesine doğru ilerlemek emrini aldım. Derhal hareket ettik. Bütün gün ıssızlık içinde yol aldık. Köyler boş ve sessizdi. Hayat sanki toprağın altında saklanmıştı. Etrafta hayvan bile görünmüyordu. Ancak akşama yakın, sağımızdan, solumuzdan, büyük bir hızla asker kamyonları geçmeye başladı. Kamyonlardaki askerler, subaylar elleriyle işaretler yaparak bize haberler vermeye çalışıyorlardı. Bazıları el işaretleriyle geri çekilin demek istiyorlardı. Bizse hep ilerliyorduk. Tankın kulesinde yalnızdım. İlerlediğimiz yol gittikçe kalabalıklaşıyordu. Kamyonlardan sonra top arabaları; yaya askerler; köylü arabalarında subaylar; zayıf, sakallı tüfeksiz, başları beyaz, kanlı bezlerle sarılmış yaralılar; ara sıra atlılar geçiyordu. İçlerinden bazıları tanklarımıza bakarak başlarını sallıyorlardı. Bazıları da bizimle alay ediyor, "Berlin'e mi gidiyorsunuz?" diye bağırıyorlardı.

Yarım saat sonra, yol, gökten iğne atsan yere düşmeyecek hale geldi. İnsan, at, araba kalabalığı taşmış bir dere gibi tanklarımıza sürünüp gürültü ve haykırışmalar içinde, geriye, Kransnoye'ye doğru akıyordu. Tankları yoldan ovalara çıkarıp ilerledik. Uzaklardan, kapıları kapalı evlerde çalınan davulların sesleri gibi, top sesleri geliyordu. Durduk. Önümüzde kara, büyük bir orman

vardı. Top gümbürtüleri bazan sağdan, bazan soldan gelip ormanın bağrından kopan yankılarla çarpışarak gene ormanın derinliklerinde boğuluyordu. Gerimdeki yedi tankın kulesinde askerler şaşkın şaşkın bana bakıyorlardı.

— Vasilef Çavuş! Yanıma!

— Vasilef Çavuş! Kumandanın yanına!

— Vasilef Çavuş! Kumandanın yanına!

En gerideki tank gırıldadı, iki dakika sonra çavuş Vasilef'in tankı tankıma yanaşmıştı.

— Vasilef!

— Emrinizdeyim, kumandan arkadaş!

Ormanın gerisinde gene bir top gürledi. Solda, saman damlı bir evin yanındaki sazlıktan kazlar, kanatlarını çırparak bir tepenin gerisine uçtular. Vasilef:

— Bu biraz daha yakına düştü, dedi.

— Tahminen ne kadar yakına?

— Beş verst, belki dört, kumandan arkadaş. Düşmanın ağzına sokuyoruz galiba. Geri çekilen kollara katılsak...

— Fikrini öğrenmek için yanıma çağırmadım seni.

— Evet, kumandan arkadaş!

— Tankını sür. Önümüzde, beş yüz metre kadar mesafe tutarak ilerle. Ne görürsen bana bildir.

— Başüstüne, kumandan arkadaş!

Vasilef'in tankı gene gırıldadı. Tankın motor sesleriyle de genç Vasilef'in gözlerindeki kabahatsiz, basit bakışlar içime işledi.

— Hey Vasilef! Ölümden korkar mısın?

Fakat tankın gürültüsünden sesim Vasilef'e ulaşamıyordu.

— Duymadım, kumandan arkadaş!

— Ölümden korkar mısın, dedim!

— Ölümden mi?

— Korkar mısın?

— Ha! İnsan, ömründe bir defa doğar, bir defa ölür! Ha şimdi, ha sonra. Ne fark var?

— Ölmeden önce al, benden bir sigara yak. Beni fena bir insan sanma, ha!

Tankın kulesine bir paket sigara fırlattım. Vasilef, paketi yakaladığı gibi cebine soktu:

— Teşekkür ederim!

— Bir tane dedim sana!

Yanımda Grişa ile topçu kahkahayı bastılar.

— Buna da teşekkür!

Paketin içinden bir sigara aldı, paketi bana attı.

— Uğurlar olsun!

Etrafa hafif bir karanlık çöküyordu. Top sesleri ansızın kesildi. Gerideki tanklar, birbirlerinden on beşer metre kadar aralıklarla ağır ağır yol alıyorlardı. Ben tankın kulesindeydim. Yarım saat kadar bu vaziyette ilerledik. Sağda, solda, önümüzde, ufukların kırmızılıklarına karışan siyah dumanlar yükseliyordu. Harb oralardan bütün dehşetiyle üzerimize doğru geliyor gibiydi.

Aşağıdan Grişa'nın sesi işitildi:

— Kumandan!

— Ne var, Grişa? Kuleden aşağı indim. Savaş eri, kulaklarını bana uzatarak:

— Vasilef Çavuş, dedi.

Kulaklıkları kulaklarıma taktı. İçinden Vasilef'in ince sesi kesik kesik geliyordu:

— Allo! Allo! Karşı ormanda düşman kuvvetleri. Açılın!.. Açılın!..

— Allo! Vasilef Çavuş! Vasilef! Dinliyor musun? Vasilef!

— Dinliyorum. Ben...

Vasilef'in sesi ansızın kesildi.

— Vasilef!.. Vasilef!..

Kulaklıkların içinde Vasilef'in sesi yok; bana hiçbir şey söylemeyen devamlı bir gırıltı var yalnız...

— Grişa!.. Tankı sağa al, çabuk!.. Kamışlığın gerisindeki tepe...

Sözümü bitirmeden sanki bir yanardağ patladı. Hiç unutmadığım şey, başım Grişa'nın dizlerindeyken, gözlerimin önünde dalgalanan renkli gölgelerin arasında Grişa'nın bana bakan yeşil, ateş gibi gözleri oldu. Kendime geldiğim zaman, tankın motor kısmı dumanlarla karışık alevli bir rüzgârı püskürüyordu yüzüme. Grişa tankın kapağını açmış, vücudunun yarısı dışarıda bağırıyordu:

— Kaç, teğmenim! Kalma orada kaç!

Tanktan çıktım. Yüz metre uzağa çekilerek, sararmış ekinlerin içinden öteki tanklarımıza baktım. Alman topçuları, yedi tankı, yarım saat, devamlı ateş altında tuttular. Yavaş yavaş ateş kesildi. Ara sıra tepemizde şarapneller patlıyordu. Grişa sürünerek geldi.

— Sen vuruldu, teğmenim? Çok vuruldu?..

— Yok, Grişa.

Yanağımı işaret ederek:

— Bak, kan var bura...

— Yanağımı tuttum. Nasıl olduğunu bilmediğim ve ağrısını hissetmediğim bir yaraydı. Harbin ilk acı öpüşü diye düşündüm ve elimi pantolonuma sildim. Grişa, gene de garip gözleriyle yüzüme bakarak:

— Sen çok yaralandı, sen az kaldı ölecek, dedi.

— Bir şey değil Grişa. Böyle küçük yaradan insan ölmez. Bizden başka kurtulan var mı?

— Var a... İki orada üç orada... Yaralı var yok, ben bilmez. Tanktan çıkmadı, hepsi öldü.

Yarım saat sonra yanımıza, sürüne sürüne Vasilef Çavuş geldi. Kaşları, kirpikleri yanmış, yüzü, gözü kan ve çamur içinde olmasına rağmen gülüyordu. Yanan tankın

içinden nasıl çıkıp kurtulduğunun kendisi de farkında değildi: Beni Allah kurtardı, kumandan... Ateşin içinden insan çıkar mı? Bak ben çıktım işte! Bundan sonra Allah yok diyenin kafasını kıracağım, diyordu. Bir saat sonra, hurdahaş olmuş tanklarımızı bırakıp, yirmi yedi tankçıdan hayatta kalan yedi tankçıyla geri çekilen ordu kollarına katıldık.

Bu sekiz tankla beni ne diye düşman toplarının ağzına sürdüler? Aldığım emre göre, kırkıncı kilometrede, Kotovsk - Balta arasında cephe tutan Maksimenko'nun kuvvetlerine katılacaktık. Alman topçuları bizi altıncı kilometrede perişan ettiler. Maksimenko'nun bölüklerine ne oldu? Neredeydiler? Bilmiyorum...

Sabah olmasına rağmen kızgın bir güneş var. Krasnoye'ye gidiyoruz. Daha birkaç gün önce buraları hayat doluydu. Şimdi evler boş ve sessiz; avlularda paslı sapanlar, araba tekerlekleri, artık kimsenin girip çıkmadığı yarı devrilmiş bahçe kapıları...

Bir bahçe duvarında beyaz, fakat kirli bir köpek, kulaklarını dikmiş, eski sahiplerini tanır gibi kuyruğunu sallayarak sessizce bize bakıyor. Köpeğin öyle bir bakışı var ki?... Sağımda çavuş Vasilef. Kara sakalı ve gür bıyıkları arasından ince dudaklarını biraz daha inceltip gülüyor.

— Tankları kaybetmeseydik o köpeği alırdım, diyor. Artık piyade askeri olacağız. Piyadenin çektiğini köpek bile çekmez...

Sarışın Grişa ise ümitsiz değil:

— Ne biliyorsun? Belki yetmiş tonluklar gelmiştir? diyor.

— Ağzını havaya aç! Yetmiş tonluklar gelinceye kadar Almanlar bizi sağ bırakırlarsa, piyadenin peksimetine şükret.

Solumda Grişa. Çamur ve toprak içindeki yüzünde yalnız yeşil gözleri ve kırmızı dudakları belli oluyor. Yanımdan ayrılmıyor. Benden geri kalmamak için ara sıra koştuğu oluyor. Ağzında yakılmamış bir sigara var. Hiçbirimizde kibrit yok. Sigarası bir saatten beri dudaklarında. Yarısını dişleriyle koparıp tükürdü, öteki yarısını dudakları arasında iki yana oynatarak:

— Ateş bulup sigaramı yakmadıkça, bir çekim duman yutmadıkça rahat edemiyeceğim, diyor.

Öteden çavuş Vasilef sesleniyor:

— Aklına turp sıkayım. Daha demin ateşin içinden çıktın da sigaranı neden yakmadın be herif. Ateş lâzımsa Almanlara git... Ateş verirler sana.

— Rus kafası bu, çavuş. Toprak çok, ekmek yok; askerimiz çok, tankımız yok; sigaramız var, kibritimiz yok. Her şey tamam olursa Rusya da Rusya olmazdı...

Çocuklar, ilk ateş ve barut kokusundan sonra serbestçe konuşmağa cesaret ediyorlar. Daha iki hafta önce kimin ağzından böyle bir söz çıkabilirdi? Savaş onların kalblerindeki hürriyet, şahsî hürriyet duygularını uyandırıyor galiba. Söylediklerini işitmezlikten geliyorum. Fakat içimden seviniyorum. Benim kalbimin de böyle açıklığa ihtiyacı var. Kim bilir belki savaş bizlere iyi günler getirir. Sağda solda bahçelerde asker kümelerine rastlanıyor. Ağaçların altında, yeşil çalılarla örtülü toplar var. Orada burada mutfak arabaları tütüyor. Bahçelerin gerisinde, tepelerde askerler çukurlar kazıyorlar. Bazan yanımızdan tozu dumana katarak askerî kamyonlar gelip gidiyor. Bizim bölüklere yaklaşıyoruz galiba. Önümüzdeki bahçeden sekiz on kişi çıktı. Hepimizin sakalları bir karış, elbiseleri yırtık, hepsi zayıf, acınacak halde... Yürümeye gayret ediyorlar. Kim olduklarını bilmiyorum, ama kızıl askerlere benzemiyorlar. Elleri arkalarına iplerle sıkı sıkı bağlanmış. Çoğu yalınayak. Yüzleri ölü yüzü

gibi bembeyaz, fakat hepsinin de gözlerinde bir gurur okunuyor. Önlerinde arkalarında tüfekli, süngülü N.K.V.D. askerleri var. Merak ediyorum, yanlarına yaklaşıp silâhlı askerden:

— 94'üncü tank taburunun kumandanlığı nerede, arkadaş diye soruyorum.

— Bu yol boyunca yarım saat daha gidin, yolun sağında bahçe içinde.

Elleri arkalarında bağlı insanlara bakarak:

— Bunlar da kim? diyorum.

— Esir Polonya subayları.

— Nereye götürüyorsunuz bunları?

Asker gülüyor. Çirkin bir gülüşü var:

— Kasaba!...

Ölüme götürdüklerini anlıyorum. İçim sızlıyor.

— Kabahatleri ne ki?..

Asker gene gülüyor ve gülerken kurnazca bakışından gözlerinde bir an çakan şimşekten, içini, içinin bütün vahşiliğini anlıyorum.

— Az mı geberttik bunlardan?.. Kabahat mi soruyorsunuz...

Artık bir şey sormuyorum. Onlar bahçeye girerek ağaçların yeşillikleri arasında gözden kayboluyorlar:

Adamlarıma dönüyorum. Benden bir şey soruyorlar. Anlamıyorum, dinlemiyorum bile. İçimde bir acı var. Öyle bir acı ki, bütün vücudumu sarıp beynime sokuluyor. Vasilef'in, genç Grişa'nın yorgun ve masum yüzlerine bakıyorum. İster istemez, bu millet kalbinde hıyanet ve zulümle doğmuş olacak diye düşünüyorum.

İlerliyoruz. Yarım saat sonra yürüdüğümüz yolun sağ tarafındaki vişne bahçesine geliyoruz, bahçeye giriyoruz. Çadırın önünde binbaşı rütbesinde bir politruk duruyor. Şişmanca, güneşten yüzü yanmış, bağırmaktan dudakları köpürmüş biri... Kıyafetimizden cepheden geldiğimizi

anlıyor galiba, gözlerini bizden ayırmıyor. Beni tepeden tırnağa, ciddi ciddi süzüyor. Sonra bize yaklaşıyor. Durup gene bana bakıyor ve birden kollarını açarak koşuyor.

— Sadık Turan! Sadık Turan!

İvan Aleksandroviç Şişkof, boynuma sarılıyor. Harbin bu acı günlerinde âşina bir yüze ihtiyacım var galiba, Şişkof'un beni böyle karşılaması hoşuma gidiyor.

Boy, omuz, gövde gene yerinde onda. Gözlerinde hem sevinç hem de acı okunuyor. Sol eliyle, belindeki, kemeri takılı kılıfsız tüfeği tutuyor, sağ elini omuzuma atıyor:

— Kirimçuk! Kirimçuk! Seni o tanklarınla Almanlara karşı boş yere sürdüler. Fakat sağ salim kurtulacağından emindim ben.

— Hepimiz kurtulamadık, politruk arkadaş.

— Zararı yok, ölümsüz savaş olmaz. Haydi gel, benim çadıra girelim. Yüzünü iyi göremiyorum.

Çadırın önünde ayakta duran ere sesleniyor:

— Mitka! Teğmene su getir. Çabuk, marş!

Etraftaki vişne ağaçlarının gölgelerine uzanmış erler bize merakla bakıyorlar. Çadıra giriyoruz. Mitka su getiriyor ve Akkerman'dan çıktığımız günden beri ilk defa olarak, ellerimi, yüzümü sabunlu suyla yıkıyorum.

Şifkof:

— Aç mısın? diye soruyor.

Mitka'nın elindeki tahta sinide söğüş tavuğa bakıyorum:

— Aç mıyım? Hastanın keyfini mi soruyorsunuz?

Cephane sandığına oturup tavuğu yerken İvan Aleksandroviç çizmelerinin ucuna bakarak bir şeyler düşünüyor.

— Ben artık askersiz, tanksız ne yapacağım, komiser arkadaş?

Dostluğunu göstermek ister gibi konuşuyor benimle:

— Bak! Ben seni de, Süleyman'ı da çok iyi subaylar olarak tanırım. Odesa okulunda size büyük ümitler bağlamıştım. Tabur kumandanı da güveniyor size. Taburda senin gibi, Süleyman gibi adamlarımız varken ne partinin, ne de milletin önünde yüzümüz kızarmıyacak...

Başını önüne eğip tüfeğe bakıyor:

— Sınırdan buraya kadar Alman yumruğu yedik. Fakat burası son artık. Krasnoye son nokta, Turan. Krasnoye'de de tutunamazsak birbirimizi kurşuna dizmeliyiz. Gerimizde, Dinyeper'e çekilen iki koca ordu var, Turan! İki ordunun varlığı bizim elimizde.

Şişkof bunu söylerken ben içimden:

— Allah vere de Almanlar iki haftaya kalmadan Moskova'ya girseler, diye düşünüyorum.

Şişkof ayağa kalkıyor. Bir eli hep tüfeğinde, çadırda bir aşağı bir yukarı gidip geliyor:

— Süleyman'dan ne haber?

— Aynı suali ben de sormak istiyordum, politruk arkadaş. Süleyman'ı son defa Akkerman'da gördüm. Voznesensk'de berabermişsiniz...

— Gel; sana bir şey göstereceğim.

Çadırdan çıkıyoruz ve politruk Şişkof'un otomobiline binip köy bahçeleri arasındaki tozlu, çukurlu, yamru yumru bir yolda ilerliyoruz. Her yer asker dolu. Her yerde hazırlık, her yerde koşuşma, bağırışma, gürültü. Şişkof etraftaki hazırlığa bakıyor. Ben Şişkof'un yüzüne bakıyorum. Yüzü çok kederli. Akmescit'te, onun gözlerinden anladığım o gizli maksadı artık içime sığdıramıyor. Bundan ara sıra, korkuya kapılmış gibi bir hal alıyor. Kotovsk-Balta arasında cepheyi tutan general Maksimenko'dan söz açmak istiyorum. Maksimenko'nun adını anmakla içindeki bir yaraya dokunmuş oluyorum. Çenelerini sıkıyor, kırmızı alnında parmak kalınlığında bir damar kabarıyor. Dişleri arasından:

— Maksimenko, Maksimenko... diyor. Yüz elli bin askerle Almanların tarafına geçti. Vatan haini. Onun gibi insanları değil esarette, yerin altında bile bulur, meydana çıkarır ve cezasını veririz.

Gülmek istiyorum. Generaller düşman tarafına geçiyor, askerler komiserlerle alay ediyorlar... Vasilef Çavuş, Grişa gibiler mi harb edecekler? Fırsat bulsunlar bir... Onlar da kaçacaklar. Gülmek istiyorum; Şişkof'a bakıp kahkaha atmak istiyorum. İşte, ne zamandan beri, bizleri titretmiş Rus - Bolşevik hâkimiyeti gözlerimizin önünde çöküyor.

Krasnoye'den çıkıyoruz. Asfalt şosedeyiz. İki tepenin arasında duruyor ve otomobili sol taraftaki tepenin eteğinde, çalıların arasına bırakıp tepeye tırmanıyoruz. Otsuz, çıplak bu tepe. Aşağıda yeşillik ve yeşilliğin gerisinde kamışlı sazlık var. Kamışlığa yakın akan sakin, yeşil suyun gerisinde bir ekin tarlası uzanıyor. Ekinler sararmış, altın başaklar hafif bir rüzgârla canlıymışlar gibi dalgalanıyor. İki kilometre kadar uzanan tarla, karşıda kara bir ormana bağlanıyor. Sağda asfalt şose, güneş altında buz tutmuş bir nehir gibi parlıyor. Tarlanın sol tarafında küçüklü büyüklü tepeler var. Birbirine bağlanan bu tepeler, dizleri üzerine çökmüş dinlenen develer gibi tâ ormana kadar uzanıyor. Şişkof, tepelerden yana bakıyor:

— Üçüncü tepeyi görüyor musun? diyor

— Görüyorum.

— Süleyman, topçulariyle o tepenin gerisinde.

— Düşman hücumunu ne taraftan bekliyoruz?

— Uçakların verdikleri haberlere göre, düşman kıt'aları karşı ormanda toplanıyor. Dün verdiğimiz karara göre, Süleyman bu sabah topçulariyle tepenin gerisinde mevzi aldı.

Uzun bir sessizlik oluyor, Şişkof:

— Sen ne dersin? diye soruyor.

Önümüzde uzanan tarlaya, ormana, tepelere bakıyorum:

— Krasnoye'den çok uzak ve ormana çok yakın bir nokta. Bulunduğumuz yerde mevzilenseydiler daha iyi olmaz mıydı?

— Şoseye yakın olmasından dolayı, burayı tabur kumandanı da, ben de daha tehlikeli gördük. Süleyman'ın bulunduğu tepeyle ormanın arasında bir kilometreden fazla bir mesafe var. Sonra düşmanı, aşağı yukarı üç saat ateş altında tutabilecek kadar cephaneleri var. Tarla avuç içi gibi dümdüz. Solda Süleyman, Krasnoye'nin eteklerinde bizimkiler; o ormandan hiçbir Alman kafasını çıkaramaz, Turan. Çıksalar çıksalar, ormanın önündeki yüksekliğe kadar çıkabilirler. Yüksekliğin gerisinden artık başlarını kaldıramazlar. Almanların kafası o kadar ahmak değil. Tarlaya girip, ya da Krasnoye'ye hücum edeceklerine inanmıyorum. Hücum edecek olurlarsa daha iyi. Ekin gibi biçeriz. Maksat düşmanı bir hafta ormanın içinde tutmak, sonra da Bug hattında... Bu zaman içinde ağır tanklarımızın geleceğine eminim... Bize tank lâzım; senin tankların gibi tanklar değil; T. 34'ler, yetmiş tonluklar.

Otomobile binip geri, kumandanlığa dönüyoruz. Alçak, saman damlı evciğin önünde kalabalık var. Ter içinde subaylar içeriye girip çıkıyorlar. Yalnız yaralı subaylar sessiz. Onlar savaşın bütün dehşetini yaşamışlar. Dünyaya ve hayata küsmüş maksatsız insanlar gibi, sessizce sigara içiyorlar. Eve giriyoruz. Yüksek rütbeli subaylar, harita başında, ellerinde kalemleri, alçak sesle bir şeyler görüşüyorlar. Sağda, duvarın yanında, cephane sandıkları üstünde telefon duruyor. İki er, durup dinlenmeden, telefonlardan haber alıp veriyorlar.

Komiser Şişkof, telefona doğru ilerliyor; ben kapının yanında ayakta durup telefonla konuşan Şişkof'a bakıyorum. Az sonra eliyle işaret ederek, beni yanına çağırıyor. Şişkof'un yanına gidiyorum; telefonu bana uzatarak:

— Telefonda Süleyman var, seninle konuşmak istiyor, diyor.

Telefonu Şişkof'un elinden alıp ses-vericiyi kulağıma tutuyorum. İçinden Süleyman'ın dost sesi geliyor. Yanımda duran Şişkof hep bana bakıyor. Onun bakışlarının gerisinde gene hainçe bir maksadın gizlendiğini görür gibi oluyorum.

— Affedersiniz, politruk arkadaş, Süleyman ana dilimizle konuşuyor.

Şişkof, gülerek:

— Govori, govori*, diyor ve harita başındaki kumandanların yanına gidiyor.

Telefonda, Süleyman'la sesi kulağımın içine sokuluyor;

— Sen misin, Sadık? Neden seslenmiyorsun?

— Benim, ben. Sen nasılsın, Süleyman? Vatandaşlar nasıllar?

— Hepsi iyiler. Şimdi yanımdalar. Senden bahsediyorlar.

— Dün tanklarımızla Alman ateşine tutulduk, politruk anlatmıştır sana zannederim. Yedi tankçıyla kumandanlığa döndüm.

— Seni gidi beceriksiz! Politruk anlattı bana. Fakat seni hapsettirmeyecekmiş. İyi subaymışsın. Kabahati sende değil, seni düşman toplarına karşı sürenlerde buluyor. Nedendir bilmem, bu son zamanlarda politruk Şişkof, seninle çok alâkadar oluyor.

— Öyle mi?

---

* Konuş konuş!

— Öyle, şair efendi.

— Neden şair?

— Bizim gençler, Akkerman'da bana verdiğin dil dersinden sonra sana şair teğmen diyorlar.

— Süleyman bulunduğunuz yerin düşmana çok yakın olduğunu biliyorsun değil mi? Dikkat et!..

— Korkma, korkma. Ateş emri verilsin bir. Ormanı, içindeki Almanlarla birlikte dümdüz edeceğim. Haydi, gitmeliyim artık.

Harita başındaki kumandanlar, odadan bir bir çıktılar. Şişkof'un yanına gittim, birlikte bahçeye çıktık bir de.

Akşam oluyordu. Bahçelere, yavaş yavaş sessiz, karanlıklar çöküyordu. Yol kenarlarında; saçakların altında piyade askerleri, sevgilileri koyunlarında imişçesine tüfekleri kollarının arasında, yerlere uzanmış, yarını sessizce düşünüyorlardı.

O gece politruk Şişkof'un çadırında yattım. Beni uyandırdığı zaman hava ağarmamıştı daha. Şişkof, çadırdan çıktı gene girdi. Yavaşça, fısıldar gibi bir sesle:

— Uçak sesleri... İşitiyor musun? dedi.

— İşitiyorum...

Krasnoye göklerinden geçen uçakların gürültüleri kalblerimizi burkuyor. Şişkof, susuyor ve dinliyor. O seslerde kendi geleceğini seziyor, kendi geleceğiyle konuşuyor, belki de için için ağlıyor. Ben de sessizce Şişkof'a bakıyorum. Konuşmuyorum. Sigaranın birini söndürüp öbürünü yakıyor. Sigara içişinden aklından geçenleri anlıyor gibiyim. Aynı zamanda onun düşüncelerinin benim düşüncelerime ne kadar zıt olduğunu hissediyorum. Şişkof'a bakmamağa çalışıyorum. Beraber bir çadırda olmamıza kızıyorum. Biz başka başka insanlarız. Başka mayadan, başka kandan. Biz birbirimizle kaynaşamıyoruz. Niçin aynı çadırdayız? Yanımda Süleyman'ın bulunmasını

öyle istiyorum ki!.. Şişkof hâlâ sigara içiyor. Krasnoye göklerinde hâlâ uçaklar uğulduyor. Gözlerimi kapıyorum ve başında Çerkes kalpağiyle Bekir'i, iki büklüm olmuş babamı, buruşuk yanaklarından gözyaşları süzülen annemi görüyorum. Köy bahçelerinde, çayırlarımızda, cennet gibi bağlarımızda, bostanlarımızda geziniyorum. İşte beni yaşatan şeyler. İşte beni ayakta tutan, beni bu şartlar içinde dahi hayata bağlayan şeyler, Şişkof! Bunları içimden, kalbimden sök, at; ayaklar altına al... O zaman ben, cansız ve duygusuz bir varlığım. Lüzumsuz bir adamım.

Krasnoye'nin bahçeleri ardından kıpkızıl bir güneş doğuyor. Şişkof çadırın kapısını açık bırakarak çıkmış. Onun çadırdan çıkıp gitmesine azıcık sevinir gibiyim. Hâlâ daha köyümüzün hülyasındayım. Sini gibi güneşe bakıp köyümüzdeyken hayvanları çobana götürdüğüm sabah vakitlerinde Ayı Dağı'nın gerisinden mavi göğe yükselen güneşi hatırlıyorum. Güneş, aynı güneş. Fakat o güneşin aydınlattığı toprağın ısınışı başka, nefes alışı başka. İvan Aleksandroviç Şişkof giriyor çadıra. Kahramanca bakıyor, fakat o bakışlarda korku da var.

— Kaç askerle geri döndün, Turan?

— Yedi.

— Neredeler?

— Bahçedeler...

Öte yanda duran silâhları işaret ederek:

— Onlara silâh ver; akşamki tepeye gidiyoruz. Bir saat sonra bizim toplar atışa başlıyacak.

Askerleri silâhlandırıp tepeye doğru yola çıkıyoruz. Krasnoye'nin sokakları boş ve sessiz. Bütün hayat, toprağın altına çekilmiş sanki. Bahçe kenarlarından, çukurlardan tüfek namluları çıkıyor. Bazan, evlerin saçakları altında bir grup asker yılan gibi kıvrılıp evin gerisinde kayboluyor. Ötede, tepelerin gerisinde, yeşil çalıların altın-

dan top namluları göğe bakıyor, topların gerisinde çukurların içinde topçu askerleri bekleşiyor. Etrafın sessizliğini ara sıra bir motor gırıltısı bozuyor. Ara sıra, sert ve kısa bir kumanda sesi işitiliyor. Biz ilerledikçe sessizlik daha derinleşiyor, daha korkunçlaşıyor. Krasnoye'nin bu sessizliği bana vahşi bir ormanı; askerler ise orman içindeki, birbirlerini boğmağa, parçalamağa azmetmiş vahşi hayvanları, kaplanları, çakalları düşündürüyor.

Yarım saat sonra akşamki tepedeyiz. Şişkof, saatine bakarak:

— Beş dakika sonra Süleyman'ın topları ateşe başlıyacak, diyor ve dürbününü gözlerine götürerek, gerisinde Süleyman'ın topları bulunan tepeye bakıyor.

İvan Aleksandroviç'in yanına yüzükoyun uzanıyorum. Dakikalar bana saatler gibi geliyor. Her saniyesi insanın kalbine iğne gibi batan dakikalar. Tepeye bakıyorum, gözlerimin önüne Süleyman geliyor. Onun yanında bulunmak istiyorum. Kendimi suçlu görüyorum. Süleyman bana hayatının dakikaları sayılı bir insan gibi bakıyor. Niçin onun yanında değilim? Yanımdaki komiser Şişkof aynı durumda, yavaşça, fısıldar gibi:

— Süleyman ateş edecek, diyor.

— Yalnız Süleyman mı?

— Yalnız Süleyman'ın topları...

— Ya Krasnoye bahçelerindeki toplar?

— Maksat, düşmanın bütün ateşini Süleyman'ın üzerine toplamak ve böylelikle bizim piyade bölüklerine ormanın önündeki yükseklikleri zaptetmek fırsatını vermek. Süleyman'ın toplarıyla ormanın içindeki düşman topları arasında ateş düellosu yarım saat kadar sürerse işimiz tamam.

Bunu iyi anlıyorum. Komiser Şişkof'un maksadını iyiden iyiye anlıyorum. Dürbünümü bırakıyor ve başımı sabah güneşiyle ısınan ılık toprağa koyup dua ediyorum:

— Allah'ım Süleyman'ı koru! Sen, vatandaşlarımı koru, Allah'ım! Sen, sadık kullarını gözet!

Süleyman'ın topları faaliyete geçiyor. Cehennemî bir gürültü.

Kara ormanın bağrında renkli dumanlar yükseliyor. Sonra müthiş iniltiler. İniltileri boğan gene de vahşi gümbürtüler. Üç beş dakika sonra orman bir yanardağ haline geliyor. Şişkof heyecanlı elini omuzuma vuruyor:

— Bravo Süleyman! Bravo Tatarin! Ah, madolets! Ah, madolets Süleyman!...

Geride Krasnoye'nin eteklerindeki bahçelerde makineli tüfekler, müziklerine başlıyor:

— Tra ta-ta... Trak-ta-ta-ta-ta... Makineli tüfeklerin bazan uzun, bazan kısa salvoları arasında, çukurlarından fırlayan piyadeler hücuma geçiyor. Orman daha hâlâ yanardağ gibi alev püskürüyor. Neden bilmem, seviniyorum. Sağdan soldan, yarı eğilmiş koşan piyade askerleri sarı ekinler arasında kayboluyorlar. Orman, yaralı bir ejderha gibi uluyor; can derdiyle tepinen bir hayvan gibi bağrından göklere alevli nefesler yükseliyor.

Ormanın gerisinde iki uçak yükselerek Süleyman'ın toplarının bulunduğu tepeye doğru uçuyor. Uçaklara bakıyoruz. Ansızın Krasnoye tarafına doğruluyorlar. Krasnoye'nin üstünde bir devir yaptıktan sonra gene Süleyman'ın toplarına dönüyorlar. Tepenin üzerinde uçarken uçaklardan biri yan yatıp ormanın içine düşüyor. Büyük gürültüyle beraber, ormandan göğe kapkara bir duman yükseliyor, dumanların içinden, kıvrıla kıvrıla alevler fışkırıyor. Süleyman'ın topları bu başarıyı alkışlar gibi, daha hızlı gümbürdüyor.

Tam yarım saat sonra tepenin önüne ilk Alman mermisi düşüyor. Dürbünü gözlerinde, hep ormana bakan İvan Aleksandroviç:

— Aha, Alman cevap verdi, diyor.

İki dakika sonra tepenin gerisinde ikinci mermi patlıyor. Şişkof'la ben dikkat kesilmiş, Süleyman'ın durumuna bakıyoruz. Üçüncü mermi sol kanadı vuruyor. Süleyman'ın ateşi azıcık hafifliyor. Şişkof kendi kendine konuşuyor gibi; alçak sesle:

— Süleyman'ı makasa alıyorlar, köpekler, diyor.

Bunun mânâsını anlamak istiyorum. Üç beş saniye sonra, tepenin gerisinden müthiş bir ateş ve duman perdesi yükseliyor. Bu yangın, bitecek ve sönecek gibi değil sanki. Şişkof:

— İşte buna makas ateşi derler, diyor.

Tepenin gerisinde göğe ateş parçalarıyla karışık topraklar savruluyor. Önüme bakıyorum. Şişkof hep kendi kendine konuşur gibi devam ediyor:

— Süleyman'ın işi bitti artık. Kimse kurtulamaz oradan.

— Hiçbir çare yok mu, komiser arkadaş?

— Yok, hiçbir çare yok, Turan...

İvan Aleksandroviç, ormanın önündeki tepeyi işaret ediyor:

— Şu tepeyi görüyor musun?

Tepeye bakıyorum:

— Evet.

— Ateş o tepenin gerisinden geliyor sanırım. Düşman baskın topları o tepenin gerisine yerleşmiş olacak. Onların ateşini kesmek için bütün ekin tarlasını geçmelisin. Tepeden biraz solda, küçük bir tepe var. Görüyor musun?

— Evet, görüyorum...

— O alçak tepeden, düşman havanlarının arkası görünür sanırım. Fakat tepeyle aramızda iki kilometreden fazla var. Ekinlerin arasından; dizlerinin, ellerinin üstünde, iki kilometre gidebilir misin?

Gözlerinden dürbünü çekiyor, cevap veriyorum:

— Çok tehlikeli ve lüzumsuz. Süleyman hâlâ ateş altında Sağ çıkılmaz oradan.

Aramızda kısa bir sessizlik oluyor. Karşıda duman, ateş toprak sütunları arasından Süleyman bana, kızarmış gözleriyle bakarak, imdat bekliyor gibi geliyor. Ellerim, ayaklarım titriyor. Korkuyorum. Ölümden değil, Süleyman'dan korkuyorum. Cesaretsizliğimden korkuyorum. Süleyman'a yardıma varsam bile, Süleyman:

— Nerede kaldın bu zamana kadar? Niçin hemen koşmadın? diye kızacak, bana bağıracak diye korkuyorum. Dinlemiyorum. Kalbimde Süleyman var. Benimle konuşuyor. Beni çağırıyor. Nihayet, başımı Şişkof'a çeviriyorum:

— İzin verin, komiser arkadaş, gideyim.

Komiser Şişkof gülüyor ve omuzlarını silkerek, sadece:

— Git, diyor.

Tepeden sürüne sürüne iniyorum. Yanıma, yarı eğilmiş vaziyette koşarak Grişa geliyor. Bana kırgın gibi konuşuyor:

— Sen komisere ne konuştu ben eşitti. Sen beni sevmez a! Ben bilir... Ben bir gâvur a! Ben bilir. Ama ben de Kırım'da doğdu. Ben de Kırım'ı sever, Tatar'ı da çok sever. Ben sen ile beraber gider. Sen ölür ben kalır, ben ölür sen yaşar. Teğmen Süleyman benim de arkadaş...

Kalbimin derinliklerinde bir sevgi kabarıyor. Şimdi bu satırları yazarken Grişa'yı hatırlıyorum; Grişa'yla beraber rahmetli Ahmet Özenbaşlı'nın "Kırım halkı çeşitli çiçeklerden yapılma bir demettir." sözünü hatırlıyorum.

Yanımıza Şişkof geliyor ve "baklaşka"sını bana doğru uzatarak:

— Al Sadık, size lâzım olur, diyor.

Alıyorum. Tepeden iniyoruz. Kamışları geçip ekin tarlasına girmezden önce çalıların kenarında dizüstü durup

"baklaşka"yı Grişa'ya uzatıyorum. Grişa'nın gözlerinde heyecan ve sevinç okunuyor.

— A-a-a! Rakı. Sen Müslüman, raki içmez a! Ben bilir, ben bilir.

Rakıyı elimden alıp kamışlığın içinde kayboluyor. Ben hâlâ dizlerimin üstünde, boynumdaki muskayı sımsıkı tutmuş dua ediyorum:

— Allah'ım, sen bizi koru! Sen sadık kullarını koru Allah'ım!...

Sıcak bir güneş vardı. Sağımda Grişa, dizlerimizin, ellerimizin üstünde, dört ayak ilerliyoruz. Grişa ara sıra durup kendi kendine konuşuyor, bazan bir şarkı mırıldanıyor.

— Dikkat et Grişa, başını çok kaldırma, diyorum.

— Korkma, teğmenim. Alman beni göremez. Bak! diyerek, başına taktığı yaprakları kurumuş bir çalı parçasını gösteriyor. Elbisesinin her düğme deliğinde sarı sarı ekinler var. Kendisi de kurumuş çalı gibi sürükleniyor. Ara sıra durup yüzünün terini siliyor ve "baklaşka"sını bana uzatarak:

Sen de biraz iç, teğmenim diyor.

Reddediyorum. Bana zorla rakı içirmek istiyor. Sarhoş insan ölümden korkmazmış.

— Yok Grişa, diyorum. Rakıyı artık sakla... Krasnoye'ye dönünce hep beraber içeceğiz.

Razı oluyor ve ilerliyoruz. Ara sıra başımı kaldırıp gerisinde Süleyman'ın bulunduğu tepeye bakıyorum. Düşman ateşi biraz daha hafiflemiş; fakat arkadaşlarımızın vaziyetlerini göz önüne getirdiğim zaman her yanım titriyor...

Ekin tarlasının kenarlarını buluyoruz. Önümüze yemyeşil düzlük, ufak bir tepe çıkıyor. Duruyoruz. Terimi silerek:

— Hazır mısın? diyorum Grişa'ya.

Grişa sürüne sürüne, yanıma biraz daha yaklaşıyor, alçak fakat heyecanlı bir sesle:

— Ben hazır teğmenim, ben hazır. Ama ikimiz gitmez. Yer açık, tehlike var. İlk ben gider, sonra sen gelir, diyor ve cevabımı beklemeden ileri atılıyor. Düzlüğü yıldırım hızıyla geçip tepenin yamacına yatıyor. Ben daha ekinlerin içindeyken ansızın ateş kesiliyor ve etrafı derin, ağır bir sessizlik kaplıyor. Bazan başını kaldırıp Süleyman'la topçuların bulundukları tepeye bakıyorum. Toprakla karışık bir barut dumanı, servi boyu yükseldikten sonra incelip incelip ekin tarlasına çöküyor. Grişa, makineli tüfeğinin yanında, hiç kımıldamadan ölü gibi yatıyor. İçime korku giriyor. Dizlerim tutmuyor. Tam bu sırada Grişa başını benden yana çevirip eliyle, gel işareti yapıyor. Aynı tezlik ile düzlüğü geçip Grişa'nın yanına uzanıyorum. Fısıldar gibi:

— Görüyor musun? diyor.

Görüyorum. Soldaki tepeyle ormanın arasındaki düzlükte üç tane düşman havan topu görüyorum. Her topun başında üç beş asker var. Askerlerin çoğu diz çökmüş. Birkaçı ayakta. Birkaçı da koşarak gidip gelmekte, ormandan cephane sandığı taşımakta... Titreyen ellerimle şarjörü makineli tüfeğe sürüyorum. Grişa sessizce Almanlara bakıyor. Biraz geride olduğum için, yüzünü göremiyorum. Fısıldar gibi soruyorum:

— Hazır mısın, Grişa?

Başını bana çeviriyor. Beyaz dişlerini meydana çıkaran bir gülümsemeyle:

— Ben hazır, diyor.

Ateş emrini veriyorum.

Kısa, kırık, vahşi bir gürültü. Beşinci havanın yanında, ayakta duran iki Alman birdenbire yere seriliyor. İkisi de başlarından vuruldular galiba. Kımıldamıyorlar. Kısa bir salvo daha. İki saniye sessizlik ve sonra uzun bir salvo.

Öteki havanın başındaki Almanlar, şaşkına dönmüş, kaçıyor, ormana doğru koşuyorlar. Bu sırada Grişa, makineli tüfeğiyle dikiş diker gibi, insan vücudu dikiyor. Biraz geri çekiliyorum. Grişa elinde cehennem oyuncağı, bütün dünyasını unutmuş, durmadan ateş ediyor. Bir yandan da:

— Sen git! Git! diye bağırıyor.

Grişa'yı bırakıp Süleyman'la topçularının bulundukları tepeye koşuyorum. Süleyman'ı kurtaracağım diye sevinç içindeyim. Bu sevinçle, Süleyman'a takılacağım:

— Çocuksun sen. Sen vuruşmak değil, ananın eteğinden tutup yürümelisin daha, diye. Alay edeceğim Süleyman'la.

Tepeye yaklaşıyorum. Tepenin gerisindeki topların etrafında kimseler yok. Topları bırakıp kaçtılar mı acaba? Tepedeyim. Şimdi topları daha iyi görüyorum. İşte dimdik bir top namlusu. Kopmuş bir tekerlek, toptan dört beş metre ötede yatıyor. Tepeden iniyorum, insan arıyorum. Kimse yok. Öteki topa doğru ilerliyorum. Toptan, on on beş adım uzakta iki, üç... dört ceset yatıyor. Yanlarına gidiyorum; yüzleri korkunç. Ötekiler nerede? Etrafta derin bir sessizlik...

Duruyor, dinleniyorum. Yanımda ölüler de benimle beraber dinlenir gibiler. Uzaktan bir inilti duyuluyor. Uzun ve garip bir ses. Bazan ansızın kesiliyor, bir iki saniye sonra gene: "O-o-f, o-o-o-f..." diye tutturuyor. Ses gelen tarafa koşuyorum. Devrilmiş bir topun yanında, bacakları kan içinde bir yaralı yatıyor. Yanına gidip dizüstü çökerek soruyorum:

— Kumandanınız nerede?

Eliyle sağ tarafını işaret ediyor.

— Bırakma... bırakma beni, teğmen! Ya kaldır götür beni, ya da öldür!

— Korkma, korkma, seni de götüreceğim. Kumandanınız nerede?

Gene elini uzatıyor:

— Orada, fakat sen oraya gitme. Seni de öldürecekler, gitme..

Yaralı ne söylediğini pek iyi bilmiyor galiba. Etrafıma bakınıyorum. On beş adım ötede iki tahta sandık gözüme ilişiyor. Yaralı, sandıkları işaret ederek:

— Orada... Bırakma beni, teğmen diye yalvarıyor.

Yaralıyı bırakıp sandıklara doğru gidiyorum. İki sandığın arasından, çizmeli iki ayak çıkıyor. Yaklaşıyorum. Şimdi çizmelerin subay çizmesi olduğunu iyice görüyorum. Göğsümün içinde yüreğim tokmak gibi vuruyor. Süleyman mı? Sandıkları deviriyorum. İki sandığın arasında, yere yüzükoyun kapanmış, başı kan içinde yatıyor. Süleyman'ın cesedinden sekiz on adım ötede, yan yana dizilmiş gibi yatan sekiz ölü daha var. Onların yanına gidiyorum. Ey, hayatta kalan ve şimdi, "evlâdım nerede?" diye ağlayan ana babalar! Bu satırları yazan elle o gün, o güzel yüzlü evlâtlarımızın gözlerini kapadım. İşte Akmescitli Hasan, Duvanköylü Mehmet, Üskütlü Kerim'le Zeki, Özenbaşlı Halil, Yaltalı Hüsnü, Halit, Bekir; Gözleveli Osman...

Süleyman'ın cesedini onların yanına getirdim ve aralarında, iki dizim üzerinde ne kadar zaman ağladım bilmiyorum; uzaktan bir haykırmayla kendime geldim. Kısık bir ses:

— Hey! Geldiğin tarafa dön! Haydi, çabuk! diye bağırıyordu. Başımı kaldırıp ses gelen tarafa baktım. Yirmi beş adım kadar ötede bir tüfek namlusu gördüm. Derhal ayağa kalktım. Bir takım kadar asker, çömelmiş vaziyette, tüfeklerini bana doğru çevirmiş, dik dik bakıyordu. İçlerinden biri, deminki ses, gene haykırdı:

— Defol, kara Tatar! Yoksa senin leşini de yanına sererim. Git politruğa söyle, bizim için harp bitti.

Etrafımda olup bitenlerin farkında değildim. Çukurdaki askerlere doğru yürürken kulağımın dibinden bir kurşun vızlayarak geçti. Derhal yere yattım. Karşıdaki ses uzun bir küfür daha savurdu ve sesin arkasından bir kurşun daha vızladı. Geri geri sürünerek ekinlerin içine sokuldum. Grişa'yı bıraktığım tepeye doğru, iki büklüm olmuş ilerliyordum; solumda siyah saçları terli alnına yapışmış bir başta iki ateşli göz ve bu başı taşıyan zayıf bir gövde gördüm. Öyle ki gece olsaydı kurt gördüğümü sanacaktım. Bu insanın uzun yüzünde, parlak gözlerinin garip bakışlarında o kadar hayvanca bir şey vardı ki derhal tabancama davrandım:

— Kimsin sen?

— Ben senin adamınım, agay...

— Kırgız mısın?

— Kırgız'ım, adım Kılıçbay.

— Yaralı mısın?

— Cok*.

— Nasıl kurtuldun?

Yere oturdu, yaşlı gözleriyle önüne bakarak anlattı:

— Almanlar ateş eder etmez topu bıraktım kaçtım. Gâvur Ruslar için harp etmemeğe yemin ettim. Niçin onlar için harp edeyim, agay?..

— Sen bana, kumandanın nasıl öldüğünü anlat!

— Ben buradan gördüm; kumandan, düşman ateşinden ölmedi, agay. İlk ateşte bizim Müslüman yiğitler öldüler. Düşmanın ateşi biraz hafifleyince kumandan arkadaş cesetleri bir araya topladı... Sonra, sol kanadın Rusları baş kaldırdılar. Kumandanı ateşe tuttular. Biçare, nereye saklanacağını bilemedi. Dört bir yanından sıkıştı-

* Yok

rılan bir av hayvanı gibi, çaresiz iki boş sandığın arasına sokuldum ve orada... piçler, kumandanı vurdular.

Kırgız Kılıçbay'ın her sözü kalbime hançer gibi saplanıyordu.

— Niçin yardıma gitmedin?

— Ne yapabilirdim agay? Ne yapabilirdim? Yanımda silâh bile yok.

Sustu. Başını iki avucunun içine gömdü:

— Şimdi onların günahını ben çekeceğim...

Kılıçbay, çocuk gibi, boğula boğula ağlıyordu. Yanına gittim, elimi omuzuna koydum. Onun gözyaşları, Süleyman'ın ve öteki vatandaşlarımın ölümü kadar dokundu bana. Biz sessizce birbirimizin yüzüne bakarken Grişa'yı bıraktığım tepede bir mermi patladı. Tepeye baktım. İyice görüyorum. Grişa tepeden aşağıya koşarak iniyor. Ekinlere dalmazdan önce sağında bir mermi daha patlıyor. Grişa yere yuvarlanıyor, kalkarak gene ekin tarlasına koşuyor. Solunda bir mermi daha.. iki, üç... dört... Renkli dumanların ve, havaya yükselen toprakların arasında Grişa gözden kayboluyor... Fakat ateş çok sürmüyor. Ateşin kesilmesiyle Grişa'ya doğru koşuyorum. Mermilerin açtığı çukurlarda Grişa'yı araştırıyoruz. Çukurun birinde, kanlar içinde, Grişa yatıyor. Küçük gözleri ne kadar büyümüş, çirkin yüzü ne kadar güzelleşmiş! Biçâre Grişa! Bugün, hâlâ gözlerimin önüne gelip duruyor. Başı dizlerimde, gözlerimin içine bakarak:

— Sen geldi, teğmenim, sen geldi. Ben ölecek, ölecek diyor.

Kılıçbay, fazla düşünmeden, gömleğini çıkardı. Grişa'nın bacaklarını sardı. Gömleğin üstünden kuşağımı bağladım ve Grişa'yı Krasnoye'ye taşıdık. Krasnoye'ye girmeden tozlu yolda ilerleyen iki kızılhaç arabasına rastladık. Arabaların birinde, yüzü samanla örtülü bir vücut yatıyordu. Çıplak, şiş ve mor ayaklarında kurumuş kanlarını

sinekler emiyorlardı. Arabacı, bizi görmüyor gibi, sigara sarıyordu. Hastaneyi sordum. Başıyla, sağ tarafta bahçelerin içinde, alçak, saman damlı bir evciği işaret etti. Yolun öteki tarafına çıktığımız zaman, bahçeden çıkıp bize doğru ilerleyen Şişkof'u gördüm. Yanında tanımadığım birkaç subay daha vardı. Şişkof'un yüzü gayet asıktı. Çok ciddi görünüyordu. Yanımıza geldiler. Şişkof:

— Yaralı kim? dedi.

— Grişa... Benimle beraber gelen...

Sonra, Kılıçbay'a baktı:

— Bu kara bücü?

— Süleyman'ın bölüğünden...

— Yalnız o mu kurtuldu?

— Yalnız o...

Grişa'yı sıhhiye erlerine teslim edip kumandanlığa gittik.

Krasnoye savunması, bütün hâtıralarım arasında, harbin en kanlı faciası olarak kaldı.

4

Roma, 9.5.1946

BUGÜN de doktora gittim. Bu üçüncü oluyor. Dün akşam başım fena halde ağrıyordu. "Hâtıralar"a yazdığım parçayı bile okuyamadım. Başımın ağrısını doktora anlattım. Doktor beni bir kere daha tepeden tırnağa muayene ettikten sonra bir şeyim olmadığını söyledi, "böyle ufak tefek baş ağrılarıyla seksen sene daha yaşarsın" dedi. Otele, memnun döndüm. İnsanın kendini sıhhatli bilmesi başlı başına bir saadet! Böyle dakikalarda "Hâtıralar"ı yazmak istemiyorum. Sanki "Hâtıralar" benim hayatım değilmiş gibi!? Yalnız korktuğum ve geleceği kara gördüğüm zamanlar hayattan kaçıp hâtıralara sığınıyorum. Fakat bu sevincim çok sürmedi. Yatağa, gene kara düşüncelerimle girdim. Her şeyi kara görüyorum. Doktor, geçmişte bir şeyden korkmuşsun, o korku, içinde kalmış diyor. Şimdi o korkuların meydana çıktı, ondan sıkıntılısın; fakat aldırış etme, zamanla hepsini unutacaksın, bir şeyin kalmıyacak, diyor.

Neden korktum? Bilmiyorum. Fakat artık hayatta benim için her şey bitti sanıyorum. 1921'de Kırım'da büyük bir açlık olmuştu. Köylerde ne kedi, ne köpek kalmıştı. Aç köylüler hepsini tutup tutup yemişlerdi. Ben o zamanlar üç yaşındaydım.

Açlığı hatırlamıyorum. Sonra ne oldu? 1927'de Kırım kıyıları bir zelzele felâketine uğradı. Zelzeleyi iyi hatırlarım Korktum mu acaba? Korktum herhalde. Fakat bunu doktora söyliyemiyorum. Doktor, Kırımlı olduğumu anlarsa, Amerikalılara haber verir, Amerikalılar da Ruslara teslim ederler beni...

Evimiz, taştan, güzel bir binaydı. Yukarı katta dört odası, uzun bir koridoru, denize karşı balkonu vardı. Odaların altı ahır ve kışlık ambardı. Çok iyi hatırlarım, sıcak, sıkıntılı bir yaz akşamıydı. O akşam babamız, bize Siyer-i Nebî okuduğundan yatağa geç girmiştik. Gece yarısına doğru şiddetli bir rüzgâr koptu. Hepimiz uyandık. Annem pencerelerin kapılarını kapadı. Evin altında ahırda, hayvanlar garip garip sesler çıkarmaya başladılar. Annem, hayatında böyle şiddetli bir rüzgâra rastlamamıştı galiba, yatağımıza gelip her birimizi ayrı ayrı kucaklayarak dua etti. Annemin okuduğu dualar, dışarıda rüzgâr ve altımızda, ürkmüş hayvan sesleri birbirine karışıyordu. Babam bir tehlike bekler gibi ikide bir, pencerelerin kapaklarını aralıyarak dışarıya bakıyordu. Yaylalara açılan pencerelerimizi koyu karanlık örtmüştü. Ayı Dağı tarafına bakan penceredense, ayın kurşunî bulutları yararak, kuzeyin karanlıklarına doğru kaçtığı görülüyor. Nihayet, azgın rüzgârlar kapılarımızı kırdı. Odalarımıza girip çarşaflarımızı, örtülerimizi uçurdu. Pencere camlarımız buz salkımları gibi, çıtır çıtır kırıldı.

Artık iyice görüyordum: Yayladan, üstümüze doğru, kapkara, ejderha misali bir bulut geliyor, nefesimiz kesilir, boğulur gibi oluyorduk. Sonra, sanki cehennemin tâ dibinden gelen bir gümbürtüyle beraber evimiz temelinden sarsıldı. Yanında yattığımız duvar, olduğu gibi, dışarıya devrildi. Annemiz babamız: "Yavrularımız! Yavrularımız!" diye bir feryat kopardılar. Yıkık merdivenleri nasıl

indik artık hatırlamıyorum. Kendimizi evin önünde, bahçede bulduk. Ulu Tanrı, hâlâ küskün gibiydi bizlere! Ara sıra, yer yerinden oynuyor, sonra her yer, derin bir sıkıntı içinde, hareketsiz kalıyordu. Ertesi gün, köyün yarısı evlerini barklarını bırakıp kaçtılar. Biz kaldık. Babam, evin önündeki dört meşe ağacını kesti, aralarına yaş ağaçlar örttü, üstüne teneke kapladı, kümese benzer bir ev yaptı. İki ay, o evciğin içinde yatıp kalktık.

Şimdi düşünüyorum: Zelzele zamanı korktum mu acaba? Korktum sanırım. Fırıncı Muharrem'in çeşmesine suya gittiğim vakitler, küçük kardeşim Bekir'in de mutlaka benimle beraber gelmesini isterdim. Biz yoldayken zelzele olursa, güğümleri bırakır, Bekir'e sokulur dua ederdim.

İki ay sonra, babam yıkılan duvarımızı yeniden ördü; evimize taşındık ve yavaş yavaş, zelzele unutuldu; hayat eskisi gibi hoş ve tatlı oldu.

Artık geç oldu. Uyuyamıyorum. Niçin uyuyamıyorum. Uyursam, sabah kalktığımda, insanları ve dünyayı, bıraktığım gibi mi bulacağım?.. Allah'ım, sen beni koru...

Yanmakta olan cephane kamyonlarını bırakıp Pervomaysk'a doğru yola çıkıyoruz. Akşam oluyor. Şişkof'un yanında yürüyorum. Yüzü öyle ciddi, hattâ korkunç ki lâkırdıya başlamaya cesaret edemiyorum. Tepemizde ay bizlere bakıyor. Uzaklardan, gecenin sessizliği içinde, demir gıcırtıları, ansızın bir tüfek sesi işitiliyor. İlerliyoruz. Ay altında yalnızmışım gibi, Marya'nın her bakışını görüyor, her sözünü duyuyorum. Geri, Marya'ya dönüp onun beyaz ellerini öpmek istiyorum.

Önde yürüyen Şişkof durup batı ufuklarına bakıyor. Ufuklarda kara dumanların karıştığı bir kızıllık var. Şişkof:

— Pervomaysk yanıyor... Köpekler her yerde, diye kendi kendine mırıldanıyor. Sesinde içinin zehirini duyuyorum, biraz daha gidiyoruz. Şimdi, kara bir ormana varan, ay ışığıyla aydınlanmış asfalt şoseye çıkıyorum. Bizden elli metre kadar uzakta üç kamyon görüyoruz. Üzerlerine doğru gidiyoruz. Aramızda on adımlık bir mesafe kalıyor. Bir ses, bir delikanlı sesi gürlüyor:

— Dur! Gelen kim?

— Yabancı değil...

— Kimsin orada? Cevap ver, ateş edeceğim...

Şişkof cevap vermiyor. Nöbetçi, önünde bir takım asker görünce fazla kurcalamıyor. Şişkof soruyor:

— Kaçıncı bölük?

— Ormanın içinde, 57'nci tank tümeninin sıhhiye bölükleri var, komiser arkadaş.

— Nereden geliyorsunuz?

— Pervomaysk'tan...

— Şehir kimin elinde?

— Çıktığımızda şehir, ateş içindeydi, komiser arkadaş, şimdi bilmiyorum. Dün bütün gün yaralı geldi.

Ormana doğru ilerliyoruz. Ormana girmeden hiçbir hayat eseri duyulmuyor. Etraf sessiz ve sakin. Sonra yavaş yavaş, içime bir korku giriyor. Ormandan çıkmak istiyorum, adımlarımı sıklaştırıyorum. Fakat bu sırada, uzaklardan, kulaklarıma iniltili bir ses geliyor. Durup dinliyorum. Birçok fısıltılar ve sesler içinden, neden bilmem, o ses bana, beni çağırır gibi geliyor. İster istemez, ormana girip o sese doğru yürüyorum. Ara sıra durup dinleniyorum. Şişkof'un ve askerlerinin ayak sesleri asfalt şosede kesildikten sonra, büsbütün hasta, yaralı iniltileri içinde kalıyorum. Karşımda iki hastane çadırı var. Çadırların önünde birçok yaralı; bazısı hareketsiz yatıyorlar; ölmüşler mi acaba? İki er, hastaların arasında dolaşıyor-

lar. Ara sıra yaralıların üzerlerine eğilerek birbirlerine bir şeyler fısıldıyorlar. Çadıra girip çıkıyorlar. Demin beni çağıran sesi araştırıyorum. Fakat iniltiler birbirinden ayırt edilmediği gibi, birbirlerine benziyorlar. Nihayet ormandan çıkmağa karar verdiğim sırada çadırın gerisinden:

— Allah, Alla-ah, diye bir ses duydum. Yaralıların üzerinden atlayıp çadırın arkasına geçtim. Karanlıkta yüzünü seçmeğe uğraşıyordum; üzerine eğilirken gene de Allah'ı anarak gözlerimin içine baktı.

— Doktoru çağırayım mı, kardaş?

İri, ateşli gözleri gözlerimin içine bakıyordu hep. Kırk beşinde, belki ellisinde vardı. Titreyen dudaklarını ısırdı, gözlerini kapadı...

— Yok canım, doktor ne yapacak ki... Ben kendim doktorum... İki kurşun karnımı deldi. Müslüman mısın? Su ver, kardaş... Allah!

Su verdim. Ölümle pençeleşiyordu. Yüzü, kireç gibi bembeyazdı. Başını kaldırmağa çalıştı, üzerine biraz daha eğildim.

— Nerelisin canım? diye sordu.

— Kırımlı.

— Kırımlı... Ben Kazanlı... Darılma bana... Sana bir şey söyliyeceğim... Dinler misin?

Uzandı, gömleğimden tuttu, beni kendine çekti ve korkunç bir sesle kulağıma fısıldadı:

— Harp etme... Bu zalim millet uğrunda kan dökme kardaş...

İri gözleri gözlerimin içinde, devam etti:

— Ben Kazanlıyım... Tatar'ım... Kazan'da okudum, doktor oldum... Su ver, kardaş... 935'te beni, canımdan çok sevdiğim çocuğumdan ve karımdan ayırıp götürdüler... Hapse attılar... Niçin? Bilmiyorum. Altı yıl, G.P.U. zindanlarında çürüdüm. İki ay önce hapishaneden alıp

buraya getirdiler. İki Alman kurşunu karnımı deldi... Bilirim, doktor fayda etmez kardaş. Dinle beni!... Sen harp etme...

Bu sözleri söylerken, yaralı sağ elini göğsünden gözlerine, gözlerinden göğsüne götürüyordu. Uzaklardan uçak sesleri işitildi. Doktor hâlâ çektiklerini anlatıyordu, bense, ormana yaklaşan uçak seslerine kulak veriyordum. Uçaklar ormanın üstünden uçuyorlardı. Etraftaki yaralıların iniltileri, doktorun sesi ansızın kesildi. Yaralı doktora su vermek için eğildiğim sırada, önce bir vızıltı duyuldu, arkasından, müthiş bir gümbürtü ormanı inletti. Bizden epeyce uzakta bir patlama oldu... Uçaklar geçip gittikten sonra, başımı kaldırıp Kazanlı doktora baktım. Gözleri kapalıydı. Deminki ıstıraplı yüzü yerine, daha güzel bir yüz gelmişti. Alçak sesle:

— Uçaklar gittiler, selâmetiz... dedim.

Yaralı cevap vermedi. Hareketsiz, hissiz, bana küsmüş gibiydi.

— Su ister misin kardaş? diyerek elini avucumun içine aldım. Elime, sertçe bir kâğıt geçti, ne olduğunu merak ederek aydınlığa tuttum. Bir çocuk resmi fark ettim. Çocuğuydu herhalde... Yavaş yavaş ayağa kalkıp çadırdan çıktım. Dışardaki erden doktoru sordum. Bir çadırı işaret ederek:

— Çadırda, dedi.

İçeri girdim, selâm verdim.

— Teğmen Turan. Kumandanlıktan...

Kalın bir ses:

Ha! Kumandanlıktan! dedi. Yakına gel bakayım. Ne haber getirdin?

Şivesinden doktorun Gürcistanlı olduğunu anladım.

Oturmakta olduğu cephane sandığından ayağa kalktı, çadırın direğinde asılı teneke kutudaki mumu yaktı. Orta

boylu, şişmanca bir adamdı. Vaktiyle güzel olan yüzünde şimdi, günün korkunçluğu yer etmişti.

— Otur bakayım, anlat teğmen, ne haberler getirdin?

— Haber getirmedim, doktor arkadaş. Ölülerin ne zaman gömüleceğini öğrenmek istiyorum.

Bakışları birden değişti. Kaşları çatıldı, yüzü kızardı, haykırdı!

— Ölüler!.. Ölüler!.. Hayatta olanları kimsenin düşündüğü yok! Bu ormanda kaç ölü var biliyor musun? İki yüz yaralıdan yetmişi sağ kaldı. Yüz otuz ölüyü kim gömecek? Emrimde üç er var.. Sen de kalkmış bana ölülerin ne zaman gömüleceğini soruyorsun! Ölüler!.. Ya hayatta olanları ne yapalım? Ne pamuk, ne bandaj, ne ilâç, ne de ekmek... Kumandanlık halimizi böyle mi soruyor? Kumandanlık... Hey siz! Takımın önüne geçip kumanda vermekten başka bir şey bilmeyenler! Ölüler ne zaman gömülecekmiş? Bunu ben sizden sormalıyım. Sizin işiniz adam öldürmek! Benim işimse ne adam öldürmek, ne de ölü gömmek, adamı yaşatmak! Ben işimi elimden geldiği kadar yapıyorum. İki haftadan beri ağzına yemek girmemiş yaralılar var. İki günden beri bu ormanda iniltilerin ortasında ben sizden yardım bekliyorum.

Epeyce daha bağırdı çağırdı; kumandanlığa sövdü, sonra sandığa çökerek bana da yer gösterdi.

— Otur teğmen, sen merhametli bir gence benziyorsun... Söylediklerimi üzerine alma sakın ha!... Bizi nasıl buldun? Cepheden ne haber?

Artık doktorun iyi kalpli bir insan olduğundan şüphem kalmamıştı. Cephane sandığının kenarına iliştim. Gürcistanlı doktor, cebinden tütün tabakasını çıkarıp bir sigara sardı.

— Pervomaysk düşman elindeymiş.

Doğru mu?

— Ben Pervomaysk'tan gelmiyorum, doktor arkadaş.

Yüzüme tuhaf tuhaf baktı:

— Kumandanlıktan dedin ya...

— Kumandanlıktan dedim, fakat kumandanlığa iki haftadır uğramadım; nerdedir bilmiyorum. Geceleyin buradan geçiyorduk, yaralıların arasında kardeşimi buldum. Sabaha kadar başucundan ayrılmadım, fakat yarası çok ağırdı, dayanamadı öldü.

Doktorun yüzü birdenbire değişti; deminki, sinirli, ateş püsküren bir adam gitti, yerine başka biri geldi sanki. Başını avuçlarının arasına aldı ve kirli çizmelerinin ucuna bakarak çok yavaş bir sesle:

— Affet, teğmen, dedi.

Az sonra, başını kaldırarak çadırın köşesini işaret etti;

— Orada kürek var. Al, kardeşini göm. Çadırın önünde asker var, söyle, sana yardım etsin...

Köşedeki küreği aldım, çadırdan çıktım. Dışarda sabah oluyordu. Asfalt şoseye yakın bir yerde, iki meşe ağacının arasında mezar kazdım. Askerle beraber cesedi çukura indirdiğimiz zaman, yanıma Gürcü doktor geldi.

— Biçareyi dün getirmişlerdi, dedi. Çadırımın yanında, uzun uzun, ailesinden bahsetti. Sonra ağzına geleni söyledi. Hepimize sövdü saydı...

Mezarına inip göğsüne çocuğunun resmini koyarken gözyaşlarımı tutamadım. İçimde, durmadan, "Baba, baba" diye seslenen o çocuk vardı. Babalığın mânâsını ilk defa olarak anlıyordum galiba. Gömdük. Oradan ayrılmadan önce, doktorun çadırına girip kendisine teşekkür ettim. Elimi sıkarken:

— Daha başka kardeşin var mı, teğmen? dedi.

— Var, dedim. Fakat orduda değil, evde... Anamın babamın yanında. Gömdüğüm insan, sadece hemşerimdi... Tanıdığım bildiğim değildi doktor arkadaş... Mezarsız bırak istemedim....

Doktor, yüzünü aydınlatan bir gülüşle güldü ve elini omuzuma koyarak:

— Yaşa teğmen... Şimdi seni daha çok seviyorum, dedi.

Ayrıldık. Doktor, çadırına girdi, ben asfalt şoseye çıkıp Pervomaysk'a doğru, yoluma devam ettim.

Kumandanlık bölgesine vardığım zaman, kızgın bir güneş etrafı kasıp kavuruyordu. Şosenin her iki yanında da büyük bir asker kalabalığı vardı. Askerlerin hepsi zayıf, hepsi sakallı, hepsinin üstü başı toz, çamur ve kan içindeydi. Subaylar, askerlere haykırıyorlar, sövüyorlar, bazıları ellerinde tabancaları, emirler veriyorlardı. O kadar sert görünüyorlardı ki, İvan Aleksandroviç'i onlara sormağa cesaret edemedim. Kalabalıkta, tanıdık bir yüz araştırırken biri omuzuma dokundu. Seyrek sakallı, zayıf, yorgun, sarkık dudaklı, garip bir adam. Gülerek yüzüme baktı:

— Beni tanımadın agay... Ben Kılıçbay'ım... Teğmen Süleyman'ın bölüğünden. Krasnoye... Hatırladın mı?

— Hatırladım, hatırladım... Kumandanlık binası nerede?

Kılıçbay, iki yüz adım kadar ötedeki iki büyük topu gösteriyor:

— O topların yanında...

Sonra, içten gelen bir sesle:

— Kumandanlığa gitmeden benimle gelmez misin agay?

Bizim arkadaşlar var orada... Hepsi Müslüman. Yorgunsun, biraz dinlenmiş olursun, diyor.

Razı oluyorum, birlikte yürüyoruz. Asker kalabalığını geride bırakıp bir su boyunca ilerliyoruz. On dakika sonra, çalılıklara yaklaşıyoruz. Çalıların arasında kimi ayakta, kimi dizlerinin üstünde, sekiz on kişi görüyorum. Kılıçbay duruyor:

— Bugün cuma ya, agay, diyor. Bizim Aksakal, cephe mephe demez, fırsat buldu mu namaz kıldırır. Burada bekliyelim mi?

Yere oturuyorum. Kılıçbay'a soruyorum:

— Aksakal dediğin kim?

— İşte orada, o uzun boylu Buharalı Özbek. Baba bir adam ama.

Çalıların arkasında namaz kılanlara bakıyorum. Onların fısıltılı sesleriyle içime bir şeyler doluyor, yalnız hissettiğim, anlıyamadığım, anlatamıyacağım bir şey. Oturduğum yerden kalkıp o insanların yanına gitmek, koşmak istiyorum; kalbimde ne varsa onların önünde boşaltmak, onlarla yaşamak, onlardan biri olmak istiyorum.

Onlar bana, hayatta ededî imişler gibi geliyor. Onların dualarında bir kuvvet var. O kuvvet bana da geçiyor. Onlar Allah'la yaşıyorlar. Allah'la yaşarken dağ gibi heybetli görünüyorlar. Ben de her nefesimde Allah adını anarak yaşamak istiyorum. Gözlerime sevinç yaşları doluyor. Savaşmak ve yaşamak istiyorum. Niçin yaşayacağımı, neyin uğrunda savaşacağımı bana o çalıların arasında namaz kılan sekiz on Özbeğin birden ağzından çıkan "Allah" adı gösteriyor.

Kılıçbay, yanımda sigara sarıyordu. Sordum:

— Böyle gizlice, çalıların arasında namaz kılmaktan korkmuyor musunuz?

— Aksakal; Allah adını anarak yürü, kendini O'na teslim et, sonrasından korkma, Allah seni korur, diyor. Öyle olduğuna şüphe yok, agay...

Kılıçbay'ın ağzından çıkan her sözün mânâsını anlamak istiyor, onun fazla konuşmasını arzu ediyordum. Kılıçbay, yavaşça:

— Ben gencim agay, ama çok günahlarım var. Bir fırsat beklerim... Çıkacak o fırsat, dedi.

Çalıların arasında namaz kılan Özbeklere baktım. Kılıçbay'ın Aksakal dediği adamı evliya sandım. Namaz bitti. Hepsi yere oturdular. Etrafta derin bir sessizlik oldu, sonra kalplerinden gelen ince, hazin seslerle:

Güzel Türkistan sana ne oldu,
Hiç vakitsiz güllerin soldu.
Bilmem niçin kuşlar ötmez bahçelerinde,
Ah, bahçelerinde...

türküsünü söylediler. O türküyle ruhum vücudumdan ayrılıp uzaklara, tâ uzaklara, Türkistan'ın solmuş, kuru ve susuz bahçelerine uçmak istedi...

Şişkof'u ve öteki subayları iki kocaman topun arasına yığılmış cephane sandıklarının yanında buldum. Komiserin yüzünde hâlâ akşamki acı ifade var. Subaylar, ara sıra, konuşmayı bırakıp etrafta haykıran, söven, sövülen askerlere bakıyorlar.

Uzaklardan top sesleri geliyor, kesik kesik patlayışlar duyuluyor. Petrol almaya gelen tankların üstünde yatan yaralıların sayısı cephenin halini göstermeye yetiyor. Ağır yaralılar, kamyonlarla güneye taşınıyor, cephedeki fırkasını bırakıp kaçan hafif yaralıları ise, komiserler, ellerinde tabancalarla söverek, geriye, cepheye sürmeye savaşıyorlar...

Politruk ile öteki yüksek rütbeli subaylar arasındaki görüşmeler saatlerden beri devam ediyordu herhalde; hepsi de yorgun ve hasta görünüyorlardı. Şişkof Pervomaysk civarında bulunan bizim tümenle, düşman işgali altındaki bu şehre derhal hücum etmek ve cepheyi tutan tümenlerin yardımına koşmak fikrindeydi. Şişkof'un bu fikrine, tümen kumandanı ile öteki yüksek rütbeli subaylar karşıydılar. Hatırlıyorum; tümen kumandanı, günlerden beri aç ve susuz asker, asker değil çeteci oluyor diye

itiraz ediyordu. Askerler arasında, silâhlarını atmış olanlar bile vardı. Asker, her günkü yiyeceğini fakir Ukrayna kadınlarının ellerinde ne varsa alarak çıkarabiliyordu. Ekmek aramak için, takımdan, bölüklerden ayrılıp köylere dalanları, bu sefer, N.K.V.D. askerleri yakalayıp "Voyenni Tribunal"ların* emriyle, derhal, tümen askerlerinin gözü önünde kurşuna diziyorlardı. Bunları tümen subayları da pek iyi biliyorlardı. Fakat ellerinden ne gelirdi ki! Teğmeninden generaline kadar, onlar da, N.K.V.D'nin hiçbir şeyi kaçırmayan, her şeyi gören gözünden gizlenip sessizce harp etmeğe, kendi milletinin kurşuniyle ölmeden, düşman tarafına kaçmağa fırsat kolluyorlardı. Komiserleri tenkit etmeğe cesaret eden subaylar birden, askerler tarafından en sevilen, en sayılan subaylar oluyorlardı. Bunlar artık en olağan şeylerdendi.

Şimdi, tümen kumandanı, bütün tümenle derhal geri, Aleksandrovka dolaylarına çekilmek ve orada düşmanı hazırlıklı olarak beklemek lüzumunu ileri sürüyordu. Öteki yüksek rütbeli subaylar da aynı fikirdeydiler.

Şişkof'la öbür komiserler çoğunluğun fikri karşısında fazla ısrar edemiyeceğe benziyorlardı. İvan Aleksandroviç'in yüzündeki sertlik yavaş yavaş kayboluyor; yüzü yavaş yavaş yumuşuyordu. Bu sırada beklenmedik bir şey oldu. Sağ taraftaki kalabalığın içinden sesler, haykırmalar duyuldu ve birden, kalabalığı yararak, elbiseleri paramparça, yüzü gözü kan içinde genç bir subay ortaya atıldı. Öyle korkunç bir hali vardı ki, bel kemiğimden soğuk bir titreme geçti. Subay, asker kalabalığıyla subayların arasında durdu ve ellerini kaldırarak vahşi bir sesle haykırdı.

— Yardılar!.. Cephe kalmadı!.. Tanklarıyle vücutlarımızın üstünden geçtiler!.. Kemiklerimizi kırdılar!..

Yere yıkıldı ve gene:

---

* Harp divanı

— Ah anam! Vücutlarımızın üstünden geçtiler, diye inledi.

Yaralı subayın yüzüne bakmamaya çalışıyordum. Subaylar, yaralıya doğru koşup yerden kaldırdılar, götürdüler. Birkaç dakika sonra, topun yanında dururken, omuzuma bir el dokundu. Baktım, Şişkof'tu:

— Benimle gel, Turan, diyordu.

Kalabalıktan uzaklaşıp kamyonlar, toplar, tanklar sıralanmış meydana doğru yürüdük. Makinelere varmadan Şişkof durdu, kolunu omuzuma attı:

— Benim otomobili al, hemen Aleksandrovka'ya git. Alman kıtaları cepheyi yardılar. Akşama kadar Aleksandrovka'ya varırlarsa, Bug'un sağ yakasına kolayca geçerler. Beraberine birkaç teneke petrol al ve Aleksandrovka'daki köprüyü yak; ama çabuk! Kaç adam istiyorsun?

— İki er yeter.

— On kişi al; her ihtimale karşı... Her dakika kıymetli, hemen hareket et.

Kamyona bindiğimiz sırada, yanıma koşarak Kılıçbay geldi. Küçük gözlerinin içi gülüyordu.

— Beni de al, agay.

— Ya arkadaşların?

— Sen de arkadaş değil misin?...

— Haydi, atla.

Şimdi nerelerdedir acaba? Aleksandrovka'da kaybettiğim bu adamı, bir yıl sonra Türkistan lejyonunda buldum. Fakat bundan sonrası...

Aleksandrovka sessiz, terk edilmiş gibiydi. Dünkü yağmurdan sonra gök masmavi olmuştu. Nehir kıyısındaki bahçeler serin serin kokuyordu. Köprüye yakın bir yerde durduk. Civardaki evlerin pencerelerinden çocuklar, yaşlı kadınlar, iri, şaşkın gözlerle bizlere bakıyorlardı. Bir evden, ak sakallı bir ihtiyar çıktı. Askerler köprüye petrol dökerken yanıma geldi.

— Köprüyü yakacak değilsiniz ya, oğlum, dedi.

— Yakacağız, baba, dedim.

— Seksen yıldır o köprü orada. Altından, denizleri dolduracak kadar sulak aktı; Bug taştı, kıyıları bastı ama o köprüyü yıkamadı.

— Nehir yıkmadıysa ateş yakar.

Çavuş Vasilef'e dönerek:

— Tutuştur bakayım, dedim.

İhtiyar, bana biraz daha sokuldu:

— Dur... Dur, bir dakika. O köprü bize lâzım, evlât...

— Harp var baba. Harp bitsin, gelir, sizin köy için yeni köprü kurarız. Hem böyle tahta köprü değil, demir köprü; torunlarınızın torunları için.

— Peki, ama öbür tarafta bizim hayvanlar otluyorlar, onları bu tarafa geçirmek lâzım. İzin ver de geçireyim.

— Olmaz, baba, vakit kalmadı.

Çavuş Vasilef söze karıştı:

— Hayvanlar kolhoz malı, dede...

— Kolhoz malı olsun, bu güne dek o hayvanlar bizi geçindirdi ya...

— İhtiyarın hakkı var, Vasilef; iki kişi al, git, hayvanları bu tarafa sür.

Vasilef gitti, hayvanları bizim bulunduğumuz yakaya geçirdi. Biz de hemen, köprüyü tutuşturduk. Beş on dakika sonra, tahta köprüden göğe siyah bir duman yükseldi. Biz de ihtiyarın evinin önünde toplandık. Bahçede askerimle yoğurt yemeye başlamıştık ki, öteki evlerin arasından birkaç atlı sökün etti. Yıldırım hızıyla yanmakta olan köprünün yanına vardılar. Daha gerideki evlerin, bahçelerin arasında da süvariler göründü.

Kalkıp köprüye doğru yürüdüm. Fakat köprüye varmadan yolumu, at üstünde, yüksek rütbeli bir subay kesti. Yüzü kıpkırmızı kesilmişti. Kanlı gözlerini gözlerime dikerek sordu:

— Köprüyü kim yaktı?

— Ben.

Suratı âdeta morardı, kaşları büsbütün çatıldı, dudaklarından sadece bir kelime çıktı:

— Söndür!

— 57'nci tümen kumandanının emriyle yaktım, kumandan arkadaş...

— Söndür, köpoğlu! Söndürmezsen, atımla sırtına biner, karşı yakaya öyle geçerim.

Yanımda duran Kılıçbay:

— Pezevenk, diye mırıldandı.

Askerlerime köprüyü söndürmelerini emrettim ve kendim köye koşarak halkı yardıma çağırdım. Deminki sessiz evlerden kadınlar, yalınayak kızlar, çocuklar çıkıp yanmakta olan köprüyü söndürmeğe koştular. Tam iki saat sonra, bizim tanklar göründü; geriden gelen asker safları etrafa dağıldı ve küçük Aleksandrovka baştanbaşa, asker ve harp araçlarıyla doldu. Ben derhal komiser Şişkof'u bulup meseleyi anlattım.

— İyi oldu, Bug'un öbür tarafına çıkıp Nikolayev'e doğru çekilen orduya katılacağız, dedi.

Etraf mahşer gibi kalabalıktı. Bahçeleri tanklar, top arabaları doldurmuştu. Yakaları açık, gözleri kızarmış, haykıran subaylar, silâh şakırtıları, motor gırıltıları, deminki sessiz Aleksandrovka'yı tanınmaz hale getirmişti. Piyadeler, nehir boyunca çukurlar kazmağa başladılar; geride, bahçelerde toplar mevzie girdi. Hastalarını, yaralılarını geride bırakmış kıtalarda, sağlam bir nizam ve intizam göze çarpıyordu. Öğle yemeğini yerken hava hücumuna uğradık. Fakat yükseklerden, bahçelere pike yapan Alman uçaklarını öyle kuvvetli bir ateşle karşıladık ki, bombalarını bırakamadan, geri, geldikleri yere döndüler. Akşama yakın, tümen, Bug'un sağ kıyısına geçme hazırlığına başladı. Askerler, epeyce ziyan görmüş köprüyü

tamir ediyorlardı. Tanklar, tankların gerisinde toplar, köprüden geçmek için sıra bekliyordu. Ben, kumandanlıkla beraber, gerilerdeydim. Nikolayev'e çekilme kararına ne kadar sevindiğimi bir ben bilirim, bir de Allah bilir. Kırım'a gidiyor gibiydim. Fakat sevincim kısa sürdü. Bahçede çavuş Vasilef'le konuşurken tümen kumandanının beni çağırdığını haber verdiler. Gittim. Tümen kumandanı komiser Şişkof ve birkaç subay daha, alçak tavanlı, rutubetli bir odada, harita başındaydılar. İçerde, kapı yanında durdum. Kumandan yorgun bir sesle:

— Yakına gel, teğmen Turan, dedi.

Yaklaştım.

— İyi dinle, gayet mühim bir mesele var.

Sağımdaki komiser Şişkof çirkin çirkin güldü:

— On horoşi voyets, Tatarin malodets...

Kumandan sözüne devam etti:

— Bir takım askerle derhal nehrin karşı kıyısına geç ve kuzeye doğru hareket et. Köprüden bir kilometre uzaklaşınca vaziyet al. Benden emir gelmedikçe geri çekilme! Anladın mı?

Emri tekrar ettim.

— Derhal hareket edin!

— Başüstüne, kumandan arkadaş.

Yarım saat sonra, bir takım askerle köprüden geçerken nehir kenarında Kılıçbay'ı gördüm. Küçük gözlerini bana dikmiş, gülüyordu. Yanıma gelecek sandım. Gelmedi. Geri dönerek bahçenin yeşil ağaçları arasında kayboldu. Garip bir yalnızlık hissettim. Yanımda, bana ana dilimle seslenecek birinin bulunmasını öyle istiyorum ki!

Yanımda yürüyen Vasilef yüzüme baktı. Dudaklarının ucunda hafif bir gülümseme belirdi. Bir şey söylemek istiyordu galiba!

— Ne var çavuş? dedim.

— Hiç, dedi. Tarladan dönen yorgun köylüler gibi yürüyoruz da...

— Ben yorgunum.

— Ben de. Akşam oluyor. Bizimkiler Almanlarla öyle bir anlaşma yapsalar ki, akşam olur olmaz her iki taraf da silâhlarını bıraksa, bütün asker yatsa uyusa. Varsın, harp bir yandan devam etsin.

Sabah kalkar, gene harbe başlarız. İyi fikir değil mi, teğmenim?

— Fena da değil hani...

— Sabahleyin asker, tarlaya gider gibi, savaşa gider. Erken kalkar; etraf daha alaca karanlıktır, silâhını alır; köyün kenarındaki ormandan düşman ateşe başlar. Sen de düşmana karşı yürürsün, bütün gün savaşırsın fakat yorulmazsın çünkü bilirsin ki, kaderinde ölmek yoksa şayet, o akşam işini bitirdikten sonra yatıp bir güzel uyuyacaksın.

Sol tarafımda yürüyen asker lâfa karıştı:

— İngiliz askeri gibi desene! Harb ederken belki bir çay da içmek istersin; durup çay ısmarlarsın.

— Ee, ne sandındı ya? Çinliler harbe şemsiyeleriyle giderlermiş. Belki İngilizler kadar kibar olamayız ama Çinliler kadar medenîyiz. Sen ne dersin, teğmenim? Mademki işimiz harp, biz de bir işçi gibi çalışmalıyız. Sabah erken harbe başlamalıyız, akşama kadar, öldüreceğimizi öldürmeliyiz, akşam olur olmaz, hayatta kalanlar silâhlarını bırakıp paydos etmeliler. Doğru değil mi, ama?

— Doğru Vasilef.

— Sen ne dersen de; ben bunu Hitler'e, bizim Bıyıklı'ya birer mektup yazıp anlatacağım.

Nehrin karşı kıyısına kuzeye doğru ilerledik. Bu tarafta bahçe yoktu. Evvelâ kayaların arasından geçtik, sonra sonra, düzlüğe çıktık. Önde, birbirine yakın saman damlı, bahçeli beş köy evi vardı. Evlerin gerisindeki yüksek-

likleri seyrek ağaçlı bir orman kaplıyordu. Kıyıya yakın bir kayanın gerisinde gizlenerek evlere baktım. Yanıma dizleriyle elleri üstünde sürünerek çavuş Vasilef geldi:

— Köprüden bir kilometreden fazla uzaklaştık sanırım, teğmen arkadaş, dedi.

Köprüye baktım.

— 1 numaralı makineli tüfeğe söyle; sağ kanatta mevzilensin.

Vasilef, gerisinde bulunduğum kayadan yüz elli metre kadar uzaktaki dörtköşe, kırmızı kerpiç yapıyı işaret etti:

— O yapı sağlam ve boş, teğmen arkadaş. Oraya yerleşsek daha iyi olmaz mı?

— Yapıyı bırak. Almanlar okla harp etmiyor. Vasilef Çavuş. Top ateşine o yapı dayanmaz. Yaklaşmayın oraya! 2 numaralı makineliyi de sol kanatta, nehre yakın bir yerde mevzie sok. Önce sen git, araziyi gör, kendilerine yer göster.

— Olur, teğmen arkadaş.

Vasilef, yerde sürünerek geri çekildi. On, on beş dakika sonra gelip gene yanıma uzandı.

— Sağ kanat iyi, teğmen arkadaş. Alçak tepelerin gerisinden, karşıdaki o evler, orman, tabak gibi görünüyor. Fakat solda nehir kıyısı çok pis bir yer. Boş konserve kutuları, kırılmış şişe, pislik. Bütün Aleksandrovka'nın pisliği orada. 2 numaralı, ya pisliğin önünde, ya da pisliğin epey gerisinde mevzie girmeli. Pisliğin gerisinde mevzilenirse daha iyi. Önünde tabiî savunma hattı var demektir. Almanlar medenî insanlar sayılırlar, o pisliği şöyle kolay kolay aşamazlar...

— Peki, pisliğin gerisinde olsun. Geri kalanlar, birbirinden onar metre aralıkla yere yatsınlar. Hiçbiri baş kaldırmasın, haydi şimdi git! İşin bittikten sonra gel, beraber, Hitler'le bizim Bıyıklı'ya mektup yazalım.

— Olur, teğmenim!...

— Açıkta olanlar, daha vakit varken, kendilerine çukur kazsınlar. Sonra geç olur. Hiçbiri kafasını yerden kaldırmasın!

Dönüp köprüye baktı:

— Kim kafasına kurşun ister, teğmenim? Hiçbiri kaldırmaz kafasını.

— Bizim tanklar hâlâ nehrin öbür tarafında. Kaplumbağa olsa karşı tarafa çoktan geçmişti. Pervomaysk'tan Aleksandrovka'ya iki saatlik yol var. Fakat Alman için kaç saatliktir bilinmez. Neyse ben gidiyorum. Sizi yeni yerde mi bulayım?

Vasilef, bulunduğum yerden iki yüz metre kadar geride yatan askerlere doğru koştu. Dürbünle kâh önümdeki evlere, kâh dönüp arkamdaki köprüye bakıyorum.

Tanklar, ağır toplar nehrin sol kıyısında hep aynı vaziyette duruyorlar. Önceki evler sessiz, tek hayvan bile görünmüyor. Kan kırmızı bir güneşin son zayıf ışıkları nehrin bulanık sularında sönüyor. Yavaş yavaş, karşıdaki evlerin, nehrin, ormanın, her yerin rengi değişiyor. Etraf sessiz, dilsiz kesiliyor.

Bir daha köprüye bakıyorum. Bizim bölükler gene aynı vaziyetteler. Karanlığın iyice çökmesini bekliyorlar galiba diyorum. Etrafın sessizliği içinde hiçbir tehlike görmez oluyorum. Harb, sanki bizden çok uzaklarda. Harbin bizimle hiç alâkası yokmuş gibi geliyor bana. Sabaha kadar, sessizlik içinde kalmak istiyorum. Sabah kalkıp harb etmeye razıyım. Çavuş Vasilef'in sözlerini hatırlıyorum. Vasilef'in hakkı var. Sabahleyin, köylü tarlasına nasıl giderse asker de harbe öyle gitmeli. İnsan, sabahları, hayatı kolay ve parlak görür Asker de öyle. Ölümden bile korkmaz. Şimdi uyumak istiyorum. Yerde sürüne sürüne çavuş Vasilef geliyor. Alnındaki terleri silerek:

— Her şey mükemmel, teğmen arkadaş, diyor. Almanların gelecekleri varsa, görecekleri de var! Alimallah,

hepsinin hakkından geliriz; hayatta kalanlar olursa, onları da Berlin'e kadar süreriz. Ben yanlarına gittiğim vakit, çocuklar ailelerine mektup yazıyorlardı. Bak, cebimde yirmi kadar mektup birikti... Bu mektupları, geri dönünce, kumandanlığa teslim etmeyi unutmasam bari.

— Sen yazmıyor musun?

— Yazmaz olur uyum! Yazdım bile. Sevgilime yazdım. Zavallı, her mektubunda yalvarıyor, mektup yaz, diye. Her gün benden mektup bekliyor. Ben de yazıyorum... Ama kısa yazıyorum... Okuyayım da dinle:

"Benim sevgili Nataşa'm. Daha ölmedim. Selâmlarımla." İşte bu kadar... Allah vere de harp bitene kadar hep böyle mektuplar yazayım.

Ayağa kalkarak askerlerime bir göz atacak oldum. Kulağımın dibinden bir şey vınlıyarak geçti. Derhal yere kapandım. Göz açıp kapamama vakit kalmadan, gerisinde yattığım kayaya bir yaylım ateşidir başladı. Vasilef, kafasını göğsüne sokarak:

— Vay avradını, dedi.

— Vuruldun mu, Vasilef?

— Hayır, teğmenim, bir şey yok... Kımıldanma sen. Bizi gördü kerata. Kımıldanma... Ben köyü görüyorum... Köyde tanklar var... Köyün gerisindeki yükseklikten köye asker iniyor. Tanklar, ağaçların altında.

— Tankların bize bir şey yapabileceklerini sanmam. Etraf kayalık... Ancak, tankların himayesinde piyade, hücuma geçebilir.

— İki saat kadar, onları köyde tutarız. Karanlıkta, tehlikesizce köprüye çekiliriz.

— Tümen kumandanından emir gelmedikçe geri çekilmiyeceğiz, Vasilef.

— Tüfekle tanklara karşı durulacağını mı sandı kerata?

— Almanlar, kayanın gerisinde gizlendiğimizi biliyorlar mı acaba?

— Anlamak ister misin, teğmenim?

— Sor bakalım, görmüşler mi bizi?

Çavuş Vasilef, başından kalpağını çıkarıp tüfeğinin ucuna taktı. Kayanın üstünden gösterir göstermez, sağdan soldan üzerimize kurşun yağmaya başladı. Vasilef, kalpağında kurşunların açtığı deliklere parmaklarını sokarak:

— Allah'a şükür ki, başım bu kalpağın içinde değildi; yoksa, cebimdeki mektup, zavallı Nataşa'ya son mektubum olacaktı. Baş kaldırtmıyacaklar bize bu kayanın gerisinden.

— Evleri iyi görüyor musun?

— Soldan sağa ikinci evin yarısını, üçüncü ve dördüncü evleri iyi görüyorum. Evlerin gerisindeki yükseklikte asker yok. Ağaçların altındaki o iki tank aynı vaziyette. Namussuzlar! Bütün gün neredeydiler? Harb etmek şimdi mi akıllarına geldi?.. Nataşa'nın mektubunu daha göndermiyeyim. Allah kısmet ederse, yarın sabah, gene ölmedim diye bir mektup yazarım. Köyün gerisindeki yükseklikten daha düşman askeri iniyor köye.

— Çok mu?

— Kestiremiyorum. Grup grup geliyorlar. Bir takım var sanırım.

Vasilef dönüp köprüye bakıyor:

— Sanmam ki bizim bölükler geçebilsinler o köprüyü. Almanlar uyumuyorlar, teğmen arkadaş. Beş on dakika sonra köprüyü ateş altına alacaklar. O zaman köprüden tank değil, sıçan bile geçemez.

Meşin çantamdan bir kâğıt çıkarıp yazıyorum:

— "Bizden beş yüz metre uzakta düşman kuvvetleri toplanıyor. İki tank, bir takım miktarında piyade askeri

görüyoruz. Sizden emir gelmeyince geri çekilmiyeceğiz. Turan"

Pusulayı çavuş Vasilef'e veriyorum:

— Bunu tümen kumandanına, ya da komiser Şişkof'a kendin teslim et.

— Olur, teğmen arkadaş, diyor ve küçük gözleri gözlerimin içine gülerek bakıyor. İç cebinden bir mektup çıkarıp bana uzatıyor:

— Nataşa'nın mektubu, teğmenim... Yani ölürsem "Daha ölmedim"in altına birkaç kelime ilâve edersin.

Vasilef elimi sıkıyor ve sürüne sürüne geri çekilip kayaların arasında kayboluyor. Vasilef'in gitmesiyle karşıdaki düşman da ateşe başlıyor. Gerimizdeki köprü, ateş altında, görünmez oluyor. Toprak, çamur, su, duman birbirine karışıyor. Başımızın üstünden geçen kurşunlar, acı acı ıslık çalarak Aleksandrovka istikametine uçuyor. Ateş öyle müthiş ki artık başımı kaldırmağa cesaret edemiyorum. Yanımda biri.

— Sağsın ya, teğmenim, diye soruyor.

— Sen misin, Vasilef?

— Benim. Bizimkiler, karşıdaki evleri ateş altına aldılar. Yalnız evleri değil, bizi de. Geri çekilmek istiyen üç beş ere bizimkiler ateş etti. İki ateş arasındayız, teğmenim... Şişkof'a gönderdiğiniz haberin ehemmiyeti kalmadı artık. Ne emredersiniz, gideyim mi?

— Hayır, gitme. Düşman daha hücuma geçmedi. Bahçe çitleri dibinde, hücuma hazır vaziyette yatıyorlar sanırım. 2 numaralı makineli tüfeği de sağ kanada al. Ateş emrini bekle.

— Başüstüne, teğmen arkadaş.

Çavuş Vasilef gene sürüne sürüne geri çekildi. Düşmanın makineli tüfek ateşi, gittikçe daha tesirli oluyordu. Sağda yüz elli metre kadar ötemizdeki kırmızı binanın duvarlarına, düşman, tozlu yolda yağmur yağar gibi,

durmadan kurşun yağdırıyordu. Sağına soluna, gerisine, önüne düşen mermilerdense, düşmanın, binayı çatal ateşine almak istediği anlaşılıyordu. On beş dakika kadar devamlı ateşten sonra düşman piyadesi hücuma geçti. Gürleyen topların, patlayan mermilerin, şarapnellerin altında baş kaldırılacak gibi değildi.

Sağımdan Vasilef'in sesi geldi:

— Düşman bize doğru geliyor, teğmenim!

— Ateş etme, Vasilef! Bekle, bahçelerden çıksınlar. Ateş etme. Emrimi bekle! Biraz daha yakına gelsinler...

— Hücuma kalkan düşman askerini iyice görüyorum. Saymak istiyorum. Üç... beş... yedi... Hesap karışıyor. Bahçelerden çıkan askerler sağa sola koşuşarak gözden kayboluyorlar. Sonra, toprağın dibinden fışkırır gibi meydana çıkıyor, bize doğru saldırıyorlar. Ellerim, ayaklarım titriyor. Aynı zamanda, soğukkanlılığımı kaybetmemeye çalışıyorum. İki yüz metre kadar önümüzde, el ayası gibi bir düzlük var. O düzlük sayesinde kurtulacağız. Almanlar o tuzağa doğru ilerliyorlar. O düzlüğe çıkacak olurlarsa,' hepsinin canı benim elimde. Düzlüğü, Vasilef de benim gibi, iyice görüyor mu acaba? diye şüpheye düşüyorum. Vasilef'in yanına varmam çok zor. Fakat kararımı veriyorum. Sürüne sürüne sağ kanada gidiyorum. Çavuş Vasilef sessizce, iki makineli tüfeğin arasında yatıyor.

— Vasilef Çavuş! Karşıdaki düzlüğü görüyor musun?

— Görüyorum, teğmenim!.. Görüyorum...

— Ateş etme, sakın. Düzlüğe çıksınlar... Emrimi bekle. Ben gerideki askerlere gidiyorum. Korkma... Bekle. Benden ateş emrini bekle. Korkma. Bırak yakına gelsinler. Bil ki, korkarsan mahvoldun demektir.

— Korkmuyorum, teğmenim.

— Âlâ.. Korkmazsan yarın sabah Nataşa'ya bir mektup daha yazarsın.

Yerde sürünerek, demin gerisinde yattığım kayaya dönüyorum. Etrafta hâlâ daha serseri kurşunlar vızıldıyor. Fakat ateş biraz hafiflemiş gibi. Ateş zorlulaşmadan önce, daima böyle hafifler. Düşman askerleri gerisinde, çukurlarda sessizce yatıyorlar. Gerideki tankların, havanların ateş etmelerini bekliyorlar galiba. Sigara içmek istiyorum. Ömrümde, hiç bu kadar sigara içmek istediğim olmamıştı. Düşman havanları ateş açar açmaz bir sigara yakacağım diye kendi kendime söz veriyorum. Sağ taraftaki kerpiç binanın önüne bir mermi düşüyor. Tra-a-ak, bum... Tüfek çatırtıları, top sesleri birbirlerine karışıyor. Karşıdaki düzlük, bir an, göğe yükselen duman perdesinin gerisinde görünmez oluyor.

Top, tüfek gürültüleri arasında Vasilef'in sesi geliyor:

— Teğmenim!... Düşman düzlükte!...

Dizlerimin üstünde doğrularak düzlüğe bakıyorum. Sağda, solda, önümüzde fışkıran boy boy toprak ve alev sütunları arasından, düzlükte koşan Alman askerlerini görüyorum. Başımın üstünden kurşunlar geçiyor; kurşunlar iri iri yağmur damlaları gibi, etrafımdaki kayalara yağıyor, kayalara çarpıp daha yanlara sıçrıyor. Demin Vasilef'e söylediğim şeyi şimdi içimde bir ses bana tekrar ediyor:

— Korkma Sadık. Korkarsan ölürsün. Korkma!

Korkmuyorum. İçimdeki o ses bana kuvvet veriyor. Düşman düzlükte. Kendilerini ölümün beklediğini biliyorlar mı acaba? Tehlike hissetmiyorlar galiba. Hepsi ayaktalar, ağır ağır ilerliyorlar. Onlar da korkmuyorlar galiba. Fakat ben kendimi onlardan kuvvetli hissediyorum. Sağda top ateşi biraz hafiflemiş görünüyor. Almanlar tehlike sezmiyorlar artık, buna eminim. Korkusuz, gizlenmeye lüzum görmeden bize doğru ilerliyorlar. Çok mağrur insanlara benziyorlar. Bütün cesaretimi sesimde toplayarak haykırıyorum:

— Ateş, Vasilef! Ateş!

Vasilef'in göğsünden kopan aynı haykırma, bir an, top gümbürtülerini bastırıyor:

— Ateş! 2 numara! Ateş! Avradını!...

Tra-ta-ta-ta... Tra-ta-ta-ta.. Uzun ve kısa salvolar, el bombası çatırtıları... Önümüzdeki düzlükte sahici bir ölüm sahnesi. Dante'nin Cehennem'inden daha korkunç bir sahne canlanıyor. İki makineli tüfek şimdiye kadar benim için yalnız iki makineli tüfek demekti. Şimdi, birbirine eklenmiş birkaç demir parçasının ne kadar korkunç bir şey olabileceğini anlıyorum. Düşmanın ateşi ansızın kesiliyor. Bizim tüfeklerimiz durmadan ölüm yağdırıyor.

Yanıma, koşa koşa Vasilef geliyor:

— Yaşa, teğmenim. Sen takıma değil, bütün cepheye kumanda etmelisin. İyi kararlaştırdın: İsviçre saati gibi...

— Yat yere Vasilef.

— Yarın, Nataşa'ya mektup yazacağım.

— Vasilef! Gerideki makineli tüfeklere git. Önümüzdeki evlere, bahçelere, aralıksız ateş et. Ateşsiz hiçbir yer bırakma. Düşmanın esas kuvvetleri orada.

— Tankları göremiyorum, teğmen arkadaş.

— Zararı yok. Tanklar gelirlerse, iki yüz metre kadar geri çekiliriz. Gerideki kayalar daha yüksek, bir şey yapamazlar. Korkma, tanklardan korkma... Biz de tankçıyız. Dediğim gibi yap... Ateşi, bahçelere çevir...

— Olur, kumandan arkadaş...

— Önce, gerideki adamları git gör. Daha iyi vaziyet alsınlar. Düşman piyadesi sanmam ki artık hücum etsin, fakat top ateşi daha müthiş olacak. Kaç ölü, kaç yaralı varsa, gel bana bildir.

Çavuş Vasilef geri çekildi. Düşman toplarının bütün ateşi köprüye doğrulmuştu. Artık, fışkıran suların, toprak ve dumanların gerisinde kalan köprüyü iyice göremi-

yorum. Vasilef, on dakika sonra döndü. Yanıma diz çökerek:

— Üç ölü, sekiz yaralı var. Yaralılardan ikisi çok ağır, ötekiler daha silâh kullanabilirler, dedi.

— Peki. Otur yanıma, Vasilef Çavuş.

Vasilef yanımda diz çöküyor. Riyasız gözleriyle gözlerimin içine bakıyor. Dostum, arkadaşım olmak istiyor. Kolumdan tutuyor:

— Akşam oluyor, teğmenim. Ateşe başlıyacak mı Almanlar?

— Başlıyacaklar Vasilef. Karanlık çökmeden bir daha saldıracaklar. Hem bu sefer ateş daha zorlu olacak. Onlar bizi buradan atmak, kendileri yerleşmek istiyorlar buraya. Bu kayaların arasına sokulurlarsa, köprüyü her yandan ateş altında tutabilecekler. Onların maksadı, karanlık basmadan burayı almak. Karanlıkta, ellerinden bir iş gelmez...

— Sanmam ki, köprü top ateşinden kurtulabilsin.

— Asker, nehri köprüsüz de geçer.

— Asker geçer, ama tanklar geçemez. Toplar da...

— Tanklar da ne tank hani! B. 27, B. 28. Toplar da eski... Bilir misin, o topların arasında Çar Nikola'dan kalma olanlar bile var. Fakat gene de tanklardan iyiler. Onlarla harb edilir. Fakat tanklar... Hatırlar mısın bizim tankları?

— Hatırlamaz olur muyum!

— Benim memleketlim, o tanklara "tankçılar tabutu" derdi. Zavallı, yeni tank bekliyordu. Yeni tanklar geldiği zaman, süregeldiği B. 27'yi kendi eliyle yakacaktı.

— Sağ mı ki acaba Grişa?...

— Bilmiyorum, Vasilef. Yarası çok ağırdı. Haydi Vasilef, sağ kanada...

Ben sözümü bitirmeden sağda bir mermi patladı, iki yüz metre geride ikinci mermi... Üç... dört... beş... Taş ve

duman fışkırdı topraktan. Toprakta bir yanardağ hâsıl oldu. Vasilef sağ kanada atıldı. Etrafın alev ve dumanından, bir şey göremiyordum.

— Vasilef! Vasilef! Karşıki bahçeye ateş et! Ateş Vasilef!

Vasilef haykırıyor. Fakat ne dediğini anlıyamıyordum. Vızlayarak uçan kurşunların altında Vasilef'e doğru sürünüyorum. Vasilef'i bir türlü göremiyorum. Vasilef nerede? Dumanların gerisinden sesler, haykırmalar duyuluyor. Vasilef nerede? Niçin bizim makineli tüfekler ateş etmiyor?..

— Vasilef!... Vasilef!... Ateş et!...

Nihayet Vasilef'in sesi, top gümbürtüleri arasında kulaklarıma erişiyor:

— 2 numaralı vuruldu, teğmenim... Sağımızda tanklar... Tanklar ateş ediyorlar. Tankların gerisinde piyade askerleri. Sağ kanada saldırıyorlar. 1 numara yaralı. Bana doğru koşuyorlar. Mahvolacağız...

— Vasilef... Geri çekil! Sesimin geldiği yana koş. Duydun mu Vasilef?

— Koşamıyorum! Kurtar teğ... Koşamıyor... Ner...?

Vasilef birden sustu. Derhal, demin ses gelen tarafa atıldım. İki makineli tüfeğin arasında yüzükoyun yatıyordu. Sırtüstü çevirdim. Siyah saçları, kanlarıyle, daha bir parlak siyah olmuş alnına top top yapışmıştı. Elini tuttum. Tuttuğum el avucumun içinde soğuyordu. Ceketin iç cebinden Nataşa'nın mektubunu çıkarmak istedim; tam o sırada sekiz on metre ötemde bir mermi patladı. Göz açıp kapamaya vakit kalmadan, sağımdan solumdan, duman karışık toprak havaya kalktı. Yalnız, üzerime yağan taş ve topraklardan korunmak için başımı kollarımın arasına aldığımı hatırlıyorum. Sonra olanı bilmiyorum. Gözlerimi açtığım zaman, başımın ucunda diz çökmüş, çatık kaşlı, gözlerini gözlerime dikmiş birini gördüm.

Hemen sonra, bir tüfek namlusunun göğsüme çevrilmiş olduğunu fark ettim. Başucumdaki adam, hiç kımıldamadan, canlı bir heykel gibi duruyor, yalnız sert sert bakıyordu bana. Gözleri, fazla alkol almış insanlarınki gibi, kanlıydı. Sessizliği içinde, daha tehlikeli görünüyordu. Neden sonra dudaklarının ucu, burun kanatları, hayvanî bir titremeyle titredi, tüfeğiyle göğsümden dürterek:

— Bolşevik? dedi.

— Hayır...

Gene sert sert:

— Bolşevik!.. Ruski... Ruski! diye haykırarak kalpağımı tuttuğu gibi üstündeki kırmızı yıldızı, iki parmağı arasına sıkıştırıp kerpetenle söker gibi söktü, nehirden yana fırlattı. Tüfeğinin namlusunu göğsümden çektiğinde canımın bağışlandığını anladım. Fakat hep insafsız görünüyor, hep sert davranıyordu. Ceplerimi boşalttı. Vahşi bir sesle, söverek, tütün kesemi, küçük çakımı, iki ruble paramı hep nehirden yana attı. İç cebimde, ailece çekilmiş bir resmimizi buldu. Fotoğrafın da öbür eşyanın yolunu tutacağını sandım. Sandığım gibi olmadı. Aksine, dudakların ucunda manalı bir gülümseme belirdi, iki kaşının arasındaki o diklemesine çizgi siliniverdi ve fotoğrafı bana uzatarak:

— Papa... Mama... Papa, dedi.

Resimleri elinden aldım ve kalbimden gelen merhametli bir gülüşle askerin yüzüne baktım. Fakat onun yüzü gene değişti, sert tehditli ifadesini aldı. Bir kere daha:

— Bolşevik? dedi.

— Hayır...

Askere, ne milletten olduğumu iftiharla anlatmak istedim:

— Tatar... Tatar. Ben Tatar..

Ne demek istediğimi anlamadı galiba. Yüzündeki sertlik yumuşadı. Aynı sesle:

— Ben Tatar. Türk... Türk... dedim. Bu sefer güldü ve birden arkasına dönerek, geride bir çukurun içinde yüzükoyun yatan subaya haykırdı:

— Eine Türkische officiere, herr leutnant! Türkische officiere!..

Subay, yarı eğilmiş koşarak yanıma geldi. Beni esir alan askere bir şeyler söyledi. İki yüz metre ötede, düzlükte yatan Alman cesetlerine bakarak uzun boylu konuştular. Ne konuştuklarını bilmiyorum, fakat benden ve düzlükteki ölülerden bahsettikleri anlaşılıyordu. Sonra subay bana döndü, yüzüme baktı güldü, ölüleri işaret ederek yarısı Almanca, yarısı Rusça:

— Koroşi soldat, Ti, koroşa. Zeher gut soldat, dedi ve elimi sıktı.

Sağdan, soldan, Alman askerleri, iki büklüm, köprüye doğru koşuyorlardı. Karanlık basıyor, harb sesleri yavaş yavaş benden uzaklaşıyordu. Subay gitti. Yanımdaki asker, beni ayağa kaldırdı. O arkada, ben önde, karşıdaki evlere doğru yürüdük..

İKİNCİ BÖLÜM

ESİR
5

Roma, 30.5.1946

HÂTIRALARIMIN birinci kısmına burada son vermek istiyorum. Başka bir hayat başlamak üzere benim için. Korkunç bir hayat. Bu hayatımı da yazmak istiyorum. Yazabilecek miyim? Bilmiyorum. Herhalde bu akşam değil... Bu akşam kafam ateşler içinde. Belki yarın... Belki yarın bütün korkularımı içimden atarak gene eski Turan olurum. Bazan, bu yeni hayatımın alevleri arasından, tanıdığım insanların, ölülerin yüzlerini görür, korkunç feryatlarını, iniltilerini işitir gibi oluyorum. Belki yazabilirim.

İşte biz böyle harb ettik. Birçoğumuz öldü. Ovalarda, dağ eteklerinde, ıssız çöllerde, yurttan uzaklarda, çok uzaklarda, taşsız, mezarsız unutuldular. Birçoğumuz yaralı, hasta, ayaksız, kolsuz, yarım vücutla yabancı memleketlerde sürünerek ulu Tanrı'dan imdat bekliyoruz. Yurtta kalmış yavrularımızı, ak sakallı babalarımızı, analarımızı, kızlarımızı Kızıllar hayvan vagonlarına doldurarak uzak, vahşi Sibirya ormanlarına sürüyorlar. Bir millet düşman kamçısı altında "Vatan! Vatan" diye inliyerek mahvoluyor. 1873'te Potemkin'in başladığı iğrenç işi bugün sarhoş, hissiz "Maloyetsler" tamamlıyorlar. Yüz altmış yıl zulüm ve işkence: gözyaşı ve ölüm. Sibirya'nın

kara ve vahşi ormanlarında, Avrupa çöllerinin ateşlerinde, azgın denizlerde ölüm tekneleri içinde, büyük, kahraman mağrur bir millet ezildi, eridi yok oldu. Kalanlar yurtlarından sürüldü.

Düşünüyorum: Rusya, bu büyük, kahraman, namuslu milletle neden böyle namussuzca hesaplaştı?

1943'te Varşova'da bir kahvede, aramızdaki heyecanlı bir konuşma sırasında gayet medenî, Vlasof*cu bir Rus bana şu sözleri söylemişti:

— Sizlerin esir hayatı yaşamanız, Rusya'nın bütünlüğünü korumak demektir. Kırımsız, Kafkasyasız, Türkistansız Rusya, Rusya olur mu hiç? Yalnız istiklâl düşüncelerinize karşı değil, bütün varlığınıza bile, beyaz Rusya da, Kızıl Rusya da karşı oldu; ilerde bu harpten sonra, Rusya ne renk alırsa alsın, bil ki gene size karşı olacak... Bundan dolayı, ben sana geçmişi unutmalı, istikbalinizi düşünmelisiniz derim.

Bunu ben de çoktan bilirdim. İtiraz etmedim. Ayrılırken, o subaya: "İlk fırsatta seni öldüreceğim." demiştim. Başka ne söyleyebilirdim? 8 Ağustos günü akşamı Almanlarla karşı karşıya geldiğimiz zaman, içimde bu sözlerin yankısı var mıydı acaba? Olmasaydı ben kaçar kurtulurdum. Öyleyse kalbimin gösterdiği yolda yürüyeceğim. Dövüşeceğim... Uzun yıllardır yurdu ve istiklâli uğrunda kan döken milletime karşı kötü söz söyliyen her subayı, herkesi öldüreceğim.

O akşam, Alman askeri beni karşıdaki evlere götürüp karanlık bir ahıra kapadı. Yol boyu, ne o konuştu, ne de ben konuştum. Daha esirliğin ne demek olduğunu iyi bilmediğimden olacak, ateş kasırgasından sağ salim kurtulduğuma seviniyordum. Yavaş yavaş benden uzaklaşan

---

* *Vlasof*: Almanlara esir düşen Ruslardan bir ordu meydana getirerek Bolşeviklere karşı çarpışan general.

top gürültüleri, tüfek takırtıları bana artık harbin son iniltileri gibi geliyordu. Harb benim için sona erdi sanıyordum. Karanlık ahırda yalnızlık duymadan, ilkin harbin tuhaf bir şey olduğunu, ahırın önünde silâhlı nöbetçi durduğunu, beni dışarıya bırakmadığını hatırladım ve ister istemez istikbalimi de ahırın içindeki karanlık gibi görmeye başladım. Ama bu his çok uzun sürmedi. İçimde tatlı hâtıralar uyandı. Güzel memleketimi düşündüm. Köyümün her bahçesini, her ağacını, her evini, çeşmelerini, sularını hatırladım. Sonra, annemin yüzünü, bütün güzelliği ve merhametliliğiyle, gördüm. Gülümsiyen gözleriyle bana bakıyordu. O başı göğsüme bastırıp sabaha kadar ak saçlarını okşamak istedim. Bazan annem gözlerimden kayboluyordu. Gene gözlerimin önüne getirmeye çalışıyordum. O zaman, ikimizin arasına bir Alman sokuluyor ve kan bürümüş gözleri korkunç, kaşları çatık: "Bolşevik! Ruski!.. Ruski!..." diye haykırıyordu. Sonra uyudum. Ertesi sabah uyandığımda ahırda birçok esir vardı. Onların o gece ahıra kapatıldıklarını duymamıştım. Hepsi yorgundu, benim gibi bitkindi. Aralarında yaralılar vardı. Alçak sesle konuşuyorlardı. Biraz sonra, ahırın kapıları açıldı, dışardaki serin sabah aydınlığı içeri doldu. Kapının önündeki silâhlı Alman askerlerinin omuzları üstünden görünen yeşil bahçeler güneşin altında ısınıyordu. Harpsiz, ateşsiz, ölümsüz dünya bana cennet gibi göründü. Ama kendi dünyamla, benimle birlikte ahırın içinde bulunanların dünyasının gördüğüm dünyadan başka olduğunu yavaş yavaş anlıyordum. Ayağa kalkıp kapıya doğru yürümek istediğim sırada, yanımda İvan Aleksandroviç Şişkof'u gördüm. Sırtında yırtık, kirli, nişansız bir elbise vardı. Yüzü çok ıstıraplı görünüyordu. Hâlsiz, bitkindi. Gözlerimin içine, kalbimdekileri okumak ister gibi, baktı. Gülümsedim. Başını öne eğip birden geri dönerek ahırın öteki tarafına yürüdü. Hareke-

tinden benimle konuşmak istemediğini anladım. Esir oluşuma mı kızıyordu? Kendisi de esir olmamış mıydı? Belki adamlarımla, düşmanın hücumuna karşı duramadığıma... O, bin askerle düşmana karşı gelemediği halde, ben otuz erle ne yapabilirdim? Şişkof'un bu hareketinin mânâsını ancak iki gün sonra anladım. Bir akşamüstü Almanlar, aramızda bulunan komiserleri alıp gittiler. Aleksandrovka'nın kenarında derin bir çukur kazdırdılar ve hepsine, elleriyle kazdırdıkları o çukurun kenarına diz çöktürüp enselerine birer kurşun sıktılar. Yalnız Şişkof kaldı. Kivograt kampında beraberdik. Sonra o, Kivograt'ta kaldı, beni Uman kampına gönderdiler.

Öğleye doğru; bir gün önce beni esir etmiş olan Alman askeri bulunduğumuz ahıra gelerek beni dışarıya çağırdı. Çıktım. Şimdi, bahçeler arasından uzanan dar bir yolda yürüyoruz. Biraz korkuyorum ama korkudan çok, nereye götürüldüğümü merak ediyorum. Belki beni serbest bırakacaktı.. Kim bilir? Serbest bırakırsa... Harb daha devam ederken beni serbest bırakabilir mi? Etrafıma bakınıyorum. Etrafta hoş ve tatlı bir hayat var. Hayat sanki topraktan fışkırıp daha dün ölümün alevden soluğu ile kavrulmuş bu yerlere yeniden hâkim olmuş. Yoksa yalnız benim gözlerime mi böyle görünüyor? Bahçelerden çıkıp saman damı biraz çökmüş küçük bir eve yaklaşıyoruz. Evin önünde, avluda, bir asker mutfağı görüyorum. Mutfağın yanında, beyaz gömlekli, uzun boylu, ense, kulak yerinde, pehlivana benzer biri geziniyor. Adam aşçı galiba. Benimle gelen Alman, aşçının yanına gidip bir şeyler söylüyor, benden bahsediyor, sonra beni aşçının yanında bırakıp geri dönüyor. Beyazlı adam, gözlerimin içine çirkin çirkin bakıyor, sonra elini omuzuma atarak evin duvarı yanında duran baltayı ve odunları işaret ediyor. Hizmete getirildim diye düşünüyor, içimden gü-

lüyorum. Yıllarca Ruslar hesabına çalıştık, esir düştük, şimdi de Almanlara odun kıralım bakalım!

— Ben sana, bir arka odun değil, bir orman kesmeğe razıyım. Yalnız milletimi kurtar, dostum!

Alman mırıldanarak kendi kendine konuşuyor. Ben odunları kırıyorum, mutfağı temizliyorum; sonra kirli çizmelerini getiriyor, çizmelerini, üniformasını temizleyip fırçalıyorum. Akşama doğru, paslı bir konserve kutusunun içinde çorba veriyor. Çorbayı içmek için odunları kestiğim kütüğe oturduğum zaman, yanıma gelip elini omuzuma koyuyor ve:

"— Türk gut! Türk zeher gut!"

Ama gülümsemesinde ne hoşluk, ne de merhamet var. İçimde acılar birikmeye başlıyor. Ahırda bıraktığım aç, bitkin esirleri düşünüyorum. Elimdeki teneke kutunun içindeki çorbanın bana sırf Türk olduğum için verildiğini anlıyorum. Neden bilmem, Türklüğümü ucuza satmışım gibi geliyor bana. Nihayet, teneke kutuyu kütüğün yanına bırakıp ayağa kalkıyorum. Alman emreder gibi:

— Ye! Ye! diyor.

Yiyemiyorum. Boğazımı bir şey tıkıyor. Başımı sallıyarak Alman'a, yiyemediğimi anlatmak istiyorum. Suratı değişiyor hemen. Bir an geri çekilerek, karşısındakini parçalamaya azmetmiş vahşi bir hayvan gibi gözlerimin içine bakıyor, dudakları titriyor, burnunun kanatları açılıp kapanmaya başlıyor, bir korkunç hal alıyor. Çekiniyorum: Ne kabahat işledim ki! Allah, beni korur diye düşünüyor, yavaş yavaş geriliyorum.

Alman eliyle tenekeyi işaret ederek:

— Nicht gut! Nicht gut! diye haykırıyor.

Şimdi Alman'ın çorbayı içmediğimden kızdığını anlıyorum. Bu kızgınlık çok uzun sürmez sanırken, göz kapayıp açmama vakit kalmadan Alman bir tekmeyle tene-

keyi devirip üzerime atlıyor. Çeneme inen kuvvetli bir yumrukla yere yıkılıyorum, gözlerimde bir şimşek çakıyor, doğrulmama vakit kalmadan herif beni ayakları altına alarak tekmelemeye başlıyor. Burnumdan, kulaklarıma kan geliyor, dudağım yarılıyor; ellerim, yüzüm kan içinde. Sonra yakamdan tuttuğu gibi, beni ayağa kaldırıyor ve önüne katıp ahıra sürüyor. Bahçe yolunda giderken, iki üç adımda bir tekme atıyor, arkadan kafama yumruk vuruyor, itiyor. Diziüstü çöküyor, yıkılıyor sürünüyorum... Ahıra varıncaya kadar, Alman'a mı yoksa benim garip halime mi bilmem, bahçelerde köpekler havlıyor. Bazen korkuyla başımı sağıma soluma çeviriyorum. Basık evlerin pencereleri ardından yaşlı kadınları, kızları görüyorum; ama onlar beni görür görmez pencereden çekiliyorlar. Ahırın önünde Alman beni kolumdan yakalayıp ahırın içine fırlatıyor. Esirlerin arasına yüzükoyun yıkılıyorum. Esirler bana tuhaf tuhaf bakıyorlar, sonra yavaş yavaş, alçak sesle konuşarak uzaklaşıyorlar:

— Almanya'ya karşı...

— Komiserdir.

— Az yedi kerata, gebertmeliler böylesini.

Sesimi çıkarmıyorum. Kimse bana bakmıyor, kimse beni tanımıyor. Ötede, duvarın yanında, arkası bana dönük İvan Aleksandroviç Şişkof'un geniş omuzlarını görüyorum. Şişkof bana, benden çok uzak geliyor. Sessizce ayağa kalkıp ahırın karanlık bir köşesine çekiliyor, orada sokak ortasında kalmış öksüz bir çocuk gibi, kollarımda, parmaklarımın arasında kurumuş kanlara bakarak ağlıyorum.

Vasilef Çavuş, gözlerimin önüne geliyor. Allah'ım! Niçin dün akşam onun kafasını delen kurşunlar, benim de beynimi delmedi?...

Ama o gece, kafamın, kemiklerimin sızısından çok, kalbimin ağrısını duydum. Gece yarısı, annemi, ahırda

uyuyan esirlerin üzerinden yürüyerek bana doğru gelir gördüm. Gerdanından topuklarına kadar uzanan, siyah, ipek bir entari giymişti. Saçları perişandı. İleri uzanmış iki elinde kanlı bir kılıç tutuyordu. Ter içinde uyanıp ayağa kalkmamla, annem gözlerimden kayboldu. Rüya mıydı? Aynı uzun, siyah entariyle, saçları hep öyle perişan, bana doğru yürüyerek, kanlı kılıç uzatan annemi iki defa daha gördüm sonraları...

11 Ağustos akşamı ahıra bir kısım esir daha geldi ve sayımız beş yüze çıktı. Ahır o kadar doldu ki, gece sabaha kadar ayakta durduk. Ertesi gün erkenden Almanlar bizi köyün kenarında bir meydanda topladılar. Etrafımızda silâhlı asker halkası, biz ortada, bütün gün yeni esirlerin getirdiği haberleri dinledik. "Yeniler"in dediklerine göre, Alman kıtaları yıldırım süratiyle doğuya ilerliyorlardı. Bu gidişle iki üç hafta içinde Moskova'nın alınacağı yüzde yüzdü. Hücumun hızını kaybetmiyeceği şüphesizdi, çünkü ordu saflarında komiserlerden başka, Almanya'ya karşı harbe istekli kimse yoktu. Ukrayna'nın bazı yerlerinde köylüler eski Petlüracılar "Moskollar"a karşı ayaklanıyorlardı.

Bu haberleri dinleyen esirler, Alman istilâsı altında kasıp kavrulan Rusya'ya ölmüş, lüzumsuz bir şeye bakar gibi bakıyorlar.

O sırada, kalabalığın arasından bir ses:

— Ekmek!.. Almanlar geliyorlar. Kamyonlarda ekmek var. Bize ekmek verecekler, diye bağırıyor.

Birdenbire bir sessizlik oluyor ve beş yüz esir bir tek insan halinde, karşıda kara bir battaniyenin dört ucundan tutunmuş, ağır adımlarla meydana doğru ilerliyen dört Alman'a bakıyor. Sonra, kalabalık coşkun bir deniz gibi dalgalanıyor, günlerden beri aç insanlar ellerini uzatarak, gözlerinde hayvanî bakışlarla karşıdaki yükseklikte duran

Almanlara doğru koşuyorlar. Ama Almanlardan biri haykırıyor:

— Geri! Geri! Domuzlar...

Kalabalık birden, olduğu yerde kalıyor, sonra o sesin gerisinde bütün büyük ve korkunç Almanya'yı görmüş gibi geri geri çekilmeye başlıyor.. Ben, dalmış, hâlâ demin "Yeniler"in getirdikleri haberleri düşünüyordum. Ruslar geri çekiliyorlar. Bir iki hafta içinde Moskova düşer... Harb biter... Harb biter ve milletim yeniden doğar. Yarabbim! Gördüklerim hakikat mi? Bin bir türlü zulüm, meşakkat, zilletin altından kalkıp yükselen milletimi, devletimi görüyorum! Hür ve serbest memleketimde, ağlayan değil gülen analarımızı, yavrularımızı, mesut babalarımızı görüyorum. Güneş ışığında nazik minarelerimizi, güneşli mekteplerimizi, yemyeşil köylerimizi görüyorum. Bütün bunların yanında benim gözyaşlarım nedir? Varsın kafamı kurşunlar delsin, fena insanlar kanımı akıtsınlar. Benim ıstırabım milletimin bu istikbali yanında nedir?

Göğsüm kabarıyordu. Meydanda beş yüz esirin arasında, tek başıma bir memleket gibiydim. Ben böyle sevinirken karşı tepeden iki Alman subayı geldi. Sonra askerler battaniyenin içinden ekmek alıp ellerinde havaya kaldırdılar. Susmuş, korkmuş esir kalabalığı birdenbire ayaklandı. Bu insanlar, lâhzada ne kadar değişmişti! Hayvan gibi bakıyorlardı. Sanki biri ötekini tanımıyor, duyduğunu duymuyordu. Dünyada hiçbir şeyle ilgilenmemiş, görmemiş duymamış, doğdukları günden beri isteyip bekledikleri yalnız ekmekmiş gibiydiler. Sonra, hiç unutamıyacağım bir şey oldu; Alman, elinde tuttuğu ekmeği esir kalabalığın içine fırlattı. Birden, bin el ekmeğe uzandı. Beş yüz göğüsten aynı garip inilti çıktı. Çektikleri meşakkatten erimiş beş yüz esir yüzü vahşileşip korkunçlaştı. Ağızları köpük içinde, çıldırmış gibi, boğaz

boğaza geldiler, birbirlerini tırmaklayıp, dişleyip kan içinde bıraktılar. Karşıdaki Almanlar, ekmekleri esir kalabalığının içine fırlattıktan sonra, kahkahalar atarak geri çekildiler. Yarım saat sonra demin ekmek için boğuşan insanların yüzleri gene eski, erimiş, biçare ifadelerine büründü; deminki heyecan, telâş, yatıştı; gözlerini, demin mübarek ekmeklerin parçalandığı yerlere dikerek ağır adımlarla sessizce eski yerlerine döndüler...

14 Ağustos sabahı, Almanlar bizi kamyonlarla Kirovgrad şehrine götürdüler. Esirleri ahaliye göstermek istiyorlardı galiba. Kamyonlardan, şehrin kenarında indik ve ortasından geçip kampa kadar yürüdük. Buradan geçen harb fırtınası hayatı da beraber alıp gitmiş gibiydi. Sokaklar boş, evler, dükkânlar kapalı; etraf derin bir sessizlik içindeydi. Bazan, sahibini kaybetmiş bir köpek, sağına soluna bakınarak kuyruğunu sallıya sallıya önümüzden geçiyor; köşe başında yalınayak bir kadın, yavrusunu göğsüne bastırmış, bir eliyle gözlerinin yaşlarını silerek aramızda kocasını araştırıyordu.

Çarşıdan geçiyoruz. Kimsecikler yok. Meydanda tekerleksiz birkaç araba yatıyor. Eski gübre ve çürük saman kokuları arasında çarşıdan geçerken, gözlerimin önüne, Akmescit pazarı geliyor. Evet, burası Akmescit pazarına benziyor. Akmescit de burası gibi sessiz, dilsiz mi acaba? Sonra geniş bir sokağa sapıyoruz. Karşıda bir kilise görüyorum. Uzaklardan, kulaklarıma derin, garip sesler geliyor. Kiliseye yaklaşıyoruz. Kilisenin kapılarında insanlar durmuş bize bakıyorlar. Şehrin merkezine giriyoruz. Sağımızdan, solumuzdan geçen, sert bakışlı genç Alman askerleri, fedakârlıktan çok, şiddet ve zulüm terbiyesi görmüşe benziyorlar. Nihayet, iki katlı, duvarlı, etrafına demir parmaklıklar çekilmiş bir binanın önünde duruyoruz. Bina vaktiyle N.K.V.D. merkeziymiş. Şimdi Almanlar, bir müddet için esir kampı yapmışlar. Demir kapıları

açılıyor. Kapılardan geçerken, her beş esire bir kilo ekmek veriyorlar. Ekmeğimizi alıp dört köşe, muazzam avluda toplanmış esirlere katılıyoruz. Bir kilo ekmek, beş esir arasında hakka uygun şekilde, maharetle paylaşılıyor! Ekmek, önce, beş eşit parçaya bölünüyor. Parçalardan birinin ötekinden daha büyük olmadığını her beş esir ayrı ayrı tasdik ediyor. Sonra biri ekmeğe ve öteki dört esire arkasını çeviriyor, her parçayı eline alarak:

— Kimin olsun? diye soruyor:

Arkası dönük esir, Ahmet'in, ya da İvan'ın, Petro'nun diye cevap veriyor; böylece her ekmek parçası için dört esirin adını söyledikten sonra beşinci parça da kendisine kalmış oluyor. İtiraz kabul edilmiyor, ekmeğini alan esir, kalabalıkta kayboluyor.

Eski esirler bizleri tepeden tırnağa süzüyorlar:

— Harbden ne haber?

— Komiserler hâlâ harb mı ediyorlar?

— Ne zaman esir düştünüz? Nerede?

diye soruyorlar.

O gün bütün kalabalıkta vatandaş araştırdım. Ama ne bir esmer yüze, ne de bakışları kalbimde ılık duygular uyandıran bir çift göze rastlayabildim. Çoğu Rus ve Ukraynalı. Bir kısmı, demin almış oldukları ekmekleri, başları torbada yem yiyen hayvanlar gibi yiyorlardı. Geri kalanı, kalın sesleriyle yanık Kazak şarkıları söylüyorlardı. Rus milletinin de, başka milletlerin olduğu gibi, kendisine has bir karakteri vardır sanırım. O da kendininkinden üstün duyduğu bir kuvvetin önünde hemen dize gelmektir. İki haftalık esirliğimde, istilâya uğrayan, yanan memleketten söz açan esire rastlamadım. Tam tersine, kendilerini yenen ve ezenleri sevmeğe hazır görünüyorlardı. O akşam, duvarın dibinde yalnız başıma otururken, karşıda beş kişinin yabancı bir dille konuştuklarını duydum. Üniformalarından, Romanya askerlerini tanı-

dım. Krasnoye'de yaralı Grişa'dan ayrıldıktan sonra beşini de kumandanlıkta görmüştüm. Beşi de kısa boylu, esmer, kirli, Çingenelere benzer mahlûklardı! Krasnoye'de bizimkilere esir düşmüşlerdi. Onlar o zaman acınacak haldeydiler: Her birine sigara vermiştik, karınlarını doyurmuştuk. Esir düştüklerine ne kadar seviniyordu. Şimdi onları aramızda görünce şaştım. Almanlar bizim kıtalarla beraber onları da esir almış olacaklardı. Ama hareketleri, konuşmaları hiç de esirlerinkine benzemiyordu! Sigara içiyor, hattâ ötede beride yatan esirlere haykırıyorlardı. Az ötede oturan bir esir, bize doğru ilerliyen Romanyalıları görünce ayağa kalkıp, uzaklaşmak istedi, o zaman sordum:

— Bunlar kim?

— Romanyalılar.

— Esir mi bunlar da?

— Esirdiler..

Şimdi, hangi esirin ayağında iyi çizme görürlerse almaya bakıyorlar. Alman müttefiki onlar...

Sonra ayaklarıma bakarak:

— Senin ayağında iyi çizmeler var, teğmen, gözlerine görünme, dedi, gitti.

Duvarın dibinde büsbütün yalnız kaldım.

— Bana dokunursa gebertirim keratayı, diye düşündüm.

Esirin hakkı vardı. Karşıda bir esiri yere yıkarak ayaklarından çizmelerini aldılar. Zavallı adam Romanyalıların peşinden koşuyor, ellerini öne uzatarak yalvarıyor, ağlıyor, çizmelerini istiyordu. Romanyalılar da ara sıra geri dönerek esire bir yumruk sallıyorlar, sonra eğilip avluda yatan esirlerin ayaklarına bakıyorlardı gene. Şimdi, içlerinden biri bana geliyor. Kısa boylu, zayıf, esmer, ince yüzlü bir iblis! Elleri ceplerinde, gözlerini benim çizmelerime dikmiş, ıslık çalarak ilerliyor.

— Bana dokunursa...

Üç adım ötemde duruyor. Hep ıslık çalarak, çizmelerimden yüzüme, yüzümden çizmelerime bakıyor. Ben de onun yüzüne baktıkça, içimde müthiş bir kuvvet toplandığını duyuyorum. Yumruklarım sıkılıyor, bir yandan da soğuk olmağa çalışıyorum: İki adım daha atıp yanımda duruyor, tecrübeli bir tüccar gibi sessizce çizmelerime bakıyor. Eğilip çizmelerimden birine elini değdirdiği an gözlerim kararıyor, ayağa kalkıp haykırıyorum:

— Defol! Defol!

Romanyalı tekrar çizmelerime eğilince, birden karar verip üzerine atılıyorum. Vahşi bir hayvan gibiyim. Romanyalının yüzü, ayaklarımın altında, kandan kıpkırmızı kesiliyor.

Yardıma gelen arkadaşları yüzümün korkunçluğundan korkuyorlar; Romanyalının halinden mi bilmem, kavga çıkarmıyarak, bana hiç söz söylemeden yaralıyı alıp gidiyorlar. Bizi seyreden Ruslar sessizce, yavaş yavaş uzaklaşıyorlar. İçimdeki kin ve kuvvet beni yavaş yavaş bırakıyor, gariplik ve yalnızlık duyuyorum. İçimde toplanan acılar yavaş yavaş boğazımı tıkıyor. Biçareyi niçin fena halde dövdüm? Kendinden zayıfı dövmek doğru mu? İçimin bana karşı bu sualleri her şeyden acıydı. Mesele bununla bitmedi. Yarım saat sonra, yaralı Romanyalı, arkadaşları, bir de uzun boylu, geniş omuzlu, sarışın Alman çavuşu, yanıma geldiler. Çizmelerimi Romanyalılara vermek zorunda kalacağımı düşünürken, her şeyden çok, aczimden nefret ediyordum. Silâhlı Alman çavuşunu da tepeliyecek değildim ya! Kalbim hızlı hızlı atıyor, dizlerim titriyordu. Birdenbire, kendimi yere atmak, kafamı avlunun taşlarına vura vura parçalamak istedim.

Yaralı Romanyalı, titreyen eliyle beni Alman çavuşuna gösterdi. Çavuş bana yaklaştı, önce çizmelerime, sonra yüzüme baktı ama bir şey söylemedi. Derin derin düşü-

nüyor, kâh çizmelerime, kâh yüzüme bakıyor, hep susuyordu. Birden, Romanyalılara dönerek, vahşi bir sesle haykırdı:

— Çekilin!... Defolun, köpekler! Defolun haydutlar! Subaya dokunmağa ne hakkınız var sizin!...

Alman çavuşunun sesi Romanyalıların arasına yıldırım gibi düştü, beşi de beş yana kaçarak çil yavrusu gibi dağıldılar. Demin bir kenarda bu sahneyi seyreden Ruslar, yavaş yavaş etrafıma toplandılar ve büyük bir saygıyla konuşmaya başladılar benimle.

O gece duvarın dibinde uyudum. Sabah, gayet erken saatte, biri beni yakamdan çekerek uyandırdı. Gözlerimi açar açmaz, dün akşam Romanyalılara haykıran Alman çavuşunu tepeme dikilmiş gördüm. Önce şaşırdım. Sonra elindeki bir çift eski postalı başucuma atınca, dün akşam Romanyalılara haykırmasının da, böyle erken saatte beni ziyaret etmesinin de sebebini anlamış oldum. Başka çare yoktu. Çizmelerimi çavuşa teslim edip eski postalları giydim.

6

Roma, 1.6.1946

OTEL odasının bahçeye bakan penceresi önüne oturmuş, Kırım'ı, evimizi düşünüyorum. Başımın akşamki ağrısı geçmiş gibi. Ama geçen akşamı da yarını da düşünmiyeceğim! Ne olursa olsun!... Zaten benim bu dünyada yaşamam, geçen yılın Mayıs ayı Tirol'da Inn'in kıyısında, Marya'nın mezarından uzaklaşıncaya kadardı. O gün, içime bir kor düştü. Sanki ciğerim yandı. O günden sonra içim hiçbir gün rahat olmadı. Böyle kalmağa, çekmeğe razıyım. Ara sıra, kâh acılı, kâh sevinçli hayatımı hatırlıyorum ve hâtıralarım bana rahatlık veriyor. Geçmişle yaşamaya razıyım, yarını düşünmiyeceğim. Ya şeytan, beni hep kendi yolunda sürüklerse! Yarabbim, sen kendi dünyanda yaşat... Sen beni koru!...

Geçen hafta, "Hâtıralar"ı yazmamak kararını verdim. Ama hâtıralarsız içimin boşluğundan daha çok ıstırap duyuyorum. Nasıl devam edeyim! Nasıl yazayım! Yazmak istiyorum. Yazmak için yanıyorum. Ama yazar değilim, nasıl yazayım! Bazı yazılarımı kendim bile anlıyamıyorum. Hâtıralar'dan vazgeçmek kararını verdikten sonra, Kirovgrad'ı düşündüğüm oluyor. Şimdi bu satırları yazarken de gözlerimin önünde Kirovgrad var. Dün akşam, yatakta, uzun zaman Kirovgrad kampının esirlerini görür gibi oldum. Saatlerce başucumdan ayrılmadılar.

İşte, şurada, kemiklerinde yalnız derileri kalmış sekiz on esir yatıyor. Ağızları açık, sarı dişlerini görüyorum; sinekler dudaklarından ağızlarına giriyor. İnsan oldukları yalnız fersiz gözlerinden belli. Hareketsiz, hissiz yatıyorlar. Kımıldanmıyorlar bile. Her biri eceli bekliyor, ecelse daha gelmiyor. Ama gelecek. Belki bu gece gelir, belki de yarın... Ama o insanların ölüme ihtiyaçları var gibi... Onlar için ölümle hayat arasında hiçbir fark kalmamış. Onlar birer canlı cenaze zaten... Gözlerimin içine bakıyorlar. Hiçbiri imdat dilemiyor.

Off.. Hâtıralarımı yazmak nereden geldi aklıma! Tatlı uyku bin hâtıradan iyi değil mi? Düşünmiyeceğim! Yarın sabah bütün yazdıklarımı da ateşe atacağım. Yansınlar. Hâtıralarımla birlikte belki kara düşüncelerim de yanar... Düşünmiyeceğim! Yazmıyacağım!... Ben ölmedim ya, Allah'a şükür, ölmedim ya! O harb zamanıydı. Nice insan harb etti, ölümü yakından gördü. Onlar hâtıralarını yazmıyorlar, kafa yormuyorlar, yaşıyorlar ve mesutlar. Niçin ben de o insanlar gibi hayatı sevemiyorum? Onlar gibi bahtiyar değilim? Dönüyorum. Garip başımı yastığın altına sokuyorum. Esirlik günlerimi düşünmiyeceğim... Nasıl uyuyayım? Uyuyamıyorum... Geçen yıl, Inn'in kıyısında, harap barakada, gece vakti, Marya'nın başucunda oturuyordum. Zavallı Marya da benim gibi uykusuzdu, ama uyumamı istiyordu. "Uyuyamıyorum, uykum kaçtı" dediğim zaman, "gözlerini kapa ve say. Yüze kadar say... Uyuyamazsan gene say; bine kadar say, hep say, uyursun" diyordu. Dün akşam yatakta onun sözlerini hatırlayıp saydım: Bir... iki... beş... on... yüz... Uman çarşısından geçtiğimizi, meydandaki darağacını görüyorum... Darağacında beş kişi asılı... Kırmızı, ipek yorganın altında bütün vücudum tir tir titriyor... Düşünmemeliyim. Saymamalıyım: İki yüz... iki yüz bir... iki yüz iki... Onla-

rın yerden kesilmiş, hafifçe sallanan ayakları gözlerimin önünde. Ne korkunç bir ölüm! Çeşit çeşit ölüm gördüm. Darağacında can vermek en korkuncu... Bana kendine ölümlerden ölüm beğen denseydi nasıl bir ölüm seçerdim? Kurşunla mı? Evet, kurşunla öleyim, derdim. Vurularak ölenler hayatı kendi vücutlarında saklıyarak ölüyorlar... Darağacında can verenler, açlıktan, hastalıktan ölenlerse ölmeden önce hayattan vazgeçiyorlar sanırım. Harpten sonra Ruslar da asıyorlarmış... Cânileri... Benim gibileri... Ben hayatı sevmesem de, daha doğrusu, hayat beni sevmese de, öldükten sonra nereye gidersem gideyim hayatı da beraberimde götürmek istiyorum. Tatlı hayat! Seni düşündüğüm zaman ölümden korkuyorum. Ama dünyada ölümden kuvvetli bir şey yok mu acaba? Yoksa ben şimdiye kadar yaşamazdım. Varsa, niçin ben onu görmüyor, duymuyorum? Belki, daha gencim. Belki daha hayatın ne olduğunu iyice bilmiyorum? Belki ben hayattan, hayatın bana ve hiç kimseye veremiyeceği şeyleri istiyorum. Dünyada zayıf insan yalnız ben miyim? Kirovgrad'da, Akmescitli Mustafa Onbaşı hepimizden kuvvetli, hepimizden sağlam ve cesaretliydi. Bir baba gibi bize baktı, kendisi yemedi, bize yedirdi. Dağ gibi adamdı. Onun çökeceği kimin aklına gelirdi? Ama Uman kampına dayanamadı, çöktü, hastalandı...

Ufuklar karardı, bahçenin rengi yavaş yavaş değişti. Göklerde yıldızlar yandı ve odama tılsımlı bir sessizlik çöktü. Akmescitli Mustafa Onbaşı'yı anmakla kendi kendimden utanmış gibiyim. İçimde onun ruhuna saygı ve sevgi var. Pencereden çekildim, yatağıma uzanarak rahmetli Mustafa'yı düşündüm.

Alman çavuşunun, ayağımdan çizmelerimi aldığı gün hiç kimseyle konuşmadım. O gün benim için yeni bir hayat başlıyordu. Ama ben o yeni hayata daha hazır değildim. O güne kadar yaşadığım hayattan gene günün

birinde ayrılacağımı hiç düşünmemiştim. İçimde bir sızı vardı. Herkesten nefret ediyordum. Herkes bana düşman görünüyor, herkes bana düşmanca bakar gibi geliyordu. Yeni hayatta, hayat için savaşmanın lüzumu olduğunu hissediyordum. Bundan dolayı da herkesten nefret ediyordum. Tekrar cepheye dönmeye, harb etmeye razıydım. Kime karşı? Kime karşı olursa olsun! Ne uğrunda olursa olsun! Neyin şerefine olursa olsun! Yalnız, bu dört duvar arasındaki hayat için olmasın. Yalnız bu insanların arasından çıkayım. O gün, bütün gün esirlikten kaçmayı düşündüm. İki gün sonra bizi başka bir kampa götürdüler, tam mânâsiyle esirlik de orada başladı. "Schtalag No. 3"*e girdiğimiz zaman esirliğin her şeyden ağır, her şeyden acı olduğunu anladım. Kırmızı kerpiç yapılar ortasında çok geniş bir meydan vardı. Yapıların gerisinden, makineli tüfeklerin namluları meydana doğrultulmuş, ışıldaklı kuleler yükseliyordu. Kırmızı yapıların arasında dikenli teller vardı. Tellere yaklaşan her esire kulelerdeki Almanlar ateş açıyorlardı.

Meydan, mahşer gibi kalabalıktı. Esirlerin çoğu gömleklerinde, pantolonlarında bit ezmekle meşguldü. Bazıları o derece bitliydi ki, gömleklerinden avuç avuç bit alıp yanlarına bırakıyorlardı. Orada burada, hareketsiz yatan esirler de göze çarpıyor, ölü mü, diri mi oldukları belli olmuyordu. Bazıları gözleri yerde, bunamış gibi dolaşıyorlardı. Yerde yatan bir vücudun ölü olduğu ancak iki, bazan üç dört gün sonra, kokmağa başladıktan sonra anlaşılabiliyordu. Ölüleri, bir duvarın dibine, odun yığar gibi yığıyorlardı. Meydanın ortasında daima kalabalık oluyordu. Ştalaga girince kalabalığa doğru ilerledim: Bir çarşı... Yiyecekten başka hiçbir şey eksik değil. Yarım sigaraya bir boş konserve kutusu veriyorlar. Tarak, tıraş

* Schtalag (Ştalag): Almanca "Toplama Kampı".

bıçağı, kuşak, yüzük, kadın boyaları bile bol bol mevcut. Cebimde yalnız ailemin ve Bekir'in fotoğrafı var, çarşıda alıp vereceğim yok demek. Bir kenara çekiliyor ve etrafıma, garip dünyama alışmak ister gibi bakıyorum. Gene de vatandaş araştırıyorum. Ama kim kime! Herkes kendini düşünüyor. Herkes kalbinde kendi acısını ve dünyasını taşıyor. Yüzlerde hayatın yalnız ıstırap izleri okunabiliyor. Kimsenin kimseye baktığı yok. Kimse kimseyle konuşmuyor.

Akşam oluyor. Nerede uyuyacağım? Kendime yatacak bir yer bulmak istiyorum. Meydanın kenarında boş, serbest bir yer görüyorum. İlerliyorum. Ama meydanın kenarını bulmadan, fena fena kokular midemi bulandırıyor. Karşıda uzun ve derin kenef çukurları görüyor, hemen sola dönerek kırmızı yapılara doğru gidiyorum. Odalar kapı pencerelerine kadar dolu. Kapıların önünde, esirler içeriye girmek için boğaz boğaza gelmiş, boğuşuyorlar. Esirlere yaklaşıyorum. Biri göğsümden itiyor:

— Yer yok dostum, yer yok! Görmüyor musun, boğuluyoruz. Yer yok...

Gökte ağır, kurşunî bulutlar var. Hava sıkıntılı, gece yağmur yağacağa benziyor. Artık meydanda kendime bir yer araştırıyorum. Ayaklarımın dibinde, inliyen, ağlıyan, cıvıldaşan insanlar... Aç insan vücutlarının üstünden atlayıp kendime yer araştırıyorum. Bir yer bulmalıyım. Gece yağmur yağacağa benziyor. Yavaş yavaş ilerliyorum. Birinin eline bastım galiba, haykırarak bana sövüyor!..

— Kör!.. Kör!.. Gözün çıksın!

Başka kızgın sesler, o insanın sesine katılıyor:

— Defol!

— Kendini parkta mı sandın!..

— Çekil ordan!..

Kaç kere, biçarelerin üzerlerine yıkıldım, kaç tekme yedim!.. Zayıf, âciz olduğumu hissediyordum. Beni sev-

miyen bu insanlardan değil, kendi kendimden nefret ediyordum. Nihayet, gene de deminki çukurların yanına gidiyorum. Artık kokulara aldırdığım yok... Çukurun kenarına oturuyorum. Yavaş yavaş boğazıma bir yumru sokuluyor. Yarabbim, bu ne zulüm! Ömrümde ilk defa olarak kurtuluş ümidi bulunmayan bir yerde olduğumu anlıyorum. Başım avuçlarımda, sokak ortasında kalmış bir çocuk gibi, ağlıyorum. İşte bu sırada önümde bir insan duruyor. Başımı kaldırıp duran insanın yüzüne bakıyorum. Çektiklerine rağmen güzel kalabilmiş iri, merhametli gözlerle beni süzüyor. Kendisi zayıf, ama o bir çift gözün içinden sanki sessiz bir kuvvet bakıyor. Her kuvveti sevdiğim için olacak, adamla konuşmak istiyorum. O benden önce davranarak alçak sesle:

— Tatar mısın? diye soruyor.

Adamın sesinden kalbim çatlıyacak gibi atıyor. Heyecanla ayağa kalkıyorum.

— Nereden bildiniz?

— Ben de Kırımlıyım. Yüzünüzden anladım. Burada üç beş Kırımlı Tatar daha var. Merak ederseniz gelin göstereyim.

Kırımlının konuşmasından Kırımçak* olduğunu hemen anlıyorum.

— Niçin siz onlarla beraber değilsiniz?

Sualime cevap vermeden yürüyor. Ben de yanında ilerliyorum, kırmızı binanın duvarına varmadan duruyor ve esirleri işaret ederek:

— Duvarın dibinde beş kişi oturuyorlar.

— Görüyorum...

— Onlar Tatar... Siz de oraya gidin. Gök bulutlandı, gece yağmurlu geçeceğe benziyor. Yağmurda en iyi yer, duvarın dibidir. Duvara sokulur, yağmurdan korunursu-

* Kırımçak: Kırım Yahudisi

nuz. Sakın odalara gireyim demeyin! İki hafta önce yağmurlu bir gecenin sabahı odalardan seksen ölü çıkardılar. Bu meydanda yirmi sekiz bin esir var. Yağmurda herkes odalara girmek istiyor. Allahaısmarladık.

Gideceği sırada, omuzunu tutuyorum:

— Benimle gelin. O saçağın altında hepimize yer bulunur. Vatandaş değil miyiz?

Kırımçak duruyor, gülümsüyor:

— Orada saçak yok... Yalnız duvar... Bazan o duvarın gerisinden insanın içini sızlatan sesler gelir. O sesleri belki bu gece siz de işitirsiniz. Ben ölümden korkmam ama hayatı da çok severim.

Sonra kulağıma eğilerek fısıldıyor:

— Orada beni tanıyan Ukraynalılar da var. Onlardan korkuyorum.

Ve elimi sıkıp gidiyor.

Duvarın dibinde yatan vatandaşlarımıza bakıyorum. Alçak sesle konuşuyorlar. İlerliyor, yanlarına gelince selâm veriyorum, hemen kalkıp ellerini uzatıyorlar. Hepsi de nazik, utangaç, temiz aile çocuklarına benziyorlar. Yalnız, otuz beş yaşlarında, uzun boylu, geniş omuzlu biri, ateşli gözleriyle sert sert bakıyor. Ama o her zaman sert değildi. İmanlı yüzü bazan sert, bazan şen görünürdü. Sertleştiği zaman, gür bıyığının altında, kalın dudakları çirkin çirkin kıvrılır, güldüğü zaman sedef gibi beyaz, kurdun dişleri gibi keskin dişleri meydana çıkardı. Hep bir işle meşgul olurdu. Duvara çivi çakıp battaniye asar; elinde bir paçavrayla çizmelerini temizler, iş yapmadığı zamanlar, ya başkalarına emirler verir, ya da şarkı söylerdi. Ötekiler onu sessizce dinlerlerdi. O, Akmescitli Mustafa Onbaşıydı. Akmescitli Mustafa Onbaşı, elini omuzuma koyarak:

— İnşallah Kırımlısın? diyor.

— Kırımlı, Akmescitliyim.

— Deme yahu! Yaşasın Akmescitliler! Bunlar hepsi köy kabakları, teğmen.

Battaniyenin altından beyaz bir el uzanıyor:

— Ah, Mustafa Ağa, keşke senin dilin de kalbin gibi tatlı olaydı.

Mustafa'nın dudakları çirkin çirkin kıvrılıyor:

— Sus ulan! Zırlayıp durma. Hastasın, midene dokunur.

Sonra bana dönüyor:

— Birinci kabakçı işte şu battaniyenin altında yatan Ayvasıllı Osman'dır. İki haftadır battaniyesinin altından çıkmıyor. Almanlar onları hep birlikte Kirovgrad'a götürürken, bizimki, yol kenarında, bostanlardan çiğ kabak yedi, hastalandı.

Osman, zayıf bir sesle, kendini mâzur göstermeğe çalışıyor:

— Herkes yedi, ben de yedim.

— Herkes yedi, ben de yedimmiş! Lâfa bak! Gâvur midesiyle Müslüman midesi bir olur mu?

— Ne bileyim; mide, mide değil mi?

— Gâvur midesi domuz midesi gibi kalın ve kaba olur. Helâli haramdan ayıramaz, ne bulursa yer. Gâvur suratı da bundan domuza benzer ya. Sense Müslümansın!

Hepimiz gülerek Osman'a bakıyoruz. Osman da gülüyor. Biz böyle Mustafa Ağa'nın kâh gülünç kâh sert sözlerini dinlerken, zayıf, mecalsiz bir Rus sürüklene sürüklene yanımıza yaklaşıyor, sert sert bakıyoruz, fakat ses çıkarmıyoruz. Rus bize biraz daha yaklaşınca, Mustafa Onbaşı, ayağa kalkarak, yanımda oturan Cevdet'e emrediyor:

— Osman'ın sağına geç, Cevdet, hastayı koru. Yağmur yağacağa benziyor. Bak Ruslar aramıza sokuluyorlar.

Sonra bize yaklaşan Rus'a:

— Geri tovariç! Geri! Görmüyor musun, yer yok burada, diyor ve yere oturarak:

— Sizin yeriniz kenef çukurlarının yanında, keratalar, diye mırıldanıyor.

O akşam uzun zaman yurttan konuşmuştuk. Ailelerimizi anmış, esirlikten şikâyet edip talihimize yanmıştık. Bizim şikâyetlerimizi dinliyen Mustafa:

— Haydi kabaklar, diyordu. Canınızı kurtardığınıza şükredin! Esirlik böyle mi olur? Rusların yüzlerine karşı sövüyoruz. Esirlik böyle mi olur? Hürriyet bu!

O akşam Mustafa Ağa'nın yüzünde vahşî bir güzellik vardı. Ama arkadaşlarına haykırdığı zaman dudakları kıvrılıyor, yüzü sertleşip çirkinleşiyordu. Sert ve korkunç olduğu dakikalarda bile biz onun yüzünün değişmesini görmeden önce kalbini görürdük. Daha o akşamdan, Mustafa'nın merhametli kalbini görüp sevmiştim. "Bu adam bizim için bir kurtarıcı, evliya gibi bir şey" diye düşünmüştüm.

Meydan karanlıklaşıyordu. Çok iyi hatırlarım, Mustafa Ağa, torbasından yarım ekmek çıkarmış, altı parçaya bölmüştü. Kendinin payı bizim paylarımızdan çok küçüktü. Ekmeğini yerken, demin aramıza sokulan Rus'a gözü ilişmişti. Kıpırdamadan, hep Mustafa'nın ağzına bakıyordu. Mustafa sağına döndü olmadı, soluna döndü olmadı, kendi kendine bir şeyler söyledikten sonra, kalktı, Rus'un yanına gidip ekmeğini uzattı. Ama zavallı Rus korkuyor, Mustafa'nın elindeki ekmeğe uzanmağa cesaret edemiyordu. Mustafa, titrek bir sesle:

— Al, al... Korkma, dedi.

Rus yavaş yavaş uzandı, ekmeği aldı, göğsüne bastırarak karanlıklarda kayboldu. Mustafa yerine döndü, oturdu, başını avuçlarının içine alıp derin derin düşünmeye koyuldu.

O gece beklediğimiz yağmur yağmadı.

Meydan karanlık ve sessizdi. Kurşunî bulutların arasından bazan görünen ay, ışıklarını iniltili esir denizine serpiyordu.

Hasta Osman'ın hepimizinkinden ince ve medenî bir yüzü vardı. Belki hasta olduğundan öyle görünüyordu. O akşam Osman'a karşı içimde bir sevgi uyandı. Gittim, yanına yattım ve gayet yavaşça:

— Uyudun mu, Osman? dedim.

— Siz misiniz, teğmen?

— Benim...

— Hayır, uyuyamıyorum. Havada çok sıkıntı var ama yağmur yağmıyacak. Bak bulutlar dağılıyor.

Sustu. İri gözleriyle kurşunî bulutlara bakıyordu.

— Mustafa Ağa hakkında bana bilgi verir misin, Osman? dedim.

Önce sesini çıkarmadı. Kımıldanmadı bile. Benim sualimi duymamış gibiydi.

— Osman...

Kurşunî bulutlardan kurtulmuş ayın ışığında, Osman'ın siyah, uzun kirpiklerinin ucunda beliren gözyaşlarını fark ettim. Biraz sonra, boğulur gibi bir sesle anlattı:

— Bilmiyorum... Akmescitli, ona Akmescitli Mustafa Onbaşı derler. Beni buraya bir Kırımçak getirdi. Mustafa Ağa kendinden hiç bahsetmez. Bilmiyorum, bana Cevdet anlattı. Sabaha yakın, kapıların yanı mahşer gibi kalabalık olacak. Binlerce esir, o kapıların yanında sabahı bekliyorlar. Sabahleyin Almanlar gelip binlerce esir arasından yüz, belki iki yüz esiri alıp hizmete götürüyorlar. Akşamları, kampa geri dönerken Ukrayna kadınları, esir saflarına ekmek atıyorlar. Talihliler ekmekle, talihsizler ekmeksiz dönüyorlar. İyi bilmiyorum, bana da Cevdet anlattı... Bir gün Mustafa Ağa da işe çıkabilmiş. Mustafa, on kişinin yapabileceği işi tek başına görürmüş. O gün esirleri çalıştıran Alman, Mustafa'ya ve yaptığı işe öyle şaş-

mış ki, şimdi her sabah otomobille kampa gelip Mustafa Ağayı hizmete götürüyor ve akşama yakın torbasına ekmek doldurup kampa bırakıyormuş. Her akşam kazandığı ekmeği yavrularını doyurur gibi bize yedirir. Kendinden fazla bizi düşünür...

Osman sustu, ben de fazla sormadım. Gözlerimi kapayıp deminki Kırımçağı düşündüm.

Ertesi gün, sabahtan akşama kadar, esirlerin arasında Kırımçağı aradım. Hiç bir yerde bulamadım. Ama iki gün sonra gördüklerimi ömrüm oldukça unutmıyacağım! Esirlikte uğradığı türlü felâketin en müthişi bu oldu.

Duvarın dibinde, hasta Osman'la konuşuyordum. Meydanın kenarından sesler geldi ve o tarafa bir kalabalık toplandı. Beş on dakika sonra, sekiz on Ukraynalının üç Yahudi esiri hayvan gibi önlerine katmış, kapıların yanında duran Almanlara doğru haykıra haykıra sürdüklerini gördüm. Ukraynalılar kapılara varmadan çukurların başında başka bir kalabalık toplandı ama bu kalabalık, demin meydanın kenarındaki kalabalığa hiç benzemiyordu. Her çukurun başında bir alay esir çukurun içine bakarak kahkaha atıyorlardı. Esirlikte ilk defa, gülen esir görüyordum. Bazıları elleriyle çukuru işaret ederek, Ukraynalı polisleri çağırıyorlardı. Kamp polisleri çoğu vakit, Ukraynalılar arasından seçilirdi. Biraz sonra, çukurun başına sopalarıyla iki polis geldi. O sabah, Mustafa'dan, hasta Osman'ın yanından ayrılmamam için emir almış olduğumdan, kahkahayla gülen esirleri uzaktan seyredebiliyordum. Çukurlardan yana gelip yanımdan geçen bir esire:

— Ne oluyor orada? diye sordum.

— Kendini kenefe attı, dedi, geçti.

Ne demek istediğini anlamadım. Merakımdan, Osman'ı bırakıp çukurun etrafına toplanmış kalabalığın arasına katıldım. Şimdi iyice görüyorum. Polisler ellerin-

deki sopalarla çukurdan bir esir çıkarıyorlardı. Biraz daha sokuldum. Alaylarla kahkahalarla burunlarını tıkıyan esirlerin arasından iki gün önce beni duvar dibine götüren Kırımçağı gördüm. Zavallı, kendini çukura mı atmıştı, kazayla mı düşmüştü, bilmem; yalnız, o sahne ikide bir gözümün önüne gelir. Polisler haykırarak, beline sopalarıyle vurarak, Kırımçağı kapılara doğru götürüyorlardı. O, iki elini göğsünde kavuşturmuş, isyan etmeden, imdat dilemeden, sessizce ilerliyordu. Ara sıra, beline inen sopanın altında yere yıkılıyor, kalkıyor, sürünüyor, gene elleri göğsünde, gözleri yerde, ilerlemeye devam ediyordu. Kalabalık yavaş yavaş dağıldı. Kırımçağa, gözlerimden kayboluncaya kadar baktım. Nereye götürdüler? Bilmiyorum. Yalnız, o gün bütün gün, dibinde yattığımız duvarın gerisinde Yahudi öldürdüler.

Her sabah kapı önlerinde müthiş bir kalabalık oluyor. Meydanda ne kadar sağlam, ayakta durabilecek esir varsa kapıların önünde birikiyor, kudurmuş hayvanlar gibi, saatlerce, korkunç sesler ve iniltilerle boğuşuyorlar. Hele dokuz sıralarında kalabalık, en fazla oluyor. Zalim polisler, bu kalabalığı yarmak, esirleri, geri meydana sürmek için arkadan hücum ediyor, kamçılarla, sopalarla, demirlerle biçarelerin bellerine, kafalarına vuruyorlar. Birçoğu yere yıkılıp uluyor, çocuk gibi ağlayanlar oluyor; gene, geri meydana çekilmek istemiyorlar.

Esir kalabalığının duvarları gerisinde polisler çoğalıyor. Ayaklar altında birçok ölü yatıyor. Yaralılar, kafaları kan içinde insanlar, kendi kanlarından olan polislere karşı geliyorlar. Kalabalık dalgalanıyor. Kalabalığın içinden polisleri parçalamak isteyen eller havaya yükseliyor, gözlerinde intikam ateşleri yanıyor. Vaziyetin tehlikesini anlıyan Ukraynalı polisler geri çekiliyorlar. Onların yerine, kapıların önüne bir takım, tüfekli Alman askeri geliyor. Kapılar açılıyor ve sert bir kumanda... Trak! Tak..

Tak.. Birkaç dakika önceki kudurmuş kalabalığın sesi ansızın kesiliyor; sonra, sessizliği devamlı tüfek sesleri yırtıyor. Esirler, yürekleri ağızlarına gelmiş, saçakların altına koşuşuyorlar. Arkasından, çıt çıkmaz oluyor. Muazzam insan kütlesinde tıs yok. Kapıların yanında birkaç esir kendi kanlarının içinde kıvranarak, tepinerek can veriyor. Ben tir tir titriyor, kan içinde yatan esirlere bakarak Mustafa Onbaşı'yı düşünüyorum. Arkadaşlarım da Mustafa'yı düşünüyor olacaklar ki, birbirlerinin yüzüne sessizce bakıyor, kimse konuşmağa cesaret edemiyor.

Cevdet:

— Korkmayın, Mustafa Ağa kalabalığa girmez, diyor.

Halil, genç, imanlı yüzüyle kapılara doğru gidiyor, biraz sonra, haber veriyor:

— Korkmayın, Mustafa Ağa yok orada... Sekiz on kişi bacaklarından yaralı. Biri göğsünden... Allah'a, ruhunu teslim etti sanırım. Kımıldamıyor...

Mustafa'yı bütün gün sabırsızlıkla bekledik. Akşama yakın, torbası omuzunda, elleri, yüzü, saçları toz toprak içinde gelip yanımıza oturdu.

Yorgun ama mesut görünüyordu. Osman'a dönerek:

— Ne var Osman? Maymun gibi ne bakıyorsun bana? dedi.

Osman, alçak sesle:

— Sizi bekliyorduk, Mustafa Ağa, diye cevap verdi.

— Ne var beni bekliyecek? Düğüne mi gittim?

Yere uzanarak devam etti:

— Bizim ihtiyar şimdi Akmescit'te, benim Mustafa kim bilir kaç Ukraynalı kızın koynuna girdi diye düşünür. Ah, sizi gidi kabaklar! Siz olmasaydınız ben bugün Ukrayna köylerinde Müslüman çocukları beslerdim.

Sonra, parlak dişlerini meydana çıkaran bir gülüşle güldü. Biz, sesimizi çıkarmadık. Mustafa, yüzünün tozu-

nu sildi, bir sigara yaktı. Ama bizim sessizliğimize çok dayanamadı. Birden ayağa kalkarak bağırdı:

— Ne kadar hassas ruhlu hanım evlâtlarıymışsınız ya! Birkaç gâvur bacağından vurulmuş. Gebersin keratalar! Size ne?

Biz gene sesimizi çıkarmadık; yalnız Osman, sadece:

— Bugün onlar, yarın biz.. dedi.

Mustafa Onbaşı'nın kalbi yüzünün bütün sert görünüşüne rağmen iyilik doluydu. Onu, şimdi ilk defa olarak kızgın görüyordum.

— Ölümden korktuğum gün beni aranızda görmiyeceksiniz, deyip gitti.

Ama ne Osman'ın ne de başka birimizin ölümden korktuğu vardı. Mustafa'yı, bize yemek verdiği, baktığı için değil, ruhlarımız, kalplerimiz bir olduğu için seviyorduk. Birbirimizi kardeş biliyorduk. Aramızda hangimiz eksilirse eksilsin, kalanlar aynı ıstırabı duyacaktı.

Tatar milletini, tarihin her devrinde, tek bir vücut halinde yaşamış görüyorum. Bundan dolayı, gelecekte, benim milletim ya kuvvetli, sağlam ve büyük olarak yaşayacak; ya da bütün mahvolacak diye düşünüyorum. Bazan, milletimin, kuruluşu da, bazı Hıristiyan milletlerinde olduğu gibi, fen, hak, hukuk, din esaslarına dayansın istiyorum. O milletlerin tarihlerinde de türlü facialar vardır. Fakat bu facialar, o milletlerin içindeki kuvvetsizleri, zayıfları, hastaları alıp götürür. Kuvvetliler, bazan gizli, bazan meydanda olarak devir devir çoğalır, gelişir, yavaş yavaş ayaklanırlar. Bizse kuvvetlilerimiz de, zayıflarımız da aynıyız. Zafere beraber koştuğumuz gibi, mağlûbiyete de hep birlikte sürükleniriz. İşte bunun için biz Mustafa Onbaşısız yaşıyamadığımız gibi, o da bizsiz yaşıyamazdı. Çok geçmeden geri döndü. Önce biraz dargın bakışlarla hepimizi tepeden tırnağa süzdü, sonra yanıma oturarak:

— Sadık, dedi. Sen, bizimle beraber kalmak istiyorsan, rütbenden vazgeçmelisin.

— Beni sizden, ancak Allah ayırır, dedim.

— İki hafta önce, Almanlar aramızdaki subayları ayırıp başka kamplara götürdüler. Ben sana bir elbise bulayım, subay elbiselerini değiştir.

Yanımdan kalktı, yarım saat sonra, elinde bir elbiseyle döndü. Elbiseyi ayaklarımın dibine atarken:

— Al, ama giymeden önce bitlerini temizle. Kendi bitimiz bize yeter, gâvur biti istemiyoruz, dedi.

Elbiseyi giydim. Pantolon ne kadar darsa, gömlek de o kadar boldu. Çok gülünç bir hal almış olacaktım ki, Mustafa ve arkasından ötekiler:

— Suvarof'a* benziyorsun, diye kahkahayı bastılar.

O gece de koyun koyuna yattık, yurdu andık, Mustafa Onbaşı, "Zeyneb'im, güzel Zeyneb'im" türküsünü söyledi ve uyuduk...

Zavallı Mustafa!.. Bizim sevincimiz onun sevinciydi. Bizleri, karnımız doymuş, mesut gördüğü zamanlar çocuk gibi sevinirdi. Ne yazık ki, bu hayat çok uzun sürmedi. Bir akşamüstü Mustafa kederli döndü. Kimseyle konuşmuyor, başını avuçlarına almış, düşünüyordu. Yalnız bir kere:

— Ben, dedi, ne esirlikten, ne açlıktan, ne de ölümden korkarım..

O gece uykum kaçtı. Uzun zaman Mustafa'yı düşündüm. Bir ıstırabı vardı onun; yüzü sararmış, hasta hali almıştı. Bir şey oluyordu ama neydi?

Ertesi gün, Mustafa'yı çalıştıran Alman'ın cepheye gittiğini öğrendik.

Durum günden güne kötüleşiyor. Bir haftadır hiçbir şey yemedik. Devamlı açlıktan, susuzluktan, hastalıklar-

---

* Çarlık Rusya'sının meşhur bir generali.

dan, meydanda her gün yüzden fazla esir ölüyor. Aramızda o derece zayıf, halsiz esirler var ki, bazan ölünün yanında yattığımızın farkında olmuyoruz. Açlık bütün vücuduma, iliklerime siniyor, beynime kadar yükseliyor. Gözlerimin önüne ekmek, bir dilim köy ekmeği geliyor ve saatlerce gitmiyor. Bazan avuçlarımın içinde ekmek görür gibi oluyor, ellerimi ağzıma götürüp ısırmak istiyorum. Bir sabah, esirlere yemek verilecek diye ilân edildi. Sürüne sürüklene, kapıların yanına gittik. Meydanın dört köşesindeki hoparlörlerle:

— Dikkat! Dikkat! Yemek verilirken intizam bozulursa kulelerden ateş açılacak! diye haber verildi.

Ama yemek gene verilmedi. O gün akşama kadar caz müziği, fokstrot, tangolar çaldılar. Ertesi gün de yemek verilecek diye ilân ettiler, gene de bomboş mideyle bütün gün hoparlörlerden müzik dinledik. Ancak üçüncü gün, Ukraynalı polisler gelip bizi yemek nöbetine çağırdılar. Her esire elli gram ekmek ve yarım litre çorba veriliyordu. Kuyruk olmuş, beklerken, mutfaktan çıkan esirlerin, ekmeklerini korkuyla, birçoğu duvarların yanına gidip arkadaşlarına arkalarını dönerek gizli gizli yediklerine dikkat ettim. Esirlerin çoğu, çorbalarını boş konserve kutularında içiyor; kutusuzlarsa, çorbalarını şapkalarına dolduruyor, içip bitirdikten sonra, uzun zaman, şapkaları ağızlarında dolaşıyorlardı. Ayakta sıra bekliyemiyecek kadar hasta, halsiz olanlarsa, açılmış ağızları, irileşmiş gözleriyle çorba içenlere sessizce bakıyorlardı.

Ben ekmeğimi ancak gece yarısına doğru alabilmiştim. Çorba yeşil renkli bir suydu, ekmek taşlı, samanlı, kerpiç gibiydi ama o güne kadar yediğim bütün ekmeklerin en lezzetlisiydi.

Mustafa Onbaşı eskisi gibi konuşmuyor. Açlığa ben daha dayanıklıyım galiba. Duvarın dibinde yatıp saatlerce uyuyor. Uyandığında gözlerini bir noktaya dikip öylece

kalıyor. İki hafta önceki kibar, sıhhatli yüzünü artık göremiyorum. Sonsuz bir ümitsizlik içinde. Bunu ne kadar belli etmek istemese bile biz görüyor, anlıyoruz. Sağlam ve mesut bir insanın düşkünlüğü, ümitsizliği bir biçarenin ümitsizliğinden çok daha çabuk belli olur. Istırap, sağlam bir insanı daha tez söndürür. Mustafa da gözlerimin önünde sönüyordu. Kuvvetsizliğime, beceriksizliğime rağmen içimde bir şey beni arkadaşlarımın önüne atılmaya zorluyordu. İçimde bir ses, bana, onların yardımına koş diyordu. Bir akşamüstü karar verdim, kimseye belli etmeden gece yarısı kapılara gittim. Kapıların yanında sabaha yakın büyük bir kalabalık birikti. Arkamda dikenli tellerin gerisinde, binlerce aç ve her an kudurup birbirinin boğazına atılmaya hazır esirler; iki hafta önce kanları içinde can vermiş arkadaşlarını düşünüyordum. Ama kararımı vermiştim! Kamptan çıkıp arkadaşlarıma ekmek getirecektim. Yüz kişinin yapamıyacağı işi tek başıma başaracak, o ekmeği kazanıp Mustafa'ya, Osman'a, Cevdet'e, Halil'e yedirecektim.

Demir parmaklıklı kapıların gerisinde tüfekli nöbetçi bize yaklaştığı zaman, kalbim şiddetle çarpıyor, tüfeğini omuzundan indirdiği gibi beni öldürecek sanıyorum. Oysa, sesini çıkardığı yok, adımlarını sayar gibi, kapıların önünde bir aşağı bir yukarı gidip geliyor. Sabah oluyor. Arkamdaki kalabalık biraz daha sıkışıyor. Önümdeki kapılarla aramda sekiz on esir var. Biraz daha sokuluyorum. Gerimdeki esirler arasında haykırmalar, küfürler, sövmeler, iniltiler başlıyor. Karar verdim bir kere. Korkmuyorum. Bu akşam kampa ekmek götüreceğim. Mustafa "neredeydin" diye sorunca, koynumdan ekmeği çıkarıp yanına koyacağım! Ya Almanlar ateş edecek olurlarsa?... Kapıların önünde Alman askerleri toplanıyorlar. Aralarında silahsız olanlar da var. Ben en çok silahlılardan korkuyorum. Silahlıların yüzleri sert ve korkunç; silâhsız

askerler medenî, merhametli ve iyi kalbli insanlara benziyorlar. Niçin hepsi silâhsız değil! Aralarından biri bize doğru geliyor. Uzun boylu, sarışın biri... Demir parmaklıkların gerisinde duruyor. Şimdi yüzünü de iyice görüyorum. Pek merhametliye benzemiyor. Yalnız nedense bilmem, gülüyor. Gür, sarı kaşları küçük, çukura kaçmış gözlerini örtüyor. Bu kaşlar, dar alnı, fırça gibi sert, dimdik saçları, onu hayvan suratlı yapıyor. İki eli arasında, hep bize bakarak gülüyor. Sonra arkasında gizlediği lastik sopasını bize doğru kaldırıyor, sallıyarak gülüyor. Bize dayak atacak insan güler mi? O gülüyor işte.

Biz de gülüyoruz. Esirler ellerini uzatmış sigara istiyorlar. O, cevap vermiyor, yalnız, sopasını sallıyarak maymun gibi gülüyor. Ne zamandan beridir bize bakarak gülen insan görmedik! Kapının önündeki silâhlı nöbetçinin kapıyı aralamasiyle kalabalık dalgalanıyor. Demin bize bakarak gülen Alman'ın yüzü ansızın sertleşiyor ve kapı aralığından aramıza sokularak haykırıyor:

— Geri! Domuzlar, geri!

İyi insanın birdenbire fena olması kabil mi? Biz, onun değişmesini daha anlıyamıyor, buna inanmıyoruz. O, vahşî vahşî haykırırken biz gülüyoruz. Gülmeğe ne isteğimiz var, ne de mecalimiz. Onun da bize gülmesi için gülüyoruz. Onun gözlerindeyse, hain ve vahşî parıltılar var yalnız. Kapı aralığından aramıza sokuluyor. Elindeki lâstik sopayla yüzlerimize, kafalarımıza vuruyor, tekmeliyor, sövüyor, çılgın gibi haykırıyor. Biz, üstümüze ateş edilmedikçe geri çekilmiyoruz. Şimdi herif ortada, biz etrafında, ona bakıyoruz. Artık sövmüyor, esirlerin önünde bir aşağı, bir yukarı gidip gelerek, sopasını sallıyarak gülüyor. İçimden: "Kerata, başka oyun bulamadı mı?" diyorum. Derken, herif, çevrenin ortasında durarak, içmekte olduğu sigarasını esirlerin ayakları dibine atıyor. Esirler, vahşî hayvanlar gibi yere atılarak, yarım sigara için

korkunç sesler ve iniltilerle boğuşuyorlar. Esirler yerde boğuşurken, Alman birkaçına sopasını yapıştırıyor. Sigarayı kim aldı bilmiyorum, ama ayağa kalktıktan sonra bütün esirler:

— Gene at, gene at, diye bağırdılar.

Alman, başka sigara atmadı. Esirlerin önünden geçerek bir tur daha yaptı ve orta yerde sopasını havaya kaldırdı:

— Kim var işe çıkmak istiyen?

Bu suali herkesten önce anlıyan bendim galiba...

— Ben, diye elimi kaldırdım.

Beni sopasiyle işaret ederek yanına çağırdı. Dayak atacak diye korktum. Ama bir şey yapmadı. Kapılardan çıktığımızda duyduğum sevinci anlatamam. Ne yazık ki, bu sevincim çok uzun sürmedi. Stalag kumandanlık binasının önüne geldik. Hiç unutmam, taş merdivenlerin yanında tahta bir koltuk duruyordu. Alman gidip koltuğa oturdu. Ben ayakta onun önünde duruyordum. Sigara yaktı ve duvarın dibindeki iki kerpici işaret etti:

— Kerpiçleri buraya getir!

Koşarak kerpiçleri getirdim. Alman'ın ayakları dibine yere koydum. Söverek, kerpiçleri ellerime almamı emretti. Meramını daha anlamıyordum. Niçin bana bağırıyor, söviyordu, bilmiyordum. Çalışmak, olanca kuvvetimle çalışmak, ekmek kazanıp Mustafa'ya götürmek istiyordum. Bir küfür daha savurduktan sonra Alman:

— Kerpiçleri başının üstünde tut, diye haykırdı.

Kerpiçleri başımın üstünde tuttum. Alman koltukta, sigara içerek elindeki lâstik sopayla bir orkestra şefi gibi, çök, kalk diye emretmeye başladı. Onun idaresinde, kaç yüz kere diz çöküp kalktım! Yavaş yavaş boğazıma bir şey tıkandı. İçimden bir ses:

— Elindeki kerpiçlerle şu herifin kafasını ez, diyordu. Ama bir şey yapamıyordum. Niçin? Yaşamak mı istiyor-

dum? Yavaş yavaş arkamı Alman'a çevirdim. Gözyaşlarımı tutamamıştım. Bereket versin ki, Alman ağladığımı görmüyordu. Buna seviniyordum. Evet, o lâstik sopaya uyarak, kaç yüz kere diz çöküp kalktım, bilmem; yarım saat sonra Alman koltuktan kalkıp yanıma geldi, kerpiçleri yere bıraktırıp paketinden bir sigara verdi ve kapılara götürüp beni meydana doğru sürdü.

O gün kimseyle konuşmadım. Bütün gün insanları, hayatı ve ölümü düşündüm.

Şimdiye kadar aştığım hayat yolumun, hatırası içimi yakar gibi olan bir parçası var. O yolu geçmiş bulunduğum halde, bazı geceler ter içinde uyanır, kendimi daha o yolda sanırım. Kulaklarımda o yolun iniltileri; gözlerimin önünde o yolun alevleri var. Roma'da otel odasında bulunduğumu biliyorum. Gene de niçin böyle korkuyor, böyle titriyorum. O yolu, bütün facialarıyla görüyorum. Yazabilirsem, bu parçaya Osman'ın, Halil'in, Cevdet'in ve Enver'in adlarıyla başlamak istiyorum.

Ey benim sevgili, aziz kardeşlerim! O kanlı yolda birbirinizin elinden tutmuş, ölüme gittiğiniz günler ben de sizlerle beraberdim. Yurttan uzaklarda, kuş uçmaz, kervan geçmez ovalarda, vücutlarınızdan tatlı canlarınız ayrıldı. Bu satırları sizlerin, içimde duyar gibi olduğum ruhlarınızın verdiği kuvvetle yazıyorum. Sizleri yaşlı gözlerimle anarken, bir sis perdesinin gerisinden imanlı Tatar gençliğini görüyorum. Evet, siz, gençlerin kalblerinde yaşayıp nesilden nesile sürüp gideceksiniz. Tatar adı yaşadıkça siz de yaşayacaksınız.

Ömrüm oldukça unutmayacağım: Bir akşam, Mustafa duvarın dibine heyecan içinde geldi. Gözlerinde bambaşka bir parıltı vardı. Yere diz çökerek fısıltı halinde, fakat keskin bir sesle:

— Haydi, kalkın, gidiyoruz, dedi.

Hepimiz aynı fısıltılı sesle sorduk:

— Nereye?

Çamaşırlarını torbaya doldururken bize Ukraynalı polislerden duyduklarını anlatıyordu. Yarın sabah, bulunduğumuz Ştalag'dan Almanlar beş yüz kadar esiri alıp Kirovgrad'a yakın köylere hizmete götüreceklermiş. Aynı akşam, kapıların yanına gidip sabahı bekliyoruz. Gece yarısına doğru, kapıların önü iğne atsan yere düşmeyecek hale geliyor. Mustafa'nın sözlerine inanmak istiyorum. Belki kurtuluruz... Sabaha yakın, kampın kapıları gerisinde Alman askerleri toplanıyor. Hepsi silâhlı.

Arkamızdaki insan yığını gittikçe sıklaşıyor. Hava ağarınca, meydanda, ayakta durabilecek ne kadar esir varsa hepsinin kapılar önünde toplanmış olduğunu görüyoruz. Bir şey olacak ama ne! Bizi köylere mi götürecekler? Belki.. Beş yüz aç, yarı çıplak esiri köylere götürmek için bu kadar silâhlı asker.. Kalabalık kuduruyor. Akşamüstü Mustafa'nın verdiği haber herkesin ağzında. Bazıları:

— Almanlar esirleri serbest bırakıyorlar, diye haykırıyorlar.

Herkes buna inanıyor, seviniyor. Almanya'nın şerefine bağıranlar bile var. Mustafa'nınsa gözleri bizde:

— Birbirinizin ellerinizden tutunuz, kapıdan çıkıncaya kadar ellerinizi bırakmayın, diye yalvarıyor.

Biz, ellerimizle vücutlarımızı, vücutlarımızla kalblerimizi de birbirine bağlıyarak bekliyoruz. Ne olacak? Köylere mi gideceğiz? Belki! Tarlalarda ekinler çürüyormuş, köylerde işçi kalmamış. Almanlar bizi kamplara kapayıp açlıktan öldürmektense, köylere götürüp çalıştırmak istiyorlarmış. Ya Mustafa Onbaşı ne diyor? Köylere bir çıkalım, ilk fırsatta yallah, Kırım'a! Tek şu meydandan kurtulalım. Bu iniltiler içimi sızlatıyor. Gözyaşına bakamıyorum. Serbestliğe alışmış bir insanım. Kırım'ın güneşi

altında büyüdüm. Bu kokulara dayanamıyorum. Köylere çıkayım bir... Karanlıkta, o silâhlı kerataları boğazlayıp kaçacağım. Sizi de kaçıracağım, kabaklar. Korkmayın, diyor zavallı Mustafa!

Kapıların gerisinde yeni bölükler görünüyor. Asker, düşman hücumunu bekler gibi... Sert keskin kumandalar, koşuşmalar, silâh şakırtıları, bitmez tükenmez bir hazırlık. Ne olacak? Demir parmaklıkların arasından iyice görüyorum. Asker, iki yana ayrılabiliyor. Kapıların gerisindeki yolun iki yanına, silâhlı askerlerden iki duvar örülüyor. Sonra subayların arasından, uzun boylu, ince zayıf biri ayrılarak kapılara doğru ilerliyor. Tercüman, ya Çek, ya da Polonyalı olacak, gayet kötü Rusçasiyle:

— Her beş esir bir ekmek alacak. Ekmeği burada yemiyeceksiniz. Ekmekleri burada yiyen esire ateş edilecek! diyor.

Aynı sözleri iki defa daha tekrarladıktan sonra kapılar açılıyor. Mustafa'nın elinde bir ekmek var. Sağa sola bakarak Mustafa'nın arkasından koşuyoruz. İki yanımızda askerler sert sert bakıyorlar. Sağa dönüp asfalt bir şoseye çıkıyoruz. Sol tarafta, meydanda silâhlı asker safları, kamyonlar, kamyonlarda makineli tüfekler görüyoruz. Bu kadar Alman askerini bir arada, cephede bile görmedim. İlerliyoruz. Sağımızdan, solumuzdan av köpekleri gibi Alman askerleri koşuyorlar. Geriden gelen esirlere bakıyorum. Kaç kişi var? Bilmiyorum. Taburun nihayetini göremiyorum, herhalde binden fazla olacak... Belki iki bin.. Dilsiz insanlar arasında sürüklenip gidiyorum. Evler boş. Etraf öyle sessiz ki, bütün dünya nefesini tutmuş, bizim iniltilerimizi dinliyor sanki. Şehirden çıkıyoruz. Mustafa hiç konuşmuyor, ıstırabı yüzünden okuyorum. İçine çok fena şeyler doğuyor galiba. Konuşmak istiyorum ama Almanlar durmadan haykırarak tüfeklerinin dipçikleriyle arkamızdan itekliyorlar. Bütün gün bu kadar

hızlı yürüyecek değiliz ya! Herhalde bizi şehirden bir an önce çıkarmak istiyorlar. Şehirden çıkınca belki biraz istirahat verirler. Şehir kenarındayız. Aynı süratle ilerlemekte devam ediyoruz. Ben, gene Osman'ın elinden tutuyorum. Bizden biraz önde, Halil'le Enver'in arasında Mustafa gidiyor, Cevdet bizden geride. Ara sıra dönüp ona bakıyorum hüzünlü sesiyle:

— Korkma, teğmen. Geride kalmam, korkma, diyor.

Şimdi bir ovadayız. Sağımızdan, solumuzdan koşan Almanlar, esir saflarından, yüz elli metre kadar uzaklaşmış bulunuyorlar. Alman askerlerinin uzaklaşmalarıyle yanımda yürüyen birkaç Rus, saftan dışarı çıkıyor. Diz çöküp ekmeklerini paylaştıkları anda, tak... tak... trarak! Üç patlayış... Ekmeği bacaklarının arasında kısılı kalmış esirin yere yıkıldığını görmeden, geride Cevdet'in göğsünden kopan inilti:

— Ah, anam! feryadını duyuyorum.

Bu sahne şimdi bile gözlerimin önünden gitmiyor. Mustafa, Cevdet'in belinden yakalamış; parmaklarının arasından süzülen arkadaş kanı, çizmelerinin uçlarına akıyor. Cevdet'in başı arkaya sarkmış, göklerden bir şeyler bekler gibi, hep yukarı bakıyor. Yüzü öyle güzel, öylesine ilâhî ki. Bu satırları yazarken bile dizlerim, kalbim titriyor. Alnımda soğuk ter damlaları birikiyor, içim alev alev yanıyor. Cevdet, Mustafa'nın kollarında; Osman, Halil, Enver, ellerini yüzlerine kapamış boğula boğula ağlıyorlar. Mustafa, durmadan Cevdet'in gözlerinden öperek:

— Ah kardeşim! Ah kardeşim! diye inliyor.

Sağımızdan, solumuzdan, sürüne sürüne, düşe kalka esirler geçiyorlar. Kimse bize bakmıyor, kimse bizimle konuşmuyor. Biraz sonra, Mustafa'nın yanında bir ses:

— Haydi, dostum, ölü dirilmez. Yoldan kenara çıkar, bırak, kendin yürü, diyor.

Mustafa'nın göz bebeklerinde siyah alevler beliriyor Birden, bu sözleri söyliyen Rus'un üzerine atılıyor. Kanlı elleriyle Rus'u boğacak, parçalıyacak sanıyorum. Rus'u göğsünden itiyorum:

— Yürü, git işine.

Rus gitmiyor. Mustafa'nın korkunçlaşmış yüzüne dostça bakıyor:

— Çok geride kalmayın. Almanlar taburdan geride kalanları, saftan çıkanları hemen vuruyorlar.

— Nereden biliyorsun?

— Kirovgrad kampından on sekiz bin esir çıktı. Ben çıkmak istemedim, ama Almanlar odalara girip sağlam esirleri zorla dışarı çıkardılar. Şehir içinde ilerlerken taburun sonlarındaydım. Şehir içinde insan öldürmediler ama şehirden çıkınca, taburdan üç adım geride kalan her esiri vurdular... Geride kaç ölü, kaç ölü kaldı bir bilsen...

Mustafa, kolları arasındaki Cevdet'in cesedi bütün hayatıymış, bütün varlığıymış gibi ağlıyor, durmadan, Cevdet'in görmiyen gözlerinden öpüyor... Artık, taburun sonundayız galiba... İniltilerle karışık tüfek sesleri işitiliyor. Biraz sonra, sağımızdan solumuzdan esirler:

— Kaçın, kurtulun, kardeşler! Kaçın, kurtulun!... diye bağrışarak koşa koşa geçiyorlar.

Cevdet'in cesedini bırakıp gitmek çok zor. Ama bırakmaktan başka çare olmadığını yavaş yavaş anlıyorum. Bunu Mustafa'ya ve ötekilere söylemeye çekiniyorum. Arkadaşlarımın arasında ölümden en çok korkan bendim galiba; buna rağmen, onlar Cevdet'in cesedinden ayrılıncaya kadar ben de ayrılmamağa içimden yemin ediyorum. Nihayet, Mustafa Onbaşı, Cevdet'in cesedini yolun kenarına götürüp, yeşil otlara yatırıp başucunda diz çöküyor.

Taburun sonlarındayız. Sürünüp sürüklenip gelen esirlerin arasından, makineli tüfeklerin uçları esirlere doğrulmuş kamyonları görüyoruz. Birden bir yaylım ateşi

başlıyor; ellerim dizlerim titriyor. Almanların kahkahalarını işitiyorum. Taburun nihayetiyle Alman kamyonlarının arasında üç esir sarhoşlar gibi sallana sallana ilerliyorlar. Tak.. Tak... Yalnız iki patlayış ve iki esir yol ortasında kıvrılarak yatıyorlar. Arkadaşlarıma bakıyorum. Yarabbim, bu ne ıstırap! Biz saftan çıkıyoruz. Dum! Bir tüfek sesi daha. Şimdi, yolun ortasında yatan o iki esirden on beş adım uzakta, üçüncü esir, yüzükoyun yere kapanmış tepiniyor. Birbirimize bakıyoruz. Gene tüfek sesleri. Kulağımın dibinden vızıldayarak geçen kurşunlar. O zaman Mustafa başını avuçlarına alıp:

— Allah'ım, affet! Allah'ım, affet! diye ayağa kalkıyor ve esir kalabalığının içinde kayboluyor. Biz de, Cevdet'in cesedini yolun kenarına bırakıp Mustafa'nın peşinden koşuyoruz.

Yarım saat sonra Mustafa'yı kalabalıkta buldum. Aklını kaçırmış gibiydi. Hiçbirimizle konuşmuyordu, gözlerini yerden kaldırıp kimseye bakmıyordu. O gün bir köyden geçtik fakat, ne insan, ne de hayvan görebildik. Her yer sessizlik içindeydi. Artık kimsenin, Almanlar bizi köylere götürüyorlar dediği yoktu. Akşamüstü, uçsuz bucaksız bir ovada durduk. Alçak, kurşunî bulutlar altında esirler, inildiyerek birbirlerine sokulup uyudular. Hiç konuşmuyorduk. Mustafa'nın gözlerinde öyle sönük ve mânâsız bakışlar vardı ki, içimden:

— Allah'ım, ona bir şey olmasın, diyor, ona bir şey olacak diye korkuyordum. Ertesi gün, sabah erken, tüfek sesleri ve genç Alman askerlerinin vahşi haykırışlarıyla uyandım. Ayağa kalkmak istediğim zaman, dizlerimden aşağısını iki odun parçası sandım ve hemen yere yıkıldım. Yanımda Osman, belimden yakalamış:

— Kalk, Sadık Ağa, kalk... Geride kalma, diyordu.

Kalkamıyordum. Ayaksız bir insan gibiydim. Biçare Osman ise, hep:

— Kalk, Sadık Ağa, kalk, diye yalvarıyordu. Ayakkabılarımı çıkardım, yardıma gelen Mustafa, ayaklarımı eski gömleklere, paçavralara sardı. Osman'ın omuzuna dayanarak ilerledim. Bütün gün dehşet ve felâket içinde yaşadık. Geçtiğimiz her köyden, kurtuluş bekliyorduk ama her köyü geçip gittikten sonra yeniden yaşlanmış gözlerimizle yeni köylere bakıyorduk. Akşama yakın bir köyden çıkınca tam mânâsiyle bir ateş ve kan düğünü oldu. Önce birkaç esir, yol kenarında bostanlara daldılar. Almanlar bunu gördülerse de ateş etmediler. Bostanlara dalan esirler, ellerinde kabak ve pancarlarla geri saflara katıldılar. Bunu gören yüzlerce esir bostanlara atıldı ve işte o zaman olan oldu: kamyonlardaki makineli tüfekler esirlere kurşun yağdırmaya başladı. Ateş kasırgası içinden kaç kişi kurtulup geri dönebildi bilmiyorum.

Biz ilerlerken, yolda kabak ve pancar yiyen esirlerin ağızlarına bakan genç Osman'la, Halil'in gözlerinde öyle garip bakışlar vardı ki, yüzlerine bakamıyordum. Şimdi bile o iki genç yüz, gözlerimin önüne geliyor. Günahsız, süt gibi beyaz, tüysüz iki delikanlı yüzü! Ateş ve kan içinde bir an gördüğüm o iki yüz, ben yaşadıkça, benimle beraber yaşayacak. O iki yüzü, milletim bana en sağlam, en sarsılmaz bir iman olarak verdi. Onlar son nefesime kadar aklımdan çıkmayacak.

Akşam oluyor. Acı bir soğuk var. Göğü bulutlar kapladı. Gene yağmur yağacağa benziyor. Yanımda Halil bir şeyler söylüyor ama iyi anlıyamıyorum. Hasta hali var onda. Bir şeyler söylüyor. İnilti, sövme, küfürlerden sözlerini anlıyamıyorum. Yanına gidiyorum; birden, ellerini bana doğru uzatıyor. Yanına varmadan yere yıkılıyor. Gene de titriyerek, bir şeyler anlatmaya çalışıyor.

— Ne var Halil?

Cevap vermiyor, ayaklarıma sarılmış, titreyip duruyor yalnız.

Yavaş yavaş etrafa karanlık çöküyor; uzaktaki kamyonlar farlarıyla yolun sağ tarafında çölü aydınlatıyorlar. Çöle çıkıp kamyon farlarının ışığı altında uyuyoruz. Geç vakit, gök gürültüleri ve yıldırımlarla karışık müthiş bir yağmur başlıyor. Gece yarısı dağılan bulutların arasından beliren ayın ışığında, çamurlar içinde yatan esirlerin görünüşü, Dante'nin "Cehennem"ini bile unutturabilirdi.

Sabah erken, gene Almanlar'ın vahşî haykırışlarına karışan sesleriyle kalktık. Kamptan çıkışımızın üçüncü günüydü. O gün hayatımın en kara günlerinden biri oldu. Bunu yazmaktan korkuyordum. Hâtıralarıma başladığım zaman bunu yazacağımı düşünmemiştim. Önceden düşünmüş olsaydım, belki bu yüzden hâtıralarıma hiç başlamazdım. Bu satırları, Halil'le Osman'ın sesleri kulaklarımı çınlatırken yazıyorum.

Yanımda sessizce ilerleyen Halil'in yüzünde korkunç bir ifade vardı. Önde Mustafa sarhoş gibi sallanıyor, yanında Enver bulunuyordu. O da benim gibi yalın ayaktı. O sabah çizmelerini giymemişti. Çizmeleri, bize hâlâ lüzumu varmış gibi omuzunda taşıyordu. Osman, biraz gerimden geliyordu. Ara sıra:

— Ah anacığım, dayanabilecek miyim? diye inlediğini duyuyordum. Biraz sonra ağladığını işittim. Geri dönerek sordum:

— Nen var, Osman?

Cevap vermedi. Gözyaşları yanaklarından, kirli izler bırakarak süzülüyor, hep o iniltili sesiyle:

— Ah anacığım, dayanabilecek miyim? Dayanabilecek miyim?.. diyordu.

Ben, Osman'ın derdini sorarken Halil, birdenbire başını ellerinin içine alıp kendini yere attı, tırnaklarıyla toprağı tırmalaya tırmalaya bir hayvan gibi uludu. Eğilip ayağa kaldırmak istediğim zaman ellerimi ısırdı.

Koşarak yanımıza gelen Osman:

— Çıldırdın mı Halil? Çıldırdın mı? diyordu.

Biraz sonra hepimiz Halil'in etrafına toplandık. Mustafa, Halil'e dargın dargın bakıyor. Biçare Halil'in gözleri yerde, elleri ayakları tir tir titriyor. Osman, Halil'e yaklaşıp omuzlarından tutmak isteyince birdenbire başını ellerinin arasına alarak saftan çıkıyor, ovaya dalıyor. Meramı ölmek mi? Yarabbim! Mustafa peşinden haykırıyor.

— Halil dön! Halil dön!

Halil işitmiyor. Başı avuçlarında yıldırım hızıyle ovada Alman kamyonlarına doğru koşuyor. Osman haykırarak Halil'in peşinden koşuyor. Mustafa'nın, Enver'in bellerinden yakalıyorum. Üçümüz de kamyonlara doğru koşan Halil'e bakıyoruz. Birden, bir tüfek sesi... Halil duraklıyor, sarhoş gibi, iki, üç adım daha atabiliyor, sonra yere yüzükoyun kapanıyor. Arkasından, üçüncü patlama... Bu sefer Osman, Halil'in sekiz on adım gerisinde devriliyor.

Mustafa, elleriyle yüzünü kapamış, boğula boğula ağlıyordu. Sonra bütün gün yanımda, eli omuzumda ilerlerken, Allah'tan af diledi.

Kamptan çıkışımızın dördüncü günü, Enver, esir kalabalığı içinde kayboluyor. Mustafa'yla akşama kadar araştırıyor, bulamıyoruz. Enver'e ne oldu? O da Osman'la Halil'in âkıbetine mi uğradı? Bilmiyorum... O gece de şiddetli bir yağmur yağıyor... Sabahleyin yürüdüğümüz yol boyunca çukurlarda birikmiş sulardan eğilip içtikçe Mustafa bana dargın gibi yüzüme bile bakmıyor. Gür, simsiyah sakalı göğsüne inmiş, gözleri ağlamaktan şişmiş. Kuvvetli, sağlam bir insanı çökmüş görmek, daha bir acı veriyor insana! Bazan lâf açmış olmak için:

— Dayanabilecek miyiz, Mustafa? diye soruyorum. Ağzını açmadan başını sallıyor yalnız. Ne demek istediğini pek iyi anlıyamıyorum, fazla da sormuyorum. Hara-

be haline gelmiş bir köyden geçerken avucuma muska gibi bir şey sıkıştırıyor:

— Al bunu, sen sakla, Sadık...

Bu sözleri söylerken, yüzünde haykırmamak için dişlerini sıkan insanların o korkunç sessizliği var.

— Bu ne Mustafa? diye sorduğum zaman, göz kapaklarının arasında birikmiş yaşlar görüyorum. Muska gibi şeyin düğümünü çözüyorum. İçinden bir tutam siyah, kıvırcık saç çıkıyor.

— Hanımının mı?...

Başını sallıyor, titreyen bir sesle:

— Hayır, kızcağızım Ayşe'nin... Kantar sokağı, on beş numaralı evde bıraktım... diyor.

Bir an gözlerimin önüne, Kantar sokağı, on beş numaralı ev; evin eşiğinde, kıvırcık saçlı, kara gözlü bir kızcağız geliyor. Ben de iç cebimden Bekir'in fotoğrafını çıkarıp Mustafa'ya uzatıyorum. İki kalbin hasreti birbirine sarılıyor. Birbirimizin göğsünde ağlaşıyoruz. Belki o dakikadan sonra içim değişmeye başlıyor. İçime yeni bir his geliyor. Tuhaf bir his bu! Neden bilmem geçtiğimiz yol, bu kanlı ve iniltili yol beni, yurduma, evimize götürüyor sanıyorum. Buna inanmıyorum elbette. Böyle bir histen kaçıyorum; kaçamadığım zaman titriyorum. Hakikat olmayan bu tatlı hissin büyüsüyle kendimi kaybetmekten korkuyorum. Bu, beni yaşatmak isteyen Tanrı'nın bir lûtfu mu, yoksa kalbimin bana oynadığı bir oyun mu? Bilmiyorum. Meselâ, ilerlediğimiz yolun sağ tarafında, tâ uzaklarda bir tepe görünüyor; o tepeyi aşınca, Salgır'ın kıyılarına, yeşil bahçelerimize gireceğiz gibime geliyor... Derken, aynı dakikada soldaki tepe, gözlerimden kayboluyor.. Şimdi, karşımda uzun uzun sarı toprak yığınları var. Salgır o toprak yığınlarının gerisinde. O toprak yığınlarını bir aşabilsem, Salgır'ın sularından içeceğim.. Yalnız o toprak yığınlarını aşayım. O toprak yığınları öyle yakın,

öyle yakın! Hey Allah'ım! O yığınları aşamıyacak mıyım? Ne zamandan beri gidiyoruz. O sarı toprak yığınları ne kadar da uzakmış!... Biraz daha dayanırsam.. Göğün renksiz eteklerinin bağlandığı ufuklardan her dakika önüme Ayı Dağı çıkacak sanıyorum. Ayı Dağı'nın gerisinde de Karadeniz'in şirin kıyıları... Dermenköy, Kızıltaş, Gurzuf, Soğuksu... Su! Su!.. Yarabbim, bir damla su!... Yalnız, karşımdaki o uzun, sarı toprak yığınlarını geçeyim. Sonra ne olursa olsun! Yalnız o uzun, sarı toprak yığınlarına çıkayım... Yanımda sürünerek Mustafa geliyor. Neden koşmuyor? Niçin? Halil, Cevdet, Osman, Enver de yanımdalar galiba... O temiz kalbli çocuklar niçin konuşmuyorlar?.. O sarı toprak yığınlarına bir çıksam! Yığınların gerisinde göğe ince, uzun bir şey yükseliyor. Akmescit, Tokal camisinin minaresi mi acaba?... Hatırımda, hatırımda... 1934'te o camiyi Ruslar yıkmışlardı. Minarenin devrildiğini sınıfımızın penceresinden görmüştüm. Ah, o cami, o cami!.. Dedelerimizin, nasırlı, çatlamış elleriyle kurulan, yükselen din, iman ocağı... Yıkıldı gitti. Ya Süleyman nerede şimdi?... Gençlerin, göklerden gelen; ak saçlı dedelerimizin, yerlerin dibinden duyulan sesleri beni bir taraftan alıp gidiyor. O sarı toprak yığınlarına çıksam!...

Bir de bakıyorum ki, yığınlar yok; onların yerine yükseklikte saman damlı üç ev görüyorum. Evlere doğru ilerliyoruz. İnce bir sisle örtülü, kan rengi, sini büyüklüğünde bir güneş yavaş yavaş evlerin arkasına gizleniyor. Yavaş yavaş kendime geliyorum. Evlerin bahçelerinde şallı kadınlar, genç Ukrayna kızları bize el sallıyorlar. Bahçelere yaklaşıyoruz. İnsan, sahici insanlar!.. Bize el sallıyan, bizi seven insanlar! Ya Almanlar? Onlar, haykırarak, sağımızdan solumuzdan koşuyorlar ama artık tüfek sesleri işitilmiyor. Sabahtan beri tüfek sesi işitmedim. Niçin? Ne oluyor? Bunu hiç düşünmedim.

Bahçelerin önlerinden geçiyoruz. Kadınlar, başlarını avuçlarının içine almışlar, sarsıla sarsıla ağlıyorlar. Genç kızlar, el sallıyorlar: içlerinde bağıranlar, hıçkıranlar var. Yanımda bir ses:

— Neredeyiz? diye soruyor.

Bahçedeki kadınlar:

— Uman! Uman!... diyerek yüksek sesle cevap veriyorlar.

O evleri geçiyoruz. Sağda, solda, daha başka basık evler başlıyor. Bahçelerinde birçok kadın, kız... Biz evin önünden geçerken, beyaz elbiseli, gebe bir genç kadın, bahçe kapısından çıkıp bize doğru koşuyor. Elinde bir ekmek var. Yanımda yürüyen Alman'ın, tüfeğini kadına doğru çevirdiğini görünce yüreğim ağzıma geliyor. Ekmeği başının üstünde tutarak bize doğru koşuyor. Ekmeği esirlere atmasiyle tüfeğin patlaması bir oluyor. Kadın önce duraklayıp şöyle bir sallanıyor, sonra, geri, bahçeye dönmek istiyor, bahçe kapısına varmadan, arka üstü yere düşüyor, göğsünde kıpkızıl bir leke... Fakat günlerdir görüp çektiklerimiz bizi insanlıktan çıkarmış olacak ki yerde yatan kadına bakmadan, ağız açmadan geçiyoruz.

Şehre giriyoruz. Karşımızda bir kilise, sokağın iki yanında, kadın ve kızdan iki duvar var. Ağızlarında mendilleri ağlıyorlar. Birçoğu ellerindeki ekmekleri Alman askerlerinin yanından koşarak bizim saflara atmak istiyorlar. Ne cesaret!

Ukrayna'nın kırmızı, elma yanaklı, yeşil gözlü bu kızlarının cesaretine şaşıyorum. Yeşil gözlerinde öyle kahramanca bakışlar var ki! Kurşundan, ölümden korktukları yok. Bu kan ve ateş toprağında bin bir facia arasında, yalnız o kızların gözlerinde merhamet ateşi yanıyor! Hayat yalnız o kızların gözlerinde kalmış gibi. Sağımızdan solumuzdan haykırarak koşan Almanlar'ın arasından sürüklenip gidiyoruz. Dar sokaktayız. Evlerin pencere cam-

larına zayıf, ince yüzlerini yapıştırmış çocuklar, şaşkın şaşkın bakıyorlar. Zavallı çocuklar!.. O körpe yaşlarında bu acı günleri mi göreceklerdi! Bu akşam yatmaya giderken:

— Nine, bize masal söyle, diyebilecekler mi acaba?

Çarşıya benzer geniş bir meydana giriyoruz. Yalnız, Almanlar'ın korkunç vahşî sesleri duyuluyor. Solda vaktiyle muazzam, şimdi yanmış bir binanın kırmızı demirden iskeleti yükseliyor. Demirlerin arasından bir sürü vagon görüyorum. Orası istasyon olacak. Bizi trene mi götürüyorlar? Hayır, sağdaki yokuştan çıkıyoruz, az sonra gene bir ovadayız. Şimdi, şehri ve sokaktaki insanları gerimizde bıraktıktan sonra, Almanlar bizi muhakkak ölüme götürüyorlar, diye düşünüyorum. Mustafa'yı araştırıyorum. Görünürde yok. Korkuyorum. Mustafa nerede? Mustafa'yı bulup elinden tutarsam ölümden bile korkmıyacağım. "Mustafa, Mustafa!" diye çocuk gibi ağlamak istiyorum. Şimdi ovadayız. Almanlar daha ateş etmiyorlar. Onlar ateşe başlamadan Mustafa'yı bulup elinden tutsam!...

Karşıda gene deminki o sarı toprak yığınlarını görüyorum. Titriyorum.. Nereye gidiyoruz? Ölüme mi?... Hayır, hayır Mustafa nerede?... Karşıda, sarı toprak yığınları... Gözlerimin önünde, Kantar sokağı, on beş numaralı ev; kapı eşiğinde, siyah, kıvırcık saçlı Ayşecik... Ya Mustafa nerede?... Kırım'a gidiyoruz... Karşıda, sarı toprak yığınlarının ardında kurtuluş! Sağda uzunlama boş barakalar görünüyor. Barakalar Kırım'ın kıyı köylerindeki tütün depolarına benziyorlar. Barakaların arasında, birçok insan var. Onlar da esir mi acaba? Esire benziyorlar. Ayakları eski püskü kirli paçavralarla sarılı, yüzleri toz toprak içinde. Yanlarında silâhlı askerler var... Evet, onlar da esir...

Barakaları geçip gidiyoruz. Karşıdaki sarı toprak yığınlarına yaklaşıyoruz fakat öndeki esirler, toprağa varmadan göze görünmez oluyorlar. Sanki toprak, ağzını açıp onları sessizce yutuyor. İnanmıyorum. Heyecanla deminki barakalara bakıyorum. Yerlerinde değiller. Barakalar arasında deminki esirler de yok. Önümde ilerliyen esir kafilesi gittikçe azalıyor, kısalıyor; esirler sarı yığınlara varmadan toprağın altına siniyorlar. Gördüklerim ne? Rüya mı? Neden o yığınlardan kurtuluş bekledim? Neden o insanlar gözlerimden kayboluyorlar? Mustafa nerede? Biz neredeyiz?...

Biz ne şehir geçtik, ne de yığınlara yaklaşıyoruz. Daha hâlâ dün gece yattığımız ovadayız galiba. Gördüklerim hep hayâl!.. Kendime gelmek istiyorum. Titriyorum. Gene de karşıdaki sarı toprak yığınlarına bakıyorum. İnsanlar hâlâ gözlerimden kayboluyorlar. Şimdi en çok bundan korkuyorum. Yanımda sendeliye sendeliye ilerliyen insanların yüzlerinde hiçbir değişiklik yok! Önde toprağa batan esirleri görmüyorlar mı acaba? Onların böyle sessiz ve hissiz ölüme gitmelerine isyan ediyorum. Bu insanların yaşama içgüdüleri olsun yok mu? Niçin ölüme sessizce gidiyorlar?... Suda boğulan insanın, can vermeden önce, gözleri önünden bütün hayatı gelip geçermiş... Şimdi benim de gözlerimin önüne kardeşim Bekir geliyor. Yaşanacak dakikalarımızın sayılı olduğuna inanmıyor galiba, başında kocaman Çerkez kalpağı, gözlerimin içine bakarak gülüyor. Bakışlariyle, bana karşı bütün sevgisini, kalbinden kalbime akıtmak istiyor sanki. Ben ölünceye kadar, o gözler öyle gülerek gözlerimin içine baksa!... Sonra babam... Tokal camisinin bahçesi yanında elimden tutarak:

— Korkma, korkma oğlum, diyor...

Yerlerin dibinden gelir gibi kulaklarıma derin iniltiler geliyor. Yarabbim, ben neredeyim? Sarı toprak yığınla-

riyle aramda geniş, derin bir çukur görüyorum. Çukurun dibi cehennem sanki. Binlerce esir inliye inliye, çukurda, çamur içinde kıvranıyorlar. Arkamdan gelen esir dalgasına karışıp çukura iniyorum.

Ayaklarımın altında inliyen esirlere basa basa gidiyorum. Çoğu, çamurların içinde hareketsiz yatıyor. Ölü mü onlar, yoksa daha hayattalar mı?... Esirlerin arasında ne kadar yürüdüm bilmiyorum, nihayet yere yıkıldım. Son defa olarak bu korkunç rüyadan uyanmağa çalıştım. Başımı kaldırdım. Her yer zindan gibi karanlık... İçimde, neredeyim diye garip bir ses; dört yanımda iniltiler, iniltiler...

7

Roma, 2.7.1946

KARDEŞİM Sadık,

Arjantin'e geleli iki ayı geçtiyse de oturup sana mektup yazamadım. Ne yazacaktım! İki aydır, Avrupa'da olduğu gibi, tahta barakalarda yatıp gazete satırları arasında bize kurtuluş müjdesini verecek haberler araştırıyoruz... Türlü milletten halk içinde Tatar yalnız benim. En yakın arkadaşlarım Zaparojyalı iki, Ukraynalı bir Rus. Onların geçmişlerini pek iyi bilmiyorsam da, iyi kalbli, temiz çocuklara benziyorlar. Biri, Almanlar'la Canköy'de polislik yapmış, Tatar olduğumu öğreneliden beri her akşam barakada bana Tatar milletini övüyor, ötekiler kim, harb zamanı ne işle meşgul olmuşlar bilmiyorum; harbden sonra, canını kurtarmak için Lâtin Amerikası topraklarında toplanan bu insanlar türlü renkten, türlü milletten olduklarından, geçmişlerini de merak ettiğim yok. Doktorlar, polisler, profesörler, katiller.. biribiriyle öyle içli dışlı, öylesine sevişerek yaşıyorlar ki! Napoli limanında, vapurdan yazdığım mektubu almışsındır herhalde. Vapur limandan ayrılırken ağladığıma inanır mısın? Şehrin bütün ışıkları kalbime uzanıyordu sanki. Avrupa'dayken, içimde, daha yurda döneriz ümidi vardı. Şimdi, Atlantik'in kıyılarında, Magellan'ın Santa Juan körfezine tahta gemileriyle, çaresiz, Hindistan'a yol aradığı gibi ben de yurduma ne zaman döneceğimi, nasıl döneceğimi düşünüyorum. Hatırlar mısın, bir akşamüstü Roma parkında yurdu anarken, yol açılsın, Kırım'a

dedelerimizin üstünde sürünerek döneriz, diye konuşuyorduk. Şimdi, okyanusların gerisinde, senin yurda yakın ve bahtlı olduğunu görüyorum. Bunun için, senden, sabırsızlıkla mektup bekliyorum. Almanya'da mülteci kamplarındaki kardeşlerimizden haber alıyor musun? Vaziyetleri etraflı şekilde bana yazmanı rica ederim. Onları düşünmediğim gün yok... Allah'ım! O çoluk çocuklarıyle nerelere saklanacaklar! Amerikalılara çok güvenmeyin. Münih'ten aldığım haberlere göre, yüze yakın mülteciyi Bolşeviklere teslim etmişler. Gafiller! Birçok mülteci kilisede saklanmış, bir kısmı da tıraş bıçağiyle direk damarlarını kesip kendi kendilerini öldürmüşler. Bu faciadan sonra, kamplardakiler korku ve ıstırap içindeymişler. Bizim vatandaşların toplu halde yaşamalarından korkuyorum. Ne dersin Polonya, Macar, Litvanya mültecileri arasına karışırlarsa daha iyi olmaz mı? Allah'ın inayetiyle bin bir tehlikeyi sağ salim atlattıktan sonra, gene sarı İvan'ın kanlı ellerine düşmek felâket olur! O suçsuz çocukların son feryatlarıyle bu milletin sesi bütün bütüne kesilecek mi, Sadık?

Senin bana Ukrayna'da, esir kampında anlattığın Mustafa Onbaşı'nın hikâyesini hatırlıyorum. Mustafa'yla beraber daima, Vörbl'de toprağa verdiğimiz, Veli adında bir genci de hatırlarım. On altı, on yedi yaşlarında servi boylu, badem gözlü, ateşli bir delikanlıydı. Bir akşamüstü, çoluk çocuk, kadın, ihtiyar, seksene yakın vatandaş, Viyana istasyonunda toplanmış bizi Tirol'e götürecek treni bekliyorduk. Küçücük yavrular, aç annelerinin sütsüz göğüslerinde acı acı ağlaşıyorlardı. Dışarı çıktım. Taş merdivenleri yavaş yavaş indim, telgraf direğine dayanarak bir sigara yakmıştım ki, karanlıkta bir ses işittim.

— Allah aşkına, saklayın beni ağam, diyordu.

Karanlıkta konuşanın yüzünü göremiyordum.

— Asker misin?... Nerelisin? diye sordum.

— Asker değilim, işçiyim. Almanlar bizi demiryolunda çalıştırıyorlar. İstasyonda Tatarlar bulunduğunu öğrenip geldim.

Ruslar, Viyana'ya girmek üzereymiş. Altmış kilometre yakına geldi diyenler var. Allah aşkına...

— Korkma. Benimle gel, dedim, seni bizim bohçaların arasına saklarım. Tren gelinceye kadar Almanlar seni arasalar da bulamazlar.

Viyana'dan gece yarısı ayrıldık. Çocuklar uyuyorlardı. Kadınlar susuyor, ihtiyarlar düşünüyor, vagonda ıstıraplı bir sessizlik hüküm sürüyordu. Biz, gençler, başka bir kompartımanda bir şişe rakının etrafında toplanmıştık, alçak sesle harpten, Kırım'dan, milletin tarihinden konuşuyorduk. Veli yanımdaydı. Küçük, mavi gözlerinde bir memnunluk okunuyordu. Viyana'dan kaçtığına öyle seviniyordu ki!... Sabahleyin trenimiz, sağ tarafında boz dağlar yükselen bir düzlükten geçiyordu. Sonra, arkasından kovalayan varmış gibi, acı acı düdük çalarak bir tünele girdi. Tünelden çıkınca yerlerin dibinden gelen korkunç bir gümbürtüyle sarsıldık. Tren, kalbinden vurulmuş bir ejderha gibi yavaşladı, sonra durdu. Vagonda korkunç bir sessizlik oldu. Kadınlar, gözleri faltaşı gibi açılmış, birbirlerinin yüzüne bakıyorlardı. Uçak sesleri ve makineli tüfek takırtıları deminki gümbürtüyü takib etti. İçimizden biri:

— Korkmayın!... Dua edin! Yere yatın! diye bağırdı.

Uçak, makineli tüfek sesleri devam ediyor; toz dumana karışıyor, acı iniltiler, imdat çığlıkları duyuluyor; yerlerde ana, yavru kanları birbirine karışmış akıyordu. Bu, ateş ve kan içinde, Veli kapıdan kapıya, pencereden pencereye koşarak, yumruklarıyle camları kırıyor, bir yandan da:

— Kaçınız! Kaçınız!... diye haykırıyordu. Biraz sonra, hepimiz dışardaydık; tünele doğru koşuyorduk. Ara sıra başımı kaldırarak, beyaz yıldızlı Amerikan uçaklarına bakıyordum. Düzlükteki müdafaasız trene aralıksız ateş ediyorlardı. Çocuklar, kadınlar, önde, biz arkada tünele doğru koşuyorduk hep. Ama tünele varmadan serseri bir kurşun Veli'nin karnına isabet etti. Biçare, kan içinde kalıveren elleriyle karnını tutarak:

— Vuruldum ağam! Yandım! diye titriyordu. Belinden yakalayıp tünele kadar götürdüm; ne çare ki, birkaç saat sonra, hastane koridorlarında, ameliyat sıralarını bekleyen yaralıların arasında can verdi. O gün o tren faciasının altmış kurbanından on ikisi bizim vatandaştı.

Vörbl'ün kuzeyinde, kel bir dağ eteğinde çiçeklere gömülü bir Hıristiyan mezarlığı vardır. O mezarlıkta, yüksekteki üç meşe ağacının dibinde yan yana kazılmış on iki mezardan biri de Veli'nindir.

Trende bana Akmescitli olduğunu, ağabeyi Mustafa'nın harpten önce Ukrayna'da askerlik yaptığını söylemişti. O, senin tanıdığın Mustafa'nın kardeşi olmasın?.. Kendini bir an sevimli yurdun kıyılarında farz et ve başını kaldır da Ukrayna çöllerini, kuzey denizinin kıyılarını, Avrupa savaş meydanlarını görmeğe çalış. Kaç mezar, kaç çukur, kaç kurban! Onlar "Ah Kırım!" diye can vermediler mi, Sadık? Analarımız bizi o yurt için doğurmadılar mı? Biz de o yurt uğrunda öldük, daha da öleceğiz! Yurdu için ölmek en büyük şeref değil mi?

Seni, İtalya'da biraz değişmiş buldum. Dertli gibiydin. Derdin neydi, bana söylemedin. Ukrayna'da çok meşakkat çektin, kimse için, göründüğü kadar kolay olmamıştır. Kendi kendini kuvvetsiz mi duyuyorsun? İnanmıyorum buna. Her işine, Türk'üm; onun için yaşıyorum, onun için yapıyorum diye başlarsan sana lüzumlu kuvveti, kabiliyeti, damarlarındaki kanda bulursun. Şimdilik bu kadar. Çok bekletmeden mektup yaz. Sana Tanrı'dan sıhhat ve saadet dilerim.

Kardeşin: M.Mehmet

O çukurdan nasıl, ne zaman çıktığımı iyice hatırlamıyorum. Bir sabah dondurucu ayazda bir kampın kapıları önünde kendime geldim. Sabahın rutubeti kemiklerime işliyordu. Birbirimize sokulmuş bekliyorduk. Bir saat sonra, etrafımızda silâhlı, aksi suratlı Alman askerleri

toplanmaya başladı. Gözleri ateş saçıyordu. Ama biz artık o gözlere, o haykırmalara alışmıştık. Kan, ölüm bile bizim için öyle pek umursanacak şeylerden değildi. Bizi nereye götüreceklerini bilmiyor, merak da etmiyorduk. Ansızın, bir kumanda sesi duyuldu. Genç askerler, tüfeklerin dipçiklerini bize karşı çevirerek üzerimize hücum ettiler. Dipçik vuruşları altında çoğumuz yere yıkıldık. Almanlar aramıza girmiş, vahşî sesler çıkararak, dipçik vura vura, iki gruba ayırıyorlardı bizi. Yıkılanlar "zayıflar" grubunu, ayakta kalanlarsa "sağlamlar" grubunu teşkil ediyordu. Ben yıkılmamıştım ama önümdeki Alman beni tepeden tırnağa süzdü, sakalıma bakarak:

— İhtiyar! İhtiyar! diye "zayıflar" grubuna ayırdı. Yirmi üç yaşında bir genç ne kadar, ne derece ihtiyar görünebilir! Ben "zayıflar" grubundaydım, işte. Bunun o sabah bence hiçbir ehemmiyeti yoktu. Bunun mânâsını 5 numaralı barakada sonradan çektiklerim öğretti bana. Soğukta bir saat kadar daha durduk. Belki Mustafa'yı görürüm ümidiyle etrafıma bakınıyordum. Ama Mustafa meydanda yoktu. Kalabalığın dışında Almanlara yakın bir yerde, esmer birini gördüm. Üniforması temizdi, ayaklarında çizme vardı. Kolundaki kızıl haç işareti onun, sıhhiye bölüğünden olduğunu gösteriyordu. Şarklıya benzediğinden merak ettim fakat yanına yaklaşamıyordum. Biraz sonra o benim yanıma gelerek:

— Azerbaycanlı mısın? dedi.

— Hayır, Kırımlıyım.

Bir an sustu. Sonra:

— Ben de Kırımlıyım, Ermeni'yim, dedi.

— Bizi nereye götürüyorlar canım, diye sordum.

Başını barakalardan yana çevirdi:

— Kampa... Sizin gene talihiniz var. İki ay önce, biz altmış bin esir; o çukurun içinde bir ay yaşadık. Siz yalnız bir gece kaldınız. Senden başka Kırımlı var mı?

— Vardı. Akmescitli Mustafa Onbaşı... Dün kalabalık arasında kaybettim.

— Ölmüştür...

Korku içinde sordum:

— Nasıl? Gördün mü?

— Görmesine görmedim ama keşfederim. Kirovgrat' tan on sekiz bin esir çıktı. On sekiz binin yalnız sekin bini Uman'a gelebildi. Ötekiler nerede? Almanlar, kaçtılar diyorlar. Ne olduklarını sen daha iyi bilirsin...

Almanlar'ın arasında kısık bir sesin haykırdığı duyuldu, Almanlar ayağa kalktı, esir safları dalgalandı ve Ermeni, Almanlar'ın arasına karıştı. Biraz sonra kampın kapıları açıldı, 2 numaralı Uman ştalagına sessizce girdik. Kampın yanında duran Alman, avucuma, elli gramlık taşlı, samanlı, kerpiç gibi bir ekmek parçası sıkıştırdı. Koca kampın barakalarını ikiye ayıran geniş, çamurlu bir yoldan ilerledik. Her baraka ayrıca dikenli tellerle çevrilmişti. Açık kapılı barakalardan, çürük, küflü kokular geliyor, iniltiler duyuluyordu. İlle o kokular! İnsanın midesini öyle bulandırıyordu ki! O dakikalar, içim bir tuhaf oluyor; bütün düşüncelerimle dipsiz bir kuyuya düşüp yeryüzünden silinmek istiyordum.

Nihayet, 5 numaralı barakanın önüne geldik. Her yer dikenli tel içinde. Kapılar açıldı ve barakanın önündeki meydana girdik. Baraka bomboş olduğu halde, sopalı Ukrayna polisleri bizi hemen içeri sokmadılar. Yarım saat sonra, aralarında biri, örme kamçısını çizmelerine vura vura bize ştalagın talimatnamesini okudu:

"1. Her esir, günde elli gram ekmek, yarım litre su ve yarım litre "çorba" alacak, 2. Kampın tellerine beş metreden fazla yaklaşılmayacak. Tellere yaklaşan esirlere kulelerden Alman askerleri ateş edecekler. 3. Akşam, saat yediden sonra barakalarda konuşulmayacak. Ses duyulan barakalara gene kulelerdeki Alman askerleri ateş edecek-

ler. 4. Karanlıkta ateş yakmak, sigara içmek yasaktır. Emre uymayanlara kulelerdeki Alman askerleri ateş edecekler."

Bundan sonra, polisler baraka kapılarını açıp bizi içeriye soktular. Karanlıkta hiçbir şey göremiyordum. Biraz sonra gözlerim karanlığa yavaş yavaş alıştığından üç kat tahta ranza gördüm. Ranzalarda her katın arası yarımşar metreydi. Üçüncü katla baraka tavanının arasında da yarım metre boşluk vardı. Pencere yoktu. Aydınlık içeriye yalnız tahta deliklerinden veya aralıklarından giriyordu.

Ranzaların alt katları hemen zaptedilmişti. Ben üçüncü kata çıktım. İki saat sonra, barakaya ikinci bir grup esir daha geldi ve akşama yakın üçüncü grup da gelince barakanın içi öyle bir kalabalık oldu ki, birçok esir sabaha kadar kapıların yanında ayakta durdular. Ertesi gün onlar da kendilerine yer bulup yerleştiler. Yavaş yavaş kendime geldim. Konuşmalardan Uman'da eski tuğla fabrikasının "Şuşilka"*larında bulunduğumuzu anladım. Geçen gece içinde yattığımız o çukurdan, harbden önce tuğla veya kerpiç yapmak için toprak çıkarılmış. Almanlar, Uman kampına gelen esirleri evvelâ o çukurda yatırırlar, sonra sağlık durumlarına göre, ayrı ayrı barakalara dağıtırlarmış. Karşı karşıya olan 1 ve 2 numaralı barakanın esirleri en talihlileriymiş. Çünkü Almanlar onları her gün hizmete götürürlermiş. Şehir kenarında yol inşaatında çalıştırıyorlarmış. Çalışmaya gitmek üzere sokaklardan geçen Ukrayna kadınları, esirlere ekmek ve sigara atarlarmış.

Hep biribirine benzeyen aynı ışıksız, dertli günlerimiz başladı. Açlık kadar yalnızlık, yalnızlıkla beraber ümitsizlik duyuyordum. Barakalarda, dilimden anlar, kendi di-

* Şuşilka: Tuğla, kerpiç kurutulan meydanlar.

nimden kimse yoktu. Bir yandan da, zamanla hem açlığa, hem yalnızlığa alışıyordum. Saatlerce sırtüstü yatıyor, tahta aralarından gözüken kurşunî bulutlara, renksiz gökyüzüne bakıyordum. Bir gece iki kişi astılar. İkisi de yaşlıydı. Yaşlılar gençlerden daha cesaretli oluyorlar galiba. Ayaklar yerden kesilmiş, boyun kementle can vermek dile kolay! Onların ölümünden sonra, tahta aralarından bakarak uzun uzun ölümü düşündüm. Kampın dikenli tellerine beş metreden fazla yaklaşacak olursam, birkaç dakika içinde bir Alman kurşunu.. Titredim.. Bir daha da ölümü düşünmedim.

Kış erken ve birdenbire bastırdı. Bir gece şiddetli soğuk oldu ve ertesi sabah başlıyan kar, bütün gün lâpa lâpa yağdı. Dizlerim sakalımın altında, tostoparlak olmuş yatıyorum. Ayak parmaklarım öyle üşüyor ki!.. Zehir gibi soğuk bir yandan, bitler öte yandan, sabaha kadar göz kırpturmıyor insana. Bitler o derece çoğaldı ki, yukarı katlarda yatan esirler enselerinden avuç avuç alıp aşağıya atıyorlar. Her gün ölüm her gün kavga; günler birbirinden korkunç! En ufak şeyler için esirler boğaz boğaza geliyorlar. Bir akşamüstü, karanlıkta bir çığlık koptu:

— S..çtı! S.çtı bu Yahudi!..

Ses öyle müthişti ki, bütün baraka ayağa kalktı. Ben daha orada ne olduğunu anlamadan ikinci bir ses duyuldu:

— Vur, kahpe evlâdına! Vur Yahudi'ye!...

Aşağıda hemen bir kalabalık toplandı.

Yukarı katlardaki esirler durmadan bağırıyor, aşağıdakilere emirler veriyorlardı:

— Gebertin Yahudi'yi!.. Boğazlayın! Öldürün!.. Kurtulsun Rusya. Çektiklerimiz hep Yahudiler yüzünden. Gebertin Yahudi'yi!...

Yahudi sahiden Yahudi miydi, bilmiyorum. Aşağıda gözleri dönmüş, kudurmuş insanlar, yakası açılmadık kü-

fürlerle birini tepeliyorlardı. Bütün bu vahşi haykırışmalar arasında garip, ince bir sesin, cellâtlarına yalvardığı ara sıra duyuluyordu:

— Lütfen!.. Lütfen!.. Hastayım... Acıyın...

Fakat bir kere karar verilmişti!

— Boğazlayın!

— Gebertin pisi!

— Gebertin Yahudi'yi!...

"Yahudi" yarım saat ayaklar altında ezildikten, tekmelendikten sonra, dışarı atıldı. Barakada gene sessizlik oldu. Derin iniltiler, kısık kısık öksürmelerden başka bir şey duyulmuyordu. Ertesi günün sabahı, "Yahudi"yi kapının dışında, dizleri göğsünde, kaskatı kesilmiş buldular. Biçare, akşam yediği tekmelerden mi ölmüştü; yoksa soğuktan mı donmuştu, bilmiyorum. Cesedini meydanın orta yerine çektiler ve iki gün iki gece orada, karların içinde kütük gibi yattı. Üçüncü günün sabahı yok oldu.

Barakanın bir köşesinde hastalar yatıyor. İsler, dumanlar gerisindeki o insanlar nasıl yaşıyorlar, akıllarından neler geçiyor bilmiyorum. İri iri gözlerini bir noktaya dikmiş susuyorlar hep. Gözlerinde sanki bütün dünyanın faciaları toplanmış. Ağız açmıyorlar, kımıldamıyorlar. Bir inilti olsun gelmiyor o köşeden. Ara sıra ellerini değnek gibi olmuş bacaklarının arasından çıkarıp ağızlarına götürüyorlar; ya bir tahta parçasını, ya bir çöpü, belki de bir taşçığı saatlerce kemiriyorlar. Onlar başka bir dünyanın insanları ve başka türlü yaşıyorlar. Ama gene de hayat onları rahat bırakmıyor, onları eziyor. Her gece uluyarak, tahtaların arasından barakaya sokulan ölüm, onların birkaçının canını almadan gitmiyor.

Ölülerin başına hemen aç sırtlanlar gibi insanlar üşüşüyorlar. Üstlerinde, başlarında ne varsa alıyor, soyup soğana çeviriyorlar. Ölüler soğuğu duymaz çünkü onların ayakları bizim ayaklarımız gibi üşümez! O vücutlar hiçbir

işe yaramıyor artık! Kara enselerinden, kirli saçlarından bitler bile kaçışıyor. Bazan, hastanın öleceğini hissederek, etrafına daha saatlerce evvel toplanıp, kedi gibi sabırla, hastanın gözleri içine baka baka, canın çıkmasını bekliyen, gözliyen, hattâ biçarenin başucunda esvabı için boğuşanlar bile oluyor.

Kış da Almanlar kadar zalim! Acı rüzgârlar bütün gece barakalarda oluyor. Bazan rüzgârın kesileceği tutuyor ama soğuk devamlı, sonsuz. Bazan ayaklarıma, vücuduma kâğıtlar sarıyorum. O zaman da soğuğu kırılmış bulan bitler beni daha fazla rahatsız ediyorlar. Kâğıtla tenim arasındaki bitlerin hareketini duyuyorum. Bitler soğuktan daha eziyet verici. Nihayet kâğıtları torbama saklıyor, toparlanıp dizlerimi sakalımın altına soktuktan sonra, titriyorum. Uyumaya çalışıyor, uyuyamıyorum. İki ayağım iki buz salkımı sanki. Uyuyamıyorum. Uyanıp gene titremeye razıyım, bir saatçik olsun kendimden geçeyim. Uyurken ölmeğe bile razıyım. Tek uyuyayım. Kendi kendimi uyutmak yollarını araştırıyorum. Hayalimde gürül gürül yanan bir soba canlandırıyorum. Kendi kendime:

— Sadık, sen o sobanın yanındasın, sen üşümüyorsun. Sobanın yanında insan üşümez, diyorum.

Kendi kendime yaptığım bu telkinlerin azıcık faydası dokunur gibi oluyor. Devam ediyorum:

— Sadık, sırtında bir kürk var senin. Sen üşümüyorsun. Uyu, uyu... Sobanın yanındasın, üşümüyorsun. Sırtında kürk var. Kürkünü başına çek, uyu...

Gözlerimin önüne Mustafa geliyor. Mustafa 2 numaralı barakada sobanın başında oturuyor. Ben de Mustafa'nın yanında oturuyorum. Bana ekmek uzatıyor. Rüya mı görüyorum? Hayır, rüya değil, uyuyorum... Sağıma dönüyorum. Mustafa nerede? Bütün vücudum buz gibi. Uyuyamıyorum... Sırtımda, yırtık, bitli bir gömlekten başka bir şey yok. Sırtımda kürk nerede? Niçin kendimi

aldatıyorum? Gömleğimi çıkarıp ayaklarımı sarmak istiyorum. Ayaklarımı sarsam sırtım çıplak kalacak... Gene Mustafa'yı düşünüyorum. Nerededir acaba? Öldü mü, kaldı mı? Ben onu düşündüğüm gibi, barakaların birinde, belki şimdi o da beni düşünmektedir. Vurmadılarsa sağdır. Vücutça benden sağlamdı. Belki, Almanlar onu 2 numaralı barakaya yerleştirdiler. Vücutça benden sağlamdı. Bu zamana kadar ben açlığa dayandım... O da sağdır... 2 numaralı barakadadır. Niçin ben de 2 numaralı barakada değilim. Bu cehennemden ne zaman kurtulacağım?... Hastaların yattığı köşeden, derin iniltiler geliyor. Ah, o iniltiler... Yarın, elimde elli gram ekmek, üçüncü kata çıkamıyacak olursam, ben de gidip o köşede yatacağım. Yarabbim! Bana öyle bir ölüm verme!... Dışarda rüzgâr uluyup duruyor.

Sonra uyudum galiba. Uyandığımda rüzgâr susmuştu. Barakada derin bir sessizlik vardı. Sabah oluyordu. Rüzgâr, başımın üstündeki tahtaları koparmış, epeyce geniş bir delik açmıştı. Ayağa kalkınca başımı barakadan dışarda buldum.' Dışarda her yer bembeyaz. Barakanın arasından geçen yolda ayak izleri görüyorum. Bu kadar erken, kampta kim dolaşır? Ya polis, ya da aşçı... 2 numaralı barakanın kaplamasından çıkan soba borusundan siyah bir duman kıvrılarak baraka damlarına, beyaz yola çöküyor. Daha erken. Etraf sessiz. Bir mezarlık sessizliği... Kimse beni görmüyor. Başım barakanın damının dışında; esirlikte, hürriyete hiçbir zaman bu kadar yakından bakmadım. "Kaçsam" diye düşünüyorum. Ellerim, dizlerim titriyor. Damdan atlarsam, yoldayım demektir. Dam alçak, kar kalın. Dizlerim, ellerim durmamacasına titriyor. 2 numaralı baraka öyle yakın, öyle yakın ki. Bütün vücudum da, başım gibi barakadan dışarı çıkmak istiyor.

— Kaçsam!...

İçimden bir ses, kendi sesime benziyen bir ses cevap veriyor:

— Kaç!

— Görürlerse?

— Kimse görmez, kaç!...

— Tutulursam?...

— Fırsat buldun, kaç!..

— Nereye?..

— 2 numaralı barakaya... Belki Mustafa'yı bulursun orada...

— Daha erken... Kampın içinde Alman askeri yok. Her baraka kapısının önünde Ukrayna polisi bekliyor. Dillerini biliyorsun. Yalvarır yakarırsın... Ağlarsın. Barakada kardeşim var dersin. Halden anlar... Neden anlamasın?.. Belki, aşçıyım dersin, bir yalan uydurursun. Bir çare bulunur. Bu barakada ölümden başka ne var?.. Kaç!...

Barakanın damındayım. Karar verdim. Artık geri dönmek yok. Damdan yola atlıyorum. 5 numaralı barakanın önünde polis duruyor. Beni gördü mü acaba? Doğruluyor, ilerliyorum. Polisin yanından geçerken yüreğim ağzıma geliyor. Ama o ses çıkarmıyor. Yanından geçip gidiyorum. Polisin seslenmediğine seviniyorum. Dizlerim bile titremiyor. Her barakanın önünde bir polis... Ama hiçbiri bana aldırmıyor. Beni ya sıhhiye bölüğünden, ya da aşçı sanıyorlar galiba... Şimdi 2 numaralı barakaya yaklaşıyorum. Titremem de başlıyor. Kapının önünde bir polis var. Kaputunun yakası kalkık, kalpağının kulakları sakalının altından sıkı sıkı bağlı, elinde bir sopa, dudaklarında sigara, durduğu yerde sıçrayıp bana bakıyor. Yanına yaklaşmaktan öyle korkuyorum ki! Ama artık hangi barakaya gidersem gideyim, böyle korkmıyacak mıyım?

Geri, 5 numaralı barakaya dönersem? Hayır, hayır... Polisler delikten kaçtığımı anlarsa beni dayaktan öldü-

rürler... İlerliyorum. Ne demeliyim? Bir yalan atmalıyım. Polis benim kendisine doğru ilerlediğimi görüyor. Gözlerini bana dikmiş, bakıyor. Ne demeliyim? Korkuyorum. Dikenli tellerle çevrili 2 numaralı barakanın önünde meydana bakıyorum. Ayak izi göremiyorum. Barakanın içinde arı kovanının uğultusu gibi bir uğultu geliyor. Polise yaklaşıyorum. Yüzünde merhamet izleri araştırıyorum. Kırmızı yüzü, bir kuklanınki gibi, duygusuz görünüyor. Burun deliklerinden, kalın dudaklarının arasından sigara dumanına karışık buhar çıkıyor. Ben sessizce, sersem gibi gülümsiyerek onun yüzüne bakıyorum. Ansızın dudakları arasındaki sigarayı yere tükürüp bana yaklaşıyor:

— Ti kudıi galupçik?

Susuyorum "Galupçik" kelimesi beni ümitlendiriyor. Ne demeliyim? Yalan mı söylemeliyim? Hayır. İyi bir insana benziyor. O da yürek taşıyor. Beni anlar. Yalvarıyorum:

— Ben... Ben, beşinci barakadan... Bu barakada ağabeyim var... Lütfen! Lütfen, polis efendi...

Cevap vermiyor, çirkin çirkin gülüyor, yalnız. Ayaklarına kapanıp daha yalvarmak istiyorum. Polis, yola çıkarak beni yanına çağırıyor:

— Apoydi somnoy galupçik, poydi...

Yanına gidiyorum ve o önde ben arkada ştalagın kapılarına doğru ilerliyoruz. Beni nereye götürüyor, bilmiyorum; düşünmüyorum bile... Paçavralar sarılı ayaklarımı sürükleye sürükleye, arkasından gidiyorum. Belki, 2 numaralı barakaya beni bir başka kapıdan sokacak? Kim bilir?... Belki?... Kampın büyük, dikenli tellerle sarılmış kapılarına yaklaşıyoruz. Kapının önünde silâhlı Alman nöbetçi dimdik duruyor. Polis, askerin yanına gidip bir şeyler söylüyor, elleriyle işaretler yaparak bir şeyler anlatıyor. Sonra beni yanına çağırıyor. Nöbet tutan asker,

kapıları açıp polisle beni kamptan dışarı bırakıyor. Şimdi ştalagdan çıkmış bulunuyoruz. Sağa dönüp dört köşe, alçak, ahşap bir evciğe doğru ilerliyoruz. Bu herif beni nereye götürüyor?... Nereye götürürse götürsün; 5 numaralı barakadan daha fena yere götüremez ya!... Etrafta ses yok. Evciğe yaklaştıkça içime bir korku düşüyor. Küçük evin kapısının önündeyiz. "Allah'ım, sen âciz kuluna kuvvet ve cesaret ver! Allah'ım sen beni koru!" diye, içimden dua ediyorum. İçeri giriyoruz. Dört köşe bir oda. İki duvarının önünde, kara battaniyeler örtülü altı yatak. Orta yerde bir soba. Pencereye yakın, uzun bir masa. Masanın başında beş polis oturmuş iskambil oynuyorlar. Aralarında, arkası bana dönük, Alman üniformalı biri de var. Beni getiren polis, üniformalının yanına gidiyor, ben ayakta, kapının yanında duruyorum. Masa başındaki Ukraynalı polisler, tek bir insanmış gibi, hepsi birden bana bakıyorlar. Polis, üniformalıyla konuşurlarken aralarından biri:

— Haydi, hazırlan Fedya; çavuş sana iş verecek, diyor.

— Hepsi birden gülüyorlar. Niçin? Daha bilmiyorum. Sonra, içlerinden biri ayağa kalkıp bana yaklaşıyor. On dokuz, yirmi yaşlarında bir genç. Yüzü köy kızlarını hatırlatıyor. Öyle güzel. Çevresi biraz kırmızımtırak yeşil gözleri, yılan gibi bakıyor. Genç polis, üniformalıya dönerek soruyor.

— Kaç tane, herr feldfebel?

— Yirmi beş taneye dayanır mı? diyor.

Genç polis kaba etlerimi tutup sıkıyor:

— Dayanır... Epey etli.

Bunun mânâsını daha anlamıyorum. Beni getiren polise, babasına bakan evlât bakışlariyle bakıyorum. Belki beni kurtarır.

Masa başındaki polisler yavaş yavaş ayağa kalkıp yataklarına gidiyorlar. Üniformalı, sessiz, hareketsiz oturu-

yor. Biraz sonra, beyaz yakasının içinden, kaplumbağa boynu gibi çıkan, ince, uzun boynunu çevirip yüzüme bakınca; gözlerinin bütün korkunç mânâsını kalbimde duyarak titriyorum. Birdenbire yerinden fırlıyor; birkaç saniye içinde köpüklü dudaklarından, bilmem kaç türlü ses, çığlık çıkıyor. Genç polis beni tekmeliyerek masanın yanına götürüyor; Alman kudurmuş köpek gibi durmadan havlıyor. Gözleri, bütün yüzü öyle korkunç ki, "Barakadan barakaya geçmek isteyişim küçük bir şey; ben herhalde daha büyük bir suç işlemiş olmalıyım" diye düşünüyorum. Alman, ansızın kızdığı gibi ansızın susuyor. Gidip yataklardan birinin kenarına oturuyor, bir sigara yakıyor. Genç polis, masadan demir çubuğu alırken arkama bir tekme daha vurarak bağırıyor:

— Pantolonunu çıkar! Domuz...

Bir an korkar gibi oluyorum, ama hemen arkasından ellerimde, ayaklarımda nereden geldiğini anlayamadığım bir kuvvet duyuyorum. Af dilemiyeceğim! Boğazlasın, öldürsün, ne yaparsa yapsın, yalvarmayacağım... Genç polis artık her emrini tekmeyle veya yumrukla veriyor:

— Masaya yaklaş!

Titriyorum, fakat ayaklarımda o kuvveti daha hâlâ duyuyorum. Pantolonumu dizlerime kadar indirip masanın üstüne yüzükoyun uzanıyorum. Masanın ucunu, koparacakmışçasına sıkıyorum. Korkuyorum ama ne dayaktan, ne de ölümden; bu insanlar arasında ölürsem diye korkuyorum. Dayaktan sonra 5 numaralı barakaya gidip hastaların arasında can vermek istiyorum. Onların arasında ölmek kolay, rahat olacak gibi geliyor bana. Gözlerim kapalı, 5 numaralı barakanın köşesinde can çekişenleri görüyorum. Onların arasına karışmak, onlarla ölmek istiyorum. Onlar Allah'ın talihli kulları. Niçin ben aralarında değilim? Polisin dayağa başlamasını, bir an önce dayak yemeyi istiyorum.

Ansızın bir ses duyuluyor, etlerimde bir yanma... Ateş gibi bir şey...

— Bir-r-r...

Her vuruşu zalim yüreğinden kopan bir sesle sayıyor...

— Üç... Beş... Altı...

Ben içimden:

— Allah'ım!... Allah'ım!... Bana gayret ver, diye yalvarıyorum, iki elim, iki kerpeten halinde masanın ucunu sıkıyorum. Kaça kadar saydı bilmiyorum. Nihayet:

— Kalk diye haykırdı. Ellerim boşandı. Masadan inerken yere yıkıldım. Masanın ayağını tutup doğrulmak istediğim zaman, iki gözümün ortasında sanki bir şimşek çaktı. Bir an kendimden geçmişim galiba. Bir sis perdesinin gerisinden hainin alev saçan gözlerini görüyordum. Yataklara oturmuş polislerin arasından bir ses duyuldu:

— Davolno Fedya! Ubyoş.. Ubyoş...

Alman ayağa kalkarak, polislere bir şeyler söyledi, polisler bir ağızdan cevap verdiler. Çavuş, askıda asılı duran tabancalı kemerini takıp odadan çıktı. Polisler, "çavuşun peşinden yürü" diye emrettiler. Titriye titriye odadan çıktım. Alman önde, ben arkada, karları küreklenip açılmış dar bir yolda yürüdük. Alman, sesini çıkarmıyor, benimle ilgilenmiyordu. Bazan peşinden geldiğimi unuttu mu acaba diye kendi kendime soruyordum. Ara sıra dizlerimin üstüne düşüyor, yere yıkılıyor, yaralarıma dokunmasın diye pantolonumu tutarak, Alman'ın izinden köpek gibi ilerliyordum. Nereye gittiğimizi bilmiyordum. Kampa gitmediğimiz belliydi. Ştalag epeyce uzakta kalmıştı. O muazzam çukurun kenarından ilerliyorduk. Alman ara sıra elini arkasına götürüp tabancasını tuttukça, beni çukurun başında öldürecek sanıyordum. Gene de korkmuyordum. Ölümü öyle hakir görüyordum ki, nasıl öleceğimi bile düşünmüyordum.

Şimdi çukuru solumuzda bırakıp sağlam bir binaya doğru ilerliyoruz. Burası ştalag kumandanlığı. Binanın önünde genç Alman askerleri dolaşıyorlar. Beni kumandanlığa mı götürüyorlar? Korkmaya başlıyorum. Genç askerlerin yanından geçiyoruz. Arkamdan kahkahalarını işitiyorum. Binanın gerisinden tüfek sesleri geliyor. Beni ölüme mi götürüyor?.. Hayır. Sola dönerek muntazam görünüşlü başka bir binaya doğru ilerliyoruz. Kumandanlık binasının gerisinden hâlâ tüfek sesleri geliyor. Ama önümüzdeki binaya yaklaştıkça ölümden uzaklaştığımı hissediyorum. Dört köşe, yüksek, beton, mükemmel bir yapı. İçindeki sessizlik insanın kalbine işliyor âdeta. Penceresiz, bacasız, dümdüz damlı, büyük demir kapılı bina insanın oturması için yapılmışa benzemiyor. İçine girmekten korkuyorum.

Ama girmiyoruz, Alman, binanın yanında yürüyor, bir an durup gözlerimin içine sert sert baktıktan sonra, binanın bodrumuna götüren taş merdivenlerden iniyor. Öksüz bir çocuk gibi, Alman'a bakıyorum. O ise hep sert, hep korkunç. Demir kapı gıcırdayarak açılıyor, arkamızdan kapanıyor. Enseme düşen ağır bir şeyin altında yere yıkılıyorum.

Gözlerimi açtığımda kendimi bir zindanda buldum. Belki biraz sonra Alman gelir, zindan kapısını açar diye bekledim. Saatler geçti, gelen giden olmadı. Tavanından tıp tıp su damlayan rutubetli zindanda, başım avuçlarımın içinde düşünmeye başladım. Kendi kendime: "Bu son artık" diyorum. "Buradan çıkmak yok artık." Bir an gözlerimin önüne, çene altından topuklarına kadar uzun entarisiyle, elinde bir kılıç tutan annem geldi. Sonra entarisi de, yüzü de bembeyaz oldu ve benden uzaklaşıp yavaş yavaş gözden kayboldu. Rüya mı görmüştüm. Bilmiyorum. Bundan sonra ne annemi, ne yurdu, ne de Mustafa'yı düşündüm. Soğuk ve açlık bütün benliğime

hâkim oldu. İliklerime, beynime işledi. Saatlerce gürül gürül yanan bir soba, sobanın üstünde bir ibrik görüyor, ibrikte kaynayan su sesini işitiyordum. Böyle zamanlarımda, kimsenin gelip beni rahatsız etmesini istemiyordum. O günler o zindanda, beni ayakta tutan, hangi esrarlı kuvvetti? Neydi? O soba ve üstünde kaynayan su muydu?... Zindanda kaç gün kaldım, bilmiyorum. Günün birinde kapı gıcırdayarak açıldı ve karşımda korkunç Alman'ı gördüm. Eğelenen demirin çıkardığı sese benzer bir ses dişleri arasından döküldü:

— Her-ra-aus!

Doğruldum. Tekrar:

— Herraus!

Hayata mı, ölüme mi? Hiçbir şey bilmeden, kapıya doğru sürüklendim. Taş merdivenleri çıktım ve gene o önde ben arkada kampa doğru ilerledik.

Alman çavuşunun benden nerede, nasıl ayrıldığını pek iyi hatırlamıyorum. 5 numaralı barakada, hastalar köşesinde buldum kendimi ve hemen yattım. Saatler mi, yoksa günler geçiyor, bilmiyordum. Bir gün birkaç kişi, hastaların arasında bir müddet dolaştılar. Sonra yanımda durdular. Beni kaldırarak sedyeye koydular. Biri, eğilerek, kulağıma bir şeyler söyledi. Anlamadım, ama itiraz da etmedim. Beni, sedye içinde barakadan çıkardılar. Nereye götürdüler, ne kadar zaman sonra bilmiyorum; yatağı battaniyeli, pencereli, sobalı, ılık bir odada kendime geldim. Gözlerimi açtığımda, rüya görüyorum sandım. Bir sis perdesinin gerisinde hâlâ zindan duvarları duruyor; tavanından tıp tıp su damladığı duyuluyordu. Birden kapı açılarak, içeri biri girdi!

— Ulan, seni iki günden beri barakalarda araştırıyordum, diye bağırdı.

Yanıma yaklaşınca, daha yavaşça sordu:

— Ne yaptın?.. Ne hale gelmişsin!...

Yüzüne dikkatle baktım. O yüzü, o gözleri bir yerde görmüştüm. Ama nerede. O sözlerine devam ediyordu:

— Alman'ın seni hapsettiğini bana bir polis haber verdi. Çok eziyet çektin biliyorum. Ama merak etme... Canını kurtardın ya...

Raftan bir bohça alarak yatağa attı.

— Soyun da bu esvapları giy. Merak etme... Sen beni daha tanımadın galiba. Çukurdan çıktığımız sabah seninle konuşan Ermeni'yim ben. Şimdi hatırladın mı?.. Çay iç, ekmek ye. İki üç gün benimle kal. Seni ayağa kaldıracağım. Sonra da bir iş vereceğim. Çalışır kendini kurtarırsın. Kırımlısın sen... Senin mahvolmanı ister miyim?...

Şüphelenerek:

— Nasıl iş? dedim.

— Merak etme... Ben doktorum; ama benim doktorluğum burada, barakadan barakaya dolaşıp hastaların arasında ölü bulmağa yaradı yalnız.. Sen de ölüleri çukurlara taşır, bu iş için elli gram ekmek alırsın. Kendi payın da elli gram; hepsi eder yüz gram. Fena mı?

Sigara yaktı, çıktı. Odada yalnız kaldım. Uzun zaman Ermeni'yi düşündüm. Benimle daha konuşmasını, yurttan bahsetmesini istiyordum. Ama o konuşmuyordu. Bir akşam, battaniyesini başına çekmeden:

— Yarın sabah polisler on esiri kampın dışında hastaneye götürüyorlar. Sen de onlarla beraber git. Hastanede bin türlü hastalık var. Tifo, verem, dizanteri... İnsanlar sinek gibi ölüyorlar. İş çok orada... dedi. Bir şeyler sormak istedimse de o, battaniyesini başına çekerek uyudu. Ertesi sabah erkenden, hastaneye gittik. İki katlı, dört köşe bir bina. Vaktiyle mektepmiş. Şimdi etrafı dikenli tellerle çevrilmiş. Avlusunda, ötede beride karların içinde sedyeler duruyordu. Bizi hastaneye getiren polis, kapının yanında durup haykırdı:

— Haydi, yiğitler, sedyelere! Bu akşam, her birinize yüzer gram ekmek vereceğim. Çorbà da.. Haydi, sedyelere! Sedyelere!...

Bizim yiğitler öyle seviniyorlar ki!.. Hastane kapılarından sedyelerle ölü çıkarıyorlar. Ölülerin hemen hepsi yalınayak, birçoğu gömleksiz, ağızları açık, ince bileklerinin ucundaki sarı elleri sedyelerden aşağı sarkmış; kapılardan sessizce çıkıp hastanenin yakınındaki bir ormanın eteğine doğru ilerliyorlar.

İçeri giriyoruz. Sıhhiye bölüğünden bir esir, koridorda bize yol gösteriyor. Odalardan, acı acı hasta iniltileri geliyor. Kapılardan birini açıyoruz. Dört köşe soğuk bir oda. Orta yerde sekiz on ölü... Sıhhiye bölüğünden esir kumanda veriyor:

— Haydi, çabuk! Bunları temizleyin! Çabuk geri dönün ama!

Ormanın eteğinde, yeni kazılmış, derin çukurlar var. Daha uzakta bir alay esir başka çukurlar kazmakla meşgul. Ölüleri çukura, odun devirir gibi devirip geri, hastaneye dönüyoruz. Kimse konuşmuyor. Gök, renksiz, alçak... Yerle gök aynı yas tutar gibi. Dünya sessiz, sağır. Hayat kiminle beraber gidiyor? Ölülerle mi, yoksa ölüleri çukurlara taşıyanlarla mı?...

O gece, hastane avlusunda, küçük bir barakada uyuduk. Ertesi gün gene de akşama kadar çukurlara ölü taşıdık. Akşama doğru polisler, ölülerin azaldığını, sedyecilerin, lüzumundan fazla olduğunu ve çoğumuzu, geri, ştalaga götüreceklerini anlattılar. Ben kaldım. Daha göreceklerim varmış!

Tam bir hafta sonraydı, ölülerin konduğu odaya girmiştik. Orta yerde sekiz on ölü vardı. Çoğu yüzükoyundu. İki tanesi de çırılçıplak. Kapının yanında uzun boylu, koca kafalı, sakallı bir ölü sırtüstü yatıyordu. Yüzünü

siyah, uzun saçları tamamiyle örttüğünden, göremiyordum. Ama o ölü, sıkılmış yumruklariyle öyle bir vaziyette yatıyordu ki, cansız vücudunda bile bir kuvvet var gibiydi. Gördüğüm bunca ölüden bambaşka bir ölüydü. Hiçbirine benzemiyordu. Onu kollarıma alarak yavaş yavaş, bir yerini incitmeden, sedyeye yatırmak istiyordum.

Diz çöktüm. Yüzünü açmak için elimi saçlarına götürdüğümde alnımda buz gibi terler birikti. Gözlerimin önünden, sevimli bir yüz gelip geçti. Ona benziyor... O mu acaba?... Saçlarını kaldırdım, yüzü meydana çıktı.

— Allah'ım!... diyebildim.

Kendime geldikten sonra, buz kesilmiş yanaklarından öptüm, öptüm; başımı başının yanına koydum, ben de Mustafa gibi, derin dipsiz karanlıklar içinde kaldım.

— Mustafa, Mustafa! Aç gözlerini Mustafa! Niçin dudakların kıpırdamıyor, Mustafa?...

Yavaş yavaş başımı kaldırdım. Sedyeci arkadaşım, bana acıyarak bakıyordu. Kapının gerisinde sıhhiye bölüğünden esirin sesi duyuldu:

— Temizleyin! Temizleyin! Haydi, çabuk olun!...

Odaya başka sedyeciler girdi. Mustafa'nın vücudunu yavaşça sedyeye yatırdık ve sedyeci arkadaşım önde, ben arkada odadan çıkardık. Alçalmış gök, boz bulanıktı. Lâpa lâpa yağan kar, yerle göğü birbirine bağlamış gibiydi. Yaşlı gözlerimi Mustafa'nın yüzünden ayıramıyordum. Karlar, çiçeğe konan bal arıları gibi, Mustafa'nın siyah, uzun saçlarına, sakalına konuyordu. Yüzünün bütün sertliği gitmişti. Bizler için sakladığı sevgi, içinden çıkıp yüzüne vurmuştu sanki. Şimdi yüzünde o sevgiyle benden uzaklara, uzaklara gidiyor, Osman'ın, Halil'in, Cevdet'in dünyasına gittiğini bilir gibi, sevinçli görünüyordu.

— Mustafa, Mustafa!... Başımı başının yanına koysam; seninle beraber senin dünyana gitsem. İçimden:

— Dayan, Sadık, dayan, diyen bir ses geliyor. O sesin benim sesimden çok, Mustafa'nın sesi olduğunu hissediyorum.

Etrafa ağır, dertli bir akşam çöküyor. Çukura yanaşıyoruz. Yurdumun aziz evlâdına son defa olarak bakıyorum.

— Elveda, Mustafa, elveda...

Çukura indirirken, beyaz elleriyle, içimi, canımı, bütün varlığımı çekiyor sanki.

— Allah'ım, sen, sana sadık kulunu unutma!...

Çukura atlıyorum. Şimdi, birçok ölü arasında Mustafa'nın vücudu da öteki vücutlara benziyor. Kivograd-Uman yolunda bana emanet etmiş olduğu, içinde Ayşeciğinin saçları bulunan muskayı cebimden çıkarıp göğsüne koyuyorum... Birbirimizden ayrılıyoruz.

Ertesi günün sabahı, ormanın eteğine baktım. Dün akşam, Akmescitli Mustafa Onbaşı'yı indirdiğimiz çukuru esirler toprak atıp kapatmışlar. Kar, bütün gece durmadan yağmıştı. Her yer ıssız, sessizdi.

Aynı gün, polisten beni geri, kampa götürmesini istedim. Razı oldu. Yol boyunca, Mustafa'yı, Kivograd-Uman yolunu, Halil'i, Cevdet'i, Osman'ı, Enver'i düşündüm. Bazan polis bana bir şeyler söylüyordu ama duymuyordum bile. Kampa yaklaşırken bir an, 5 numaralı baraka, gözlerimin önünde bütün dehşetiyle belirdi. Ama ne yapsam boştu. Alnıma ne yazıldıysa görecektim...

Kampa girdik. Barakaları ikiye ayıran geniş yoldayız. Hastanede aldığım yüz gram ekmek torbamda, torbayı koltuğumun altına sıkıştırıyorum. Artık ben önde, polis arkamda ilerliyoruz. 2 numaralı barakaya varmadan, polis, yanıma gelip elimden tutuyor:

— Benimle gel.

— Nereye?

— 2 numaralı barakaya.

Polise inanmıyorum. Beni Alman'ın yanına götürecek, dayak attıracak sanıyorum. Bu sırada, 2 numaralı barakanın kapısı önündeki polis:

— Hangi barakadan? diye haykırarak soruyor

— 2. Görmüyor musun? Herif işçi...

Kapı açılıyor, 2 numaralı barakanın avlusuna giriyorum. Biraz sonra başımı çevirip beni getiren polise bakıyorum. Geniş adımlarla ştalagın kapılarına doğru gidiyor...

8

Roma, 22.7.1946

KARDEŞİM Sadık,

Epeydir senden haber alamadım. Üçüncü mektubumu yazıyorum. Bu mektubuma da cevap vermezsen çok kızacağım. Bazan, Roma'dan ayrıldı mı acaba, diye düşünüyor; merak ediyorum. Roma'da mısın? Niçin iki satır bir şey yazmıyorsun? Bu mektubum, mülteciler kampında yazdığım son mektup olacak galiba. Mültecilerin bir kısmı orman işlerinde, bir kısmı şehir fabrikalarında iş buldu. Önümüzdeki bir, iki hafta içinde, sana evvelki mektuplarımda bahsettiğim o iki Zaparojyalı Rus'la ben kamptan ayrılarak bir çiftlikte yerleşmek niyetindeyiz. Çiftliği bir ay önce, üç arkadaş kiraladık. Kim bilir ne zamandan beri işlenilmemiş; evinin damı uçmuş, taş yığını haline gelmiş. Yıllardır, kızgın güneşin altında kasıp kavrulmuş bu kuru çiftlikte bizi rahat bir hayat beklemiyor elbette. Bu fakir topraklara bakıp bizim topraklarımızı düşünüyorum. Bağlarımız, bahçelerimiz, sularımız, çayırlarımız, bana cennet gibi geliyor. Ama hayal karın doyurmaz. Derdimiz büyük, biliyorum. Hayatı olduğu gibi görmek ve korkusuz karşılamak da lâzım, değil mi. Sadık?.. Düşündük taşındık, karar verdik. Allah'ın yardımiyle iki hafta sonra kollarımızı sıvayıp o çiftlikte işe başlayacağız. Bizi bekleyen zorlukları biliyorsak da çocuklar gibi sevinçliyiz gene. İlk işimiz, evin duvarlarını, damını onarmak olacak. Eve yerleşince, etrafın taşını toprağını temizleyeceğiz. Haftada iki

gün mal sahibinin toprağında çalışıp kazandığımız parayla hayvan satın almayı tasarladık. Her şey düşündüğümüz gibi yolunda giderse, dört beş yıl sonra, hayalimdeki Kırım evinin eşi, beyaz, bahçe içinde bir evim olacak... Bundan sonraki mektuplarımda bu teşebbüsümüzden sana, daha uzun uzadıya bahsederim.

Sen nasılsın? Almanya'daki kardeşlerimiz ne haldeler? Hâlâ mülteci kamplarındalar mı acaba? Tirol'de, Alp dağları arasındaki o kampı hiç unutmayacağım. Ne fena günlerdi. Hâlâ korku içinde mi yaşarlar biçareler? Roma'dayken sana söylememiştim, şimdi yazayım:

945 Mayısının onuncu günüydü. O sabah İsviçre hududuna yakın bir yolda, Amerikalılar bizi kamyonlara doldurup kampa götürmüşlerdi. Kampın kapılarında dalgalanan Kızıl bayrakları görünce, boğazıma bir yumruk sokulmuştu. Yolda Amerikalılara dair fena şeyler işitmiştik ama inanmamıştık. Şimdi, kapılarda Amerikan bayrakları yanında dalgalanan Bolşevik bayrakları görüyorduk! Evet, biz korkuyorduk, Bu korkumuzuysa, Amerikalılar anlamıyorlardı. Emir var, kampa gideceksiniz diyorlardı. Kampa girmiş, barakaların arasından ilerleyip bir meydana gelmiştik. Meydanın ortasında büyük bir kalabalık toplanmıştı. İki Amerikan zencisi bir masa getirip kalabalığa yakın bir yere koymuşlardı. Bir şey olacak görünüyor ama ne olacağını kimse bilmiyordu. Biraz sonra masaya genç bir Amerikan subayı çıkarak kısa bir nutuk verip inmişti. Onun arkasından masaya, geniş omuzlu, süslü üniformalı bir Rus subayı çıkmıştı. Orada burada birkaç ses, çoğu kadın sesi duyulmuştu. Subaysa, bu sesleri işitmemiş gibi söze başlamıştı:

— Arkadaşlar!...

Fakat kalabalıktan biri:

— Ben senin arkadaşın değilim kerata! diye haykırmıştı. Başka bağıranlar da olmuştu:

— Baylar, de!

— Baylar, diye başla söze!

Subay aynı soğukkanlılıkla ve aynı sesle devam etmişti:

— Arkadaşlar!... Sizleri, güzel Sovyet yurdu bekliyor. Ana babalarınız, yavrularınız, memleketiniz bekliyor.

— Sibirya da!

Sese başka sesler katılmıştı:

— Sibirya!

— Sibirya!

— Salavki!

— N.K.V.D.!...

Dinleyicilerin öfkesi gittikçe artmıştı. Yüzlerce ağızdan, "Salavki", "Sibirya" kelimeleri çıkıyordu. Meydanda kaç kişi varsa, havada, subaylara karşı sıkılmış o kadar yumruk vardı. Ben de, herkesle beraber haykırıyordum. Herkes Ruslara düşmandı demek! Bayrakları gördüğümde ne kadar korktuysam, şimdi o derece seviniyordum. Bağrışma arasında, yanımda biri kapılarda dalgalanan kızıl bayrakları göstererek:

— Alınız aşağı! diye haykırmıştı.

— Yırt!

— Al aşağı!

Bayraklara doğru saldırmıştık. Binlerce insan taşmış bir dere gibi arkamızdan geliyordu. Biz kapılara tırmanarak bayrakları indirmiş, paramparça edip ayaklarımızın altına almıştık bile. Ben öyle coşmuştum ki:

— Yaşasın hürriyet! Yaşasın hürriyet! diye avazım çıktığı kadar bağırıyordum. Biraz sonra öfke dalgası yatışmıştı. Ama yüzleri daha sert insanlar, yerlere tüküre tüküre barakalara dönüyorlardı. Kapıların yanında tek başıma kalmıştım. Orta boylu, şişmanca, sarışın, şapkalı, deri ceketli biri yanıma yaklaşarak:

— Seni o kapıda uzaktan seçtim, demişti.

— İyi ya... Bayrakları al aşağı ettik, yırttık...

— Bir gün, derini yüzeceğim senin, kanına batırıp kızıl bayrak gibi o kapıya asacağım. Unutma ha!... Sonra uzaklaşmıştı. Aynı gün akşamı bizim yiğitler o adamın kim olduğunu bana

söylemişlerdi. Şişkof adlı bir komisermiş. Neyse... Meydan yavaş yavaş boşalmıştı. Barakaların kapılarında Polonya, Macar, Litvanya bayrakları dalgalanıyordu... Ve nasıl şaşmazsın, Sadık, kampın en kenarında yüksek dağ eteğindeki üç barakada, üç Türk bayrağı! Evet, Türk bayrağı!!... Bütün bayraklardan yüksekte, bütün bayraklardan şanlı, bütün bayraklardan güzel üç bayrak!... Türk bayrakları beni şaşırtmıştı. Evet, Türkler! Ama nasıl? Nereden? Hemen barakalara koşmuştum, heyecan içinde, Türk araştırıyordum. Üç baraka da ağızlarına kadar Türk doluydu Genç, ihtiyar, çocuk, kadın, hepsi Türk, bizim Türkler, Kırımlılar... Barakanın önünde, yamalı ama temiz gömlekli, koç boynuzları gibi burma, beyaz bıyıklı, Ali Amca diye çağrılan bir ihtiyar, bir grup genci etrafına almış, nasihat ediyordu:

— Kimin ağzından Rusça bir söz, bir kelime çıkacak olursa, gözünü patlatacağım onun; derisini yüzüp leşini gübreye gömeceğim... Anladınız ya! Amerikalı, kimsin diye sorarsa lâmı cimi yok! Türk'üm! Vesselâm. Amerikalı, nerelisin diye sorarsa gene lâmı cimi yok: Türkiyeli!... Eskişehirli, Ankaralı, Türkiyeli, vesselâm. Hem, barakadan çok uzaklaşmayın!...

Mülteci kampında deri yüzmek bana tabiî bir şey gibi geldi. O akşam, yatakta, hemşerim Hamza'ya açtım:

— Kampta, Rusların dostlarından çok düşmanları var. Korkuya ne hacet?

— Burası tehlikeli, Mehmet, dedi.

— Tehlikeli mi?

Bizim barakadan beş yüz metre ötede, aynı dağ eteğinde Rus Bolşevik kampı var. Hepsinin şapkasında kızıl yıldız, hepsi Bolşevik... O komiserin senin bayrak yırttığını görmesi iyi olmadı. Dikkat et, çok fena adammış.

— Derimi yüzüp kızıl bayrak gibi kapıya asacakmış...

— Pezevenk!...

— Bizim Türkiyeli olduğumuza inanıyorlar mı?

— Onlar, feleğin çemberinden geçmişler, Mehmet! Nasıl anladılar bilmem, kampa geldiğimizden beri, bizim Kırımlı olduğumuzu biliyorlar. O komiser Şişkof yok mu, her gün Amerikan kumandanlığına gidip, "Onlar Türkiyeli değildir. Hepsi Kırım Tatarı, hepsi Rusya'nın düşmanıdırlar. Bütün çoluk çocuklarıyla Ruslara teslim edilmelidir." dermiş. Biz burada korku içinde yaşıyoruz, Mehmet. Ruslar sabahtan akşama kadar barakalarımızın etrafında dolanıyorlar. Aramızda, Alman ordusunda askerlik yapmış üç delikanlımız var, ne yapıp ne edip onları yakalamak, kamplarına götürüp orada hesaplaşmak istiyorlar. Biz de, her barakada, gece gündüz nöbet tutuyoruz. Gençler bıçaklı. Ali Amca Ruslarla konuşmayın, kavgaya siz başlamayın, ama barakalara girip insan kaçırmak istiyecek, ya da kızlarımıza dokunacak olurlarsa, gebertin köpekleri diye emir verdi.

— Ee, bu hal daha ne kadar devam edecek?

Bilir miyim ben? Yardım sağlamak için, iki kişi İsviçre'ye, iki kişi Roma'ya Türk konsoloslarını görmeye gittiler.

İşte, Sadık, etrafımız düşmanla sarılı olarak o sevgili Türk bayrakları altında üç ay yaşadım. Ya Türklerin haberleri var mı acaba bizden?.. Kara Tatar, kamplarında çırpınıyormuş, bir avuç toprağı için ölüyormuş, kimin haberi olur? Avrupa'dasın, belki zaman değişir ve yolun Türkiye'ye düşer. O zaman gurur ve imanla:

— Dünyada, Türk bayrağı altında yaşamak şerefini kazanan bir millet varsa o da bu millettir, diyeceğine candan inanırım.

Komiser Şişkof beni rahat bırakmadı. Tatarlar Mehmet'i Ruslara teslim etmezse gece gelip barakalarınızı yakacağız diye mektup yazdılar. Bazan o çoluk çocuğun gözyaşlarına sebep benim diye düşünüyordum. Ne yapmalıydım? Yapılacak tek şey, kaçmaktı. Kaçtım. İki hafta, dağlarda, hemen hemen aç, vahşi bir hayvan gibi dolandım. Nihayet İtalya hududunu buldum ve geçtim. Gerisini iyi bilirsin. Şimdi, Amerika'nın cehennem güne-

şi altında, bu çiftlikte çapaya sarılıp yeni bir hayata başlıyorum. Allah, cümlemizin yardımcısı olsun.

Mehmet

***

Roma, 22.7.1946

Bir ay önce, Mehmet'in ikinci mektubuna cevap yazmağa karar vermiştim, gene yazmadım; yazamadım. Ne yapacaktım, neden bahsedecektim? Düşündüm ve bekledim; belki bir şey olur, dedim. Evet, belki bir şey, bir değişiklik olurdu. Bekledim... Bu sabah üçüncü mektubunu aldım. Hemen açıp okudum. Yazdıkları, niçin bilmem, beni hiç alâkadar etmedi. Belki, bu akşam doktoru göreceğim için. Kafamda hep doktor; doktorun soracağı sualler ve benim vereceğim cevaplar. Gece, rüyada gördüklerimi aklımda tutuyorum. Rüyalarını unutma demişti... Bu akşam başımın ağrısı belki biraz geçer. Geçerse oturup Mehmet'e mektup yazacağım. Beni unutmadığına teşekkür edeceğim.

***

Roma, 23.7.1946

Dün akşam doktor benimle tam bir saat meşgul oldu. Hep o söyledi, ben dinledim, içimden de hep sözüne itiraz ettim. Doktora emniyet etmelisin diyor, içinde derin bir korku var, diyor. Şimdi korku içinde yaşıyorsun, ama aldırma, diyor. Bunu bilmem kaçıncı defadır söylüyordu. Korkma, hayatı olduğu gibi kabul et, çalış, sevin, korkuların da geçer, diyor. Güzel, doğru sözler ama ben çocuk değilim ki! Başımın içindekilerle yaşıyamıyorum. İnsan yüzüne bakamıyorum.

Odadan beraber çıktık. Koridorda elimi sıkarken, güldük.

— Kız arkadaşın yok mu? dedi.

Birdenbire titredim. Geçen yıl Tirol'de Marya'nın mezarından uzaklaşırken titrediğim gibi titredim.

Doktorun muayenehanesinden daima ümitli çıkardım. Dün akşam bana ne oldu? Doktordan öyle nefret ediyorum ki! Uzun zaman gitmiyeceğim doktora. Ya yarın da böyle titrersem? Gece yatağa girmekten korkarsam? Dün, doktorun odasındayken gözlerimin önüne, geçen yıl, Tirol'de o barakada, Marya'nın yataktan aşağı sarkmış beyaz eli geldi. Doktor benimle konuşuyordu; bense, yalnız, Marya'nın elini görüyordum. Ya kendimi kaybedip doktora: "Ben öldürdüm, onu ben öldürdüm!" diye haykırmış olsaydım! Onu ben öldürmedim ki! Niçin böyle düşünüyorum, Yarabbim! O öldü, kurtuldu, ben de bu kara düşüncelerimden nasıl kurtulacağım?...

Ayrılırken, doktor:

— O esir kamplarında geçirdiğin hayatı iyice hatırlamaya çalış, önümüzdeki hafta bana anlatırsın. Böylelikle korkularının kökünü bulur, iyi etmeye çalışırım seni, demişti.

Susmuştum, cevap verememiştim. Otele dönerken paramın azaldığını düşünüyordum. Param bittikten sonra, doktorsuz nasıl yaşayacağım?... Mehmet'i ve mektubunu hatırladım. Güney Amerika'nın ıssız, vahşi ormanlarında çalışmak istiyor! Niçin ben, yalnız ben, ümitsiz, kolum kanadım kırık, sürükleniyorum? Mehmet'in mektubuna cevap yazmak kararıyla odama girdim. Ama içimde, daha hâlâ Marya vardı. "Hâtıralar"ı karıştırdım. "Hâtıralar"a altı ay önce başlamıştım. Tamamlıyabilecek miyim; bilmiyorum. Marya'dan mutlaka bahsetmek istiyorum. Marya'sız "Hâtıralar" olur mu? Marya gece yarısına kadar gözlerimin önünden gitmedi. Kalkıp yazmak istedim. Ama Marya'dan önce, esirlikte ve lejyonda geçen günlerimden bahsetmem lâzım.

2 numaralı barakadayım. Burası da 5 numaralı baraka kadar soğuk. Yalnız üç katlı ranzalar yok. Yerler hep saman. Orada burada birkaç esir kıvrılmış yatıyor. Bazan,

2 numaralı barakada mıyım diye kendi kendime, şüpheyle soruyorum.

Konuşabilecek birini bulmak istiyorum fakat şurada burada yatan insanlar ne konuşuyor, ne de bir hayat eseri gösteriyorlar, samanlara gömülmüş, kütük gibi yatıyorlar. Evvelâ, polis beni aldattı, başka bir barakadayım sanıyorum. Hayır, 2 numaralı barakadayım...

Akşam oluyor. Barakanın içi gittikçe kararıyor. Orada burada yatan esirler yavaş yavaş doğruluyorlar. Kulaklarıma sesler, bağrışmalar geliyor. Ben de ayağa kalkıyor, ağır ağır, kapılara doğru ilerliyorum. Kapıların önünde; sakallı, yüzleri gözleri toz toprak içinde, ayakları paçavralarla sarılı esirler, omuzlarında hasırlar, yırtık çuvallarla, barakaya sokuluyorlar. İçeriye girer girmez:

— Kiyovlular!

— Harkoflular!

— Zaparojyalılar! diye sesleniyorlar.

Akmescit, Kırım diye seslenecekleri bekliyorum. Bu iki kelime duyulmuyor. Biraz sonra kendim cesaret ederek haykırıyorum

— Kırımlılar!...

— Kırımlılar!...

Cevap yok. Bir daha bağırıyorum:

— Kırımlılar!...

Karanlıkta, ayaklarımın dibinde biri:

— Bağırma gardaş, burda Gırımlı bulamazsın, diyor.

Yanına oturuyorum, adam:

— Ben Azerbaycanlıyım, diyor.

Bir müddet sustuktan sonra devam ediyor:

— Mutfahta, İskender adlı Gırımlı bir uşak var ama çok zalim bir uşak, kimseyi almaz yanına.

— O İskender'i gösterir misin bana?

İşitti mi, işitmedi mi, bilmem, cevap vermiyor. Lâkırdıya başlar diye bekliyorum. Barakanın içi kararıyor.

Yüksek sesle konuşmalar yavaş yavaş kesiliyor, fısıltılar başlıyor. Ben, Azerbaycanlı, sualime cevap verir diye bekliyorum. O karanlıkta bir sigara yakıyor. Çakmağın ışığında yüzünü görüyorum. Sağlam, kuvvetli bir insana benziyor. Ama feri kaçmış gözleriyle gözlerimin içine baktığı zaman, artık konuşmayacağını anlıyorum. Uzanıp yatıyorum. Azerbaycanlı, hazin sesle bir şarkı tutturuyor.

O, şarkı söylüyor, ben Mustafa'yı düşünüyorum. Biraz sonra susuyor.

Epey sustuktan sonra:

— Uyudun mu, gardaş? diyor.

— Hayır.

— Allah'a dua et, uyu.

— Sevdiğim birini kaybettim, onun acısı var içimde, uyuyamıyorum.

— Eski şeyleri unut, yarını da düşünme.

— Çok eski değil.

— Aç mısın?

Bu, tuhaf bir sual. Susuyorum. O, karanlıkta torbasından bir şey çıkarıp bana uzatıyor; bakıyorum: Ekmek.

— Al, ye...

Reddediyorum:

— Sen tok değilsin ki, ağam...

— Sen ye, gardaş ye. Yarına Allah kerim...

— Ne iş gördürüyorlar size?

— İki kilometre ıraktaki çeşmeden mutfağa su daşirem. Alaman yanımdan ayrılmaz ama a! Ayrılırsa...

Sözünü bitirmeden derin bir ah çekip yanıma uzanıyor.

Biraz sonra anlatmaya devam ediyor:

— O Alaman iyi bir adam ama çöreği çok az verir köpoğlu. Yanımdan ayrılırsa...

— Ayrılırsa?..

— Kaçarım, gardaş, kaçarım.

Bir an, 5 numaralı barakadan kaçmam aklıma geliyor:

— Yapmayın ağam, yakalanırsınız.

— Bir defa kaçtım ve yakalandım.

— Ee?

— Köpoğlu Alaman, beni masaya yatırıp belime yetmiş beş sopa vurdu. İki hafta ne çörek, ne bir damla su. Belim kebap gibi kırmızı, yüzükoyun bu barakanın içinde yattım. Fırsat bulursam kaçacağım, gardaş... O köpoğlu Alaman yanımdan ayrılmazsa boğacam onu, pıçakla boğazını kesecem, kaçacam.

Sustu. Karanlıkta, son sözlerinden, dişlerini sıkarak sustuğunu hissettim. İskender'den bahseder diye epey bekledim. Ama fazla konuşmadı. İskender'i düşünerek uyudum. Sabahleyin erken kalktık. Barakanın içi müthiş kalabalıktı. Kapıların ağzında, polislerin bağırdıkları işitiliyordu:

— Taşçılar!

— Asfaltçılar!

— Dışarı! Haydi dışarı.. Avradınızı...

Ayaklarına paçavralar sarılı, omuzlarından sarkan bitli battaniyeler, hasırlar içinde iki büklüm esirlere karışıp meydana çıktım. Dışarda soğuk bir rüzgâr, baraka damlarından karları süpürüp yüzlerimize çarpıyordu. Birçok esir, yarı çıplak vücutlarını rüzgârın saldırışından korumak için, baraka saçakları altına sığınıyorlardı. Ama polisler onları gene sopa vura vura meydanın orta yerine sürüyorlardı. Birbirimize sokulup bekliyorduk. Biraz sonra polisler, ellerindeki sopalarla, kamçılarla bizi iki gruba ayırdılar:

— Taşçılar sağ tarafa!

Sopa yemeden gönüllü olarak sağ tarafa geçen azdı, benim de kafama sopa inmeden sağa geçmeye karar verip o tarafa doğru yürüdüm. Biraz sonra sayımız yüzü aştı. Etrafımızda deminki sert yüzlü polisler yavaş yavaş yu-

muşadılar. Yanımdaki esirler polislere sövüyorlar, işten şikâyet ediyor, yere tükürüyorlardı.

Meydana çıkmadan, yanıma, başında tâ kulaklarına kadar geçmiş bir yün çorap, omuzlarında bir çuvalla Azerbaycanlı geldi:

— Neden daşçılarla beraber gidersin, gardaş?

Başımla polisleri işaret ederek:

— Ne yapayım?.. dedim.

Sonra ilâve ettim:

— Siz de taşçılarla geliyorsunuz ya..

— Ben, yalnız mutfağa kadar. Sonra su çekeceğim. Daşçı işi zor, gardaş, dayanamazsın. Asfaltçılarla gitmeliydin. Neyse.. Benden ayrılma, sana o İskender'i göstereyim. Sert bir uşak ama yurttaşındır, belki bir yardımı dokunur sana. Belki biraz su verir sana..

2 numaralı baraka meydanından çıkıp ştalagı ikiye ayıran geniş yol boyunca mutfağa doğru ilerledik. Yaptığımız kuyruk, aşağı yukarı iki kilometre uzunluğundaydı. Zehir gibi bir soğuk vardı. Yanımda Azerbaycanlı, kendi kendine gibi:

— Fırsat bulsam, bir fırsat bulsam, diye söyleniyordu. İki saat sonra, mutfağın kapılarına dayandık. Esirler, bellerinde iple bağlı duran teneke kutularını çözmeğe başladılar. Mutfaktan, ellerinde ekmekle çıkan esirlerin ağızlarına bakıyorduk. Yüz gram ekmekle yarım litre ılık su! Ama bunun kıymetini yalnız biz bilirdik.

Yanımda biri:

— Keratalar, suyu bile esirgerler bizden, diyordu.

Başka biri homurdanıyordu:

— Su, su... Ekmeği fazla verseler..

— Altı aydır derim bit besliyor, gardaş.

— Ah, bir gün sıcacık sularla yıkandığımı görecek miyim?

— Seni çukura ister temiz vücutla, ister kirli atsınlar, ne farkı var?..

— Benim karnım bir kerecik doysun, ömrümün sonuna kadar kirli kalmaya razıyım..

Mutfağa girdik. Koca kazanlar sıra sıra diziliydi. Her kazanın yanında bir aşçıyla bir polis duruyordu. Heyecan içinde İskender'i araştırıyor, ikide bir Azerbaycanlının yüzüne bakıyordum. Azerbaycanlı, isteğimi gözlerimden okur gibiydi:

— O kazanların yanında durma, gardaş.. O, baş aşçı. Ayağında çızmaları var. İki eli iki cebinde, ayaklarında gıcır gıcır câbıt çızmaları, diroktor gibi, mutfağın bir ucundan öbür ucuna gider gelir.

Öteki kazanları göremiyordum. Buhar ve dumanların gerisinden, sövmeler, haykırmalar duyuluyordu. Azerbaycanlı önde, ben geride, kazana yaklaştık. O, kutusunu uzatarak aşçıya bir şeyler söyledi. İskender'i mi soruyordu acaba?. Hayır, ekmek payı, ekmeğin ortasından olsun diye yalvarıyordu, Aşçı:

— Ortasından, ortasından! diye çirkin çirkin gülerek, Azerbaycanlının ekmek payını ayaklarının dibine attı. Azerbaycanlının, ekmeği almak için yere eğilmesiyle, polisin, biçarenin kafasına sopasını indirmesi bir oldu. Şimdi dizüstü çökmüş başı avuçlarında, kendi kendine, "Ah, zalim, ah, zalim!" diye söyleniyordu.

Belinden yakalayıp ayağa kaldırdım. Polis, Azerbaycanlıya vurmak için sopasını kaldırınca, kenardan kalın bir ses duyuldu:

— Ulan, Azeroğlu! Bu polisler seni döve döve bir gün gebertecekler.

Azerbaycanlı cevap verdi:

— Ne kabahat yapmışım, İskender Bey! Ne kabahat yapmışım ki, bu köpoğlu beni döver?

— Haydi; çok zırlayıp durma, ekmeğini aldın ya, çık git!

Azerbaycanlı sustu. İskender'e baktım. Arkası bana dönük olarak polisle konuşuyordu. Yanına gitmeden önce tepeden tırnağa süzdüm. Hayatımın o korkunç devresinde tanıdığım vatandaşlarımın vücutça en sağlamıydı; ama bilmem en iyisi miydi, yoksa en kötüsü mü? Esmer, geniş omuzlu, çam yarması bir adamdı. Kaşları hep çatıktı. İri, güzel gözleri vardı, ama bu gözler daima çok açık duruyor, sanki bir şey araştırıyordu. Burnu, heykeltıraş elinden çıkmış gibi, ölçülü ve güzeldi. Yalnız, dudakları ince, soğuk; hayattan hiç zevk almamış, candan gülmemişti sanki. İlk bakışta, içinde sarsılmaz bir kuvvetin varlığını hissettim. Ama bu kuvvet ve kabiliyetini nasıl kullandığını, daha doğrusu, bu kuvvet ve kabiliyetin, onu hangi yöne sürüklediğini anlayınca, kalbimde İskender'e karşı sevgiye yer kalmadı. Yanına giderek sordum:

— Kırımlı İskender siz misiniz?

Soğuk bir tavırla kısaca:

— Benim, dedi.

— O polis, Azerbaycanlıya haksız yere dayak attı. Günah değil mi?

Bir an, sesini çıkarmadı; sonra şüpheyle sordu:

— Sen Kırımlı mısın, sahiden?

— Kırımlı, Akmescitliyim. İnanmıyor musun?

— İnandım...

Kısa bir sessizlik oldu, sonra, kıyı halkı şivesiyle devam etti:

— Ama dün bir Hazah* Kırımlıdırım, dedi, beni aldattı.. Ekmek istedi.

— Ben Hazah değilim. Ekmek de istemiyorum.

Kamçısını sallıyarak güldü:

---

* Hazah: Rus.

— Men de, ekmek yerine, akıl torbasına bir sopa çektim kâfirin, tâ hıyamete kadar ekmek aklına gelmez artıh. Sığıt kobresi gibik ayaklarımın öğüne tüştü.

Gözlerimin önüne, bir an, İskender'in ayakları dibinde yatan zavallı esir geldi. Geri dönüp mutfaktan çıkmak istediğim zaman, İskender omuzumdan tuttu:

— Sen gel menimle beraber. Sana em ekmek verecem, em de seni döğmek isteyen Habağın kafasını yarıp leşini kobreye gömecem.

Her şey Allah'tan olduğu gibi, İskender'le karşılaşmış olmam da Allah'tandı. Hayatımın bir dönüm noktasında olduğumu bilmeden, İskender'in peşinden yürüdüm. Kaynıyan kazanların arasından geçip mutfağın nihayetindeki ılık bir odaya girdik. Odanın orta yerinde bir masada üç polis yemek yiyordu. İskender, elindeki kamçıyı yatağa fırlatarak, yemek yiyen polislere o kalın sesiyle haykırdı:

— Bu çocuğa el kaldıran keratanın kafasını kırarım.

Polisler, İskender'in sözlerinden korkmuş gibi önce İskender'e, sonra bana baktılar. Biri:

— 5 numaralı barakaya aşçı yapsana onu. Aşçının da polis kadar sözü geçer, dedi.

İskender bu tavsiyeyi yapan polise:

— İvan! dedi. Sen bu çocuğu, 5 numaraya götür; orada aşçılara benim adamım olduğunu söyle. İskender'in kardeşidir de! Anladı mın? Bu çocuğa dokunan keratayı boh çukuruna atacam.

Bana asabî bir gülme geldi:

— Ben aşçılık yapabilir miyim, İskender Bey? diyecek oldum. Birden parladı:

— Ulan, çok zırlama bana! Kazanın dibine ateş yakmasını bilmez misin sen? Aşçılık ne lüzum sana?

Polis İvan'la mutfaktan çıktık. İskender'i bulmamla kaybetmem bir oldu. Bir daha kendisini görmedim. Kim-

di? Şimdi neredediir? Bilmiyorum. 5 numaralı barakada sekiz aşçıyız. Çoğumuz Ukraynalı. Öteki esirlerle beraber değiliz artık. Kenarda, küçük bir tahta barakada yaşıyoruz. Barakamızın önünde üçer yüz litrelik sekiz kazan var. Sakalar her akşam kazanlara su dolduruyor. Biz aşçılar sabahleyin erkenden kalkıp kazanlarımızın altına ateş yakıyor, patates arabalarını bekliyoruz. Saat dokuza doğru baraka kapıları açılıyor ve meydana arabalar giriyor. Her arabanın sağında, solunda, gerisinde sopalı polisler, arabadaki patateslerin üstünde kürekli bir esir, bizim kazanlara doğru geliyorlar. Arabaların sekiz, on adım ötesinde esirler; soğuktan morarmış, kemikleri çıkmış ellerini uzatarak:

— Bir patates at ağam, bir patates at ağam, diye yalvarıyorlar.

Bir araba her kazana ayrı ayrı yanaşıyor, her kazana on beş kürek patates attıktan sonra, atını öteki barakalara sürüyor. Polislerle araba, kazanlarımızın yanından ayrılır ayrılmaz birkaçımız kaynar sudan patates çıkarıp, temizleyip kendimiz için, "hususî" patates çorbası pişiriyoruz. Birkaçımız bu hususî işle meşgulken, öteki aşçılar, ellerinde sopaları tahta sandıkların üstüne çıkıp dibi tutmasın diye, çorbayı karıştırıyorlar. Kampın en zengin ve saygı gören insanları da aşçılar... Her birinin sırtında ya subay, ya da general üniforması... Bir iki gün sonra, ben de bir kepçe çorba karşılığında, yüksek rütbeli subay üniforması sahibi oldum.

Aşçılığım tam üç hafta sürdü. Günün birinde, bizim kazanların başına, otuz beş yaşlarında bir çavuş geldi. Kazanların etrafında bir zaman dolaştı, hepimize dikkatle baktı. Bu beklenmedik ziyaretten biraz korkmuştum. Görülmemek için, kazanların arkasına saklandım. Ama o kadar fena bir insana da benzemiyordu. Kara Troçki'varî sakalı, uzun, yorgun görünüşlü yüzü, gözlüklerinin kalın

camları gerisindeki tatlı bakışlı gözleri, onu, çoğu Almanlar gibi zalim bir askere değil de, bir sosyal demokrat, ya da dindar bir Hıristiyan'a benzetiyordu. Yanıma yaklaştı, beni, âdeta alıcı gözüyle süzdü, sırtımdaki üniformaya baktı baktı, nihayet sordu:

— Kaç yaşındasın?..

— Yirmi üç...

— General mi?

Gülerek bir daha sordu:

— General değil misin?

— Hayır, teğmenim.

— Sırtındaki üniforma teğmen üniforması mı?

Korkmuştum, ne cevap vereceğimi bilmiyordum. Alman korkumu anlamış görünüyordu, gene gülerek:

— Buraya ne maksatla geldiğimi biliyor musun? diye sordu.

— Hayır efendim.

— Bana bir hizmet eri lâzım. Bu işi yapar mısın?

Alman'ın ne istediğini anlayınca kendime geldim. Ama ne demeliydim? Hizmet erliği aşçılıktan belki iyi, belki fenaydı. Teklifini reddedecek olursam kızmaz mı bana?.. Rütbemi sormuştu, üniformama gülmüştü.. Reddedersem beni zindana attırmaz mıydı? Gideceğim.. Gidip ona uşaklık edeceğim..

— Yaparım, dedim.

5 numaralı barakadan çıkarken adımı sordu, sonra yolda adımı ezberler gibi kendi kendine, ikide bir:

— Sadık, Sadık.. diye tekrarladı.

Ştalagın kapılarına yaklaştık. Nöbetteki Alman askeri çavuşa sert bir selâm vererek kapıları açtı. Dışarı çıktık. Bir daha, ştalaga geri dönmiyeceğimi bilmeden, Alman'la yan yana, iki arkadaş gibi, kumandanlığa doğru ilerledik.

Kış geçti, yaz geldi. Ben, bir aydır, kumandanlıkta, feldfebel* Şults'un hizmet eriyim. Ne iyi, ne rahat günler! Ştalagda şahidi olduğum facialardan sonra, hayatı tadar gibiyim biraz. Ansızın ev ve ılık bir yatak bulmuş bir öksüz çocuk kadar sevinçliyim. Başçavuş, sabahları odasından çıkarken merhametle gülümsüyor bana, sırtımı okşuyor. Öğleye kadar, onun odasını süpürüyor, çizmelerini, üniformasını temizliyorum. Sonra askerî mutfaktan öğle yemeğini getiriyorum. O, yemeğini yiyor, tabakta mutlaka, benim için de biraz yemek bıraktıktan sonra odadan çıkıyor. Sonra akşama kadar oturup Almanca gazeteler okuyorum.

Geceleri Almanlar'ın atlarına bakan Romanyalılar'la yatıyordum. Kirovgrat'taki esirler gibi, onlar da vaktiyle Ruslar'da esirmişler. Almanlar, Ruslar'la birlikte onları da esir almışlar fakat müttefikleri olduklarından kampa kapamamışlar. Dillerini anlamıyorsam da, basit ve iyi kalbli insanlara benziyorlar. Bana sigara ikram ediyor, geç vakte kadar şarkı söylüyorlar... Bir gün, Romanya'dan bir subay gelip kendilerini memleketlerine götürecekmiş. Altı aydan beri o subayı bekleyip duruyorlar.

Bazı akşamlar, ahıra, atlara bakmak kabîlinden bir bahane uydurup Şults geliyor, yanımdan geçerken, bir kâğıda sarılı ekmeği elime sıkıştırıyor. Beyaz, samansız, taşsız yumuşak ekmek: Ekmeği yerken, Cevdet'i, Osman'ı, Mustafa'yı hatırlıyorum. Gözlerimin önüne onların beyaz, silik hayalleri geliyor. Ben ekmeği yiyorum, ekmek beni yiyor. İçimde acılar toplanıyor. Boğazıma yavaş yavaş bir şey tıkanıyor. Başçavuş Şults'un verdiği ekmeği, karanlıkta bir hırsız gibi yiyorum. Onların payını da ben yer gibiyim. Boğazıma tıkanan şey beni boğuyor sanki.

* Başçavuş.

Ekmeği yiyemiyor, sabaha kadar elimde tutuyorum. Belki birini görürüm. Belki biri önüme çıkar yarın. Belki birini bulurum. Belki!... Ekmekleri başımın altına torbaya saklıyorum.

Bir akşamüstü çavuş Şults'la ahıra giderken yolda su taşıyan Azerbaycanlıya rastladım. Yanında, silâhlı Alman askeri vardı. Su kovalarının kalın ipi boynunda, ellerini göğsüne kavuşturmuş, kesik kesik öksürüyordu. Yanından geçtik gittik. Azerbaycanlıyla konuşmaktan korktum. Beni gördü mü acaba?

Ertesi gün gene de Azerbaycanlıya rastlarım ümidiyle, ceplerime ekmek doldurdum. Yolda rastlamadım ama bütün gün kumandanlık binası civarında sakalık ettiğini gördüm. Akşamüstü, hiçbir yerde yoktu. Ertesi gün, akşama kadar pencereden baktım, göremedim. Hasta mı olmuştu? Yolda başka sakalar vardı, ama Azerbaycanlı aralarında değildi.

Bir hafta geçti. Sabahtı. Çavuş Şults'un odasını temizliyordum. Koridorda, ansızın ayak sesleri ve haykırmalar işitildi. Oda kapısını biraz aralayıp dışarı koridora baktım. İki Alman askerinin arasında, duvara dayanmış bir vaziyette, sarışın, gayet zayıf bir esir, ellerini yüzüne kapamış:

— Ben Yahudi değilim, ben Yahudi değilim diye boğula boğula ağlıyordu.

Adamın yüzünü göremiyordum, ama değnek gibi ince, beyaz kolcukları öylesine titriyordu ki, öyle garip bir ağlaması vardı ki, koridora açılan öteki kapılardan bakan Almanlar'ın yüzlerinde bile merhamet izleri görüyordum. Biraz sonra bir kapı açıldı ve koridora ştalag kumandanı yüzbaşı Buh çıktı. Sağlam yapılı, boylu boslu, kırmızı yüzlü, gözleri daima ateşli, mağrur bir subaydı. Ağlıyan esir, birdenbire, yüzbaşı Buh'un ayaklarına kapanıp par-

lak, temiz çizmelerine sarıldı. Gene de boğulur gibi sesiyle:

— Yahudi değilim, inanın bana, Yahudi değilim, diye yalvarıyordu. Kirli elleriyle, temiz çizmelerine sarıldığı için mi, yoksa Yahudi olduğundan mı, bilmem yüzbaşı esiri, ayakları altında ezdi, sonra bulaşıcı bir hastalıktan kaçar gibi hızla geri dönüp odasına girdi. Ben kapıyı kapadım. Koridordan kulaklarıma hâlâ esirin:

— Yahudi değilim! Yahudi değilim ben, diye haykırışları geliyordu.

On, on beş dakika sonra odaya başçavuş Şults girdi. Küçük, tatlı bakışlı gözleriyle yüzüme baktı, sonra iskemleye otururken:

— Kampta bir Yahudi yakaladılar, dedi.

Sesimi çıkarmadım. Bu bahsi açmak istemediğimden, anlamazlığa vurdum. Ama çavuş, Yahudilerden bahsetmek istiyordu:

— Kampta daha çok Yahudi var, dedi. Zayıf Almancamla sordum:

— Bu adamın Yahudi olduğunu nereden anladınız? Belki de Yahudi değildir. Yahudi değilim diyor...

Şults Çavuş, parlak dişlerini meydana çıkaran bir gülüşle güldü:

— Bunu bize Yahudilerin kendileri söylüyorlar, dedi.

— Yahudilerin kendileri mi?

Parmağını dudaklarına götürdü:

— Ş-ş-ş-şt. Yakına gel, sakın kimseye söyleme...

Yanına gittim. Aynı fısıltı sesle:

— Evet, Yahudilerin kendileri, dedi. Biliyor muydun, Yahudilerin erkekleri hep kesikmişler. Bunu, ne kumandan biliyordu, ne de biz biliyorduk. Tercüman Yan anlattı. O da Yahudi. Biz onun Yahudi olduğunu biliyorduk zaten; ama bize lâzım o. Şimdi her barakada böyle üç beş Yahudi var. Onlar, canları bağışlanacak sanıyorlar. Ama

öteki Yahudiler temizlenip bittikten sonra sıra onlara gelecek.

Ben hiçbir şey anlamamıştım. "Kesikmişler"in mânâsını sordum. Şults gene güldü ve el işaretiyle Yahudi erkeklerinin sünnetli olduklarını anlattı.

— O üç beş Yahudi bütün gün, çukurların yanında dolaşıyorlar. "Kesikli" gördüler mi hemen polislere haber veriyorlar, polisler de buraya getiriyorlar Yahudi'yi.

Çavuşun sözlerinin mânâsını anladığım an belkemiğimde bir ürperme duydum. Hemen çizmelerini alıp temizlemeğe başladım. Ellerim titriyordu. Bunu Şults'a göstermemeğe çalışıyordum. O, biraz sonra ayağa kalktı, koridora çıkmadan önce durdu:

— Şimdi bu adam Yahudi değilim, diyor. Kumandan, tercüman Yan'ı ştalaga gönderdi. Yahudiler gelip adama bakacaklar. Kim bilir belki yanlışlık olmuştur, dedi, çıktı.

Allah'ım, ya o adam Müslümansa!... Yahudi olmadığını nasıl ispat edebilir? Ben şahit olsam? Almanlar inanmazlar buna... Beni de çukurun kenarına çekip vururlar... Esirin hâlâ ben Yahudi değilim diye ağlayışını işitiyordum. Müslüman'sa, Yahudi olmadığını nasıl ispat edecek? İspat edemeyince, göz göre göre öldürülecek! Onun Yahudi olmadığını ispata kalkışayım ama, ya Yahudi'yse!... Müslümanlardan bahsetmem, bu sefer de, İskender'i, Azerbaycanlıyı, hepimizi, Yahudi diye kurşuna dizmeye kalkarlarsa?... Ben böyle düşünürken, koridorda ayak sesleri, sonra bir hıçkırma duyuldu. Yarım saat sonra esiri sürükleye sürükleye çukurun başına götürüyorlardı. Pencereden baktım. Kuzu gibiydi. Diz üstü çöktü. Üç adım gerisinde Alman, elindeki tabancayı biçarenin ensesine doğrulttu. Öyle iyi nişan almıştı ki, tabancanın patlamasıyle esirin yere kapanışı bir oldu. Çabucak ruhunu teslim ediveren zavallı için dua etmekten başka yapılacak iş kalmamıştı.

Biraz sonra kapı açıldı, odaya Şults girdi. Ben, yaşlı gözlerimi göstermemek için arkamı dönmüştüm. Çavuş, iskemleye otururken:

— Yahudiler baktılar... Yahudi'ymiş, dedi.

Bu hâdiseden sonra ştalaga dönmeye karar verdim. Ama ya Şults şüphe ederse? Geceyi uykusuz geçirdim. Sabahleyin ahıra Şults geldi ve kumandanlığa beraber gittik. Yolda beni, geri, ştalaga gönder demeye cesaret edemedim. Kapının yanında ayrıldık. Belki Azerbaycanlıyı görürüm diye öğleye kadar pencerenin önünde durdum. Ama Azerbaycanlı hiçbir yerde yoktu. Öğle yemeği için odadan çıkarken koridorda ayak sesleri ve dün duyduğuma benzer bir haykırma duydum. Kapı aralığından baktım, silâhlı iki Alman askerinin arasında iki esirdi gene. Arkaları bana dönük durduklarından, yüzlerini göremiyordum. İkisi de yalınayak, öksüz çocuklar gibi, birbirinin elinden tutmuş titreşiyorlardı. Uzun, siyah saçları toz ve saman içindeydi; dizlerine kadar sarkmış, kirli, paçavra halinde gömlekler vardı sırtlarında. Kim oluyorlardı? Yüzlerini görmeye çalışıyor, göremiyordum. Almanlar niçin kumandanlığa getirmişlerdi onları?... Biraz sonra odaların birinden Şults çıktı. Esirlerin yanındaki iki Alman sert bir hareketle çavuşu selâmladılar. Şults, iki esiri tepeden tırnağa süzdü, hiçbir şey demeden odasına yürüdü. Ben kapıyı örtmüştüm, o açtı:

— Sadık! Benimle gel.

— Nereye, herr feldfebel?

— Tercüman Yan, ştalaga gitti, gel de bu adamlarla sen konuş.

— Olur, herr feldfebel.

Birlikte koridora çıktık. İki Alman'ın arasında titreyen iki esirin önünde durduk. İkisinin de insan halinden çıkmış iki zavallı Özbek olduklarını hemen anladım. Çavuş Şults esirlere bakarak, bana:

— Sen şu adamlara Rusça sor. Yahudi mi, değiller mi? dedi.

Ben Rusça:

— Çavuş, sizin hangi milletten olduğunuzu öğrenmek istiyor. Yahudi misiniz? diye sordum.

Birbirlerine bakıştılar; yaşlıcası başını salladı. Ben gene Rusça sordum:

— Rusça anlar mısınız? Siz Yahudi misiniz? Yaşlıcası da gene başını salladı, sersem sersem gülümsedi ve:

— Evet, Yahudi... biz Yahudi'yiz, dedi.

Zavallının sesi ve gülümsemesi bana çok dokundu. Şimdi çavuş bana bakıyordu; bense gözlerimi Özbeğin sönük gözlerinden ayıramıyordum ve Tatarca konuşmaya başladım:

— Buraya bak, ihtiyar! Yalan söyleme. Sen Yahudi değilsin. Yahudi'yim dersen bu Alman size ekmek vermiyecek. İkinizi de çukurun kenarına götürüp öldürecek. Şimdi söyle bakayım. Siz Özbek misiniz, yoksa Türkmen mi?

Önce birbirlerinin yüzüne, sonra ikisi birden bana baktılar ve birdenbire ayaklarıma kapanarak, boğula boğula ağlamaya başladılar:

— Özbek, ağam... Özbek... Biz, Ferganalı... Ferganalıyız...

Çavuş:

— Yahudi miymişler? diye sabırsızlıkla sordu.

— Hayır, heri feldfebel. Asyalı bunlar. Yüz çizgilerinden de...

Sözümü bitirmeden yüksek rütbeli iki Alman subayıyla yüzbaşı Buh koridorda göründü. Şults bir kumanda verdi ve Almanlar hemen dönüp kabarmış göğüslerinde nefeslerini tutarak dimdik kaldılar. Çavuş Şults, izahat vermek için yüzbaşı Buh'a doğru ilerlediği zaman, yüzbaşı çavuşun söyliyeceklerini dinlemek istemediğini anlat-

mak ister gibi elini salladı. Çavuş, Özbeklerden bahsetmeden, yüzbaşı Buh bin bir türlü küfür savurdu. Almanlar sessiz, birer heykel gibi dimdik duruyorlardı. Ben hiç kimsenin dikkatini çekmeden kaçıp saklanmak istiyordum. Ama nasıl? Önümde subaylar, arkamda Almanlar vardı. Yüzbaşı Buh beni daha görmemişti. Ya görecek, bu kim oluyor diye soracak olursa?... İki Özbeğin arasındaydım. O zavallılar kendilerini ölümün beklediğini bilmiyorlardı. Şimdi onlarla birlikte belki beni de öldüreceklerdi. Gizlenmeye çalışıyor, beni görmeseler diye dua ediyordum. Buh, sesini bütün dünyaya işittirmek ister gibi bağırıyor, kıpkırmızı suratı gitgide morarıyor ve hep Yahudilere sövüyordu. Bir an, Özbeklere dikkatle baktı. Koridorda sinek uçsa duyulacak derecede sessizlik oldu. Çavuş Şults, Özbeklerden bahsetmeye cesaret eder gibi olunca, gene köpürdü, söverek odasına girdi. Ben hemen kaçtım, saklandım. Kapının gerisinde titreye titreye yüzbaşı Buh'un sert sesini dinledim. Bir saat geçti. Çavuş Şults dönmedi. İkide bir kapıyı aralıyarak koridora bakıyordum. Özbekler koridorda yoktu. Nereye götürüldüklerini bilmiyordum. Ama herhalde ölüme götürülmüşlerdi. Kumandanın odasına, ara sıra, sert yüzlü bir çavuş, ya da bir onbaşı, ya da bir subay girip çıkıyor; kapının her açılışında, içerden yüzbaşı Buh'un, bütün binayı titreten sesi geliyordu. Odada muhakkak bir şeyler oluyordu. Özbekleri mi boğazlıyorlardı?... Hayır. Sesler hep Alman sesleriydi. Ne olup bitiyordu? Yüzbaşı Buh niçin bu kadar uzun zamandır bağırıyordu? Birden kapı açıldı, içeri Şults girdi. Çavuşun eski, tatlı bakışlı gözlerinde haince bir ateş vardı şimdi. Elleri arkasında, beni görmüyor gibi, odanın bir ucundan öbür ucuna gidip geliyordu. İkide bir duvarda asılı tüfeğine baktıkça, gene öldürecek insan olduğunu anlıyordum. Ama kim? Kaç kişi? Ne zaman? Ansızın koridorda bir gürültü koptu. Çavuş Şults, silâhı-

na atıldı. Koridorda koşuşmalar oldu; silâh şakırtıları, kumandalar duyuldu. Pencereden baktım. Otuz beş, belki kırk asker. Hepsi silâhlı. Başlarında yüzbaşı Buh. Sesi acı acı çıkıyor:

— Sağa-a-a dön!

— İleri-i-i marş!

Demir nalçalı çizmelerin rap raplariyle ştalaga doğru ilerliyorlar. Biraz sonra, korkunç ayak sesleri uzaklarda eriyip duyulmaz oluyor. Meydan, koridor, odalar, mezar sessizliğine gömülüyor. Bu sessizlik içinde, Tanrı'ya yalvarıyorum:

— Allah'ım! Günahlarımız yüzünden önümüze hayatın ve ölümün en korkunç perdesini indirdiğin dakikalarda bile biz Seni sevecek, Sana inanacak ve Senden imdat bekliyeceğiz.

Tam bir saat sonra; yüzbaşı Buh, çavuş Şults ve birkaç çavuş daha, kumandanlığa döndüler. Ştalagda ne olup bitmişti, bilmiyorum. Şults, tüfeğini duvara dayarken:

— Kampı Yahudilerden temizledik, dedi.

Ben onun yüzüne bakamıyor, bir yandan da her şeyi öğrenmek istiyordum. Korkuyla sordum:

— Yahudi miydiler hepsi?

— Hepsi de Yahudi'ydi. Kahpe evlâtları bize yalan söylediler. Yahudiler "kesikli" olur dediler. Ama kesikli olanlar yalnız Yahudiler değilmiş. Müslümanlar da kesikliymiş.. Bunu yüzbaşı Buh'a bu sabah başkumandanlıktan gelen subaylar anlattılar. Yahudiler temizlenmedikçe dünya rahat etmiyecek... İnsanlığın en büyük düşmanı Yahudiler...

Çavuş bu sözleri söylerken, dışarda ayak sesleri ve kesik kesik haykırmalar duyuldu. Şimdi pencereden, Yahudilere bakarken, Şults da bütün Almanlar gibi olmuştu. Kaşları çatılmış, yüzüne bir korkunçluk gelmişti. İskem-

lenin arkasını koparmak ister gibi sıkıyordu. Dişleri arasından:

— Yudische schvvaine hund. Yudische schvvaine hund, diye sövüyordu.

Dışarda bir insan sürüsü vardı. Sürünün etrafında genç Alman askerleri av köpekleri gibi havlıyorlardı. Sürüdeki insanlarsa susuyordu. Çoğu yalınayaktı; bir kısmı gömleksizdi. Kafalarından, saçları arasından süzülen kanlar, yüzlerinde çizgiler çiziyordu. Ama bakışları iman doluydu. Ölüme bu kadar rahat ve sakin bakan insanı ilk defa görüyordum. Etraflarındaki Almanların yüzlerindeyse bir rahatsızlık, sıkıntı okunuyordu. İki millet karşı karşıya gelmişti ama yenilecek milletin ruhu, yenecek milletin ruhundan sağlam gibiydi.

Yüzbaşının emri üzerine; silâhlı askerler, tüfeklerini sürüye doğrultarak, ölüm mahkûmlarını çukurlarına doğru sürmeye başladılar. Tercüman Yan en başta, elleri arkasında, başı dimdik ilerliyordu. Onun gerisinde gelenler, birbirlerine ellerini uzatıyorlar, birbirlerinin ellerini sıkıyorlar, kucaklaşıp öpüşüyorlardı. Ben onlara bakıyor ve günün birinde bir kurşunla öleceksem, bari bu insanlar gibi ölüme gideyim diyordum. O insanların ruhlarındaki kuvvet, bütün benliğime, öylesine nüfuz ediyordu. Fazla bakamıyarak pencereden çekildim. Yarım saat sonra tüfek sesleri duyuldu. Arkasından, uzun bir sessizlik oldu. Gene tüfek sesleri. Gene uzun bir sessizlik. Tüfek sesleri, böyle aralıklı olarak, iki saat kadar sürdü.

Çavuş Şults odasına döndüğünde pencerelere korkunç bir karanlık inmişti. Şimdi küçük gözleri, gözlüklerinin kalın camları gerisinden, eskisi gibi rahat ve sakin bakıyordu. Oturup Yahudileri nasıl öldürdüklerini anlattı. Sıra beklemişler. Ölen her beş Yahudi'yi, başka beş Yahudi gömmüş. Kanlı elbiselerini ştalaga götürmüşler. Esvapsız esirlere verilecekmiş...

Bir hafta geçti. Yahudiler unutuldu. Kumandanlıktan birçok Alman, cephedeki kıt'alarına gönderildi. Yüzbaşı Buh'la çavuş Şults kaldı. Çavuşun dediğine göre, Ruslara karşı büyük bir taarruza geçilmiş. Kendisi de cepheye gitmek emrini bekliyormuş ama emir ne zaman çıkacak bilmiyormuş. Emir çıkıncaya kadar harb biter diyor; harbin uzun sürmiyeceği kanaatinde. Çavuşun sözlerine inanmak istiyorum. Belki harb biter!... Belki!... Geceleri, Romanyalılar ahırda şarkı söylüyorlar. Onlar da, bu yaz harb biter diyorlar. Ben sessizce sigaramı içiyor ve düşünüyorum: Harb biter!.. Gözlerim kapalı, ne mes'ut bir gelecek hayal ediyorum! Harb biter!.. Ştalagın kapıları açılır. Gidiniz, esirler!.. Harb bitti!... Gidiniz!... Evlerinize, yavrularınıza, ana babalarınıza kavuşunuz!... Hürsünüz, serbestsiniz artık... Gidiniz artık... Gidiniz! Evlerinize! Evlerinize! Her şey unutulur. Istırap, kan, iniltiler, gözyaşları... Her şey unutulur. Evlerinize... Dün geçtiğimiz ovalardan, kanlı yollardan evlerimize döneriz. Güneşin altın ışıklarıyle yıkanan bahçelerden önümüze kızlar çıkar. Kızlar bize gülerler, biz kızlara güleriz. Birbirimize yaklaşırız, birbirimizin ellerinden tutarız. Kimse bize haykırmaz. Ne tüfek patlar, ne küfür duyulur. Ne feryad eden, ne ağlıyan! Her şey unutulur... Ben?. Ben, başımın altındaki torbamda peksimetleri saklamalıyım. Kırım, Uman'dan kaç kilometre uzaktır? Dört yüz?... Belki de fazla... Yürüye yürüye iki haftada varabilirim. Yollarda köylü arabalarına binerim... Belki otomobillere. İki hafta bile sürmez. Sürse sürse bir hafta. Bir hafta bile sürmez. Bugün pazar. Harb bugün biterse, önümüzdeki pazar yurdumdayım... Zavallı annem, hayatta olduğumu bilir mi acaba? Evlâdım diye kim bilir nasıl boynuma sarılacak, kim bilir nasıl gözlerimden öpecek!.. Ya babam?... Herhalde o da ağlıyacak. Hepimiz ağlıyacağız.. Ama o gözyaşları, ıstırap değil, sevinç gözyaşları olacak...

Sonra... Sonra, aile ocağı, çay ziyafeti, uzun uzun konuşmalar. Sonra, kar gibi beyaz, temiz çarşaflı bir döşek, o atlas yorgan... Odada yalnız kaldığımız zaman, annem mutlaka Ayvasıllı Aslan beyin kızı Zekiye'den bahsedecek. Onun, topuklarına kadar uzanan bileği kalınlığında, çift örgü saçlarını, beyaz alnını, kalem kaşlarını, gözlerinin, kirpiklerinin güzelliğini anlatacak bana. Temiz bir aile kızı olduğunu söyliyecek. Hey zavallı anam! Senin gözlerini yaşsız, yüzünü ıstırapsız görmek için neler neler yapardım! Dağların kadife eteklerinde, zümrüt yamaçlarda, bahçelerimizin ortasında mis kokulu evimize götüreceğim seni. Sen orada gene beyaz başörtünü ört, "Yâsîn"ini oku. Evlâtlarına bak, bunlar benim yavrularımdır, bu benim evimdir, de! Ya Ruslar, Ruslar evimizden çıkar mı?

Yavaş yavaş, içime bir korku düşüyor... Ruslar, evimizden çıkarlar mı?... Çıkmalılar!.. O yurt, o ev bizimdir. Atalarımız, dedelerimiz orada doğdu, orada yaşadılar. Yedi ceddimiz oralı... O yurt bizim, biz o yurdun evlâtlarıyız. Çıkmalılar!...

... Böyle düşünürken neden bilmem, gözlerimin önüne Aluştalı Grişa geldi. Merminin açtığı çukurda bacakları kopmuş, sarı başlı Grişa! Kırım'da böyle kaç tane sarı saçlı Grişa daha var? Tatar oğlu, gene de Kırım'ı gâvurdan temizliyeceğiz diye silâha sarılsa?... Dökülen gözyaşları, akan kanlar karşısında Tatar oğlu gene isyan ederse? Hey Tatar oğlu, yüz yetmiş yıldan beri kan döke döke sende kuvvet mi kaldı? Artık Kırım'ın rengi değişti. Sen yüz yetmiş yıldan beri ıstırap içinde yaşadın. Gene de öyle yaşa. Kanını dökme! Kuvvetsizsin. Boş yere kanını akıtma! Bilir misin, o yurt sensiz yaşıyamaz. Bilir misin, o yurdu Tanrı sana emanet etti. Yalnız seninle var olacak o yurt. Sensiz, bağlarında bal yerine zehir akacak; sensiz

evlerinde, saraylarında, baykuşlar ötecek; dağları aşılmaz, yolları geçilmez olacak; o cennet cehenneme dönecek.

Bir sabah başçavuş Şults, ahıra çok erken geldi, beni alarak kumandanlığa götürdü. Kumandanlığın önündeki meydan silâhlı askerlerle doluydu. Çavuşların verdikleri sert kumandalarla askerler tüfeklerini omuzlarına alıp meydandan grup grup uzaklaşıyorlardı. Ştalaga gitmediklerinden dolayı askerlerle çok ilgilenmedim. Şults'un yüzü de, hiçbir fena hâdise beklenmiyormuş gibi, sevinçli ve merhametli görünüyor, küçük gözlerinin içi gülüyordu. İlk defa olarak bana bir paketin içinde üç sigara verdi. Cömertliğine şaştım. Odasına girdikten sonra, bana meydandaki askerlerden bahsetti, çok kalmayıp gene dışarı çıktı. Hiçbir şey anlamadığımdan pencerenin yanına gidip meydana baktım. Yarım saat içinde meydan boşalıverdi, sessizliğe gömüldü. Ama bu sessizlik çok uzun sürmedi. Yeniden asker geldi, koşuşmalar oldu, kumandalar işitildi. Kumandanlığın dış merdiven basamaklarında yüzbaşı Buh, çavuş Şults ve başka birkaç subay daha duruyorlardı. Ben korkuyla karışık bir merak içinde, kâh asker saflarına, kâh kumandanlığın taş basamaklarında duran subaylara bakıyordum. On, on beş dakika sonra meydana muazzam bir halk kütlesi akın etti. Gelenlerin hepsi sivil giyimliydi, her birinin omuzunda bir bohça vardı. Yüzleri gözleri toz toprak içindeydi ama o kadar da düşkün halli değillerdi. Sigara içiyorlar, yüksek sesle konuşuyorlardı. Esir miydiler? Esire pek benzemiyorlardı. Aralarında üniformalı göremiyordum. Çoğu da köylüye benziyordu. Bu insanları niçin kampa sevk ediyorlardı? Çavuş Şults, elinde bir deste kâğıtla odasına girip çıkıyordu. Sevinçli ve heyecanlı görünüyordu. Meydandaki insanlar yorgun ayaklarını sürükliye sürükliye ştalaga doğru ilerliyorlardı. Geriden, başkaları geliyordu. Bu geçit akşama kadar devam etti. Ahıra dönerken, Şults

bana Uman dolaylarındaki köy ve kasabalardan on yedi yaşından elli beş yaşına kadarki erkekleri ştalaga getirip kapamak emri çıktığını anlattı. Bütün bu insanlar vaktiyle askermişler. Cephe yarıldığı zaman, çoğu kaçıp köylere saklanmışlar. Şimdi Almanlar onları toplayıp kampa kapıyorlarmış, ama köylerden muhtar gelip hakikaten, köyün köylüsü olduğunu söyliyeceği kimselere yüzbaşı Buh tezkere verecek, serbest bırakacakmış. Şults, bunları heyecanla anlatıyordu bana:

Ertesi sabah, ahıra gelip beni uyandırdığında etraf daha ağarmamıştı. Böyle erken gelmesine şaştım. Acele giyindim, çıktık. Dış kapının iki yanında silâhlı nöbetçiler vardı. İçlerinden biri kapıyı açtı. Kapının iki adım ötesinde şosenin kenarında bir alay kadın, kız, ihtiyar, bohçalarının üstünde yatıyorlardı. Biz, onların yanına varmadan, çavuş Şults, bana tercümanlık yapmamı söyledi. Karşıdaki insanlar yavaş yavaş ayağa kalktılar, içlerinden sekiz on ihtiyar bize yaklaştı. Üç adım kala durdular ve kalpaklarını ellerine alarak selâm verdiler. Şults:

— Muhtar kim? dedi. Ben aynı suali Rusça sordum.

Üç ihtiyar ileri çıktı, içlerinden biri konuştu:

— Biz, tercüman bey, üç köyün üç muhtarıyız. Köylerde iş görebilecek kimse kalmadı. Her evde, kadınlar, çocuklar ağlaşıp duruyor. Tarlalarda işler yüzüstü.. O, on beş, on altı yaşlarındaki çocuklar kabahatsiz, tercüman bey. Onlar askerlik yapmadılar.

Hazin hazin yalvarıyorlar ve beni mühim biri sanarak, tercümanlığıma bir de bey unvanı katıyorlardı. Çavuş Şults, muhtarların anlattıklarını dinlemek istemiyordu. Eğilerek kulağıma:

— Birini kenara çek, yalnız biriyle konuş, diye fısıldıyordu.

Sonra:

— Arabalarında ne var, sor kendilerine...

Sözünü bitirmeden, etrafına bakınıyordu; düşündüğü şeyi açıkça söylemek istemediğini anlıyorum. Muhtarlardan birini kenara aldım. Şults sordu, ben tercüme ettim:

— Sizin köyden kaç esir çıkarıldı?

— Elli yedi, tercüman bey.

— Hepsi de sizin köylü mü?

— Hepsi bizim köylü efendim. Birkaç aydan beri, ötede beride, tek tük yabancı görülüyordu. Ama köye Alman askeri girdiğini anlayınca ortadan kayboldular.

Gene Şults'un sözlerini Rusçaya çeviriyorum:

— Sizin köy buradan çok uzak mı?

— On beş kilometre çeker, tercüman bey?

— O elli yedi kişinin adlarını biliyor musunuz?

— Hepsinin adı burada yazılı, tercüman bey... Ak saçlarıma bakın, tercüman bey, yalan söyliyecek insan mıyım ben! Bütün köy, söz birliği etmiş gibi, beni seçti, huzurunuza gönderdi. Git meseleyi olduğu gibi anlat, dediler Almanlar ve tercümanları sana inanırlar, dediler.

Çavuş, bana dedi, ben ihtiyar muhtara dedim:

— Bu, çok zor bir mesele... Çok zor... Kısa bir sessizlik oldu.

— Belki sizin adamlara birer tezkere verir ve kendilerini serbest bırakırız. Ama geride, kampta birçok aç var. Onlara biraz yiyecek göndermelisiniz.

İhtiyar muhtar, birdenbire elindeki sopayı yere vurarak heyecanla:

— Ben hemen köye döner ve öğleye kadar size on araba ekmek gönderirim. On araba! On araba ekmek vermesinler de göreyim! Tercüman beyin emrini yerine getirmesinler bir bakayım. Ben onlara anlatırım!... dedi.

Muhtarın sözlerini derhal Almancaya çevirdim. Şults, beni kenara çekerek kulağıma fısıldadı:

— İhtiyara, söyle; on araba ekmeğin lüzumu yok... Bize yağ, peynir, yumurta gibi şeyler... Anladın mı... Muhtara iyice anlat...

Çavuş, esirleri yumurtayla, peynirle mi besliyecek diye bir güldüm içimden.

— Yumurta, peynir mi? diye sordum.

Gene de yavaşça fakat daha heyecanlı:

— Kendimiz yeriz. Sen... Sen, ben... Yüzbaşı Buh... dedi.

Artık, Şults'un gözlerindeki sevinç ve heyecanın mânâsını sabah erkenden gelip ahırdan beni almasının sebebini öğrenmiştim. Meseleyi muhtara anlattım. Öteki muhtarlarla da anlaşıp geri, kampa döndük. O gün çavuşun odasında tek başıma kaldım. Şults bütün gün gelmedi. Neredeydi bilmem, nihayet odasına heyecanla girdiği zaman akşam oluyordu. Muhtarlar geldiler. Arabalar dışarda, hemen yardıma gel, dedi. Çıktık. Sabahleyin konuştuğumuz muhtarlarla birlikte, arabalardan, bohça, çuval, paket taşıdık. Arabaları boşalttıktan sonra, Şults, muhtarları odasına çağırdı. Ştalagda bulunan esirlerin isimlerini aldı. Odadan çıktılar. O gece ahıra gitmedi, önce, yüzbaşı Buh tarafından imzalanmış tezkerelere yüz elli kişinin isimlerini yazdım. Sonra, çuvalları boşalttık ve sabaha kadar, yüzbaşı Buh'la çavuş Şults'un ailelerine, hısım akrabasına gidecek eşyaları paket ettik.

Ertesi gün, tezkerelere isimleri yazılmış yüz elli esir serbest bırakıldı. İki gün sonra, çavuş Şults'la gene şoseye çıktık. Esirleri hürriyete kavuşturma usulü köylerde duyulmuş olacak ki, köylüler yanlarına gittiğimiz zaman, kaş göz işaretiyle, arabalarını gösteriyorlardı. Yüzbaşı Buh her sabah kumandanlığa geliyor, iki yüz tezkere imzalayıp gidiyordu. Ben, akşama kadar Buh'un odasında imzalı tezkerelere isim yazıyor, sonra çavuş Şults'un odasına gidiyordum. Gece yarısına kadar, birlikte Almanya'-

ya paket sarıyorduk. Bu, böyle, Mayıs nihayetine kadar sürdü. Ama günün birinde bunun da sonu gelecekti ve geldi.

Bir gün, pencereden, sakalık eden Azerbaycanlının gene su taşıdığını gördüm. Kumandanlığın yanındaki yoldan geçerken durdu. Sağ eli boynundaki ipte, kumandanlığın taş merdivenlerine bakıyordu. Zavallının ne acıklı bir hali vardı! Boyu biraz daha uzamış gibiydi, yalınayaktı, vaktiyle güzel olan yüzünde derin, ağır hastalık izleri görünüyordu şimdi. Yanındaki Alman bir şeyler söylüyor, o, Alman'ı işitmiyor gibi, kumandanlığın merdivenlerine bakmakta devam ediyordu. Sonra eğildi, kovalarını kaldırdı ve başı hâlâ kumandanlığa dönük, ştalaga doğru ağır ağır yürüdü. O günden sonra, ceplerimde ekmek taşıdım. Nihayet bir akşamüstü, çavuşla ahıra giderken, Azerbaycanlıya aynı yolda rastladım. Gene aynı vaziyetteydi:

— Merhaba, ağam, dedim.

Birden irkildi, sonra gözlerimin içine, kalbimi okumak istercesine bakarak cevap verdi!

— Merhaba, gardaş...

— Beni tanıdınız değil mi? Ben, İskender'in.. Sözünü bitirmeden, Azerbaycanlı, o kısık sesiyle:

— İskender kaçtı, dedi. İçime korku düştü. Sustum.

— Ahbapları olan polislerin yardımıyle kaçtı. Çok zalimdi, ama yiğitliğine yiğitti hani...

Azerbaycanlı benimle konuşurken, Şults, silâhlı Alman askerinin yanına gitmişti. Azerbaycanlı, lâkırdıyı İskender bahsinden uzaklaştırmak ister gibi, başını kumandanlıktan yana çevirdi. Merdivenlere bakarak:

— İki günden beri, seni o basamaklarda görürüm diye, bakar dururum, gardaş, dedi.

— Ben de sizi çok bekledim...

— Üç hafta hasta yattım. Geceleri fena bir öksürük tutuyordu. Kan tükürüyordum, gardaş. Kendimi bilmiyordum. Sıhhiyeciler nasıl oldu da çukura atmadılar, hâlâ şaşarım, gardaş. Ne fena günlerdi, ne fena...

Böyle derken kovalarının ipini sıkıyor, boğulur gibi bir sesle:

— Ben dayanamayacağım, gardaş; ben artık dayanamayacağım, diye ağlıyordu.

Ekmek uzattım. Koltuğunun altına sıkıştırdı.

— Ağlamayın, ağam.. Hepimiz aynı gemideyiz. Başını kaldırdı, gözlerimin içine baktı. Gülümsemek istedi galiba, yalnız dudaklarının ucu biraz oynadı..

— Ama sen... Sen çok büyüdün, gardaş. Kampta herkesin ağzında senin adın...

— Benim adım mı? Bu da neden?

— O tezkerelerle ne kadar insan, ne kadar can kurtardın, bir bilsen!

— O esirler, benim değil, kumandanlığın emriyle serbest bırakılıyor.

— Öyle ya... Ama o tezkerelere senin de elin değiyor, gardaş. Sözün de geçer senin şimdi... Şaka mı?... Okumuş bir adamsın... Alaman gibi Alamanca konuşursun.

Biraz daha sokuldu, önce, ötede, Alman askerine ve ona bir şeyler soran Şults'a, sonra bana baktı; birkaç kelimeyle pek önemli bir şey hülâsa etmek ister gibi, kestirmeden konuştu:

— Öyle bir tezkereye benim de adımı yazıp yarın, akşamüstü, çörekle bana verirsin, olmaz mı, gardaş?..

Azerbaycanlının söylediklerinin beni atacağı tehlikeyi hemen fark ederek geri çekildim:

— Böyle şaka etme, ağam; korkuttun beni.

— Nideyim, gardaş, hastayım, dayanamayacağım...

— Bu bahsi bir daha açarsan, göremezsin beni. Azerbaycanlının yüzü birden değişti; ciddileşti. Yüreğime işleyen bir bakışla baktı yüzüme:

— Korkma, bir daha bahsetmem... Miras istemedim ya... Bir kâğıt parçası... İsteyenin bir, vermeyenin iki yüzü kara derler. Senin için şaka olan, benim için hayat veya ölümdür, bunu bil yalnız. Neyse... Unutalım bunu da.

Kovalarının ipini tuttu, geri çekildi. Alman'a bakıyor, gitmek istiyordu. Biçarenin bu isteği beni şaşırtmıştı. Kabahatli bir insan gibi, yüzüne bakamıyor, ne diyeceğimi bilmiyordum. Barışmak ümidiyle, yanına gittim:

— Ne kadar tehlikeli bir iş teklif ettiğinin farkında mısın, ağam? dedim.

Gene gözlerimin içine baktı, gözlerinde gene o korkunç mânâ, başını salladı.

— Ben hastayım.. Umurumda mı benim?...

— Öyle bir tezkereyle tutulursanız hem sen, hem ben...

— Sözünü bitirmeden atıldı:

— Yalnız ben, gardaş, yalnız ben. Yemin ederim bunu kimse bilmiyecek.

Buna Azerbaycanlının sözleri kadar gözleri de beni inandırıyordu. Zavallının kalbinde ümit mi uyandı, bilmiyorum, yüzü biraz yumuşadı, yavaş, fakat heyecanlı bir sesle devam etti:

— Etraftaki köyleri iyi bilirim. Üç yıl burada askerlik yaptım. Beni bilen, tanıyan çoktur. Köylerde ne kadar kadını, kızı kucağıma oturtmuşumdur. Ne kadar rakı içmişimdir, bir bilsen! Yalnız buradan çıkayım, gardaş. Kimse beni bulmaz...

Ayrıldık. O gece uykum kaçtı. Doğrusu Azerbaycanlıyı bulup konuştuğuma bin kere pişman olmuştum. Artık kalbimde Azerbaycanlı için yer kalmıyordu galiba. Beni tehlikeye sokmaktan çekinmeyen adamla arkadaş olunur

muydu? 2 numaralı barakada geçirdiğim günleri hatırladım. İskender'den bahsettiğimizde hep onun aleyhinde konuşurdu. Ben o zaman İskender'i kabahatli bulurdum. Kabahatli miydi sahiden? Şimdi benden tezkere istiyordu. 2 numaralı barakadayken İskender'den kim bilir ne istemişti! İskender herhalde reddetmişti. Bana küsmüş olduğu gibi İskender'e de küsmüş olacaktı. Ne yapsın biçare, canını kurtarmağa çalışıyordu. Buna darılma olmazdı! Ama şimdiden sonra kendimi Azerbaycanlıdan uzak tutmak en ihtiyatlı hareket olacaktı. Evet, kararımı vermiştim. Azerbaycanlıdan uzak duracaktım. Harb bitinceye kadar Şults'un odasında selâmette yaşamak istiyordum. Harb çok uzun sürmezdi, biterdi ve her şey unutulurdu!

Böyle düşünüyor; gündüzleri, yüzbaşı Buh'un odasında tezkerelere isim yazıyor, akşamları da çavuş Şults'la, Almanya'ya gönderilecek paketleri hazırlıyordum. Ama Azerbaycanlı için, kalbimde yer yok derken kendi kendimi aldatmıştım. O, aklımdan çıkmıyordu. Daima, benimle beraberdi. Ondan kaçamıyordum. Bana çok dost görünmiyen o insanı, niçin uzun uzun düşünüyordum, bilmiyorum. Ben hep öyleyim galiba... Hayatta en çok, sevmediğim, korktuğum şeylerle tartışıyorum. O gün, kendimi, Azerbaycanlıdan uzak tutmağa, pencereden bile bakmamağa karar vermiştim, öyleyken, içim bir türlü rahat edemedi. Onu bulup meseleyi anlatmadan olmayacaktı. İki gün sonra, Azerbaycanlıyı gene kumandanlık binasının yanından geçen yolda gördüm. Gözleri, kumandanlığın taş merdivenlerinde, su taşıyordu.

Ahıra gitmezden önce, çavuş Şults, ertesi gün, tezkerelere üç yüz kadar isim yazılacağını söyledi, birlikte çıktık. Kafamın içinde hep Azerbaycanlı, hep Şults, Buh, tezkereler dönüp duruyordu. Üç yüz isim! Üç yüz insan!...

Şults, kimsenin suratına bakmadan, muhtarlardan yumurta ve peynir istiyordu. Muhtarlarsa, tezkerelere istedikleri isimleri yazdırıyorlardı. O tezkereyi eline geçiren esir selâmette demekti. Bunu ben de biliyordum. Azerbaycanlı da biliyordu. Bir iyilik yapmaktan korkmam doğru muydu? Bir insan vardı ortada, öleceğim diyordu. Ben kurtaramıyordum onu. Bir tezkere! Bir tezkere nedir ki! Benim için bir hiç! Hemen hemen bir sadaka! Ama onun için kurtuluş. Bugün gözleri gene kumandanlığın taş basamaklarında, suyunu taşıyordu. Bense onu görmemek için, pencereden bile bakmak istemiyordum. Yaptığım doğru muydu? Ya ölecek olursa! Ben, 5 numaralı barakadan kaçtığımda gidip gâvur polisten nasıl imdat dilemiştim... Sonra hastanedeki polis beni, 5 numaralı barakadan olduğumu bildiği halde, 2 numaralı barakaya nasıl götürmüştü... Bir biçarenin benden yardım dilemesine şimdi niçin kızıyordum? 2 numaralı barakada, Azrail başıma dikilmişken, Ermeni doktor bana yardım etmemiş miydi? Bense, Azerbaycanlıya yardımdan çekiniyordum.

Yarın onunla konuşmalıyım. Yanıma bir tezkere alıp ekmekle beraber, Azerbaycanlıya verirsem?.. Her şeyi düşünüyorum, her şeyi göz önünde tutuyorum, tezkere deyince dizlerim titriyor gene...

Bir sabah yüzbaşı Buh'un odasında yalnızdım. Tezkerelere isim yazıyordum. Aklıma ansızın Azerbaycanlı geldi, çivi gibi saplandı kaldı orada. Söküp atamıyordum. Tezkerelerin birine asıl yazılacak isim yerine bambaşka bir isim yazdım. Bunun nasıl olduğunu kendim de bilmiyordum. Farkına vardığım zaman korkudan titremeğe başladım. Soğuk terler dökülüyor, ne yapacağımı bilmiyordum. Kapı açıldı, Şults'tu.

— Haydi, Sadık, elini çabuk tut, dedi.

Alnımda birikmiş terlerle, çıkıp Şults'un odasına girdim. Gene paket yaptık. Çavuş konuşmuyordu. Ben, üzerinde hiçbir zaman beş kuruştan çok para taşımamışken, şimdi babasının kesesinden çaldığı beş lirayı saklamaya çalışan bir çocuk gibi, cebimdeki tezkereyi düşünüp titriyordum. Bütün gün, Şults'un yüzüne bakamadım. İki gün tezkere cebimde ahıra gittim geldim, ama Azerbaycanlıyı bulup tezkereyi vermeğe bir türlü cesaret edemedim. Nihayet bir gün, hep aynı yoldan suya gittiğini gördüğümde kat'î kararımı verdim. Cebimdeki tezkereyi, zavallıya verecektim. Sabırsızlıkla akşamı bekledim. İkide bir pencereden bakıyordum. İçimde bitmez tükenmez bir sıkıntı vardı. Kararımı verdikten sonra Azerbaycanlıyı bile düşünmüyordum. Yalnız, tezkereyi verip bir daha da yüzünü görmemek istiyordum. Ahırda, Şults'un odasında sükûnet içinde yaşamak diliyordum. Azerbaycanlı kaçtıktan sonra başına ne gelirse gelsin! Ona, kaç demedim ya!... Bense o kaçmadıkça rahat edemiyeceğim. Ancak o kaçtıktan sonra, eskisi gibi yaşıyabileceğim. Bugün herkesten korkuyorum. Çavuş Şults'un, yüzbaşı Buh'un yüzlerine bakamıyorum. Yüzüme bakan olursa korkudan titriyorum. Ama bu, yalnız o herif kaçıncaya kadar sürecek!

Akşam oluyordu. Artık korkmuyordum. Azerbaycanlıyı bile düşünmüyordum. Yalnız onunla bir daha yüz yüze gelmemek istiyordum. Nihayet kapı açıldı, odaya Şults girdi. Konuşmadan, birbirimizin yüzüne bakmadan dışarı çıktık. Kampın üstünden geçen kara bir buluttan serpilen yağmur damlaları meydanın tozunu bastırıyordu. Çavuş Şults durup, önce buluta, sonra yüzüme baktı, gülerek:

— Esirlikten kaçmaya niyetin yok mu, Sadık, dedi. Şakasını anlamadığımdan içime birden bir şey oldu.

— Hayır, herr feldfebel, diye cevap verdim.

— Bundan eminim. Şaka söyledim. Buradan kimse kaçamaz... Bu akşam ahıra kendi kendine git. Seninle gelirsem yağmur, üniformamın ütüsünü bozacak, diyerek, geri dönüp kumandanlığa girdi.

Ben ahıra doğru ilerledim. Esirlikte ilk defa olarak yalnız başıma yürüyordum. Sevinçliydim. Yola varmadan, yanında silâhlı Alman askeri, omuzunda kovalarıyle bana doğru gelen Azerbaycanlıyı gördüm. Şults, odasına girdi mi diye dönüp kumandanlığa baktım; Azerbaycanlı ve yanındaki Alman'dan başka etrafta kimse yoktu. Azerbaycanlının yanına vardım. Yüzünde hep aynı ıstırap ifadesi; gözlerimin içine bakıyor gene. Bir şey söylemek istiyor gibi. Ben onun söz söylemesine vakit bırakmadan, elimdeki ekmeği uzattım:

— Al, ağam, bir daha buluşamıyacağız sanırım... Allah yardımcın olsun.

Ekmeğe uzanırken, gözleri dumanlandı, dumanlandı; bir ekmeğe, bir yüzüme baktı. Gözleri yaşarmaya başladı. Elini tuttum:

— Ekmeğin içinde... Allah yardımcın olsun, dedim, ayrıldık.

O gece ve ertesi gün Azerbaycanlı ne yaptı, neredeydi bilmiyorum, üçüncü günün sabahı olanlarıysa ömrüm oldukça unutmıyacağım...

Yüzbaşı Buh'un dairesinde tezkerelere isim yazıyordum. Buh'la Şults karşı karşıya oturuyorlardı. Odada soğuk bir sessizlik vardı. Sık ormanın içinde kırılan kuru dallar gibi, ara sıra bir defter, bir kitap sayfası çıtır çıtır açılıp kapanıyordu. Bazan yüzbaşı Buh, gümüş tabakasını cebinden çıkarıyor, o zaman çavuş hemen atılıp kibrit çakıyor, yüzbaşı Buh'a uzatıyor, sonra gene sessizce iskemlesine oturuyordu. Pencereye yakın bir yerdeki masanın başında bir asker daha vardı. Kumandanlığa geleli iki gün oluyordu. Benim gibi bir esir parçasının Alman-

larla aynı odada oturmasına kızar görünüyor; yanımdan, yüzüme hain hain ve yüksekten bakarak geçiyordu. Nasıl bakarsa baksın! Aldırdığım yok. Bu, yüzbaşı Buh'un işi. Beni çalıştıran o. Bir yandan da çocuk gibi uğraşıyorum bu adamla. Gayet tuhaf bir yüzü var: Dar ve çıkık alnı, küçük mavi gözleri, ince uzun, üstelik sivri burnu, kısa sakalı, sakalının altında çifte gerdanı, beyaza yakın sarılıkta, kısa kesilmiş saçları, beyaz kaşları, beyaz kirpikleriyle, ne kadar da domuza benziyordu! Beni, bütün insanları yaratan, elbette ki Allah'tır; ama o insanın suratına baktıkça, mektepte okuduğumuz bir nazariyeyi ister istemez hatırlıyor, kendi kendime:

— Bu herifi Darvin görebilmiş olsaydı, insanın maymundan değil, domuzdan geldiğine inanırdı, diyordum.

Şimdi içimde yaşıyan, servi boylu, kartal bakışlı Azerbaycanlı olmasaydı, belki bu adamdan hiç bahsetmezdim.

Odada, aynı sıkıntılı sessizlik devam ediyordu. Şults konuşmayı sever olduğu halde, saatlerden beri, ağız açmıyordu. Yüzbaşı Buh'un odadan çıkıp gitmesini bekliyordu galiba. Çavuşun öğle yemeğini getirmek üzere mutfağa gitmek zamanı gelmişti. Ama yüzbaşı otururken ayağa kalkmağa cesaret edemiyordum.

Ansızın koridorda ayak sesleri ve bir haykırma duyuldu. Ben, Şults, pencerenin yanındaki masada oturan Alman, üçümüz kapıya doğru baktık. Yüzbaşı Buh, koltukta, başını kaldırmadan, Şults'a bir şeyler söyledi. Şults ayağa kalkıp koridora çıkmak üzereyken kapı açıldı ve... İçeri... İki Alman'ın arasında gövdesi çırılçıplak, beyaz yüzünde kanları kırmızı kırmızı akarak, ama dimdik başı, korkunç bakışlarıyle Azerbaycanlı girdi. Almanlardan biri, yüzbaşı Buh'un karşısında sert bir selâm verdi, sonra, uzun uzadıya anlatmaya başladı. Azerbaycanlı, hiçbir tehlike görmüyormuş gibi iri gözlerini daha da açmış, odanın tavanına bakıyordu. Bana bile çevirmiyordu başı-

nı. Kalbini, sanki zincirlere bağlayıp hayattan, insanlardan ayırmıştı. Ben, ondan çok kendimi düşünüyordum. Bana değil, ona ne olacaksa tez olup bitsin istiyordum. Kendi selâmetim için titriyordum yalnız. Kendi selâmetim için onun kanlı, çıplak göğsüne bakamıyor, bakmaktan korkuyordum.

Yüzbaşı Buh'un karşısındaki asker anlatıyor; yüzbaşı sessiz, sinirsiz, her şeyi anlamak ister gibi dikkatle dinliyordu. Asker, kendisini yüksek rütbeli subay dinliyor diye kahramanlığı için belki bir madalya verir ümidiyle, Azerbaycanlının yakalanmasını, heyecanla, bütün teferruatıyle anlatıyordu. Yüzbaşı Buh, lâkırdının ortasında birden elini masaya vurarak ayağa kalktı. İster istemez, Buh'a baktığımda bakışlarım Azerbaycanlının bakışlarıyle karşılaştı. Uzaktan, o bakışlarıyle, "korkma, gardaş" demek istedi galiba; dudaklarının ucu oynadı, garip garip güldü. O sırada, şapkasını giymiş bulunan yüzbaşı Buh, bir şeyler söyleyerek odadan çıktı.

Şimdi, Azerbaycanlıya ne olacaktı? Daha hâlâ iki Alman arasında bir kahraman heykeli gibi dimdik duruyordu. Derken, Almanlar, Azerbaycanlının omuzlarından tuttular. Çukura götürüp öldürecekler galiba. Hayır, arkasında bağlı duran ellerini çözdüler. Ne olacak?... Pencerenin yanındaki domuz yüzlü Alman kalkıp Azerbaycanlının yanına gitti. Elinde bir zincire bağlı anahtar vardı. Adamcağızı, zindana kapıyacaklardı galiba. Ellerini çözdüler; sonra gene de iki bileğinden iki uzun iple bağladılar. Niçin?... Ne yapıyorlar?... Anlıyamıyordum. Azerbaycanlı hâlâ o korkusuz bakışlarla bakıyordu. Askerlerin bir masaya çıkıp bileklerinden bağlanmış iplerin ucunu tavandaki halkalara geçirdikleri vakit, maksatlarını anladım. Domuz yüzlü Alman, Azerbaycanlının yanında, onun imanla dolu gözlerine bakarak, elindeki anahtarları sallıyordu. Onun sessiz, soğukkanlı duruşuna içerliyordu

galiba, sövüyor, masada halkalara ipleri geçiren Alman'a bağırıyordu. İplerle Azerbaycanlıyı odanın orta yerine çektiler. O, daha gık demiyordu. Ben titriyordum. Ayağa kalkıp kapıya doğru yürüdüm. Şimdi, domuz yüzlü Alman kudurmuş gibi haykırıyor, elindeki anahtarlarla Azerbaycanlının kafasına, yüzüne vuruyordu. Sövmeler, haykırışmalar arasında, biçare, odanın tavanındaki halkalara çekiliyordu. Uzun, beyaz vücudu boşlukta sallanıyor, başı arkaya sarkmış, kafasından, omuzlarından aşağı kanlar sızıyordu. Bayılacak gibi oluyordum; duvarlara tutunarak çavuş Şults'un odasına gidebildim. Buh'un odasından kalbime hançer gibi saplanan sesler geliyordu. Sonra bir sessizlik oldu. Sağır, korkunç bir sessizlik. Sanki, dünyada benden başka yaşayan kalmamıştı. Yalnız ben ve ara sıra yerlerin dibinden gelen garip bir uluma. Duvara dayanarak, bir saat kadar bekledim. Nihayet, koridorda kapılar çatırtıyla açıldı. Sonra koşuşmalar oldu, bağırışmalar duyuldu. Meydana çıkıyorlardı.

Pencereden baktım; Azerbaycanlı, silâhlı Almanların arasında gövdesi, kandan kıpkırmızı kesilmiş, pantolonunu düşmemesi için tutarak gidiyordu. Milletimin evlâtlarının böyle gurur ve iftiharla ölüme gidişini ilk defa olarak görmüyordum.

Öldürdüler... Almanlar, kolları dirseklerine kadar kan içinde döndüler. Bundan sonra, hayattan, ölümden, insanlardan korkmayacağıma yemin ettim.

Azerbaycanlının öldürülmesinden iki gün sonra; yüzbaşı Buh, beni kendi odasına çağırdı. İçimde korku yoktu. Her şeye karşı hazırdım. Azerbaycanlıya vermiş olduğum tezkereden bahsedilirse öldüm demekti. Ölümden korkmamaya yemin etmiştim. Odaya girmezden önce, gene tezkereyi düşünmekten kendimi alamadım. Yüzbaşı Buh, tezkere lâfını eder etmez, dosdoğru domuz yüzlü Alman'ın önüne gidip yüzüne tükürecektim.

Kapıyı açtım, odaya girdim. Ciddî bir selâm verdim. Yüzbaşı Buh, selâmımı alarak nezaketle karşıladı beni, yer gösterdi. Oturdum. Kaç kere ateş saçar görüp korktuğum gözleri bu sabah sakin bakışlıydı.

— Kızılordu'nun topçu kıtalarında atlara ne gibi yemler verilir? diye sordu. Tuhaf bir sualdi bu. Evvelâ, bu suali sormakta, gizli bir maksat mı var acaba? diye düşündüm. Sonra Almanların bu gibi şeyleri merak etmelerine şaştım. Ne cevap vereceğimi bilmiyordum.

— Orduda atlarla alâkam olmadı, herr hauptman*, dedim. Tanklarda ne cins petrol kullanıldığını bilirim. Merak ederseniz, bunu söyleyebilirim.

— Hangi tip tanklara kumanda ettin?

— B.27, B.28, B.29...

— Bu tanklar ordunun en iyi tankları mı?

— Hayır, en kötüleri.

Güldü:

— Ya en iyisi?

— T.34'müş, ama ben içine girmedim, yalnız uzaktan gördüm.

Konuşmamız bitti. Orada Şults'la Buh'un yanında, ayakta, tanımadığım bir subay daha duruyordu. Şimdi herkes kendi işiyle meşgul oluyor, kimse bana bakmıyordu. Yüzbaşı Buh, başka bir şey daha sorar diye bekliyordum. Oysa susuyordu. Biraz sonra ayağa kalkarak bana:

— Biz, cepheye gidiyoruz, ştalaga yeni bir bölük asker geliyor, dedi.

Bunu bana söylemelerine şaştım, ama sesimi çıkarmadım. O, devam etti:

— Sen, geri, kampa dönmelisin...

Kapıya doğru yürüdü, koridora çıkmadan durdu, bir şeyler düşünüyor gibiydi, nihayet:

---

* Yüzbaşı.

— Senin geri ştalaga dönmeni istemiyorum, dedi. Seni başkumandanlığa göndereyim. Orada belki tezkere alır, hürriyetine kavuşursun...

Odadan çıktı. Bir daha, yüzbaşı Buh'u görmedim. Beni merak içinde bıraktı. Bütün gün, nereye gideceğimi, nasıl serbest bırakılacağımı düşündüm. Akşamüstü, çavuş Şults da cephedeki kıtalardan birine tayin edildiğini anlattı. Yüzbaşı Buh'un Kızılordu'daki atlara verilen yemleri merak etmesinin sebebini sordum. Omuzlarını silkerek, sadece:

— Herhalde kendisi atlı topçu kıtalarından olduğundan, dedi.

Bu konuşma, çavuş Şults'la son konuşmamızdı. 1942 yılı Mayısının otuz birinci günü sabahı, gayet erken, koltuğumda küçük bir bohça, yanımda bir genç, silâhlı bir Alman askeri, Uman, 2 numaralı esir kampının kapılarından çıktım.

Şehre varan, yamru yumru, çamurlu bir yol boyunca gidiyoruz. Ucu iğne gibi sipsivri çan kuleli bir kilisenin gerisinden kan rengi bir güneş yükseliyor. Bahçelerde hayvan sesleri.. Evlerin pencereleri açılıyor. Bir erkek işe gidiyor. Ara sıra yanımızdan, arabasında, dalgın bir köylü geçiyor. Güneş yükselip rengi ağardıkça sabahın sessizliği, yerini gürültülü hayata bırakıyor. Hayat gene eski hayat. Hiçbir şey değişmemiş. Ben de aynı insanım, yalnız yanımda silâhlı bir asker var. Yanımdaki asker olmasa, ben de hayata, insanlara karışıp o insanlardan biri olurdum.

Yüzbaşı Buh, belki seni serbest bırakırlar dedi. Belki... İnanmak ne kadar zor, ama kimbilir?... Belki... Sekiz ay önce, bu yolda sürüklene sürüklene Uman kampına gittiğimiz zaman, o toprak yığınlarından medet ummuştum. Ne tuhaf! Rahmetli Mustafa Onbaşı'yı da bu yolda kaybetmiştim. Mustafa'yı nasıl kaybettiğimi hatırlamıyo-

rum. Ne korkunç günlerdi onlar. Şimdi bile, dönüp o toprak yığınlarına baktıkça titriyorum. Ya yanımda gelen Alman ansızın geri dönerse?... Beni tekrar ştalaga götürürse?...

Alman konuşmuyor, ben de sessizce onun yanında ilerliyorum. Nereye gittiğimizi bilmiyorum; yalnız toprak yığınlarından, ştalagdan uzaklaşıyoruz. Yüzbaşı Buh, belki seni serbest bırakırlar dedi. Şimdi esirlikle hürlüğün farkını ölçmek ister gibi, yemyeşil bahçelere, evlerin önündeki kadınlara, sokaklarda koşuşan çocuklara bakıyorum.

Esirliğin sonunu söyleyip bitirmek istemiştim, ama sözü uzatıyorum. Lâfı uzatanlara, can sıkanlara, biz Kırımlılar, bin dereden su getiriyor, deriz. Bu satırları okurken bu sözün bana da söylenebileceğini düşündüm. Çocukken, şair olmak istemiştim. Sınıf arkadaşlarımın defterlerine şiirler bile yazmıştım. Günün birinde, beni iyiden iyiye coşturan bir roman okuduktan sonra, romancı olmak hevesine kapıldım. "Beyaz Katil" adlı bir hikâye yazacaktım. İsmini bulmuştum. O isim etrafında, iki hafta hayal kurdum. Ne kadar derin, ne kadar geniş düşünüyordum! Çok düşündüm, ama ne yapayım içimde yokmuş, hikâyenin yalnız adını yazabildim.

Şimdi, hürriyetimin hudutlarına yaklaştıkça, bu "Hâtıralar" masalını uzattıkça uzatmak istiyorum. Serde hâlâ o yazarlık hevesi mi var? Uzun söylemekle çok can sıkacağımı biliyorum, ama ne zararı var. Bu hikâye, sevdiklerime ait olduğu kadar kendime de aittir.

İstasyona giriyoruz. İstasyonda, sevk edilmelerini bekleyen, büyük bir asker kalabalığı var. Dolu bir tren, harekete hazırlanıyor. Pencerelerinden dışarı, çoğu sarışın kafalar sarkıyor. Alman kafaları. Yüksek sesle konuşuyorlar. Yanlarından geçerken biri, parmağıyle beni gösteriyor. Üniformamdan bahsediyor galiba.

Trene binerken son defa olarak, toprak yığınlarına, ştalaga, nöbetçi kulelerine, baraka damlarına bakıyorum. İşte, hayatımın en korkunç panoraması! Bir an, geçtiğim bütün yolları, bulup kaybettiğim insanları, bütün çektiklerimi, Alman sopası altında bağıran, inliyen zavallı bir esir sesi gibi içimde duydum. Bu bakış, son bakıştı; bu perde, esirliğimin, belki de şimdiye kadar yaşadığım hayatın son perdesiydi. Sonra, iki üç perdenin gerisinde kaldım ve başladığım yeni hayatta oynayacağım rolü öğrenmiş olarak çıktım.

Şimdi, bütün bunları düşündüğüm zaman kendi kendime, gördüklerim bir rüya mıydı acaba, diyorum. Hayır, rüya değildi. Hepsi hakikatti. Yalnız bu hakikati, acemice yazdığımdan üzüntü duyuyorum.

Genç Alman askeri, beni trenin nihayetinde yarı karanlık bir kompartımana götürdü. Kompartıman boştu. Pencerelerine tahtalar mıhlanmıştı; dışarıya bakılacak bir delik olsun yoktu, önce şaşırdım. Ama, küçük bir şeydi bu!... Ne zamandan beri karanlıkta yaşıyordum. Bir iki saat karanlık kompartımanda seyahatten ne çıkardı. 5 numaralı barakadan fena değildi ya! Nihayet hareket ettik. Başımın üstündeki kırmızı elektrik lâmbasının zayıf ışığında Almanla yan yana oturduk. Konuşmuyorduk; bizi konuşturabilecek mevzu, ne Alman'ın kafasında ne de benim kafamda vardı. Gelecekten çok, geçmişi düşünüyor, Azerbaycanlıyı unutamıyordum. Geçtiğim bütün yollar, gözlerimin önüne geliyor ve bütün yolların nihayetinde, kanlı yüzüyle Azerbaycanlı görünüyordu. Onun ölümüne ben sebep olmamış mıydım? Hayır, diyordum. Ama bileklerinden bağlanmış iplerle demir halkaya çekildiği zaman odadan çıkıp gitmem bana, kabahatli olduğum hissini veriyordu. İçim sızlıyordu o zaman. Bu levhayı gözlerimin önünden uzaklaştıramıyordum.

Trenden, gece yarısı indik. Etraf kapkaranlıktı. Yağmur yağıyordu. Genç Alman yanımda, trenden uzaklaştık. Bir ovadaydık galiba. Trenden niçin burada inmiştik? İstasyon nerede kalmıştı? Uzakta zayıf bir ışık vardı. Rüzgâr, yağmuru yüzüme, kulaklarıma çırpıyordu. Asfalt şoseye çıkıp görünen ışığa doğru ilerledik. Sağ tarafta, küçük bir ev fark ediyordum. Evin yanında bir kamyon duruyordu. Kamyona yaklaştık. Karanlıkta iki insan şekli gördüm. Birden, içlerinden biri, bir elektrik feneri yaktı. Yanımdaki genç Alman, ışığa doğru hızla ilerledi, sert bir selâm verdi, bir şeyler söyledi ve beni o iki insana teslim edip geri, trene döndü.

Beni teslim alanların ikisi de asker, ikisi de çavuştu. Uzun boyluydular, yağmurla ıslanmış parlayan meşin ceketleri içinde ikisi de sağlam yapılı görünüyordu. Beni, kırk yıllık ahbap gibi karşıladılar. Biri, bir sigara verdi, öteki çakmak yaktı, hemen kamyona bindik. Nereye gittiğimizi anlamak istiyor, fakat çavuşlar artık benimle alâkadar görünmediklerinden sormaya cesaret edemiyordum. Gideceğimiz yere gece yarısından sonra vardık. Yağmur durmuştu. Yükselmiş bulutların arasından sıyrılan ayın ışığında, akasya ağaçları ortasında beyaz, derli toplu bir bina gördüm. En unutamıyacağım şey, binanın merdiven basamaklarında kamyonu bekleyen ve kamyondan inmemle koşup elimi sıkan Alman onbaşısının bana gösterdiği hürmet ve nezaket oldu.

Mükemmel, kibar sınıfı Rusçasiyle konuştu:

— Misafirlerimizin geceleyin kabul edilmeleri burada âdet oldu, dedi.

Ve benden, evet benden, hazırlıksız karşılandığımdan dolayı özür diledi. Ben, çok ucuza satılan malın acaba ne kusuru var diye düşünen fakir bir köylü gibi onbaşıdan şüphe ediyor; daha kulaklarıma inanamıyordum. Yağmurdan sonra havada, kokulu bir serinlik vardı. Onbaşı

aynı sesle, aynı nezaketle konuşuyordu. Beyaz binaya bitişik küçük bir eve doğru ilerledik. Eve girdik. Küçük, temiz, ılık bir oda. Orta yerde bir masayla deri kaplı bir koltuk. Sağ tarafta bir kapı... Onbaşı, koltukta bana yer gösterdi, kendisi sağ taraftaki kapının gerisinde kayboldu. Gördüğüm nezaketten biraz korkmuştum. İçimde bir nevî rahatsızlık vardı. Odanın duvarları, bütün mobilyası bana bakıyor, her hareketimi takib ediyor gibiydi. Odada her şeyin gözü, kulağı vardı sanki. Burası başkumandanlık olacaktı. Tezkereyi yarın sabah verirler mi acaba? Belki verirler...

Rusça konuşan onbaşı, elinde temiz bir gecelik; beyaz, büyük bir havluyla döndü.

— Banyo hazır efendim, dedi. Siz banyodayken ben de çay hazırlayayım. Böyle ansızın... Ama yarın her şey yoluna girecek. Affedersiniz!...

Uzun koridor üzerindeki kapılardan birini açıp banyo odasını gösterdi. Banyodan sonra, küçük odada, birlikte çay içtik. Ben konuşmuyordum. Ne konuşacaktım? Herif mânâsız, daha çok masum bakışlarla, yüzüme bir arkadaş gibi bakıyordu. Çay içerken, lâf açmış olmak için:

— Rus musunuz? diye sordum.

— Hayır, Alman'ım, dedi. Gülümsedi. Benden bir şeyler gizler gibi gülümsedi.

— Ben Alman'ım, ama burada sizin gibi birçok Rus arkadaş var. Yarın onlarla tanışır, ahbap olursunuz.

Sonra:

— Buradan memnun kalacaksınız, dedi. Sekizde kalkarız. Biraz askerî nizama uyarız... Ama siz merak etmeyin... Yorgunsunuzdur herhalde. İstirahat edin şimdi. Kumandan tarafından saat onda kabul edileceksiniz.

Kalktı, sağ taraftaki kapıyı açtı, çıktık; uzun koridor boyunca yürüdük. Sonra başka bir kapı açtı ve uzunlamasına bir odaya girdik. Kapının üstünde, zayıf ışıklı, kırmı-

zı bir elektrik lâmbası yanıyordu. İçerde, sekiz on yatak vardı. Sebepsiz yere korkuyor, neden bilmem, Uman'da yattığım saman yatağımı, sigara içen Romanyalıları hasretle anıyordum.

Yanımdaki bu herif kimdi? Neden bir esire böyle saygı gösteriyordu? Ben neredeydim?...

Adam, boş bir yatak gösterdi, alçak sesle bir şeyler söyledi ama kulak vermedim. Beni yalnız bıraktı nihayet. Kapının üstündeki zayıf elektrik ışığında, yataklarda uyuyanlara baktım. Oda, insanı ürküten bir sessizlik içindeydi. Nihayet, bütün korkularımı, şüphelerimi ertesi güne bırakmağa karar verdim. Her gecenin gündüzü vardı! Sabahleyin her şeyi anlardım elbet. Kumandanla konuştuktan sonra elime tezkere verirler, salıverirlerdi beni belki, kim bilir?...

Beyaz, temiz ve serin yatağa uzanıp gözlerimi kapadım. Kafamın içinde nazik onbaşı, Uman, çavuş Şults, yüzbaşı Buh, Azerbaycanlı, hepsi birbirine karıştı, uyudum.

İnsanın, uykusunda, korkunç rüyalar gördüğü olur, ter içinde uyanır, yataktan fırlar, gördüklerinin sahiden rüya olduğuna emin oluncaya kadar, garip bir korku geçirir. Bu gibi korkuları bilirdim. Bunlar, tabiî korkulardı. Hayatımda, o sabahki korkumsa, aklımı başımdan alan, devam eden, sahici, bambaşka bir korku oldu. Etrafımdaki insanların kim olduklarını, nerede bulunduğumu anlayamadan, hayatla ölüm arasında geçirdiğim, uyanıp kurtulamadığım bir kâbustu bu.

O gece, temiz yatakta rahat bir uyku uyumuştum. Uyandığım zaman kafam dinçti. Dünü bile düşünmüyordum. Odada bir hareket vardı. Sağıma soluma döndüm ve... Birdenbire donakaldım. Yatakların arasında kahkahalar atarak konuşanlar, birbirleriyle şakalaşanlar, Ruslar; üniformalı bellerinde tabancalı Rus askerleriydi!

Evet, Rus askerleri! Rus subayları! Gördüklerim rüya mıydı? Gözlerimi kapadım, açtım. Kendime gelemiyordum. Binbaşı üniformalı bir subay, yatağının kenarına oturmuş, bir teğmenle konuşuyordu. Teğmenin göğsünde Lenin, Kızılbayrak, Kızılyıldız madalyaları vardı. Düşünüyor, bir türlü kendime gelemiyordum. Neredeydim? Dün akşam ne yapmıştım? Trene binmiştim. Bunu iyice hatırlıyorum. Trenden nerede inmiştim? Gece, yatağa girmeden önce benimle konuşan onbaşı Rus muydu? Rus üniformalı mıydı?... Gözlerim kamaşıyor, etrafımdaki parlak üniformalı subaylara bakamıyordum. Subay kalabalığı arasında, birden, dün akşamki nazik onbaşıyı gördüm. Yanıma geldi. Ben de, sırtımdaki terli geceliğin içinde kendime gelir gibi oldum. Demek, gördüklerim rüya değildi. Ama niçin bu insanlar Rus üniformaları giymişlerdi! Biraz sonra bunu da anladım.

Yanımdaki onbaşı gülerek saatine baktı:

—İyi uyudunuz sanırım, dedi. Şimdi saat on, on birde kumandan tarafından kabul edileceksiniz, isterseniz kahvaltıya gelin.

Çıktı. Adamın gelip benimle konuşması, biraz muammalı olsa da, gene bir hayat hissi uyandırdı bende. Kalkıp acele giyindim, çıktım. Dışarda, bahçede türlü rütbeden Rus subayları, el ele, kol kola, akasya ağaçlarının altında dolaşıyorlardı. Kenarda bir barakada, Alman üniformalı bir yüzbaşı, karşısında Rus üniformalı subaylara ders veriyordu. Barakanın yanından geçerken durup dinlenir gibi yaparak, yüzbaşının söylediklerine kulak verdim. Rusça konuşuyordu. Burasının, Alman casus mektebi olduğundan; Sovyetlere karşı çalışan casuslar arasında bulunduğumdan şüphem kalmamıştı artık. Bir saat sonra, onbaşı beni kumandanın odasına götürdü. Pahalı mobilyalarla döşenmiş bir odaydı. Kumandan, yüzbaşı, yanındaki Rus binbaşısı üniformalı, boylu boslu, geniş

omuzlu, sarışın bir Rus tarafından güleryüz ve nezaketle karşılandım. Elimi sıktılar, masanın yanında, koltukta yer gösterdiler. Alman'ın yüzündeki nezaket çabuk kayboldu. Sessiz, suratsız oluverdi. Rus, elinde bir kalem, önünde bir defter, yüzünde yapma bir gülümsemeyle sorguya başladı:

— Adınız?

— Sadık.

— Soyadınız?

— Turan.

— Rütbeniz?

— Teğmen.

— Sınıfınız?

— Tankçı.

— Kaçıncı ordu, kaçıncı tümen, kaçıncı tabur?

— Altıncı ordu, elli yedinci tümen, doksan dördüncü tabur.

Kalemi defteri bıraktı, gözlerimin içine baktı, hep o yapma gülümsemeyle:

— Önce lûtfen, kendinize yeni bir ad seçiniz, dedi.

Hayatımın bir dönüm noktasına daha gelmiştim. Bu adam, benden açıkça, casusluk etmemi istiyordu. Ben de onunla açıkça konuşacaktım. Korkmuyordum. Ben, sandıkları gibi değildim. Etrafımdakilerden başka bir adamdım. Basit, ama cesur. Bunu, ilk defa olarak, karşımda oturan Rus'un tilki gözlerine bakarken içimde duydum; bunu ilk defa olarak, burada anladım. Fırlıyacak, yumruğumu masaya vuracak, "hayır" diye bağıracaktım. Bin defa hayır! Kimin menfaati uğruna beni ateşe atmak istiyorsun? Ben sizlerden değilim. Benim kendi milletim var!

Binbaşı yüzüme, aklımdan geçenleri okur gibi bakıyordu. Rus:

— Bir ad, diyordu. Nasıl olursa olsun; İvanof... Petrof.. Fedorof... Bir ad seçin önce kendinize.

Koltukta dönüyor, cevap vermiyordum. Ama korkak ve dilsiz değilim; önce içimdeki öfkeye hâkim olmak istiyorum. Binbaşı:

— Buldun mu, teğmen? diye soruyor. Oturduğum yerden:

— Hayır. Adım, Sadık Turan'dır. Ben, adımla iftihar eden bir adamım, diyorum.

Cevap, umulmadık, beklenmedik bir cevaptı galiba; Rus, yüzbaşıya; yüzbaşı binbaşıya, sonra ikisi birden yüzüme baktılar. Söze, Rus binbaşı başladı:

— Pekiyi. Ne yapmak, nasıl yaşamak istiyorsunuz öyleyse?

— Şimdiye kadar nasıl yaşadımsa...

— Yani, Bolşeviklere dönüp Almanya'ya karşı harb etmek mi istiyorsunuz?

— Ben buraya Bolşevikler arasından değil, 2 numaralı Uman esir kampından getirildim. Gene, geri, ştalaga dönmek istiyorum.

Odada derin bir sessizlik oldu. Binbaşının yüzünde daha bir değişiklik yoktu ama nazik olabildiği kadar, korkunç olabilecek bir adama da benziyordu. Bense aldırmıyordum. Kafam değil, içim idare ediyordu beni. İstediğimi söyleyecektim!

— Beni, ştalaga geri göndermenizi rica ediyorum! Binbaşı, eğilerek yüzbaşının kulağına bir şeyler söyledi.

Sonra bana dönerek:

— Buraya bak, teğmen, dedi. Buradan, kimse kendi istediği yere gidemez. Kimse kendi istediği işi yapamaz. Bunu unutma. Benim, asıl söylemek istediğim başka. Ben ne Alman'ım, ne de yalnız Almanya'nın menfaati için çalışıyorum. Burada gördüklerinin hepsi benim gibidirler. Biz de vatan evlâtlarıyız. Sandığın gibi kötü değiliz.

Alman hükümeti, yapacağın ufak tefek işlere karşılık, sana dünyanın parasını verecek. Şunu da bil ki, seni Bolşeviklerin arasına götürdüğümüz gibi, bir veya iki ay sonra da geri getireceğiz. O zaman, Almanya'nın istediğin yerinde, istediğin gibi yaşarsın o parayla...

Rus binbaşının sözünü:

— Alman hükümeti bu parayı başka bir yerde kullansa daha fayda görür, diye kestim. Binbaşı, birdenbire ayağa kalktı, yumruğunu masaya vurarak:

— Bolşevik! Kızıl Bolşevik! diye haykırdı. Biz senin gibilerle nasıl konuşacağımızı biliriz.

İşin buna varacağını biliyordum. Ama bunu Rus'tan çok Alman'dan beklemiştim. Oturduğum yerden, aynı sesle cevap verdim:

— Bolşevik değilim. Bolşeviklerden nefret ederim; ama sizin menfaatleriniz uğrunda çalışmak zorunda da değilim.

Çirkin bir gülüşle güldü:

— Yok, zorundasın ya! Canını kurtarana, bilir misin, o can epey pahalıya mal olur.

— Ben canımı kurtarmak istemiyorum ki.

— Tabiî, köpek için beşinci ayağın kıymeti neyse, selâmetteki insan için de can kıymeti odur.

Birdenbire sesini yükselterek devam etti:

— Ama can tehlikeye düşünce iş değişir. Karşısında, taş gibi durarak sordum:

— Ne demek istiyorsunuz?

Dudaklarının ucu çirkin bir gülüşle kıvrıldı, yeşil gözlerinden bir parıltı geçti, artık yavaş sesle söyledi:

— Daha anlamadın ha, teğmen? İnanırım, inanırım... Ormanın içine ne kadar girilirse, o kadar odun bulunur derler. Gel, biraz daha konuşalım. Biraz daha derine gidelim. Ahbap olacağımıza eminim. Sandığın gibi ne hain, ne de kötü bir insanım ben.

Cebinden sigara paketini çıkardı.

— Birer sigara içelim. Bu sigaranın adını biliyor musun? Söyliyeyim: Kazbek... Ne zamandan beri Kazbek içmedin, teğmen?

Bu gene bir sualdi. Kısaca:

— Hiç içmedim, dedim.

— Yani Rusya'da, Kızılların tabiriyle, Sovyet Rusya'da, harbden önce içmedin mi?

— Hayır.

— Niçin?

— Kesem elvermediği için. Güldü.

— Bundan sonra istediğin sigarayı, istediğin şarabı içecek, kim bilir, belki de canının çektiği kadınla eğleneceksin...

— Almanya'ya çok pahalıya mal olacak, bütün bunlar.

— Zevkli bir hayatı reddediyorsun, teğmen.

— Evet.

— Gene ştalaga, bitlere, azap ve ıstıraba dönmek istiyorsun.

— Evet.

— Polis sopası, elli gram ekmek, samanlı, taşlı ekmek... Dayanamıyacaksın teğmen, dayanamıyacaksın...

— Bu, benim bileceğim iş. Beni, geri, ştalaga göndermenizi istiyorum.

— Ne istersen iste sen. Biz de hakkımız olanı istiyoruz senden.

Sustu. Az sonra:

— Bunda mecburiyet yok, teğmen dedi. Belki seni ştalaga geri yollarız. Fakat..

— Fakat?

— Evvelâ borcunu ödemelisin.

Buna artık ses çıkaramadım. Benimle alay ediyor diye düşündüm. Binbaşı, yavaş yavaş koltuktan kalktı, birkaç saniye tavana baktı, sonra gözlerini gözlerime dikti.

— Ne borcu diye sormuyorsun?

Omuz silktim.

— İstersen hatırlatayım, dedi.

— Borçluya borcunu hatırlatmak ayıp değildir, söyleyin.

— Korkarım, unuttun. Dinle: 5 numaralı barakada bulunduğun zaman, ştalagdan kaçan, ya da kaçmak isteyen esiri bekleyen cezayı iyi bilirdin değil mi? Sen kaçtın ve yakalandın. Ama kimse seni çukurun kenarına çekip ensene kurşun sıkmadı. Üç gün zindanda yattın o kadar. Ne küçük ceza!... Sonra gene, 5 numaralı barakada, Azrail yakana yapışmışken, bizim arkadaşlardan biri seni kurtardı. Yanına aldı, yedirdi içirdi seni. Sana iş verdi. Hatırladın mı o doktoru?

Rus bunları, bir burguyla içimi deler gibi söylüyordu. Hem onu dinliyor, hem de, kapalı gözlerimle, 5 numaralı barakadaki doktoru görüyordum.

— Bu, seni biraz sarstı galiba. Beklemiyordun değil mi?

Cevap vermedim.

— Ah, dedi, bu bir şey değil, bunu sana bir ahbaba söyler gibi söylüyorum. Bilirim sen iyi adamsın, iyi olmasaydın, çavuş Şults seni ştalagdan çıkarmazdı; yüzbaşı Buh da, buraya göndermezdi. Ama bunlar küçük şeyler...

Azerbaycanlıdan bahsedecek diye ödüm koptu:

— Daha büyüğü mü var?

Gözünde bir kurnazlık parıltısıyle:

— Daha büyüğü, önemlisi harbdir, dedi. Bu harbi Almanlar iki üç ay içinde bitirecekler. Ama bu, yalnız, biz Rusların yardımıyle olabilir.

Sustu. Odada gene derin bir sessizlik oldu. Alman konuşacak diye bekliyordum, onun konuşmasını istiyor, ondan yardım umar gibi yüzüne bakıyordum.

Binbaşı:

— Bundan dolayı seni buraya.. diye söze başlamıştı,

— Aradığın adam değilim binbaşım! diye bağırdım.

Bunun ağzımdan nasıl çıktığını kendim de anlamamıştım. Şaşırmış kalmıştım. Ama binbaşı darılmadı. Tabiî sesiyle bir ahbapla konuşur gibi devam etti:

— Çocuk gibi cevap verme teğmen. Ciddi konuşuyorum seninle. Harb sürse sürse iki ay daha sürer. Ama bunun için yardımımız lâzım. Anladın mı? Bizim yardımımız lâzım. Bugün, Alman toplarına, uçaklarına, tanklarına karşı harb eden yalnız İvan'dır. Bütün cephenin, belki de bütün harbin anahtarı İvan'dır. Zavallı İvan'ı subayından, komiserinden ayır; göreceksin ki yüz binlercesi birden, Alman'a teslim olacaktır. Bıyıklı Gürcü, Almanlar hepsini de öldüremezler ya, diye milyonlarca Rus'u savaş meydanlarına sürüyor. Rus askeri cesurdur. Bu malûm. Vatan uğrunda harb ediyorlar. Ama gerçekten vatan için mi savaşıyorlar? Biçare İvan ahmak değildir, bâtıl inançları da yoktur. Halkımızın arasına girmeliyiz; hakikati zavallı İvanlara anlatmalıyız. Bunu askere anlatırsak, askeri komiserlerden ayırırsak, o zaman Rusya gene de...

— Pekâlâ, binbaşım. Bundan bana ne?

— Bana ne mi? Gayet sade. Bugün senin rütben teğmen, değil mi, bizim Rusya'da binbaşı, belki de generalsin...

— Teşekkür ederim. Ben Rus değilim.

— Ne zararı var? Bak Özbekler, Bolşevik esaretinde, nasıl eziyet çekiyorlar. Bizim Rusya'da sizin gibi azınlıklar için yeni bir hayat başlayacak. Biz Ruslarla... kardeş gibi...

— Duygularınızı paylaşamıyorum, efendim. Bundan sonra sizler kendiniz, bizler de kendi yurdumuz için kan dökeceğiz. Bizi inandırabilecek artık ne sözünüz, ne de renginiz kaldı binbaşım.

Bu sözleri söyleyen bendim. Ama ben yalnız değildim, ölenlerin ruhları da dile geliyordu benim sesimde. Binbaşının yüzü kıpkırmızı kesildi, sesini çıkarmadan, Alman'a baktı. Alman ne cevap verecekti? Ben söyliyeceğimi söylemiştim. Artık ne olacaksa olsun istiyordum. Neden, bu zamana kadar, Alman benim serbestçe konuşmama müsaade etmişti? Bana haddimi bildirecek cezayı mı düşünmüştü? Masanın üzerine eğilerek Rus binbaşıyla konuştu. Rus'un suratı daha hâlâ kıpkırmızı, hemen çıktı odadan. Almanla ben yalnız kaldık. Yüzbaşı, kaşları çatık, söyleyeceklerini içinden tekrar eder gibi, sessizce, masanın üstündeki kâğıtlara göz gezdiriyordu. Nihayet başını kâğıtlardan kaldırarak yüzüme baktı:

— Rusları niçin sevmiyorsun? diye sordu.

Benim millî duygularımı Almanlar anlayabilirler miydi? Benim milletimi mi düşünecekti onlar?

Sadece:

— Niçin seveyim?.. dedim.

Cevap vermedi. Konuşmamız bitmiş gibiydi. Artık başka bir yol tutması lâzımdı ve tuttu. Yavaş yavaş ayağa kalktı. Ağzından çıkan her sözü terazide dikkatle tartar gibi yavaş yavaş, kelimelerin üzerinde durarak konuştu:

— Almanya'nın Rusya'ya karşı hususî bir politikası vardır. Rusları başka, sizi başka gözlerle görürüz biz.

Bir an sustu. Bu sözler, asıl söyliyeceklerine bir hazırlıktı galiba. Dikkatle dinliyordum.

— Alman hükümeti, sizin, Rusya'dan ayrılarak, hür, müstakil bir memleket olmanızı istemektedir.

Yüzbaşının bu sözleri, içimde hassas bir noktaya dokunmuştu. Kendimi tutamadım:

— Nasıl? diye sordum:

— Bu yolda ilk adım olarak, hükümetim, esir kamplarında bulunan Türkistanlılardan bir ordu teşkil etmek niyetindedir.

Gene bir sessizlik oldu. Sonra sordu:

— Siz ne dersiniz buna?

— Buna yalnız milletim cevap verebilir. Buna topluca cevap vermek lâzım yüzbaşım.

Sesi biraz sertçe çıktı:

— Ben bu suali bütün milletinize değil, yalnız size soruyorum. Tek kişi olarak cevap verin.

— Bütün ormanın bir ağacıyım ben. Rüzgârda, ağaçlar ne tarafa eğilirse, ben de o tarafa eğilirim.

— Kırım'da bütün Tatarlar, Alman ordusuna katılıp Ruslara karşı harb ediyorlar. Fedakâr bir millet doğrusu! Sivastopol'de binlerce kurban verdiler. Farz et ki bugün Kırım'dasın, milletin, istiklâli uğrunda harb ediyor. Halbuki sen?...

— Milletimle, düşmanlarımıza karşı ben de savaşırım.

— Yeryüzünde, elinde silâh taşıyabilen bir millet; yurdu için ölmeğe hazır bir millet yaşıyabilir ancak, teğmen...

Uzandı, elimi sıktı, sonra, koltuğuna gömülerek:

— Sizi Rusların arasına göndermiyeceğim, dedi. Ştalaga dönün ama yeni bir isimle ve burada gördüklerinizden kimseye bahsetmemek şartıyle. Burası, ömrünüzün sonuna kadar bir sır olarak kalmalı içinizde. Bu sırrı saklamasını bilmiyen, Almanya tarafından ölüm cezasına çarptırılacağını bilmelidir.

Söyliyeceklerini söylemişti. Kalemini aldı, masaya eğildi, sordu.

— Yeni isminiz?

— Kemal... Sadık Kemal, dedim.

Yüzbaşı önündeki kâğıtlara uzun uzadıya bir şeyler yazdı. Yazdıkları, yeni hayat romanımın ilk satırları mıydı?

Odadan çıktım. Bu konuşmalardan sonra, kendimi çok zavallı hissediyordum. Ertesi gün, esirliğe dönmeden

önce, bahçede Rus binbaşıya rastladım. Yanımdan geçerken durdu:

— Bizi reddettin... Bundan sonra, düşman üniforması giyip harb edeceksin, dedi.

Ne demek istediğini iki hafta sonra anlayabildim.

Casus mektebinden gece yarısı çıktık. Üç saat sonra kamyondan inip trene bindik. Bütün istediğim, çavuş Şults'la yüzbaşı Buh'un gözlerine görünmemekti.

Akşama yakın, Vinnitsa'ya vardık. Uman'a gitmediğimize seviniyordum. Demir parmaklıklı kapıların yanında durduk. Yanımdaki Alman beni, kapının önünde nöbet bekliyen bekçiye teslim edip gitti. Nöbetçi ikide bir, sert sert bakıyordu bana, ama konuşmuyordu. Beni getirmiş olan Alman yarım saat sonra döndü. Nöbetçi, kapıları açtı, kampa girdik. Uman ve Kirovgrad kamplarında olduğu gibi, esirlerin çoğu meydanda, çukurların başında çırılçıplak soyunmuş, gömleklerindeki bitleri ezmekle meşguldüler. Meydanı geçtik. Alman hâlâ benimle geliyordu. Temiz bir barakaya beraber girdik. Polis barakasıymış. Bir yatak gösterdi. Barakadan uzaklaşmamamı, ertesi sabah burada buluşacağımızı söyleyip giderek beni merak içinde bıraktı. Sözleri bana hem ümit hem endişe vermişti. Uzun zaman, yarın ne olacağını, niçin gene Almanla buluşacağımı düşündüm.

O gece barakada Ukraynalı polislerle yattım. Sabahleyin erkenden Alman geldi, beni mutfağa götürdü, ekmek verdi, sonra kamptan çıkıp istasyona gittik.

Vinnitsa'dan sabah treniyle ayrıldık. Trende, nereye gidiyoruz diye meraktan çatlıyor, bir yandan da, esirler kampına gitmesek bari diye dua ediyordum.

Geceleyin; Vladimir Volinsk'e girdik. Ştalaga yayan yürüdük. Yanımdaki Alman, kampta yalnız bir gece kalacağımızı, sabahleyin başka yere hareket edeceğimizi anlattı. Nereye diye sorduğumda omuz silkmekle yetindi. O

gece gene polis barakasında uyudum. Sabah erken Vladimir Volinsk'ten ayrıldık. Bütün günümüz trende geçti.

Ostrova kampına girdiğimizde, hava kararmak üzereydi. Kampın dışındaki nöbetçi kulelerinin ışıldakları, uzun, korkunç eller gibi, baraka damlarını tarıyordu. Durmadan yağan yağmurun şakırtısından başka ses yoktu etrafta. Tahta barakaların arasında birkaç atsız araba, birkaç boş fıçı, bana, akşamüstü dağılmış Akmescit pazarını hatırlattı. Barakaların birine girdik. Silâhlı genç Alman yüzüme baktı, elimi arkadaşça sıktı, barakadan çıktı.

Baraka dar ve uzundu. Nihayetindeki masada, bir mumun zayıf ışığında üç beş esir domino oynuyorlardı. Sağda solda yataklar boştu. Işığa doğru ilerledim. Dört Kırgız oturuyor, biri başını oyundan kaldırmadan, ayaktaki adama:

— Herife yatak göstersene, Aksakal, dedi. Sordum:

— Aranızda Tatar yok mu canım? Ayakta duran Kırgız:

— Tatar yok, diye söze başlamıştı. Deminki adam, başını gene oyundan kaldırmadan:

— Hep Türkistanlı, birader, dedi, bundan sonra Tatar, Kırgız yok, hep Türkistanlı... Geçen gün Berlin'den gelen Tokay Bey söylemedi mi bunu? Sen neredeydin? Hepimiz Türkistanlıyız, kan kardeşiyiz diye ne güzel sözler söyledi. Baba adam ha! Göreceksin; o, bir gün, halkı sefaletten nasıl kurtaracak... Türkistan toprağında Rus gâvurunun ayak izini bile bırakmayacak...

Aksakal'la birlikte, oyuncuların yanından ayrıldık. Aksakal, yatakların birine oturarak:

— Boş yatak çok, gardaş, istediğine yat, dedi. Tekrar:

— Barakada herkes Türkistanlı mı? diye sordum.

— Kamp Türkistanlılar kampı. Daha üç ay önce sayımız altmış bini aşıyordu. Şimdiyse üç yüz kadar kaldık.

— Ötekilere ne oldu?

— Ötekiler asker oldular.

— Asker mi?

— Evet, asker. Yeni misin sen?

— Yeniyim. Ukrayna'dan getirildim. Buranın vaziyeti...

— Fena değil.

— Ötekiler ne askeri oldular?

— Türkistan askeri. Rus mu sandın? Türkistan askeri elbet. Sırtlarında Alman üniforması ama Türkistan askeri. Bir ay oluyor. Berlin'den adamlar geldiler. Aralarında Almancayı su gibi bilenler de vardı. Bizi meydanda topladılar, ateşli nutuklar söylediler, Türkistan'ın hürriyeti uğruna savaşmak için bizi silâha sarılmaya çağırdılar. Biz de memleketi gâvurdan temizlemeğe yemin ettik. O günden sonra kamp boşalmağa başladı. Bugün yarın biz de yola çıkarız.

Sabaha kadar, gidilecek yerleri, göreceğim insanları, yeni hayatı düşündüm. Türkistan istiklâlinin büyük, kutsal mânâsını içimde duydum. Aksakal'ın sözlerini tefsir ettim. Kendisini bulup Türkistan istiklâli hakkında konuşmak istiyordum. Ama ertesi günün sabahı, mutfak kapılarında, ellerinde teneke bekleşen, zayıf, biçare insanları gördüğüm zaman içimde siyasete yer kalmadı. Yaşadıkları günler, hayatı bu insanlar için taşınmaz bir yük haline getirmiş gibiydi. Baraka aralarında, mezardan çıkıp dünyada kaybettikleri hayat izlerini arar gibi dolaşıyorlardı. Bu insanlarla milletin aziz işleri görülebilir miydi? Ben, görülemez diyordum. Ama ne kadar kısa görüşlüydüm! Kendi kendime güvenmediğim gibi, başkalarına da güvenmiyordum. Şimdiye kadar, hayatın yalnız zalimliğini, baraka köşelerinde, meydanlarda, yollarda, ovalarda birtakım biçareleri çiğnediğini, ezdiğini görmüştüm. Günün birinde, aynı insanların ayağa kalkıp geçtik-

leri, inliyerek yattıkları yerlere ateş ve ölüm saçacaklarına; hayatı, bugün hayatın kendilerini çiğnediği gibi çiğneyeceklerine,

İleri!.. İleri!
Türkistan erleri,
Ölürüz senin için,
Türkistan illeri!...

diye türkülerle yerleri, gökleri titreteceklerine inanmamıştım. Bu şimdiye kadar böyle mi olagelmiştir, bilmiyorum; ama biz böyle yapacağız. Biz de hayatı ayaklarımızın altına alıp çiğniyeceğiz, biz de hayatı hakir görmesini bileceğiz! Öleceğiz ama ne zarar! Bizden sonra gelenler de aynı şeyi yapacak, aynı yolda yürüyecek olurlarsa, adlarımız ebedîleşecek, dünya durdukça biz de yaşıyacağız! Ne kadar kısa görüşlüyüm!...

Şimdiden sonra kafamı değiştiriyorum. Bu insanlarla birlikte yeni hayata, ruhlarımızı ebediyen yaşatacak hayata başlıyorum. Şimdiye kadar yaşadığım hayatın acılarını unutacağım. Türkistan ve istiklâl uğrunda yaşıyacağım; savaşacağım, öleceğim. Bu kutsal gaye, şimdiden sonra, hayatımın ufuklarında bir yıldız gibi parlıyacak. Yorgunum, ama son nefesime kadar, son damla kanıma kadar...

— Nasıl? Kimlerle?

— Onlarla...

— Mutfak kapılarında, değnek haline gelmiş kollarını uzatarak, ekmek diye ağlaşan cahil, yarı sakat Özbeklerle mi?

— Evet, onlarla...

— Alman üniformasiyle mi?

— Türkistan için...

— Türkistan nedir?

— Düşmanlarımızın ayaklan altındaki güzel yurdumuz...

— Özbeklere, Kırgızlara, Kazaklara, Türkmenlere Türkistanlılar mı dersiniz?

— Düşmanlarımızın iğrenç yalanı kalblerimizde şüphe yerine artık birlik duyguları uyandırsın!...

— Şimdiden sonra, sizinki sizin olsun, biz de Türkistan'ımız için kanımızı dökeceğiz.

— Gelecekteki Rusya hangi renkte olursa olsun, istiklâl fikirlerimizi boğmaya bakacaktır.

— Bunu bildiğim için, biz de her şeyi göze alarak hareket edeceğiz.

— Türkistan istiklâli!... Bunun mânâsını, neticelerini hiç düşündünüz mü?

— Düşünmedik. Bunu kalblerimizde duyduk ve duyuyoruz.

— Birkaç bin Kırgız, esirlikte çırpınan sekiz on bin Özbek ile istiklâl kazanılabileceğini sanmak, senin gibi toy gençlerin hayali değil mi?

— Belki...

— Sizin bu hayalleriniz, bugün dünyaya dehşet salan korkunç Rus ordusunun karşısında gerçekleşebilir mi?...

— Sus! Hayal olsun! Ne olursa olsun. Ne zararı var? Türkistan için değil mi?

Ostrova'dan bir hafta sonra çıktık ve o günden itibaren düşündüğümüz, kim bilir, belki de o sesin dediği gibi hayal ettiğimiz istiklâl yolunda sefer başladı. Sağımızdan solumuzdan, silâhlı Almanlar ilerliyor, ara sıra haykırıyorlardı, ama biz bir şey duymadan, ümitler içinde, mes'ut ilerliyorduk.

Yanımda, Ostrova'da geçirdiğim ilk gece tanımış olduğum Aksakal yürüyordu. Adını sonradan öğrendim. Huşnud'muş. Uzun boylu, geniş omuzlu, iri kemikli, güçlü kuvvetli bir insandı. Dünyada herkesi; bütün in-

sanları unutacak olsam bile onu unutamıyacağımdan eminim. Hepimizden yaşlı olduğundan, arkadaşları, Huşnud'a Aksakal derlerdi. Elli yaşındaymış. Ama yaşıyla öyle iftihar ederdi ki, sorduğumuz zaman gülerek:

— Ensemde iki balta taşırım, kardaş, diye elliden, yetmiş yediye yükseltmek isterdi galiba.

Bu kadar kısa zamanda, Huşnud'u kendime neden o kadar yakın hissettim, bilmiyorum. Daima beraberdik onunla. Almanca bildiğimden, belki Kırım lehçem Türkiye Türkçesine benzediğinden, belki de Kırım Türklerinin istiklâllerine son derece bağlı olmaları dolayısıyle, ben Kırım tarihini, şanlı geçmişini sevinç ve iftiharla anlatırken parlak teşbihler yapışımdan, bir nevî seçkin kişiye, bir aydına bakar gibi bakardı bana.

Kendinden pek az bahsederdi. Sonradan Semerkandlı olduğunu öğrendim. Memleketinden on beş sene evvelsi çıkmış. Daha doğrusu çıkarılmış. Nerede, nasıl bir ömür geçirdiğini söylemiyor, fakat on beş yıldır, bugün için yaşadım diyordu.

Lejyonda, sabırsızlıkla, cepheye hareket gününü bekliyordu. Cumaları talimden sonra bir çam ağacının gölgesinde oturur, elinde tesbihi, uzun uzun dua ederdi, içinde derin derin bir dert vardı. Hiç açmadı bana bu derdini. 1944 yılının kışı birbirimizden ayrıldık. Şimdi neredeydir kim bilir...

Legionova'ya giriyorduk. Kasaba Varşova'ya yirmi kilometreymiş. İstasyonun önünde, dükkânlarda, evlerde, kapı önlerine çıkmış bir alay insan, bize düşman gözüyle bakıyorlardı. Taburun gerisindeydim. Yalınayak, yırtık pantolonlu çocuklar, peşimizden koşuyorlardı. Sola dönmüş, dört köşe taş döşeli mükemmel bir şosede ilerliyorduk. Biraz sonra, karşımızdan, bize doğru gelen askerler göründü. Süngülü tüfekleri omuzlarında, dimdik,

sağlam, yağız askerlerin teşkil ettiği muntazam bir bölüktü. Yanımızdan geçerken askerler hep bir ağızdan:

Hey sevdiğim vatanım,
Bu canım kurban sana...

diye bir marş söylemeye başladılar. Vatan duygusu beni öylesine coşturmuştu ki, gözlerim bir şey görmüyordu, o seslere karışıp gitmiştim sanki. Biraz sonra, omuzumda Huşnud'un elini hissettim.

— Bak, Sadık Bey, diyordu. Artık askerimiz de var. Türkistan askeri... Ulu Tanrı'nın bize, biz, dünkü esirlere bayraklarımızı dalgalandırmak şerefini verdiğine nasıl şükredeceğimi bilemiyordum.

Yanımızdan başka takımlar daha geçti. Biz, hayata yeniden gelmiş gibiydik. Askerlere el sallıyorduk. Onlar bizi görmüyorlar gibi, yüzleri sert, etraflarına bakmadan hep dimdik ilerliyorlardı. Yanımda biri heyecanla:

— Türkistan askeri! İstiklâl askeri! diye bağırdı. Koca kafalı bir Kırgız:

— Ne istiklâli! Benim kafam karnımda. Karnım bir doysun... Göreceksiniz o sarı başları.. dedi.

— Dırlanıp durma! Gâvur musun, nesin? Ayıp değil mi?

Kırgız cevap verdi:

— Neden ayıp olacakmış! Alman seni bedava mı besliyecek sandın? Kendi menfaati için...

Gök yüksek ve maviydi. Yolun her iki yanında uzanan demir parmaklıkların gerisinden talim sesleri, silâh şakırtıları, sert kumandalar işitiliyordu. Sağ taraftaki kapılardan, daha asker çıkıyordu. Kan ve felâketten doğan asker! Ölümün kucağında doğan asker! Yurdumuz için, sizinle birlikte harb etmeğe yemin ettim. Sizin kahramanlıklarınız ve sizin günahlarınızla yaşadım. Hangisi

daha yüksekti, bilmiyorum. Fakat her yaptığınızın, yurdumuz uğrunda olduğuna bugün candan inanıyorum.

Yolun sağ tarafındaki demir kapılardan geniş bir meydana girdik. Meydanın kenarında kırmızı, kerpiç bir bina vardı. Binanın yanında bir alay Alman bize bakıyorlar, bizi bekliyorlardı galiba. Almanlara yaklaşınca, durduk. İçlerinden biri:

— Sırtınızdaki üniformaları çıkarıp yere bırakın! diye bağırdı.

— Donumuzu da çıkaracak mıyız?

— Evet, donlarınızı da... Türkistan ordusunda Rus biti istemiyoruz. Haydi! Davranın bakayım, asker gibi...

Eski, bitli eşyalarımızı yere bırakıp hamama girdik. Yıkandıktan sonra, hepimize Alman üniformaları dağıtıldı. Onları giydik, ölçüsüz üniformaların içinde epey gülünç olmuştuk galiba. Ama Rus üniformasından da kötü değildi ya! Biraz sonra Alman askerleri meydanın orta yerinde büyük bir ateş yaktılar. Rusça bilen subay, neden bilmem, genç Almanların kahkahaları arasında, herkese demin yere bıraktığı Rus üniformasının yanında durmasını emretti. Emrettiği gibi yaptık Subay söze başladı:

— Sizler için esirlik bitmiş bulunmaktadır. Bizimle beraber, memleketinizi düşmanlarınızdan temizliyeceğinize ve sizlere emanet ettiğimiz, sırtınızdaki o Alman üniformasının şerefini bir Alman gibi koruyacağınıza inanıyoruz.

Subay etrafın derin sessizliği içinde konuşuyordu. Ben, ayaklarımın dibindeki eski üniformama bakarak eski günlerimi hatırlıyordum. Bu üniformayı sırtımdan çıkarıp attığım gibi, geçmişi de içimden söküp atabilmiş miydim acaba? Gözlerimin önünden, Krasnoye, Süleyman, çukurda kanlarının içinde yaralı yatan Grişa, Kirovgrad, Mustafa, Osmanlar, Kirovgrad-Uman yolu,

Azerbaycanlı geldi geçti. Evet, ömrümün kitabının bir bölümünü tamamlamış, yeni bir bölümüne başlamıştım.

Subay, sözünü bitirmişti, önce, meydanın orta yerinde yanagelen ateşe, bize, en sonra saatine baktı:

— Şimdi bir koşu yapacağız, dedi. Herkes, Bolşevik üniformasını eline alsın. Hanginiz, üniformasını daha evvel ateşe atacak bakalım? Hazır mısınız?

Ayaklarımızın dibinde duran üniformalarımızı ateşe fırlattık. Almanlar kahkahadan kırılıyorlardı. Beni sevindirmesi gereken bu hâdise, içimde bir yaraya dokunur gibi oldu. Gene Grişa, Süleyman gözlerimin önüne geldiğinden mi; yoksa Alman'ın, yarışa başlama işareti verişi Uman'da kumandanlık binası önünde yüzbaşı Buh'un emir verişini hatırlattığından mı, bilmiyorum.

9

Roma, 1.8.1946

BUGÜNLERDE Roma, cehennem gibi sıcak. Günler boğucu ve uzun. Ağarmış gökte güneş, kızgınlığıyle taşı, toprağı eritmek istiyor sanki. Odamda doktoru görmek için çıkıyor, yorgunluğumun sebebinin bu sıcak günler olduğuna inanmak istiyorum. Geceler çok sıkıntılı ama artık gecelerin tılsımlı ruhlarına yavaş yavaş teslim oluyorum. Düşündüklerimi artık doktora bile anlatmıyorum. Geçen, demişti, belki geçer...

Dün merdivenlerden inerken aşağıda, kapının yanında iki Amerikan inzibat eri gördüm. Çocuk gibi titredim korkudan. Odama koşup saklandım. Kapıyı kilitledim, pencerenin önüne gittim. Odama girmek isteyecek olurlarsa, kendimi pencereden atacaktım. Bu korkularımın sebebini biliyorum. Titrememe çok uzun sürmedi. Güldüm bile. Her üniformalı görüşümde, bir defa korkuyorum. Amerikan hükümeti sanki her inzibat erine, Alman ordusunda askerlik yapmış olan Sadık Turan'ı tutup Ruslara teslim et, diye emir vermiş! Ama gene de korkuyor, insanların yüzlerine korkudan bakamıyorum.

Geçen gece rüyamda, sabaha kadar, karanlık bir mezarlıkta dolaştım durdum. Mezarlık yeni, mezarlar taze, yeşilliksiz, işaretsizdi. Şişkof her mezarın yanından bir üniforma alıp bana uzatıyordu. Sonra nasıl oldu bilmem, onu ansızın gözden kaybettim. Kalbim şiddetle çarparak, mezardan mezara koşmaya, Şişkof'u araştırmaya başladım. Hiçbir yerde yoktu. Sonra uzak-

ta, tâ uzakta bir ışık görür gibi oldum, oraya doğru koştum. Işık, ben yaklaştıkça bir ağaç oluyordu. Kuru, yapraksız bir ağaç. Şişkof, kollarını göğsüne kavuşturmuş, ağacın altında duruyordu. Sessiz, hareketsiz duruyor, ağaca gerili, Hazreti İsa'nın bacaklarına bakıyordu. İsa'nın, açık duran, iri, ıstıraplı gözlerinden Şişkof'un tıraşlı kafasına kızıl kanlar damlıyordu.

Doktor, rüyalar çok mühimdir, rüyanda gördüklerini aklında tut, bana anlat, neden korktuğunu belki anlarız, diyordu. Ama rüyamı söyleyebilecek miyim? Ya o da Rusların ada-mıysa! Hayır. O, iyi kalbli, temiz bir adam! Bunca zamandır hayatımın hikâyelerini, rüyalarımı dinlediği halde, neden kafamın yorgunluğuna, vücudumun titremesine bir çare bulamıyor? Bana inanman lâzım, doktora güvenmelisin, diyor. Bugün korku içinde yaşıyorsun, diyor. Ama aldırma, merak etme, her şey geçer, bir masal gibi, bir rüya gibi geçer ve unutulur, diyor. Hayatı olduğu gibi kabul et, diyor. Ben de hayatı olduğu gibi kabul etmek istiyorum. Şimdiye kadar geçirdiğim hayatı daha unutmadım. Her şeyi iyi hatırlıyor, geçtiğim bütün yolları görüyorum. Hayatı severim bile!... Tatar'ım. Ana yurdum Kırım. Orada doğdum, orada büyüdüm. Asker oldum. Almanya'ya karşı harb ettim. Günün birinde cephede esir düştüm. Bir yıl esir kaldım. Esirlikte hayat zordu. Hayat bize orada işkence oldu. Dayandım gene de. Hayata kırılmadım bile! Sonra harb ettiğimiz Almanlar tarafından serbest bırakıldık. Müttefik olduk onlarla. Alman üniforması giydik. Her şeyden önce, Almanlar hesabına Ruslara karşı savaşmaya yemin ettik. Doğru muydu bu? Bilmiyorum. Doğru, yanlış; kalbimin bana emrettiğini yaptım. Belki o günler hayatı olduğu gibi gördüm. Ama hayatın başka yolları varmış, ben ne bileyim!

Talihimin seçtiği hayat yolunda yürüdüm. O yol beni buraya çıkardı. Şimdi buradayım. Burası son. Evet, burası son. Buna yavaş yavaş emin oldum, önümde başka bir yol yok, önüm karanlık, zindan karanlığı içinde. Burada bekliyemiyorum. Ne yapmalıyım?... Ben artık burada yaşıyamıyorum. Gitmeliyim

buradan. Ama, nasıl? Nereye? Şimdiye kadar kafamda iyi dü şünceler, içimde ümitler vardı. Ümitle yaşadım, ümitle yürü düm. Ümitlerim birer birer kırıldı. Bundan sonra nasıl yaşayım? Kendimi öldüremiyorum. Ah, o dağların eteklerinde, mezarımın o topraklarda olacağını bir bilsem!...

Dün akşam hep bunları düşündüm. Geri döneceğim diyorum, sözümü tutamıyorum. Yarın gene doktoru göreceğim. Bakalım ne diyecek? Korkuların geçer, diyor. Bir rüya gibi, bir masal gibi geçer ve unutulur, diyor. Belki geçer. Ya geçmezse?

3.8.1946

Dün doktorun muayenehanesinden, boğazımın içinde boğucu bir yumruyla çıktım. İçimde derin bir azap! Doktor uzun uzun konuştu. Söz arası, hastalığımın Lâtince adını söyledi. O çetin kelimeyi ilk defa olarak duymama rağmen, birden titredim. Lûgata bakacaktım. Fena bir şeyse? Doktor ehemmiyetli değil, merak etme, dedi. Bense başka türlü düşünüyorum. Demek ki bu bir hastalık! Adlı sanlı bir hastalık! Odasından çıkarken doktor, omuzumdan tuttu:

— Artık, yavaş yavaş, doktorsuz yaşamağa alışmalısın, dedi. Otel odasına, boğazımın içindeki yumruyla döndüm. Geç vakitlere kadar yatakta kafamın içinde o çetin adı tekrarlayıp durdum. Uyuyamıyordum. Bir an, zavallı annemin gelip elini başıma koymasını diledim. O anda kirpiklerimin arası doldu.

Sonra uyudum galiba. Gece yarısı uyandığımda, nerede bulunduğumu bilmiyor gibiydim. Derin bir sessizlik içinde, aşağı koridordaki duvar saatinin tik tak'larına uyarak, "Roma'-dayım, Roma'dayım" diye kendi kendime tekrarladım. Ama Roma' dan bana ne! Aklım hep geçtiğim yollarda. Geçtiğim yollar, kanlı facialarıyle kafamın, bütün benliğimin sahibi galiba. Dün gece, buhran geçtikten sonra, saatlerce, yeşil vatanımı düşündüm. Ayı Dağı'nın arkasından güneş doğuyordu. Karadeniz

kıyılarından tâ ayaklarıma kadar, yemyeşil bağlar, basamak basamak yükseliyordu. Tepeler, köy mescitlerinin minareleri sisler içinden çıkıp güzel yurdum gözlerimin önüne seriliyordu. Bu manzara kaybolmasın diye gözlerimi öyle sımsıkı kapıyorum ki...

Tanrım, bizi bu toprağın güzellikleriyle, bir daha ayrılmıyasıya sarhoş mu etti? Bütün varım yoğum o toprak oldu, o toprak kalacak.. Onsuz...

Doktor bana, hayatı olduğu gibi gör, diyor. Bütün insanların hayatı aynı mıdır ki? Ben doktor olsaydım, hayattan hiçbir şey bekleme, gözlerini kapa ve talihine razı ol, derdim. Evet, kaderine boyun eğ, derdim. Sövülen, zalimin kamçısı altında inliyen, ezilen, kan içinde kalan bir milletin kaderi, kara talihi...

Kocaları sürülen, yavrularının karınları düşman süngüleriyle deşilen kadınların talihi! Ak sakallarından tutulup sürüklenen ihtiyarların talihi! Cephelerde, bize söven, yüzümüze tüküren düşmanlarımızın menfaatleri için, kanlarını sebil eden gençlerimizin talihi!... Bu gece rüyama gene Şişkof girecek. Gene beni mezarlara götürüp ölen askerlerin üniformalarını gösterecek. "Sen, sen Sadık Turan,' sırtında düşman üniforması Rusya'ya karşı harb ettin" diyecek! Gene soğuk terler döküp sabahı kim bilir nasıl edeceğim. Düşman üniforması... Düşmanım kim? Siz değil misiniz Şişkof! Yalanla dolanla memleketimi istilâ ettiniz. Himayenize girmekle topraklarımız, malımız, mülkümüz, dinimiz korunacak diye, sizden öncekiler söz verdiler. Teslim olduk. O millet, yurdunu her şeyden çok sevdiğinden teslim oldu. Silâhlarımızı bıraktık. Ya siz?.. Memleketimize girdiğiniz günden beri o toprak kan içinde. Minarelerimizi devirdiniz. Su kemerlerimizi, çeşmelerimizi, heykellerimizi, mermer saraylarımızı atlarınıza ahır yaptınız. Müezzinlerimiz ezan okumak üzere minarelere çıktıkları vakit, sarhoş askerleriniz, eğlenmek için, kalblerine nişan alma talimi yaptılar.

Hey Şişkof, Şişkof! Düşman üniformasını giyip Rusya'ya karşı silâha sarıldınız, diyorsunuz. Düşmanımız, asıl siz değil

misiniz? Ömürlerinin son günlerini duayla, namazla geçirmek isteyen ihtiyarlarımızı, seksenlik ninelerimizi, hayvan vagonlarına doldurup haftalarca pislik, sidik içinde Sibirya'ya taşıyanlar sizler değil miydiniz? Düşman üniformasiyle diyorsunuz! 1932 yılının yazıydı. Kırım'ın kıyı köylerinde kan gövdeyi götürüyordu. Bağında, bahçesinde, bir avuç tarlasında çalışan babalarımızı sarhoş askerleriniz önlerine katmış, tüfeklerinin dipçikleriyle bellerine vura vura Yalta 'ya sürüyorlardı. Hiç unutmam, o zamanlar daha on üç yaşlarında bir çocuktum. Babamla, gizlice, dağlardan geçip Yalta 'ya gitmiştik. Uzaklardan, toprağından ayrılan millete gözlerimiz yaşararak bakıyorduk. Bu manzarayı bir vahşi, orta Afrikalı zenci bile görecek olsa, tüyleri diken diken olurdu. Kahpe evlâdı moloyestler, udaloylar, parenler, analarının babalarının, erkeklerinin yüzlerine bakmaktan utanan namuslu kızlarımızın, kadınlarımızın entarilerini yırttılar.

Aklını oynatmış bir kadın, vapura bindirilirken, yavrusunu sevgili yurdunun kıyılarına atmak istiyordu.

İçimdekiler, ne geçtiğim yollar, ne de Alman üniformasıdır. İçimde o kadınların, o yavruların acı çığlıkları var. Yarabbim! O millet o topraktan ayrılırken niçin kıyamet kopmadı, bir zelzele olsun olmadı, denizler o yurdu, milletiyle beraber yutmadı! Niçin Sen, Tatar milletini böyle temiz kalbli ve affedici yarattın! Düşmanlarımıza karşı savaşmak, o toprak için ölmek hakkından bizi mahrum mu ettin Allah'ım?

7.8.1946

Cengiz isminde Akmescitli bir genç Roma'da bulunuyormuş. Bunu dün öğrendim. İtalya'ya bir ay önce, Tirol'deki mülteci kampından gelmiş. Onu görmek istiyorum.

Roma'da Mehmet'i araştırıyormuş. Mehmet'in Roma'dan ayrıldığını da haber veririm. Hastalığım meydana çıkar diye biraz korkuyorum ama onu mutlaka bulacağım.

10.8.1946

Dün öğrendiğime göre Cengiz, Roma'dan Toronto'ya gitmiş. Adresinden anlaşılan, Polonya askerî kampında. Tuhaf şey... O da belki İngiliz üniformasiyledir. Bulup konuşamadığıma epey canım sıkıldı ama aynı zamanda, onun gidişi, içimdeki hürriyet duygularını uyandırdı. İki aya kadar gene Roma'ya dönecekmiş. O dönünceye kadar belki korkularım da geçer...

Bugün içim rahat. Kendimi mes'ut hissediyorum. Dışarda hava serin, taze. Sabahleyin sigara almak için çıktım. Sokaklarda gördüğüm insanların hepsi benim gibiydi. Ben de onlar gibiydim. Ama bu son haftayı ne sıkıntılı geçirdim. Ne vardı böyle sıkılacak! Sigara aldıktan sonra, otel odasına dönmek istemedim. Şehir parkına gitmeğe karar verdim. Parka girmeden, sokakta, karşıdan karşıya geçmek isteyen kara gözlüklü, elinde değneği, zavallı bir kör gördüm. Hemen koşup kolundan tuttum. Karşı kaldırıma geçmesine yardım ettim. Hayatımın en güzel hareketini yapmışım gibi sevinç duydum. Bu park sırasına kaç kere oturmuş olduğum halde, etrafın güzelliğini ilk defa olarak görür gibiydim. Yanımda birinin, kim olursa olsun, canlı bir mahlûkun, hiç olmazsa bir köpeğin, bir kedinin bulunmasını istiyordum.

İleriye bakıyor, hayatın ufuklarını görmeğe çalışıyor ve görür gibi oluyordum. Demek hayat o kadar karanlık değildi!

Cengiz'i mutlaka bulmalıyım, diye düşünüyorum. Oturduğum yerden kalkarken, geçen yıl Tirol'de bir dağ eteğinde, soğumuş vücudunu kollarımın arasına aldığım Marya'yı hatırladım. Zavallı Marya!.

— Sadık, beni bırakma. Seninle her yere giderim, her yere.. Senin hayatın benim hayatımdır, diyordu.

Zavallı Marya!... Ama onu hatırlamaktan sandığım kadar üzüntü duymadım. Otele dönerken bu gece de "Hâtıralar"ıma devam etmek kararını verdim. Gene hayattan kaçıyorum galiba. Hayır kaçmıyorum. Hâtıralar da benim hayatımdır.

"Kocaları sürülen, yavrularının kanları düşman süngüleriyle desilen kadınların talihi! Ak sakallarından tutulup sürüklenen ihtiyarların talihi! Cephelerde, bize söven, yüzümüze tüküren düşmanlarımızın menfaatleri için, kanlarını sebil eden gençlerimizin talihi!... Bu gece rüyama gene Şişkof girecek. Gene beni mezarlara götürüp ölen askerlerin üniformalarını gösterecek. "Sen, sen Sadık Turan, sırtında düşman üniforması Rusya'ya karşı harb ettin" diyecek! Gene soğuk terler dökûp sabahı kim bilir nasıl edeceğim. Düşman üniforması... Düşmanım kim? Siz değil misiniz Şişkof! Yalanla dolanla memleketimi istilâ ettiniz. Himayenize girmekle topraklarımız, malımız, mülkümüz, dinimiz korunacak diye, sizden öncekiler söz verdiler. Teslim olduk. O millet, yurdunu her şeyden çok sevdiğinden teslim oldu. Silâhlarımızı bıraktık. Ya siz?.. Memleketimize girdiğiniz günden beri o toprak kan içinde. Minarelerimizi devirdiniz. Su kemerlerimizi, çeşmelerimizi, heykellerimizi, mermer saraylarımızı atlarınıza ahır yaptınız. Müezzinlerimiz, ezan okumak üzere minarelere çıktıkları vakit, sarhoş askerleriniz, eğlenmek için, kalblerine nişan alma talimi yaptılar..."

CENGİZ DAĞCI